

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**STANDART TÜRKÇE ve STANDART ÇUVAŞÇADA AD
YANCÜMLELERİ**

Buğra Oğuzhan ULUYÜZ

Doktora Tezi

Ankara, 2019

STANDART TÜRKÇE ve STANDART ÇUVAŞÇADA AD YANCÜMLELERİ

Buğra Oğuzhan ULUYÜZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

TEŞEKKÜR

Tezin her aşamasında yolumu aydınlatan, hatalarımı sabırla düzelten, çalıŐmalarımın akademik bir nitelik kazanmasını sağlayan ve bana daima yeni ufuklar aan değerli hocam, danıŐmanım Prof. Dr. Emine YILMAZ'a teŐekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte 2228-B Doktora Burs Programı ile destek sağlayan TÜBİTAK'a da teşekkür ederim.

Ayrıca Standart uvaŐa ile ilgili çıkmaza girdiğim kimi durumlarda, değerli görüş ve yardımlarını esirgemeyen Albina KIRAN, Oksana SOROKİNA ve İnga ANDREEVA'ya gönülden teşekkür ederim.

ÖZET

ULUYÜZ, Buğra Oğuzhan. *Standart Türkçe ve Standart Çuvaşçada Ad Yancümleri*,
Doktora Tezi, Ankara, 2019.

İki farklı ifade, birtakım biçimbilgisel ya da sözdizimsel yöntemler kullanılarak birleştirilebilmektedir. Cümlelerin birleşmesiyle birlikte, cümle yapıları, birtakım yönetim ve bağlama ilişkileri bakımından farklılaşabilecekleri gibi bazen her iki ifade de temel yapılarını koruyabilmektedir. Bazı dillerde de tipolojik olarak, cümle birleşmelerinde cümleler temel formlarını korumaktadır. Cümle birleşmelerinde özel bağlaçlar-edatlar kullanılabildiği gibi, bazı durumlarda herhangi bir biçimbirimine ihtiyaç duyulmadan da cümle birleşmeleri mümkün olabilmektedir. Bir biçimbirim aracılığıyla yapılan cümle birleşmelerinde ise adlaştırma işlemi devreye girmektedir. Adlaştırma işlemi iki farklı çıktı üretebilmektedir. Bunlar genel olarak sözdizimsel ve sözlüksel adlaştırmalardır. Bu çalışmada da Standart Türkçe ve Standart Çuvaşçadaki adlaştırmalar karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu dillerdeki sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırma türleri birbirinden ayrıldıktan sonra sözdizimsel adlaştırmalar / ad yancümleri, biçim-sözdizim ara yüzü bağlamında incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler

Standart Çuvaşça, Standart Türkçe, ad yancümleri, sözlüksel adlaştırmalar,
sözdizimsel adlaştırmalar

ABSTRACT

ULUYÜZ, Buğra Oğuzhan. *Nominal Clauses in Standart Turkish and Standart Chuvash*, PhD Thesis, Ankara, 2019.

Two different sentences can be combined through some morphological particles or syntactic methods can be used for marking coordination/subordination. After the process of embedding / subordinating the sentences, structure of the subordinate clause can be changed, and in some special cases, both clauses can protect the finite clause structures. Embedded clauses are fully parallel to the superordinate clauses with regard to their structure and the way they are combined depending on their typology in some languages. Special suffixes or conjunctions can be used when a subordinate clause is embedded in the superordinate one, and coordinating / subordinating the clauses without any morphological marking can also be seen in different languages. Nominalization is highly used way of subordination. There are two different outputs of nominalization process: syntactic nominalization and lexical nominalization. These nominalization types are reviewed in Standart Turkish and Standart Chuvash on a comparative track. After separating two nominalization types, syntactic nominalizations / nominal clauses will be investigated with regard to morpho-syntax interface.

Keywords

Standart Chuvash, Standart Turkish, nominal clauses, lexical nominalizations, syntactic nominalizations

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY	i
YAYIMLAMA ve FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xviii
TABLOLAR DİZİNİ	xxi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xxii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM : ADLAŞTIRMA TÜRLERİ	5
1.1.SÖZLÜKSEL ve SÖZDİZİMSEL ADLAŞTIRMA	5
1.2. SÖZLÜKSEL ve SÖZDİZİMSEL ADLAŞTIRMALARI BİRBİRİNDEN AYIRAN ÖLÇÜTLER	7
1.2.1. Jaklin Kornfilt’e Göre Sözlüksel ve Sözdizimsel Adlaştırmaların Farklılıkları	7
1.2.1.1. Çokluk Çekimine Girebilmek	8
1.2.1.2. Sıfat / Zarf ile Nitelenebilmek	8
1.2.1.3. -Xp Ekli Zarf-fiil Yancümleleriyle Birleşebilmek	10
1.2.1.4. Edilgenlik Çekimine Girebilmek	11

1.2.2. N. Engin Uzun'a Göre Sözlüksel ve Sözdizimsel Adlaştırmaların Farklılıkları.....	11
1.2.2.1. Başka Bir Sözdizimsel Adlaştırma İçine Yerleşebilmek.....	12
1.2.2.2. Nesne-Eylem Yapısındaki Deyimlerin Adlaştırılması.....	12
1.2.2.3. Özne Gerekliliği.....	12
1.2.3. Ümit Deniz Turan'a Göre Sözlüksel ve Sözdizimsel Adlaştırmaların Farkı.....	13
1.2.3.1. Olumsuzluk Çekimine Girebilmek.....	13
1.3. STANDART ÇUVAŞÇADA ADLAŞTIRMA TÜRLERİ.....	14
1.3.1. Standart Çuvaşçada Sözdizimsel Adlaştırma.....	14
1.3.1.1. Standart Çuvaşçada Sözdizimsel Adlaştırmalar ve Onların Sözlüksel Adlaştırmalardan Farklılıkları.....	14
1.3.1.1.1. Öge Yönetebilmek.....	15
1.3.1.1.2. Olumsuzluk Çekimine Girebilmek.....	16
1.3.1.1.3. -sA Ekli Zarf-fiil Yancümleleriyle Birleşebilmek.....	16
1.3.1.1.4. Tasvir Fiillerle Birleşebilmek.....	17
1.3.1.1.5. Çatı Çekimlerine Girebilmek.....	18
1.3.1.1.6. Başka Bir Sözdizimsel Adlaştırma İçine Yerleşebilmek.....	18
1.3.1.2. Standart Çuvaşçada Sözdizimsel Adlaştırmanın Diğer Yolları..	19
1.3.1.2.1. Yüklemi Ad Olan Cümlelerin Adlaştırılması.....	19
1.3.1.2.2. Algı Eylemlerinin Nesnesi Olan Cümlelerin Adlaştırılması....	21
1.3.2. Standart Çuvaşçada Sözlüksel Adlaştırmalar.....	22

1.3.3. Standart Çuvaşçada Sözlüksel Adlaştırma da Yapabilen Fiilimsi Ekleri.....	26
1.4. SONUÇ.....	28
2. BÖLÜM: KARIŞIK YAPILAR OLARAK AD YANCÜMLELERİ.....	29
2.1. KARIŞIK YAPILAR VARSAYIMININ DAYANAKLARI.....	29
2.1.1. Sözlüksel Kategoriler - İşlevsel Kategoriler.....	29
2.1.2. Ad Yancümlelerinde Fiil ve Ad İşlevsel Kategorilerinin Birleşmesi.....	30
2.1.2.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerinin Ad / Fiil İşlevsel Kategorileri Bakımından Eksiklikleri.....	31
2.1.2.1.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerinin Ad İşlevsel Kategorileri Bakımından Eksiklikleri.....	31
2.1.2.1.2. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerin Fiil İşlevsel Kategorileri Bakımından Eksiklikleri.....	32
2.1.2.1.2.1. Standart Çuvaşça Ana Cümle ve Ad Yancümlelerinde Çatı Çekimi.....	32
2.1.2.1.2.2. Standart Çuvaşça Ana Cümle ve Ad Yancümlelerinde Zaman, Görünüş, Kip Kategorileri ve Birleşik Zaman Çekimleri.....	34
2.2. AD YANCÜMLELERİNİN GENEL YAPISININ AĞAÇ DALLANMA ŞEMASINDA GÖSTERİMİ.....	36
2.3. AD YANCÜMLELERİNİN HEM FİİL HEM DE AD GİBİ DAVRANDIĞI GÖSTEREN DURUMLAR.....	38
2.3.1. Ad Yancümlelerinin Fiisel / Cümlesel Özellikleri.....	38
2.3.1.1. Olgu / Karşı-Olgusal Karşıtlığı.....	38
2.3.1.2. Nesnenin Gösterimi.....	39

2.3.1.3. Zaman İfadesi.....	39
2.3.2. Ad Yancümlerinin Adsal Özellikleri.....	40
2.3.2.1. Özne (GÖS/SPEC) Çekimi.....	40
2.3.2.2. Tipik Ad Pozisyonlarında Bulunmak.....	40
2.3.2.3. Standart Türkçe ve Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinin Ayrıldığı Adsal Özellikler.....	42
2.4. GENEL DEĞERLENDİRME.....	43
2.5. STANDART TÜRKÇE ve STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLE YAPISININ KARIŞIK YAPILAR OLARAK AĞAÇ DALLANMA ŞEMASI..	44
2.5.1. Standart Türkçe.....	44
2.5.2. Standart Çuvaşça.....	46
2.6. SONUÇ.....	49
3. BÖLÜM: STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN TÜMÖ - BÖ/AÖ DURUMU.....	51
3.1. GİRİŞ.....	51
3.2. BÖ, GÖ ve BİÇİMBİLGİSEL TEMSİLLERİ.....	51
3.2.1. Neden ZÖ Yerine GÖ?.....	52
3.2.2. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinde GÖ'ye İşaret Eden Belirtiler.....	53
3.2.2.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinde BÖ ve Biçimbilgisel Temsili.....	54
3.3. AD YANCÜMLELERİNDE BÖ - TÜMÖ'NÜN SÖZDİZİMSEL DAYANAKLARI.....	55

3.3.1. Alya Asarina- Jeremy Hartman'a Göre Ad Yancümlerinde TÛMÖ'nün Göstergeleri.....	56
3.3.2. Özgür Aydın'a Göre TÛMÖ Sahibi Ad Yancümleri ve Nitelikleri.....	56
3.3.3. Sarah D. Kennely'ye Göre TÛMÖ Sahibi Ad Yancümler ve Nitelikleri.....	57
3.4. STANDART TÜRKÇE ve STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN EN ÜST KATMANININ İNCELENMESİ.....	59
3.4.1. Çalkalama.....	59
3.4.1.1. Standart Türkçe.....	59
3.4.1.2. Standart Çuvaşça.....	61
3.4.2. Bağlama.....	62
3.4.2.1. Standart Türkçe.....	63
3.4.2.2. Standart Çuvaşçada İşteşlik Zamiri.....	64
3.4.2.2.1. <i>-ni</i>	65
3.4.2.2.2. <i>-mA</i>	65
3.4.2.2.3. <i>-As</i>	66
3.4.3. Soru İfadelerinin Yancümleleştirilmesi.....	66
3.4.3.1. Standart Türkçe.....	66
3.4.3.2. Standart Çuvaşçada Soru İfadeleri ve Soru Parçacıkları.....	68
3.4.3.2.1. Standart Çuvaşçada Dar Ölçekli Soru İfadesine Sahip Ad Yancümleri.....	69
3.4.4. Olumsuzluk.....	72
3.4.4.1. Standart Türkçe.....	72

3.4.4.2. Standart Çuvaşça.....	73
3.4.4.2.1. Standart Çuvaşçada Olumsuzluk Yapıları.....	73
3.4.4.2.1.1. Bitimli Formdaki Ad Yancümlerinde Olumsuzluk.....	74
3.4.4.2.1.2. Bitimsiz Formdaki Ad Yancümlerinde Olumsuzluk.....	74
3.4.5. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerin TÛMÖ Olmadığını Gösteren Diğer Durumlar.....	76
3.5. SONUÇ.....	77
4. BÖLÜM: AD YANCÜMLELERİNDE ÖZNE DURUM ÇEKİMİ.....	79
4.1. İYELİK ÖBEKLERİ ve AD YANCÜMLELERİNİNDE GÖSTERİCİ- BAŞ (Spec-Head) İLİŞKİSİ, İLGİ DURUMU - İYELİK EKİ BAĞLANTISI.....	80
4.2. JAKLIN KORNFLT.....	81
4.3. GÜLŞAT AYGEN	86
4.4. SÜLEYMAN ULUTAŞ.....	91
4.5. AD YANCÜMLELERİNDEKİ ÖZNE ÇEKİMİ YAKLAŞIMLARINA DAİR GENEL DEĞERLENDİRME.....	94
4.6. STANDART TÜRKÇE ÖZNE ÇEKİMİ AÇIKLAMALARI ve STANDART ÇUVAŞÇA.....	95
4.6.1. Standart Çuvaşçada Kip - Özne Çekimi Arasında Tutarlı Bir Korelasyon Var mı?.....	96
4.6.2. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinde Adsal Baş (External Nominal Head) - Özne Çekimi Bakımından Tutarlı Bir Korelasyon Var mı?.....	100
4.6.3. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerindeki Özne Çekimi Bitimlilik Özellikleriyle Açıklanabilir mi?.....	103

4.6.4. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerinde Özne ve Uyum Kategorisi.....	105
4.6.4.1. Standart Çuvaşça İyelik Öbeklerinde İlgi Çekimi-Uyum Kategorisi İlişkisinin Kanıtları.....	108
4.6.4.1.1. Standart Çuvaşçada Sıfır İyelik Eki.....	108
4.6.4.1.1.1. Sıfır İyelik Ekinin Göstergesi Olarak <i>ADIL</i> ve <i>adıl</i> Görünümleri.....	110
4.6.4.1.2. Standart Çuvaşçada İlgi Çekimi Yitimi.....	113
4.7. SONUÇ.....	115
5. BÖLÜM: DÖNÜŞTÜRÜCÜ AD KATEGORİSİ ve GÖSTERİMİ.....	116
5.1. GİRİŞ.....	116
5.2. STANDART TÜRKÇE AD YANCÜMLELERİNDE DÖNÜŞTÜRÜCÜ KATEGORİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLER.....	116
5.2.1. Sarah D.Kennelly.....	117
5.2.2. Murat Kural.....	117
5.3. STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN AD İŞLEVSEL KATEGORİLER BAKIMINDAN STANDART TÜRKÇEDEN FARKLILIKLARI ve STANDART ÇUVAŞÇADA ADLAŞTIRICI ÖBEGİN GÖSTERİLMESİYLE İLGİLİ SORUNLAR.....	117
5.3.1. Mark Baker'a Göre Sözlüksel Kategoriler ve Davranışları.....	118
5.3.2. <i>-ni</i> Ekli Ad Yancümlelerinde Dönüştürücü Kategori ve <i>-ni</i> Ekinin Farklı Konumlardaki Biçimleri.....	119
5.3.3. <i>-As</i> Ekli Ad Yancümlelerinde Dönüştürücü Kategori ve <i>-As</i> Ekinin Farklı Konumlardaki Biçimleri.....	122
5.3.4. <i>-mA</i> Ekli Ad Yancümlelerinde Dönüştürücü Kategori.....	124

5.3.4.1. Sıfır Ek Niteliğindeki Adlaştırıcının Standart Çuvaşçadaki Diğer Kullanımları.....	128
5.3.4.1.1. <i>-ni</i> Ekinin Sözlüksel Kategoriler Açısından Çelişkili Olan Görünümleri.....	129
5.3.4.1.2. <i>İkken</i> Parçacığının Sözlüksel Kategoriler Açısından Çelişkili Olan Görünümleri.....	130
5.3.4.1.3. <i>-As</i> Ekinin Sözlüksel Kategoriler Açısından Çelişkili Olan Görünümleri.....	132
5.3.5. Genel Değerlendirme.....	133
5.3.6. <i>-ni</i> Ekli Ad Yancümlerinde Baş <i>-i</i> ve Kanıtlar.....	133
5.3.6.1. <i>-i</i> Kalıplaşmış / Doldurma İyelik Ekinin Öbek Yapıda En Üstte Olduğunun Sözdizimsel Kanıtları.....	136
5.4. SONUÇ.....	139
6. BÖLÜM: STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNDE ORTA KATMAN.....	140
6.1. SÖZLÜKSEL KATEGORİLER ve SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ.....	141
6.2. BAKER ve İŞLEVSEL - TİPOLOJİK ÇALIŞMALAR.....	142
6.3. STANDART ÇUVAŞÇA <i>-ni</i> / <i>-As</i> ve <i>-mA</i> EKLI AD YANCÜMLELERİNİN AYRIŞTIĞI / BENZEŞTİĞİ DURUMLAR.....	144
6.3.1. Standart Çuvaşça <i>-ni</i> / <i>-As</i> ve <i>-mA</i> Ekli Ad Yancümlerinin Benzeştiği Durumlar.....	146
6.3.1.1. Öznelerin Yükseltilmesi.....	146
6.3.1.1.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinin En Tepesindeki Referans İndeks Sahibi İyelik / Durum / Sıfır Eklerinin <i>Gös (Spec)</i> Konumu.....	150

6.3.1.2. Dolaylı Soru İfadeleri.....	151
6.3.1.2.1. Standart Türkçe.....	151
6.3.1.2.1.1. Bitimli Yapıdaki Ad Yancümleleriyle Dolaylı Soru İfadesi Nasıl Kuruluyor?.....	152
6.3.1.2.1.1.1. <i>-DXK / -AcAK</i> ve <i>-mA</i> Ekli Ad Yancümleleriyle Dolaylı Soru İfadesi Kurulabilmesinin / Kurulamamasının Temel Nedeni.....	153
6.3.1.2.2. Standart Çuvaşça.....	153
6.3.1.2.2.1. <i>-ni / -As</i> ve <i>-mA</i> Ekli Ad Yancümleleriyle Dolaylı Soru İfadesi Kurulabilmesinin Temel Nedeni.....	155
6.3.1.3. Yancümle Yüklemindeki Olumsuzluğun Olumsuz Özne İşaretleyebilmesi.....	155
6.3.1.4. Sıfat-fiil Yancümlesi Kurabilmek.....	158
6.4. ANA CÜMLE BASİT ve BİRLEŞİK ZAMAN ÇEKİMLERİNDE <i>-ni</i> ve <i>-As</i> EKLERİ.....	159
6.5. STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN SÖZDİZİMSEL POZİSYON İMKÂN LARI.....	161
6.5.1. <i>-ni</i> Ekli Ad Yancümlelerinin Sözdizimsel Pozisyon İmkânları.....	162
6.5.2. <i>-As</i> Ekli Ad Yancümlelerinin Sözdizimsel Pozisyon İmkânları.....	163
6.5.3. <i>-mA</i> Ekli Ad Yancümlelerinin Sözdizimsel Pozisyon İmkânları.....	164
6.6. ARA DEĞERLENDİRME.....	164
6.7. SONUÇ.....	165
7. STANDART ÇUVAŞÇADA KURAL DIŞI DURUM YÜKLEME ÖZNELERİ.....	167

7.1. GİRİŞ.....	167
7.2. STANDART TÜRKÇEDE <i>KDY</i> YAPILARI ve GÖRÜŞLER.....	168
7.2.1. Judith Aissen ve Jaklin Kornfilt.....	169
7.2.2. Leyla Zidani-Eroğlu.....	169
7.2.3. Sumru Özsoy.....	171
7.2.4. Murat Özgen & Özgür Aydın.....	172
7.2.4.1. T Başları Arasındaki Fark Bakımından Yalın ve Belirtme Çekimli Özneye Sahip <i>KDY</i> Yapıları.....	172
7.3. STANDART ÇUVAŞÇADA <i>KDY</i>	174
7.3.1. Güçsüz Aşamalar Olarak Standart Çuvaşça <i>-ni/ -As</i> Ekli Ad Yancümleleri.....	176
7.3.2. Ana Cümle Ögesi Olarak Standart Çuvaşça <i>KDY</i> Özneleri.....	177
7.3.2.1. <i>KDY</i> Öznelerinden Önce / Sonra Gelen Zarfların Ölçek İmkânları.....	178
7.3.2.2. Standart Çuvaşça <i>KDY</i> Öznelerinin Ana Cümle Ögelerinden Önce Gelebilmeye İmkânları.....	179
7.3.3. Güçsüz Aşamalar Olarak Standart Çuvaşça <i>-ni</i> ve <i>-As</i> Ekli Ad Yancümleleri.....	180
7.4. SONUÇ.....	181
SONUÇ	182
KAYNAKÇA.....	185
EK 1. ETİK KURUL İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU (TÜRKÇE).....	192
EK 2. ETİK KURUL İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU (İNGİLİZCE).....	193
EK 3. ORJİNALLİK RAPORU (TÜRKÇE).....	194

EK. 4. ORJİNALLİK RAPORU (İNGİLİZCE).....195

Kısaltmalar

Adlş.	Adlaştırıcı
AdlşÖ	Adlaştırma Öbeği
Adj	Adjective
AGK	Aşama Girilmezlik Kuralı
AgrN	Agreement Nominal
AgrNP	Agreement Nominal Phrase
AÖ	Ad Öbeği
Asp	Aspect
AspP	Aspect Phrase
BÖ	Belirleyici Öbeği
C	Clause
CP	Complementizer Phrase
Det	Determiner
DP	Determiner Phrase
d-structure	Deep Structure
E	Eylem
ECM	Exceptional Case Marking
EÖ	Eylem Öbeği
GerP	Gerund Phrase
GÖ / GörÖ	Görünüş Öbeği
Gör	Görünüş

GÖS	Gösterici
I	Inflection
İ	İyelik
İÖ	İyelik Öbeği
K	Kase
KDY	Kural Dışı Durum Yükleme
KP	Kase Phrase
MGC	Minimal Governing Category
MN	Mood Nominal
MNP	Mood Nominal Phrase
N	Noun
NF	Nominal Functional Category
NPI	Negative Polarity Item
Obj.	Object
OlszÖ	Olumsuzluk Öbeği
ÖNY	Özne-Nesne-Yüklem
PIC	Phase Impenetrability Condition
Ptp	Partisip
PtpÖ	Partisip Öbeği
SÇ	Standart Çuvaşça
SOR	Subject to Object Raising
SOV	Subject-Object-Verb

SPEC	Specifier
s-structure	Surface Structure
ST	Standart Türkçe
Subj.	Subject
TÜMÖ	Tümce Öbeği
UÖ	Uyum Öbeği
V	Verb
v	Voice
VF	Verbal Functional Category
VP	Verb Phrase
vP	Voice Phrase
ZÖ	Zaman Öbeği

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Sözlüksel Kategoriler ve Tipik Özellikleri

Tablo 2: Referans indeks sahibi olan / olmayan sözlüksel kategoriler

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Ad yancümlerinin genel öbek yapısı

Şekil 2: ST ad yancümlerinin karışık yapısını gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 3: Yakutça ad yancümlerinin genel öbek yapısı

Şekil 4: SÇ ad yancümlerinin karışık yapısını gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 5: ST iyelik öbeğinin ağaç dallanma şeması

Şekil 6: İÖ olarak ST ad yancümlerinin ağaç dallanma şeması

Şekil 7: SÇ ad yancümlerinde özne çekimini gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 8: ST ad yancümlerinde baş'ın (TÜM) sesbilimsel bir malzemeyle temsil edildiğini gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 9: SÇ ad yancümlerinde baş'ın (TÜM) sesbilimsel bir malzemeyle temsil edildiğini gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 10: SÇ ad yancümlerinin olumsuz özneye sahip olmasını gösteren ağaç dallanma şeması

GİRİŞ

Bu çalışma Standart Türkçe ve Standart Çuvaşçadaki sözlüksel / sözdizimsel adlaştırmalar karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Çalışmada çıkış noktası olarak Standart Türkçe alınırken ağırlık noktasını Standart Çuvaşça incelemeler oluşturmaktadır. Bahsedilen iki dildeki ad yancümleleri, biçim-sözdizim arayüzü bağlamında üretici dönüşümsel dilbilgisinin yöntemleri izlenerek ele alınmaya çalışılmaktadır.

Standart Çuvaşça, Volga nehri çevresinde yaşayan Çuvaşların dilidir. Standart Çuvaşça, Volga Bulgarcası ve Ogur grubu dillerinin tarihsel olarak yakın akrabası sayılır. Standart Türkçenin uzak akrabası olan Standart Çuvaşça, Türk dillerinin ortak biçim-sesbilimsel niteliklerini ve söz varlığının çoğunu koruyor olsa da, oldukça ileri gitmiş olan ses değişimleri ve Mari (Çeremiş) gibi komşu dillerin etkisi onun Türkçe karakterini muğlak hâle getirmektedir (Clark, 2008: 434).

Çoğunluğu Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde (Rusya Federasyonu'na bağlı) Çuvaşlar ayrıca Tataristan, Başkurdistan, Mari El, Mordva, Udmurtya Cumhuriyetlerinde, Rusya'nın Saratov, Samara, Ulyanovsk, Orenburg şehirlerinde ve de Sibiry'a'nın Tümen, Kemerov, Krasnoyarsk bölgelerinde de yaşamaktadır. Etnik kökenleri bakımından Çuvaşlar üç grupta toplanmaktadır: Çuvaşları (Yukarı Çuvaşları), Anatri (Aşağı Çuvaşları), Anat Yençi (Orta Aşağı Çuvaşlar) (Kıran, 2013: 1-2).

Standart Çuvaşça Kiril alfabesi ile yazılmaktadır. 1871-1872'de İ. Ya. Yakovlev'in hazırladığı alfabe 1933 ve 1938'de yapılan biratırım değişikliklerin ardından günümüze kadar kullanılagelmiştir (Clark, 2008: 434).

Bir Türk dili olarak Standart Çuvaşça da (genellikle¹) ÖNY / SOV sözsırası özelliğine sahiptir. Tipolojik olarak esasen eklemeli bir dil olan Standart Çuvaşça ad ve fiil çekim paradigmalarının bir bölümünde bükümlü özellikler de göstermektedir. Dolayısıyla çekimli birimlerdeki kök / gövde ve eklerin tanınması diğer birçok Türk diline göre oldukça karmaşık görünebilmektedir.

¹ Standart Çuvaşçada kimi durumlarda, öğelerin cümle içindeki pozisyonlarının işaretlenmesi gibi amaçlarla ÖNY / SOV sözsırasının dışına da çıkılmaktadır (bkz. 1.3.1.2).

Standart Çuvaşçada cümle birleşmeleri genel olarak, adlaştırma vasıtasıyla içe yerleşme yöntemiyle yapılmaktadır. Bu türdeki cümle birleşmelerinde içe yerleşen cümle (yani yancümle) birtakım fiil işlevsel kategorileri bakımından, diğer Türk dillerinde de olduğu gibi eksiklikler arzetyekte, başka bir deyişle bitimsiz yapıda olmaktadırlar. Türk dillerinde genellikle iki bitimli cümlenin birleşebildiği de (birinin diğerini yönetmesi kaydıyla) bilinmektedir. İşte Standart Çuvaşça, yancümle olarak da kullanılabilen bu tür bitimli yancümleri itibarıyla Türk dillerinden daha çeşitli kullanımlara sahiptir. Örneğin ana cümle yüklemcil ögesi olarak *kur-* (görmek), *pîh-* (bakmak) gibi algı eylemlerinin ya da *huravla-* (cevaplamak) gibi aktarma eylemlerinin kullanıldığı durumlarda, nesne pozisyonunda kullanılan yancümle biçimsel olarak herhangi bir adlaştırma işlemine uğramamakta ve ana cümleler gibi bitimli formunu korumaktadır².

Standart Türkçe adlaştırma ve özellikle de sözdizimsel adlaştırmalar üzerine oldukça geniş bir dilbilimsel araştırmaları literatürü bulunmaktayken aynı durum Standart Çuvaşça için geçerli değildir. Standart Çuvaşçanın sözlüksel adlaştırmaları genel olarak kelime yapımı bölümlerinde verilmekteyken sözdizimsel adlaştırmalar (özelde de ad yancümleri) fiilimsi başlıkları altında verilmektedir. Fiilimsi eklerinin, sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmacılar olarak kullanıldıkları durumlarda, biçim ve öbek yapı özelliklerinin hangi yönlerden ayrıştığına dair herhangi bir inceleme bulunmamakta, ayrıca fiilimsi eklerinden yalnızca *-mA* ekinin (kaynaklarda geçen adlandırmayla) ‘isim-fiil’ yancümleri kurduğu genel bir bilgi olarak verilmektedir. Ancak Luutonen (2011: 37-38) ve Güzel’de (2012: 493) *-ni / -As* eklerinin de ad yancümleri kurmak üzere kullanıldıkları söylenmekte; Yılmaz’da da (2002: 102-104), sıfat-fiil ekleri olarak verilen *-ni / -As* eklerinin 3. kişi iyelik ekiyle birleşerek kullanıldığından bahsedilmektedir.

Bu çalışma genel olarak, SÇ ad yancümlerinin yukarıdaki yönlerini üretici dönüşümsel dilbilgisi (yetinmecî yaklaşım / minimalist program) doğrultusunda incelemeye çalışmaktadır.

² Standart Çuvaşçanın bu tür bitimli yancümlerinin bir bölümü 1.3.1.2.2.’de kısaca ele alınmıştır. Standart Çuvaşçanın fiilimsi ekleriyle kurulan ad yancümlerinin, dikkat çekici olduğu düşünülen birçok sözdizimsel özelliği vardır. Mevcut tezin ağırlık noktasını da, ad yancümlerinin bu adı geçen sözdizimsel özellikleri oluşturmaktadır.

SÇ yancümleri şimdiye kadar oldukça az dikkat çekmiş olmalarına rağmen, Evrensel dilbilgisine bile katkılar sağlayabilecek kadar ilginç sözdizimsel davranışlar gösterebilmektedirler. İşte bu çalışma da SÇ sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmaların bu dikkat çekici yönlerine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bunlar yönler şu şekilde sıralanabilir:

-SÇ’da hem sözdizimsel hem de sözlüksel adlaştırma yapan fiilimsi ekleri; sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmaların birbirlerine göre kısıtılılıkları (bkz. *1. Bölüm*)

-Standart Çuvaşça ad yancümlerinin sahip olduğu işlevsel kategoriler ve bunların sözdizimsel yansımaları (bkz. *2. Bölüm*)

-Standart Çuvaşça ana cümle ve ad yancümle yapılarının *büyükçül yansıma* (maximal projection) bakımından farkı (bkz. *3. Bölüm*)

-Standart Çuvaşçada ad yancümlerinde özne çekimi ve özne çekiminin kaynağı (bkz. *4. Bölüm*)

-Standart Çuvaşçada ad yancümlerinde yönetici kategori ve temsili (bkz. *5. Bölüm*)

-Standart Çuvaşça ad yancümlerinin oluşturan fiilimsi eklerinin yalın biçimlerinin kategorik nitelikleri ve sözdizimsel etkileri (bkz. *6. Bölüm*)

-SÇ ad yancümlerinde belirtme çekimli özneler (bkz. *7. Bölüm*)

Bu çalışmada SÇ veritabanı olarak aşağıdaki kaynaklar kullanılmıştır. Bu kaynaklarda SÇ’ya ait çeşitli edebi metinler, halk anlatıları, türkü ve tekerleme gibi türlerin yanında gazete yazıları da yer almaktadır:

Bayram, B. (2008). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmış Doktora Tezi, İzmir.

Güzel, S. (2012). *İlpek Mikulayi’nin “Tıvatı Kun” Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

Yener, M. L. (2010). *Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri (Suvar Gazetesinden Hareketle)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

Yılmaz, E. (2006). *Narspi*. TDK: Ankara.

Yılmaz, Metin. (2003). *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Çuvaş Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ayrıca SÇ dilbilgisi yayınlarındaki cümle örneklerinden de yararlanılmıştır:

Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne.

Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi Grameri*. TDK: Ankara.

Kıran, A. (2013). *Alıştırma ve Örneklerle Başlangıç Seviyesinde Çuvaşça Grameri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yılmaz, E. (2002). *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji-Bir Deneme*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

SÇ veritabanı olarak kullanılan bu kaynaklardaki cümlelerin çevirilerinde, kimi durumlarda pratik amaçlar doğrultusunda değişiklikler de yapılmıştır.

Yukarıda adı geçen kaynakların dışında, gerek duyulan durumlarda SÇ ana dili konuşurlarının kimi yancümle yapılarına dönük değerlendirmelerine de başvurulmuştur. Bu doğrultuda Albina Kıran, Oksana Sorokina ve İnga Andreeva'nın görüşlerinden de yararlanılmıştır.

1. BÖLÜM

ADLAŞTIRMA TÜRLERİ

Bu bölüm, SÇ'da hangi eklerin sözdizimsel, hangi eklerin sözlüksel adlaştırma yapmakta olduğunu incelemektedir. Tezin bundan sonraki bölümlerinde yalnızca sözdizimsel adlaştırma türü konu edilecektir. Bu sebeple SÇ adlaştırmacıların öncelikle sözdizimsel ve sözlüksel adlaştırmacılar olarak birbirinden ayrılması gerekir.

Bu bölümde öncelikle sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmalar tanımlanıp aralarındaki temel farklar verilecektir. Daha sonra ST adlaştırmacıların, çeşitli çalışmalarda nasıl sınıflandığından bahsedilecektir. En sonda ise ST adlaştırmacıları birbirinden ayıran ölçütler SÇ adlaştırmacılara uygulanıp SÇ fiilimsi eklerinin hangisinin sözdizimsel / sözlüksel adlaştırmacı olarak işlev gördüğü incelenecektir.

Sözdizimsel adlaştırmacı olarak işlev gördüğü düşünülen adlaştırmacı ekler, tezin sonraki bölümlerinin de konusunu oluşturacaktır.

Şimdi sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırma terimlerinin neye karşılık geldiğini ve bu adlaştırma türleri arasında ne gibi temel farkların bulunduğunu inceleyelim.

1.1. SÖZLÜKSEL ve SÖZDİZİMSEL ADLAŞTIRMA

Sözcük ya da sözcük gruplarının çeşitli ad konumlarında bulunabilmesine yönelik adlaştırma işlemi, sözlüksel ve sözdizimsel olmak üzere iki farklı çıktı üretebilmektedir. Sözlüksel adlaştırmalar, adlandırmadan da anlaşılabilceği gibi, sözlüklerde madde başı olacak şekilde yeni kelime türetimi olarak tanımlanabilir. Bu tür adlaştırmada, adlaştırılan birimin cümle öğelerini yönetme imkânı bulunmaz. Adlaştırılan birimin öge yönetme imkânını ST bir örnek üzerinden inceleyelim:

1. *Balonu havada **uçurtma**...

1'de *-mA* eki sözlüksel adlaştırmacı olarak anlamlandırılmamaktadır. *-mA* eki bu örnekte yalnızca sözdizimsel adlaştırmacı işleviyle anlamlandırılabilir. Çünkü *-mA* eki sözlüksel adlaştırmacı olarak işlev gördüğünde, adlaştıran eylemin cümle öğelerini yönetme imkânı ortadan kalkmaktadır. 1'deki *uçurtma* sözcüğünün, çocukların oynadığı *uçurtma* nesnesi olarak anlaşılmasının sebebi, bir önceki cümlede bahsedilmekte olan bu

imkânsızlıktır. 1'deki adlaştırmının öge yönetmemesi sebebiyle de ifade sorunlu hâle gelmektedir.

1'deki *-mA* ekli adlaştırma tıpkı yapım ekleri gibi davranmaktadır. Yalnızca sözlüksel adlaştırmacı olarak işlev gören ST'nin bu *fiilden isim yapım ekleri* düşünüldüğünde, sözlüksel adlaştırmacıların cümle ögesi yönetme imkânının bulunmadığı daha açık şekilde görülebilmektedir³. 2 ve 3'te sırasıyla, ST'de sözlüksel adlaştırmacı (klasik adlandırma ile fiilden isim yapım eki) olarak işlev gören *-X* ve *-(X)k* ekleriyle yapılmış adlar görülmektedir. 2 ve 3'ün bozuk olmasının temel sebebi, bahsedilen eklerin, birer sözlüksel adlaştırmacı olarak öge yönetme kabiliyetlerinin bulunmamasıdır:

2. *ABD'nin Suriye'den çekileceğini **bildirisi**...

3. *Ali'nin sınıfı geçmeyi **dileği**...

1, 2 ve 3'te görülen adlaştırmaların bir diğer ortak yanı, kalıcı adlar olmalarıdır. Buna karşın sözdizimsel adlaştırmalar geçici adlar olup (genellikle) sözlükte tanımlanabilecek nesnelere karşılamak üzere kullanılmazlar. 4 ve 5'te sırasıyla *gelişi* ve *geçeceğini* sözcükleri, sözdizimsel adlaştırma işlevi görmektedirler. Öyle ki bu sözcükleri (geçici bağlam anlamları ve yönettiikleri ögelerle birlikte) herhangi bir sözlükte bulma imkânımız yoktur:

4. [Ali'nin okula **gelişini**] hatırlıyorum.

5. [Her gün aynı yoldan **geçeceğini**] biliyordu. (Yılmaz - Aslan Demir, 2017: 125)

Ayrıca 4 ve 5'te diğer sözcüklerin de ana yükleme değil, *gelişi* ve *geçeceğini* adlaştırmalarına anlamsal olarak bağlı olduğu görülmektedir. Yani 4 ve 5'teki adlaştırmalar, 1, 2 ve 3'teki adlaştırmaların aksine öge de yönetebilmektedirler. Bu da sözdizimsel ve sözlüksel adlaştırmaların öbek yapı itibarıyla birbirinden farklı olduğuna işaret etmektedir:

³ 2 ve 3, genellikle fiilimsi başlığı altında verilen *-mA* ekinin, kimi durumlarda bir yapım eki gibi de davrandığının daha açık görülebilmesi için verilmektedir.

-Sözdizimsel adlaştırmaların öbek yapı çekirdeğinde EÖ (VP)⁴ bulunmaktayken sözlüksel adlaştırmaların öbek yapısı yalnızca ad işlevsel katmanlarından oluşmaktadır.

ST sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmaları birbirinden ayırabilen birkaç farklı ölçüt daha kullanılmaktadır (Uzun 2000, Kornfilt 2001b ve Turan 2012).

Şimdi bu ölçütleri ve ST adlaştırma eklerinin nasıl sınıflandığını inceleyelim.

1.2. SÖZLÜKSEL ve SÖZDİZİMSEL ADLAŞTIRMALARI BİRBİRİNDEN AYIRAN ÖLÇÜTLER

ST’de sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmaların kimi durumlarda farklı özellikler sergilediği bilinmektedir. Sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırma türlerinin birbirlerinden ayrılmasında, basit adların⁵ kimi çekimlenme ve nitelenme özellikleri kullanılmaktadır. Öyle ki sözdizimsel adlaştırmalar, basit adların tüm özelliklerine sahip olamamaktadır.

Bu bölümde öncelikle Kornfilt’te (2001b) verilen ölçütlerden bahsedilecek, daha sonra ise Uzun’da (2000) ve Turan’da (2012) verilen ölçütler incelenecektir. Adı geçen kaynaklardaki ölçütlerin çıkış noktası da, yukarıdaki paragrafta bahsedildiği gibi, genellikle basit adların çekimlenme ve nitelenme özellikleridir.

1.2.1. Kornfilt’e Göre (2001b) Sözlüksel ve Sözdizimsel Adlaştırmaların Farklılıkları

Kornfilt’te (2001b) sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmalara türlerini ayırmak üzere dört ölçütün kullanıldığı dikkat çekmektedir⁶:

Çokluk çekimine girebilmek

Sıfat / zarf ile nitelenebilmek

-Xp ekli zarf-fiil yancümleleriyle birleşebilmek

Edilgenlik çekimine girebilmek

⁴ EÖ: Eylem Öbeği, VP: Verb Phrase

⁵ Burada *basit ad* terimi, yapım ekiyle türetilme kriterine göre kullanılmamaktadır. Öbek yapısının çekirdeğinde fiil kategorileri bulundurmayan adlar *basit ad* olarak varsayılmaktadır.

⁶ Kornfilt’te (2001b) verilen bu ölçütler, Kazakça gibi başka Türk dillerinin adlaştırma türlerini de oldukça iyi ayırabilmektedir (bkz. Ötött-Kovács, 2015: 121-125).

Öncelikle çokluk çekimine girebilmenin, adlaştırma türlerini nasıl ayırdığını inceleyelim.

1.2.1.1. Çokluk Çekimine Girebilmek

İki adlaştırma türünü ayırmak için kullanılan ölçütlerden ilki çokluk çekimine girebilmektir. ST’de sözlüksel adlar çokluk çekimi almaktadır. 6’da *eleştiri* (bir sözlüksel adlaştırma) sözcüğünün çokluk çekimine girdiği görülmektedir:

6. Hasan’ın bu eleştirilerini beğenmedim. (Kornfilt, 2001b: 67)

6’daki adlaştırmanın aksine, sözdizimsel adlaştırmalar çokluk çekimine girememektedir. 7’de *-DXK* ekli bir sözdizimsel adlaştırma görülmektedir. 7’de cümlenin bozuk olmasının sebebi bu adlaştırmanın çokluk çekimi almış olmasıdır. Çünkü sözdizimsel adlaştırmalar çokluk çekimi alamaz:

7. Hasan’ın kitabı eleştirdiklerini öğrendim.

6’daki *eleştiri* sözcüğünün dikkat çeken bir diğer özelliği de *bu* işaret sıfatı ile nitelenmesidir. Nitelenmek üzere sıfat / zarf seçme durumu da sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırma türlerini ayırmak için kullanılan ölçütlerden bir diğeridir.

Şimdi de adlaştırmaların sıfat / zarf ile nitelenebilme durumunu inceleyelim.

1.2.1.2. Sıfat / Zarf ile Nitelenebilmek

Kornfilt’e göre (2001b) sözlüksel adlaştırmalar sıfatlar ile nitelenebilirken sözdizimsel adlaştırmalar zarflar ile nitelenebilmektedir.

İki adlaştırma türünü önemli oranda ayırabilen bu ölçütle 7’deki cümleyi inceleyelim. 7’de *-DXK* ekiyle yapılmış bir sözdizimsel adlaştırma bulunmaktadır. 7’deki adlaştırmanın *bu* sıfatıyla nitelenmesi (ve de adlaştırmanın bir sözdizimsel adlaştırma olarak çokluk çekimine girmesi) cümleyi bozuk hâle getirmiştir:

8. *Hasan’ın **bu** kitabı eleştirdiğini duydum.

8’de *bu* sıfatı, yalnızca önündeki basit adı (*kitap*) niteleyebilir. Aksi takdirde cümle bozulmaktadır. Çünkü sıfatlar, sözdizimsel adlaştırmaları niteleyemez. Sözdizimsel

adlaştırmalar zarflar tarafından nitelenebilmektedir. Dolayısıyla *bu* sıfatının, (nitelemek üzere) *eleştirdiğini* adlaştırmaya bağlanması cümleyi bozmaktadır. 9 ve 10'da sırasıyla bir ad / sözlüksel adlaştırma (*eleştirir*) ve bir sözdizimsel adlaştırma (*eleştirdiğini*) görülmektedir. 9'daki ad *bu* ve *olumsuz* sıfatlarıyla nitelenirken 10'daki sözdizimsel adlaştırma *olumsuzca* zarfıyla nitelenmektedir:

9. Hasan'ın **bu olumsuz** eleştirisi... (Kornfilt, 2001b: 68)

10. Hasan'ın kitabı **amansızca** eleştirdiğini duydum. (Kornfilt, 2001b: 68)

10'daki sözdizimsel adlaştırmanın olumsuz sıfatıyla da nitelenebileceği öne sürülebilir. Ancak ST'de kimi sıfatların, biçimsel olarak herhangi bir farklılık göstermeden zarf olarak da kullanılabilir oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla *iyi*, *kötü*, *güzel* gibi sözcükler hem sıfat hem de zarf işleviyle, biçim değiştirmeden basit adları / sözlüksel adlaştırmaları ve sözdizimsel adlaştırmaları aynı zamanda niteleyebilir. Dolayısıyla sıfatların bu tür kullanımı, sözdizimsel adlaştırmaların zarflar tarafından nitelendiği görüşünü boşa çıkarmaz⁷. Sözdizimsel adlaştırmaların yalnızca zarflar tarafından nitelendiği, 9'da olduğu gibi ikinci bir sıfat daha kullanıldığında açıkça ortaya çıkmaktadır. 11 ve 12'de birer sözdizimsel adlaştırma bulunmaktadır. 11'deki adlaştırmanın *olumsuz* sözcüğüyle nitelenebildiği görülürken 12'de aynı adlaştırmanın *bu* ve *olumsuz* sözcükleriyle birlikte nitelenemediği dikkat çekmektedir:

11. Hasan'ın kitabı **olumsuz eleştirdiğini** duydum.

12. *Hasan'ın kitabı **bu olumsuz eleştirdiğini** duydum.

9'ın aksine 12'de, *bu* ve *olumsuz* sözcüklerinin (birlikte) bir sözdizimsel adlaştırmayı niteleyememesinin nedeni, olumsuz sözcüğünün esasen zarf işlevi görmesidir. Öyle ki

⁷ Uzun (2000: 276) sözdizimsel adlaştırmaların yalnızca zarflarla nitelenebildiğini göstermek üzere, yalnızca sıfat işlevi gören *ilginç* ve yalnızca zarf işlevi gören *sık sık* örneklerini kullanmıştır. Buna göre, *sık sık* zarfı sözlüksel adlaştırmaları niteleyemezken *ilginç* sıfatı sözdizimsel adlaştırmaları niteleyememektedir: *kardeşine sık sık kızmanı.. / *kardeşine ilginç kızmanı.. ; *sık sık bir kızgınlık / ilginç bir kızgınlık*

9'daki *olumsuz* sözcüğü sıfat işlevi görerek bir sıfat tamlaması oluşturmakta (*olumsuz eleştiri*) ve bu ad öbeği da başka bir sıfat tarafından nitelenebilmektedir.

Özetle, Kornfilt'e göre (2001b) sözlüksel adlaştırmalar çokluk çekimi alıp sıfatlarla nitelenebilirken sözdizimsel adlaştırmalar zarflarla nitelenebilmekte ve çokluk çekimine girememektedirler.

1.2.1.3. -*Xp* Ekli Zarf-fiil Yancümleriyle Birleşebilmek

Sözdizimsel adlaştırmaları, sözlüksel adlaştırmalardan ayıran bir diğer durum -*Xp* ekli zarf-fiil yancümleriyle birleşebilmeleridir. 13 ve 14'te sırasıyla -*DXK* ve -*mA* sözdizimsel adlaştırmalarıyla kurulmuş yancümler görülmektedir. Bu yancümlerin, -*Xp* ekli zarf-fiil yancümleriyle birleşmelerinin sorunsuz olduğu dikkat çekmektedir:

13. Ali'nin eti *kesip yediğini* duydum. (Kornfilt, 2001b: 68)

14. Ali'nin eti *kesip yemesini* istedim. (Kornfilt, 2001b: 68)

Yalnızca sözdizimsel adlaştırmalar -*Xp* ekli zarf-fiil yancümleriyle birleşebilmektedir. Zira -*mA* ekinin sözlüksel adlaştırmacı işlevi gördüğü durumlarda, adlaştırmalı sözcüğün, -*Xp* ekli yapılarla birleşemediği dikkat çekmektedir:

15. yazma

16. düzeltip yazma (süreci)

15'te -*mA* eki sözlüksel bir adlaştırma yapmıştır (tarihî metin olarak yazma). Adlaşan sözcük, sözlüklerde madde başı olarak yer almakta olup *yazma* nesnesine karşılık gelir. 16'da ise *yazma* sözcüğü yalnızca sözdizimsel adlaştırma olarak anlaşılabilir. Yani buradaki adlaştırma *yazma* nesnesini değil, *yazma işlemi*ni ifade etmektedir. 16'daki bu tek anlamlılığın nedeni, sözlüksel adlaştırmaların -*Xp* ekli yapılarla birleşememesidir.

1.2.1.4. Edilgenlik Çekimine Girebilmek

Özellikle *-mA* ekli adlaştırma türlerini birbirinden ayırmaya yarayan bir başka ölçüt de edilgenlik çekimine girebilmektir. Sözlüksel adlaştırmalar edilgenlik eki alamazken sözdizimsel adlaştırmalar bu ekleri alabilmektedir:

17. yazma (tarihî metin)

18. yazılma

17'deki adlaştırma, sözlüksel adlaştırmadır. Buradaki sözcük *yazma* nesnesine (tarihî metin) karşılık gelmektedir. Öte yandan 18'deki adlaştırma, yazılma işlemini ifade eden bir sözdizimsel adlaştırmadır. 18'deki adlaştırma, *yazma* nesnesini ifade edemez. Çünkü sözlüksel adlaştırmalar edilgenlik eklerini alamamaktadır.

Sonuç olarak Kornfilt'e göre (2001: 69), sözdizimsel adlaştırmacılar *-mA* eki (diğer sözdizimsel adlaştırmacılar farklı olarak) aynı zamanda gerçek bir sözlüksel adlaştırmacı işlevi de görmektedir.

Kornfilt'e (2001b) ek olarak Uzun da (2000), iki tür adlaştırmayı birbirinden ayırabilen bazı dikkat çekici durumlardan bahsetmektedir. Şimdi de Uzun'da (2000) verilen ayırt edici durumları kısaca inceleyelim.

1.2.2. Uzun'a Göre Sözlüksel ve Sözdizimsel Adlaştırmaların Farklılıkları

Uzun'da (2000) sözdizimsel adlaştırmalara karşılık olarak *eylemsi* terimi kullanılırken sözlüksel adlaştırmalara karşılık *türemiş ad sıllar* terimi kullanılmaktadır. Uzun (2000) bu iki tür adlaştırmayı ayırmak üzere (Kornfilt'e (2001b) ek olarak) üç ölçüt daha vermektedir:

Başka bir sözdizimsel adlaştırma içine yerleşebilmek

Nesne-eylem yapısındaki deyimlerin adlaştırılması

Özne gerekliliği

İlk olarak başka bir sözdizimsel adlaştırma içine yerleşebilme durumunu inceleyelim.

1.2.2.1. Başka Bir Sözdizimsel Adlaştırma İçine Yerleşebilmek

Uzun'a göre (2000: 275-276) sözdizimsel adlaştırmalar başka bir sözdizimsel adlaştırma içine yerleşebilirken sözlüksel adlaştırmalar içine yerleşememektedir:

19. [[Dışarı **çıkmanı**] **beklediğimi**] söyledim.

20. *[[Dışarı **çıkmanı**] **isteğimi**] söyledim.

19'da *-mA* ekli eylemsi yapısının / sözdizimsel adlaştırmanın (*dışarı çıkmanı*), *-DXK* ekli eylemsi yapısı / sözdizimsel adlaştırmanın (*beklediğimi*) içine yerleşebildiği görülmektedir. 20 ise bozuktur. Çünkü *-mA* ekli eylemsi yapısı, *istek* türemiş adsılının / sözlüksel adlaştırmasının içine yerleşememektedir.

1.2.2.2. Nesne-Eylem Yapısındaki Deyimlerin Adlaştırılması

Bu kaynakta bahsedilen bir diğer farklılık, *tiye almak / gıcık olmak* gibi nesne-eylem yapısındaki deyimlerin yalnızca sözdizimsel adlaştırma olabilmesidir:

21. Beni **tiye aldığımı** duydum.

22. *Beni **tiye alımını** duydum.

21'in aksine 22'de *tiye almak* deyimini sözlüksel adlaştırma işlemine tabi olmuştur. Bu nedenle cümle bozuktur. Çünkü nesne-eylem yapısındaki deyimler, yalnızca sözdizimsel adlaştırmaya tabi tutulabilmektedir.

1.2.2.3. Özne Gerekliliği

Adı geçen kaynakta verilen son farklılık ise öznedir. Sözlüksel adlaştırmalarda gerekli değilken sözlüksel adlaştırmalarda öznenin bulunması her zaman gerekmektedir:

23. **ADIL** İşçi almaya karar verdim.

24. *adıl* işçi aldığı duydum.

25. *Firmanın* işçi alacağını duydum.

26. İşçi alımları durdu.

Birer sözlüksel adlaştırma olan yancümlelerin bulunduğu 23, 24 ve 25'te özne zorunlu olarak bulunmaktadır. 23'te özne bir *ADIL*, 24'te *adıl* ve 25'te ise açık bir addır⁸. 26'da ise bir sözlüksel adlaştırma vardır ancak bu adlaştırmada, 23-24-25'teki sözdizimsel adlaştırmalardan farklı olarak, herhangi bir öznenin bulunmadığı anlamlar da mümkündür.

1.2.3. Turan'a Göre Sözlüksel ve Sözdizimsel Adlaştırmaların Farkı

Yukarıda verilen iki kaynağa ek olarak Turan'da (2012), ST sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmaları birbirinden ayırmak üzere kullanılan bir ölçüt daha dikkat çekmektedir. Bu ölçüt, olumsuzluk çekimine girebilmektir. Şimdi bu ölçütü inceleyelim.

1.2.3.1. Olumsuzluk Çekimine Girebilmek

Sözdizimsel adlaştırmalar olumsuzluk çekimine girebilirken sözlüksel adlaştırmalar olumsuzluk çekimine giremez (Turan, 2012: 193):

27. Adamın evi onarmaması...

28. Adamın onarımı / *onarmayımı

27'de sözdizimsel adlaştırmanın olumsuz çekimine girebildiği görülürken aynı işlemin 28'deki sözlüksel adlaştırmada mümkün olmadığı dikkat çekmektedir.

⁸ *ADIL* terimi, *-mA* ve *-mAK* ekli yapılarda zorunlu olarak düşürülen özneleri ifade etmekte; *adıl* terimi ise uyum kategorisinin açıkça gösterildiği yapılarda seçimlik olarak düşürülen öznelere (klasik adlandırmayla gizli özne) karşılık gelmektedir.

Turan'a göre (2012: 193) ST *-mA*, *-mAK*, *-(y)Xş*, *-DXK* ekleri, adlaştırdıkları eylemlerin eylemsel özelliklerini tamamen yok etmemektedir. Dolayısıyla bu ekler birer sözdizimsel adlaştıdırıcıdır.

Özetle ST'de hem sözdizimsel hem de sözlüksel adlaştıdırıcı olarak işlev görebilen tek eylemsi ekinin / sözlüksel adlaştıdırıcının *-mA* eki olduğu söylenebilir.

SÇ'da da eylemsi kurmak için genellikle *-ni*⁹ / *-As* ve *-mA* eklerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Şimdi de SÇ adlaştıdırıcıları türlerini inceleyelim.

1.3. STANDART ÇUVAŞÇADA ADLAŞTIRMA TÜRLERİ

Bu bölümde öncelikle SÇ'da sözdizimsel adlaştırma yapan ekler ve onların sözdizimsel adlaştırma yaptığını gösteren durumlardan bahsedilecek, ayrıca SÇ'nın fiilimsiler dışındaki diğer sözdizimsel adlaştırma yolları da kısaca incelenecektir. Daha sonra SÇ isimfiil eklerinden hangisinin hem sözdizimsel hem de sözlüksel adlaştırma yaptığı konu edilecektir.

1.3.1. Standart Çuvaşçada Sözdizimsel Adlaştırma

Bu bölümde öncelikle SÇ sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran durumlardan bahsedilecek, daha sonra ise SÇ'da fiilimsi ekleri dışındaki sözdizimsel adlaştırma yolları kısaca verilecektir.

Şimdi SÇ fiilimsi eklerinden hangilerinin sözdizimsel adlaştırma yaptığı ve bu sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran durumları inceleyelim.

1.3.1.1. Standart Çuvaşçada Sözdizimsel Adlaştırmalar ve Sözlüksel Adlaştırmalardan Farklılıkları

SÇ *-ni* / *-As* ve *-mA* fiilimsi eklerinin üçünün de sözdizimsel adlaştırmalar yapmak üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu eklerle yapılan sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran durumlar şunlardır:

Öge yönetebilmek

⁹ Ekin bu biçimi yalnızca ad yancümlerinde kullanılmaktadır. Sıfat ve zarf yancümlerinde genellikle *-ni* biçimi kullanılır.

Olumsuzluk çekimine girebilmek

-sA ekli zarf-fiil yancümleriyle birleşebilmek

Tasvir fiillerle birleşebilmek

Çatı çekimlerine girebilmek

Başka bir sözdizimsel adlaştırma içine yerleşebilmek

-ni / -As ve -mA eklerinin sözdizimsel adlaştırmalar yaptıklarının en temel göstergesi, bu ekleri alan fiillerin öge yönetebilmesidir. Öncelikle *-ni / -As ve -mA* eklerle kurulan adlaştırmaların öge yönetme durumlarını örnekleyelim.

1.3.1.1.1. Öge Yönetebilmek

-ni / -As ve -mA ekli yancümlelerde, yancümle yüklemine öge yönetme kabiliyeti korunmakta, yancümle nesnesi belirtme durum çekimi alabilmektedir. SÇ *-ni / -As ve -mA* ekli yancümlerin ana cümle yapılarında olduğu gibi öge yönetmesi, onların birer sözdizimsel türetim olduğunun temel göstergesidir.

29, 30 ve 31’de sırasıyla *-ni / -As ve -mA* ekli adlaştırmalar görülmektedir. Yancümle nesnesinin belirtme durum çekimi alabilmesi, bu adlaştırmaların birer sözdizimsel adlaştırma olduğunu göstermektedir:

29. Vattisem pit kala-kala paratçış ilik **hırsene vırlanine**.

*Yaşlılar çok anlatmışlar eskiden **kızları kaçırdıklarını**.* (Bayram, 2008: 239)

30. **Sana** kunta **kurassa** kitmenççi.

***Seni** burada **görmeyi** beklemiyordum.* (Durmuş, 2009: 498)

31. Epir Nikolay İvanoviçpa sana **hu şıpuna suylama** irik paratpır.

*Biz Nikolay İvanoviç ile sana **kendi kaderini seçmeye** izin veriyoruz.* (Durmuş, 2009: 76)

-ni, *-As* ve *-mA* ekli sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran bir diğer durum da olumsuzluk çekimine girebilmektir. Şimdi *-ni*, *-As* ve *-mA* ekli adlaştırmaların olumsuzluk çekimine girebilme durumlarını inceleyelim.

1.3.1.1.2. Olumsuzluk Çekimine Girebilmek

SÇ *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli birimler, belirtme durum çekimli nesne alabilmelerinin yanında, birer sözdizimsel adlaştırma olarak olumsuzluk çekimine de girebilmektedirler. 32 ve 33'te sırasıyla *-ni* ve *-As* ekli adlaştırmaların olumsuzluk çekimindeki biçimleri görülmektedir¹⁰:

32. Turı kapla may **kilmennine** kurat' ta Usala kişkırısa kalat'.

*Tarı, böyle mümkün **olmadığını** görünce Usal'a bağıırır.* (Bayram, 2008: 399)

33. Pattırpi Ulıpa şak şuyttanpa şapışma **şimil pulmassa** siset.

*Pattırpi, Alp'in bu şeytanla çarpışmasının **kolay olmayacağını** sezer.* (Bayram, 2008: 291)

-ni, *-As* ve *-mA* ekli sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran bir diğer durum da *-sA* ekli zarf-fiil yancümleleriyle birleşebilmektir. Şimdi de *-ni*, *-As* ve *-mA* ekli adlaştırmaların *-sA* ekli zarf-fiil yancümleleriyle birleşebilme durumlarını inceleyelim.

1.3.1.1.3. *-sA* Ekli Zarf-fiil Yancümleleriyle Birleşebilmek

SÇ sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran durumlardan biri de *-sA* ekli zarf-fiil yancümleleridir. SÇ *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli sözdizimsel adlaştırmalar da, ana cümle yapıları gibi, *-sA* ekli zarf-fiil yancümleleriyle (ST *-Xp* ekli zarf-fiil yancümleleri gibi) birleşebilmektedir. 34'te *-mA* ekli sözdizimsel adlaştırmaların, *-sA* ekli zarf-fiil yancümlesiyle birleştiği görülmektedir:

¹⁰ *-mA* ekli sözlüksel adlaştırmaların olumsuz biçimleri, *-ni* ekiyle aynıdır. Bu sebeple *-mA* ekinin olumsuz biçimine örnek verilmemiştir.

34. Śav kunran vara Pīlaki Vanilpa **tīrsa işleme** pīrahri. (Ersoy, 2017: 137)

*O günden sonra Pīlaki, Vanil ile **durup çalışmayı bıraktı**¹¹.*

35'te *-ni* ekli sözdizimsel adlaştırmanın *-sA* ekli zarf-fiil yancümlesiyle birleştiği görülmektedir:

35. Śak haklı parnesem pīr pīrīnşin kīna mar, īna pīrīn Sovet śarne **yuratsa panine** tavşīrsa iletpīr te yīşīnatpīr.

*Bu pahalı hediyeleri sadece birbirimiz için değil, Sovyet ordusunu **severek verdiklerini** anlıyoruz ve saf tutuyoruz.* (Ersoy, 2017: 142)

36'da ise *-As* ekli sözdizimsel adlaştırmanın, *-sA* ekli zarf-fiil yancümlesiyle birleştiği görülmektedir:

36. Ara, tarkīn pulmasan mīn tumallaççı-ha man? Yulaşki kuşama **çıkse şītarassa** kītmelleççi-i?

*Kaçak olmayıp ne yapmalıydım ben? Diğer gözümün de **oyulmasını** mı beklemeliydim?* (Ersoy, 2017: 164)

-ni, *-As* ve *-mA* ekli sözdizimsel adlaştırmaları sözlüksel adlaştırmalardan ayıran bir diğer durum da tasvir fiilleriyle birleşebilmedir. Şimdi de *-ni*, *-As* ve *-mA* ekli adlaştırmaların tasvir fiillerle birleşebilme durumlarını inceleyelim.

1.3.1.1.4. Tasvir Fiillerle Birleşebilmek

SÇ'da da, eylemi görünüş ve kılımış kategorileri bakımından nitelemek üzere tasvir fiilleri kullanılmaktadır. Bu fiiller de eyleme 34, 35 ve 36'daki gibi *-sA* eki vasıtasıyla bağlanmaktadır. Bu tür tasvir fiil birleşmeleri de yalnızca sözdizimsel adlaştırmalarla mümkün olmaktadır. 37 ve 38'de *-ni* ekli sözdizimsel adlaştırmaların sırasıyla *tīr-* (durmak) ve *par-* (vermek) tasvir fiilleriyle birleştikleri görülmektedir¹²:

¹¹ Cümlelerin çevirisi, alındığı kaynakta "O günden sonra Pīlaki, Vanil ile **çalışmayı bıraktı**." şeklinde verilmektedir.

¹² SÇ *tīr-* tasvir fiili, eyleme sürerlik görünüşü işleviyle eklenirken *par-* tasvir fiilinin, eylemin başkası için gerçekleştiği anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

37. Īlik, epĭ aça çuhne, ŗurhi tĭttĭm kaŗsence ŗav Ulĭptu tĭrrinçe vut hĭmĭsem vĭl-vĭl-vĭl **varkĭŗsa tĭnine** kurattĭmĭr.

*Eskiden, ben çocukken, ilkbaharın karanlık gecelerinde bu Ulĭptu tepesinde ateŗ kıvılcımlarının vĭŗ vĭŗ vĭŗ **çalkalanıp durduğunu** görürdük.* (Ersoy, 2017: 121)

38. ŗav ŗiçi pattĭr ĭŗren çĭ çapli - çĭvaŗsene iltĭn kĭnekine **tupsa pani** tetçi.

*Bu yedi kahramanlığın içinden en meŗhuru Çuvaŗlara Altın kitabını **buluvermesidir,** derdi.* (Ersoy, 2017: 129)

SÇ sözdizimsel adlaŗtırmaları sözlüksel adlaŗtırmalardan ayıran durumlardan bir diğeri de çatı çekimleridir. *-ni*, *-As* ve *-mA* ekli adlaŗtırmaların çatı çekimlerine girebilme durumlarını inceleyelim.

1.3.1.1.5. Çatı Çekimlerine Girebilmek

ST gibi SÇ'da da sözdizimsel adlaŗtırmalar çatı çekimlerine girebilirken sözlüksel adlaŗtırmalarda böyle bir imkân yoktur. 39'da *-ni* ekli yancümle yüklemi üzerinde edilgenlik çekimi olan *-ĭn* eki bulunmaktadır¹³:

39. Ançah ŗak samantran man çuna kĭvĭŗŗ, ŗanmanlĭh vĭrlĭhĭsem **akĭnnine** malaŗŗnehi purnĭŗ tĭpĭ-yĭrĭpeh kĭtartrĭ.

*Ancak bu olaydan sonra bende kıskançlık, güvensizlik tohumları **ekildiğini** ilerideki günler adam akıllı gösterdi.* (Yener, 2010: 317)

ŗimdi de baŗka bir sözdizimsel adlaŗtırma içine yerleŗebilme durumunu inceleyelim.

1.3.1.1.6. Baŗka Bir Sözdizimsel Adlaŗtırma İçine Yerleŗebilmek

SÇ sözdizimsel adlaŗtırmaların bir diğer ayırt edici özelliği de sözlüksel adlaŗtırmalar değil yalnızca sözdizimsel adlaŗtırmaların içine yerleŗebilmeleridir. 39 ve 40'ta *-ni* ekli sözdizimsel adlaŗtırmaların, *-mA* ekli yancümlelerin nesnesi olduğu görülmektedir:

¹³ SÇ'da çatı çekimi, yancümle yüklemeleri üzerinde de her zaman gösterilmemektedir. SÇ sözlüksel adlaŗtırmalar ise hiçbir ŗekilde çatı çekimi alamamaktadır.

39. Tirlî vırınsen yaçişempe, vîsene mînşîñ şapla yat **panine itleme** yuratattım epî.

Çeşitli yerlerin adlarını, onlara niçin bu adların verildiğini dinlemeyi seviyordum.
(Yener, 2010: 323)

40. Tiplîñreh sînsa pîhsan vîsem mînşîñ şîñî şîre **kuşnîne pîlme** may pur.

Ayrıntılı olarak incelendiğinde niçin yeni yere göçtüklerini öğrenmek mümkündür.
(Yener, 2010: 291)

Özetle SÇ'da da öge yönetmek, olumsuzluk çekimine girebilmek, -As ekli zarf-fiil yancümleleriyle birleşebilmek, çatı çekimleri alabilmek ve başka bir sözdizimsel adlaştırmayı yönetebilmek gibi özellikler, sözlüksel adlaştırmaların sahip olmadığı özelliklerdir.

SÇ'da fiilimsi ekleri kullanılmadan da sözdizimsel adlaştırmalar yapılabilmektedir. Şimdi SÇ'daki diğer sözdizimsel adlaştırma türlerini kısaca inceleyelim.

1.3.1.2. Standart Çuvaşçada Sözdizimsel Adlaştırmanın Diğer Yolları

SÇ'da birtakım cümlelerin adlaştırılmasında fiilimsi ekleri kullanılmamaktadır. Bu cümle türleri iki alt başlığa ayrılabilir:

Yüklemi ad olan cümleler

Algı eylemlerinin nesnesi olan cümleler

Şimdi bu cümle türlerinin SÇ'da nasıl adlaştırıldığını sırayla inceleyelim.

1.3.1.2.1. Yüklemi Ad Olan Cümlelerin Adlaştırılması

Yüklemi ad olan cümlelerin adlaştırılmasında genellikle herhangi özel bir ek kullanılmamaktadır. 41 ve 42'de vurgulu yazılan yancümle yüklemelerinin birer ad olduğu görülmekteyken, yüklemcil öge olan bu adların, belirtme durum çekimini doğrudan aldıkları yani üzerlerinde herhangi başka bir ekin olmadığı dikkat çekmektedir:

41. Sıvar patşı vırsı puşiniçen halıha puhsa **kam vıyline** ıytsa pılñı.

*Suvar padişahı savaşa başlamadan önce **kimin güçlü olduğunu** sorup öğrenmiş¹⁴.*
(Bayram, 2008: 286)

42. **Karta mınne** pılñimır

***Sürünün ne olduğunu** bildik¹⁵.* (Bayram, 2008: 302)

Varlıksal cümlelerin adlaştırılmasında ise, yüklemcil öge olan *pur / şuk* (var / yok) sözcükleri üzerine, 3. kişi iyelik eki olduğu düşünülen ekin getirildiği¹⁶ düşünülmektedir. 43 ve 44'te, yüklemcil ögeleri sırasıyla *pur* ve *şuk* olan varlıksal cümlelerin adlaştırıldığı görülmekte olup bu sözcüklerin üzerindeki *-i* eki dikkat çekmektedir:

43. Mana Tekin kunta altıper şırı-şivınçe pır **kalama şuk pısık püllı étem purri sınçen** kalasa panıççı.

*Tekin, bana İlteber ülkesinde **çok uzun boylu bir adamın olduğunu** anlatmıştı¹⁷.*
(Bayram, 2008: 272)

44. Vısem şıv **şukkiye** purte vileşşı.

*Onlar, **su olmadığından** hep ölmüş.* (Bayram, 2008: 280)

Ana cümle yüklemi de olabilen *ikken* parçacığı, ad yancümleleri kurmaya yarayan bir başka parçacıktır. Yüklemcil ögesi bir ad olan cümlelerin adlaştırılmasında kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. 45'teki yancümlenin *ikken* parçacığı vasıtasıyla ana cümle yüklemine bağlandığı görülmektedir:

¹⁴ Cümlenin doğrudan çevirisi ST için geçersiz olup ST ve SÇ arasındaki farkla ilgili fikir vermektedir:

* *Suvar padişahı savaşa başlamadan önce **kim güçlü'yü (kimin güçlü olduğunu)** sorup öğrenmiş.*

¹⁵ Cümlenin doğrudan çevirisi ST için geçersiz olup ST ve SÇ arasındaki farkla ilgili fikir vermektedir:

* ***Sürü nasıl'ı** bildik.*

¹⁶ Varlıksal cümlelerin adlaştırılmasında kullanılan 3. kişi iyelik eki, kalıplaşmış bir ek olarak bu cümlelerde kullanılmakta olup esasen uyum kategorisine ait değildir.

¹⁷ Cümlenin doğrudan çevirisi ST için geçersiz olup ST ve SÇ arasındaki farkla ilgili fikir vermektedir:

* *Tekin, bana İlteber ülkesinde **bir anlatılmayacak kadar uzun boylu adam var'ı** hakkında anlamıştı.*

45. Epĩ vara unĩn puřĩ **pısık kakta pek ikkenne** kurtĩm.

Ben onun başının büyük fiçĩ gibi olduğunu gördüm. (Bayram, 2008: 273)

İkken parçacığı, adlaştırılan cümleye geçmiş zaman ifadesi vermektedir.

1.3.1.2.2. Algı Eylemlerinin Nesnesi Olan Cümlelerin Adlaştırılması

Genel Türkçede cümle adlaştırması standart olarak fiilimsi ekleriyle yapılmaktadır. Buna ek olarak *ki* edatı gibi *tümleyiciler* (*complementizer*) vasıtasıyla da ana cümleler, yancümle konumlarında kullanılabilir.

SÇ'da fiilimsi eklerinin yancümle kurduğu, yani sözdizimsel adlaştırma yaptığı yukarıdaki sayfalarda görüldü. Öte yandan SÇ'da ana cümlelerin de (ana cümle işlevsel kategorilerin / çekim kategorilerinin tümünü alabilmek kaydıyla) yancümle konumlarında kullanılabilir dikkat çekmektedir. SÇ'nın bu tür yancümleleri, ST'nin *ki* vasıtasıyla oluşturulan yancümlelerine benzemektedir. İlginç olan, SÇ'nın bu tür yancümlelerinin (örneğin ST *ki* edatı gibi) herhangi bir tümleyici edat olmadan, doğrudan ana yükleme bağlanıyor olmasıdır. Bu tür yancümlelerin, ana cümle yüklemine bir algı eylemi olduğu durumlarda kullanılıyor olması da dikkat çekmektedir. 46 ve 47'de ana yüklemlemler sırasıyla *kur-* (görmek) ve *pĩh-* (bakmak) olduğu görülmekteyken bu örneklerde nesne pozisyonunu tutan yancümleler biçimsel olarak ana cümle yapılarıyla eşdeğerdır:

46. **Kurah kayrĩm** řitmĩl řiçĩ şuyttan lara parat'!¹⁸

*Gördüm ki yetmiş yedi şeytan oturuyor!*¹⁹ (Bayram, 2008: 288)

47. **Pĩhat'** tu hĩrrinçe tĩve kitĩvi şüret.

*Bakar ki dağ eteğinde deve sürüsü geziyor.*²⁰ (Bayram, 2008: 286)

¹⁸ Standart Çuvaşanın bu tipteki ad yancümleleriyle ilgili olarak daha detaylı bilgiler için bkz. Uluyüz (2017)

¹⁹ Cümlelerin doğrudan çevirisi ST için geçersiz olup ST ve SÇ arasındaki farkla ilgili fikir vermektedir: ?* *Gördüm yetmiş yedi şeytan oturuyor.*

46 ve 47'deki gibi yancümlelerin adlaştırılmasında herhangi bir ek ya da tümleyici edatın kullanılmadığı görülmektedir. Yani bu tip yapıların yancümle olduğu biçimbilgisel olarak işaretlenmemektedir, denebilir. Öte yandan, biçimsel olarak ana cümleler ile eşdeğer olan bu yapıların yancümlelik statüsünün sözdizimsel olarak işaretlendiği de düşünülebilir. Çünkü 46 ve 47'de de görüldüğü gibi yancümle, ana cümle yüklemının daima sağında bulunmaktadır. SÇ da ST gibi (standart olarak) sola dallanan söz sırası düzenine sahiptir (ÖNY / SOV²¹ söz sırası düzeni). Dolayısıyla yüklemnin herhangi bir tümleyici edat kullanılmadan cümle başı pozisyonunda olması, işaretlenmiş bir söz sırası olarak kabul edilebilir.

Özetle SÇ sözdizimsel adlaştırmalar için *-ni / -As* ve *-mA* fiilimsi ekleri kullanılırken farklı türdeki cümlelerin (adcıl yükleme sahip cümleler, yüklemi bir algı eylemi olan cümlelerde nesne konumunu tutacak olan cümleler) adlaştırılmasında kalıplaşmış iyelik ekleri ve farklı sözsırası düzeni gibi yöntemler de kullanılmaktadır.

Buraya kadar, SÇ'nin sözdizimsel adlaştırma türleri görüldü. Şimdi, genellikle sözdizimsel adlaştırmacı işleviyle kullanılan *-ni / -As* ve *-mA* eklerinin sözlüksel adlaştırmacı olarak da kullanılıp kullanılmadığını inceleyelim.

1.3.2. Standart Çuvaşçada Sözlüksel Adlaştırmalar

Bu bölümde ilk olarak SÇ'nin tipik sözlüksel adlaştırmaları ve onların özellikleri verilip ST ile SÇ'nin sözlüksel adlaştırmacılar bakımından benzerlik / farklılıklarından kısaca bahsedilecektir. Daha sonra, *-ni / -As* ve *-mA* eklerinden hangisinin tipik sözlüksel adlaştırmalar gibi davranabildiği incelenecektir.

ST gibi SÇ'da da sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmacıların keskin bir şekilde birbirlerinden ayrıldığı dikkat çekmektedir.

SÇ ve ST'nin sözlüksel adlaştırmacıları arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Yılmaz'daki (2002: 129-136) sözlüksel adlaştırmacı eklerin bir bölümü aşağıda verilmektedir:

-a/-e-: *kula* (gülmek), *piha* (bakış)

²⁰ Cümlelerin doğrudan çevirisi ST için geçersiz olup ST ve SÇ arasındaki farkla ilgili fikir vermektedir: ?* *Bakar dağ eteğinde deve sürüsü geziyor.*

²¹ ÖNY: Özne-Nesne-Yüklem; SOV: Subject-Object-Verb

-*(ĩ)k*-/*-(i)k*:- *katĩk* (parça), *çarak* (destek)

-*çĩk*/*-çĩk*: *şançĩk* (ümit)

-*ĩ*/*-ĩ*: *kulĩ* (gülüş)

-*(i)m*/*-(i)m*: *vilĩm* (ölüm)

-*(i)ş*/*-(i)ş*: *tupĩş* (kazanç), *kulĩş* (gülüş)

-*(i)ş*/*-(i)ş*: *tuhĩş* (çıkış), *savĩnĩş* (sevinç)

-*kĩ*/*-kĩ*: *tutĩnkĩ* (tutunma)

-*ma*/*-me*: *kĩtme* (bekleme)

-*mak*/*-mek*: *sulmak* (sallama)

-*u*/*-ũ*/*-v*: *vĩrenũ* (öğrenme)

ST gibi SÇ’da *-(i)ş*/*-(i)ş* ve *-mak* / *-mek* ekleri kullanılmaktadır. ST’de bu ekler genellikle sözdizimsel adlaştırma işleviyle kullanılırken SÇ’da yalnızca sözlüksel adlaştırma yapmak üzere kullanılmaktadır.

ST ve SÇ adlaştırıcı ekler arasında yukarıda bahsedilen türde işlev farklılıkları bulunmasına rağmen iki dildeki adlaştırma sistemleri, tutarlılıkları bakımından benzer özelliklere sahiptir. SÇ’da da sözdizimsel adlaştırma yapan ekler ile sözlüksel adlaştırma yapan ekler arasında, ST’deki türden belirgin bir sınır bulunmaktadır. SÇ’da da sözdizimsel adlaştırma yapmak üzere kullanılan *-ni* / *-As* ve *-mA* ekleri, sözlüksel adlaştırma yapmak için genellikle kullanılmamaktadır. Yalnızca *-ni* eki, örnekleri çok olmamakla birlikte canlı bir sözlüksel adlaştırıcı işlevi görebilmekte, *-mA* eki ise kalıplaşmış birkaç sözcükte sözlüksel adlaştırıcı işleviyle kullanılıyor izlenimi vermektedir. Öte yandan önceki sayfada verilen sözlüksel adlaştırma eklerinin de, sözdizimsel adlaştırmaların sahip olduğu olumsuzluk ve çatı çekimlerine girebilmek, zarf-fiil yancümleleriyle birleşebilmek vs. gibi özelliklere sahip olarak yancümler kuramadıkları dikkat çekmektedir.

SÇ sözlüksel adlaştırmalar sözdizimsel adlaştırmalardan farklı olarak niteleme ve işaret sıfatlarıyla nitelenebilmekte ve çokluk çekimine girebilmektedirler. 48’de sözlüksel adlaştırma olduğu anlaşılan adlaştırmının, *ırĭ* (*iyi*) sıfatıyla nitelendiği görülmektedir:

48. Tĭrlĭ tĭrlĭ çęçeksen,

Irĭ ŐĭrŐi Őarĭlat’.

Tŭrlŭ tŭrlŭ çiçekler,

Gŭzel kokularını yayıyor. (Yılmaz, 2002: 99)

49’da *-(i)Ő/-(i)Ő* eki kullanılarak oluşturulan bir diğer sözlüksel adlaştırmının (*purĭnĭŐ/yaŐam*), çokluk çekimine girdiği görülmektedir:

49. **PurĭnĭŐsem,** ah, avan,

Aslı Silpi yalınçe!

Hayatlar, ah, gŭzel

Bŭyŭk Silpi kŭyŭnde! (Yılmaz, 2002: 102)

50’de, aynı ekle *-(i)Ő/-(i)Ő* adlaştırılmış *kala-* (*sŭyle-, konuŐ-*) eyleminin ise bir işaret sıfatı (*Şav/ bu*) ile nitelendiği görülmektedir:

50. Ulĭp hayhi Asamat pattĭrĭn kĭtĭvĭnçi **Şav kalaŐa** pĭleken laŐana pallasa ilet te yĭlmak ıvĭtsa tĭtat.

Alp sonra Asamat Bahadırın sŭrŭsŭnde bu konuşmayı bilen atı alıp kement atıp tutmuş.
(Bayram, 2008: 293)

51, 52 ve 53’te ũç farklı sözlüksel adlaştırma görŭlmektedir. 51 ve 53’te sırasıyla *vĭŐŐ* (*savaŐ*) ve *kalaŐ* (*konuşma*) adlaştırmaları *Şav* ve *Şak* (*bu*) işaret sıfatlarıyla nitelenmektedir. 52’de ise *sıvliŐ* (*soluk, nefes*) adlaştırması hem *Şak* işaret sıfatı hem de *ŐĭrŐli* (*kŭtŭ kokulu*) niteleme sıfatıyla birlikte nitelenmektedir:

51. Kayran unta tutarsem **şav vırsıra** vilnisene asınsa mişitsem lartnı.

Sonra orada, Tatarlar bu savaşa ölenleri hatırlayıp camiler yapmışlar. (Bayram, 2008: 276)

52. Şav şırşlı sıvlışra kına pulnı tet Altırkuşın vıyı.

Yalnızca bu kötü kokudaymış Altırkuş'un gücü. (Bayram, 2008: 292)

53. Şak kalaşıva iltse şıvırakan şuyttan tuhat'.

Bu konuşmayı duyan şeytan çıkar. (Bayram, 2008: 286)

-u/-ü/-v ekiyle yapılmış adlaştırmaların da sözlüksel adlaştırma olarak, niteleme sıfatıyla nitelenebildiği görülmektedir. 54'te *pilü (bilgi)* adlaştırması *numay (çok)* niteleme sıfatıyla nitelenmektedir:

54. Açasene vırentmeşkin **numay pilü** kirlı mar.

Çocuklara öğretmek için çok bilgi gerekmez. (Durmuş, 2009: 353)

-ı/-i ekinin de SÇ'da sadece sözlüksel adlaştırma işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. 55'te bu ekle yapılan *çarı (duruş)* sözlüksel adlaştırması *şaplah (böyle)* niteleme sıfatıyla nitelenmektedir:

55. Ulıp **şaplah çarıpa** pımesır şır şımırse şüret tet.

Alp böyle durmakla, bilmeden yeri yok edip (yeri sarsarak) yürümüş. (Bayram, 2008: 276)

56'da ise *-(i)m/-(i)m* ekiyle yapılan sözlüksel adlaştırma *vilim (ölüm) sözcüğünün tasa* (onurlu) niteleme sıfatı ile nitelendiği görülmektedir:

56. **Tasa vilimren** ma hıras, -tet Ulıp.

Onurlu ölümden niye korkayım ki, der Alp. (Bayram, 2008: 286)

Yukarıda örnekleri verilen adlaştırmacı ekler, SÇ'da yalnızca sözlüksel adlaştırma işleviyle kullanılmaktadır. Öyle ki bu eklerle kurulan adlaştırmaların öge yönettiği, olumsuzluk / çatı çekimlerini (düzenli bir şekilde) alabildiği herhangi bir kullanıma rastlanılmamaktadır. Aksine bu adlaştırmalar, sözdizimsel adlaştırmalarla kullanılması genellikle mümkün olmayan nitelikleme sıfatları ve çokluk çekimlerini almaktadırlar.

1.3.1. numaralı bölümde ise *-ni / -As* ve *-mA* eklerinin sözdizimsel adlaştırma yaptığı görülmüştü. SÇ'nin fiilimsi ekleri olan bu eklerden yalnızca *-ni* ekinin, aynı zamanda sözlüksel adlaştırmalar yapmak üzere de (işlek olarak) kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Şimdi *-ni* ekinin sözlüksel adlaştırmalar da yaptığını gösteren durumları inceleyelim.

1.3.3. Standart Çuvaşçada Sözlüksel Adlaştırma da Yapabilen Fiilimsi Ekleri

Esasen sözdizimsel adlaştırma yapmak üzere kullanılan *-ni* adlaştırmacısının sözlüksel adlaştırma da yaptığı dikkat çekmektedir. 57, 58 ve 59 *-ni* adlaştırmacısının sözlüksel adlaştırma yapmak üzere işlev gördüğü durumları örneklemektedir:

57. **Hıtı śapĭnnipe** Ulĭp vĭransa kayat'.

Kuvvetli çarpmasıyla Alp uyanır. (Bayram, 2008: 293)

58. **İtla kalanine** kaśarĭr.

Sahal kalanine śiterĭr.

Çok söylenmişi affedin

Az söylenmişi yetirin. (Bayram, 2008: 227)

59. **Śakna ıytnisene** ěśĭ parassinĉe san śine śansa, ĭmitlense tĭratpĭr. (Bayram, 2008: 268)

Bu dileklerimizi senin vereceğinden sana inanıp, ümitleniyoruz²².

²² *Śakna ıytnisene* öbeği kaynak metinde *bu dilediklerimizi* olarak çevrilmiştir.

57 ve 58'de *šapīnni* ve *kalani* adlaştırmaları sırasıyla *hitī* (sert) ve *itla / sahal* (çok / az) nitelendirme sıfatlarıyla nitelenmektedir. 48 ve 56'da da, yalnızca sözlüksel adlaştırmacı işlevi gören eklerle adlaştırılmış sözcüklerin nitelendirme sıfatıyla nitelendiğini hatırlayalım.

58'de ise *iytni* (dilek) adlaştırmalarının *šakna* (bu) işaret sıfatıyla nitelendiği görülmektedir. Ayrıca *iytni* adlaştırması 58'de, tipik bir sözlüksel adlaştırma gibi çokluk çekimine de girmiştir. 49'da da, bir sözlüksel adlaştırmacı ile adlaştırılan sözcüğün çokluk çekimine girdiği görülmüştü.

-ni ekli adlaştırmaların nitelendirme sıfatlarıyla nitelenebilmesi ve çokluk çekimine girebilmesi, bu ekin sözlüksel adlaştırma işlevi de gördüğüne işaret etmektedir. Öyle ki tek işlevi sözlüksel adlaştırma olan eklerle yapılmış adlaştırmalar bu özelliklere sahiptir (bkz. 1.3.2. numaralı bölüm).

Öte yandan, *-ni* eki dışındaki fiilimsi eklerinin de sözlüksel adlaştırma yapıyor olduğu izlenimini uyandıran adlaştırmalar dikkat çekmektedir. Ancak daha detaylı bir tarama, bu adlaştırmaların kalıplaşmış kelimelerle sınırlı olduğunu göstermektedir. Zira bu ekler (sözlüksel adlaştırmacı işleviyle) fiil köklerinin çok büyük bir bölümü üzerine gelmemekte, dolayısıyla canlı bir şekilde sözlüksel türetimler yapamamaktadır. Bu eklerden biri olan *-mA* adlaştırmacı esasen sözdizimsel adlaştırmalar yapmaktadır. Buna karşın, Durmuş'ta (2009: 352) bu ekin yapım eki işleviyle kullanıldığından bahsedilip aşağıdaki türetimler örnek olarak verilmektedir:

pusma (merdiven)

şurma (yarım)

pülme (bölüm)

Yukarıdaki türetimler dışında, *-mA* ekinin yapım eki olarak kullanıldığı başka sözcükler de olmasına karşın bu sözcüklerin sayısı sınırlıdır. Yani *-mA* eki canlı olarak sözlüksel adlaştırmalar yapamamaktadır. Sadece kalıplaşmış olarak birtakım fiil kökleri üzerinde sözlüksel adlaştırmacı işleviyle kullanılmaktadır.

Kısacası, SÇ fiilimsi eklerinden yalnızca *-ni* ekinin hem sözlüksel hem de sözdizimsel adlaştırma işleviyle canlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1.4. SONUÇ

ST gibi SÇ adlaştırmacılar arasında da belirgin bir ayırım bulunmaktadır. İki dilde de biçimsel olarak ortaklaşa kullanılan adlaştırmacı ekler bulunmasına rağmen bu eklerin işlevleri, iki dilde farklılaşabilmektedir. Örneğin *-mAk* eki her iki dilde de bulunmaktadır. Ancak bu ek ST’de genellikle sözdizimsel adlaştırma yapmaktayken SÇ’da istisnasız şekilde sözlüksel adlaştırma işleviyle kullanılmaktadır.

Bir Türk dili olarak SÇ’da da sözdizimsel adlaştırmamanın genel yolu fiilimsi ekleridir. Çoğunlukla *-ni / -As* ve *-mA* fiilimsileri kullanılarak sözdizimsel adlaştırmalar yapılmaktadır. Öte yandan genel Türkçe sözdizim tipolojisi dışında kalan yöntemlerle de sözdizimsel adlaştırmalar yapılmaktadır. Örneğin ana yüklem bir algı eylemi olduğu durumda, içe yerleştirilen sözdizimsel adlaştırma ana cümlelerle aynı çekim imkânlarına sahip olabilmekte ve bu yancümleyi ana cümleye bağlamak üzere herhangi bir *tümleyici* (complementizer) de kullanılmamaktadır. Bu tür cümle birleşmelerinde, yancümlelerin içe yerleştirilmiş cümle olduğunu işaretlemek üzere söz sırasının kullanıldığı düşünülmektedir. Öyle ki bu tür sözdizimsel adlaştırmalarda, ana yüklem hep cümle başı pozisyonda bulunmaktadır. Yüklemi ad olan cümlelerin adlaştırılmasında ise genellikle kalıplaşmış 3. kişi iyelik eki kullanılmaktadır.

Sözdizimsel adlaştırma yapmak üzere kullanılan fiilimsi eklerinden ise yalnızca *-ni* ekinin sözlüksel adlaştırma işleviyle de canlı şekilde kullanıldığı düşünülmektedir. ST’de ise bu şekilde iki işlevle kullanılabilen fiilimsi ekinin *-mA* eki olduğu söylenebilir.

Tezin kalan bölümlerinde de, sözdizimsel adlaştırmalar yapan fiilimsi eklerinin (*-ni / -As* ve *-mA*) sözdizimsel özellikleri biçim-sözdizim ara yüzü bağlamında incelenmeye çalışılacaktır.

2. BÖLÜM

KARIŞIK YAPILAR OLARAK AD YANCÜMLELERİ

Bu bölümde SÇ ad yancümlelerinin hem fiil/cümle hem de bir ad kategorisi gibi davranıyor olması, Borsley-Kornfilt'in (2000) ST için varsaydığı *Mixed Extended Projections* teorisine göre açıklanmaya çalışılacaktır. Buna göre SÇ ad yancümle yapılarının en alt katmanlarında fiil işlevsel kategorileri bulunurken bu fiil katmanlarının üstünde, kategori değiştirme özelliği bulunan bir ad katmanı gelmekte²³ ve yancümlenin ad gibi davranabilmesini olanaklı kılmaktadır.

2.1. KARIŞIK YAPILAR VARSAYIMININ DAYANAKLARI

ST'de olduğu gibi SÇ'da da ad yancümlelerinin iç yapı bakımından standart bir cümle gibi davrandığını 1.3.1.1.'de görmüştük. SÇ ad yancümleleri de ana cümlelerle aynı biçimde nesne ve belirteç/zarf almakta²⁴, yani öge yönetme imkânına sahip olmaktadır. Bunun dışında SÇ ad yancümleleri bir bütün hâlinde ad gibi işlev görebilmekte, örneğin durum çekimi alarak ana yüklemelerin nesnesi olabilmekteydiler. Bu durumda ad yancümlelerinin, hem cümle / fiil hem de ad özelliğini aynı anda göstermesi gibi, mantıksal olarak çelişkili gibi görünen bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu çelişkili durumu anlamlı hâle getirmek için, normalde bir arada bulunamayacak olan *sözlüksel kategoriler (lexical categories) - işlevsel kategorilerin (functional categories)* birlikte bulunduğu düşünülebilir. Sözlüksel kategoriler ve işlevsel kategorilerin nasıl tanımlandığına bakalım.

2.1.1. Sözlüksel Kategoriler - İşlevsel Kategoriler

Chomsky (1986) ad (N-noun), fiil (V-verb) ve sıfat (Adj-adjective) gibi sözlüksel kategorileri tümleyici (C-complementizer), çekim(I-inflection), belirleyici(Det/D-determiner) gibi işlevsel kategorilerden ayırmış; Grimshaw da (1991) işlevsel

²³ Tezin beşinci bölümü olan *Dönüştürücü Ad Kategorisi* adlı bölümde, yancümlelere ad özelliğini veren katman incelenmektedir. Ayrıca 6. Bölüm'de, adlaşmanın, ağaç dallanma şemasının daha alt katmanlarında başlayıp başlamadığı incelenmektedir.

²⁴ Bazı dillerde yancümle yapıları, nesne ve belirteçleri/zarfları farklı bir yapıda almaları bakımından ana cümle yapılarından ayrılmaktadır (Kopjevtskaja, 1993: 13; 33).

kategoriler arasında bir ayırım yapmak suretiyle tümleyici (C) ve çekim (I) kategorilerini fiil, belirleyici (D) kategorisini ise ad olarak ayırmıştır (Borsley-Kornfilt, 2000: 102)²⁵.

Buna göre normal şartlarda bir ST ana cümle yapısı, fiil kategorisi olarak kabul edilmekte ve bu fiil kategorisi (sözlüksel kategori), fiil kategoriler (fiil işlevsel kategoriler) ile birleşmektedir. Yani ST ana cümle yapısının en alt katmanında bir fiil kategorisi, bu fiil kategorisinin üstünde de fiile ait işlevsel kategoriler (çekim / I, tümleyici / C gibi) bulunmaktadır.

Ad yancümle yapılarında ise en alttaki fiil kategorisi, daha üstte bulunan ada ait işlevsel kategorilerle birleşmekte ve bunun sonucunda da iç yapı olarak ana cümleyle aynı, ancak bir bütün olarak ad gibi davranan karışık yapılar ortaya çıkmaktadır. Özetle ad yancümle yapılarında, ana cümle yapılarındaki fiil kategorisi ile fiil işlevsel kategorilerin birleşmesinin tersine fiil kategorisi ile ad işlevsel kategorileri birleşmektedir.

2.1.2. Ad Yancümlelerinde Fiil ve Ad İşlevsel Kategorilerinin Birleşmesi

Genel anlamda fiil işlevsel kategorilerine örnek olarak fiil uyum ekleri (şahıs ekleri), zaman-görünüş-kip ekleri vb. verilebilir. Ad işlevsel kategorilerine örnek olarak ise ad uyum ekleri (iyelik ekleri) ve durum çekim ekleri verilebilir. Borsley-Kornfilt'e göre (2000: 103-104) bir ad yancümlesi yapısındaki fiil kategorisinde fiile ait işlevsel kategorilerden bazıları bulunabilir. Fiil işlevsel kategorilerden sonra da adsal uyum vb. gibi ada ait işlevsel kategoriler bulunabilir.

Ad yancümle yapılarında fiil işlevsel kategorilerinin hepsi bulunamaz, fiil işlevsel kategorilerinin hepsini ana cümle yapıları barındırmaktadır²⁶. Buna göre ad yancümle yapıları, fiile ait işlevsel kategorileri eksiltiilip bunun yerine ada ait işlevsel kategorilerin getirildiği, yani eksiltilmiş/tıraşlanmış ana cümle yapıları olarak düşünülebilir.

İşte ad yancümle yapıları arasındaki farklar da, bu yapıların fiile ait işlevsel kategorilerden hangilerini barındırdığı, yani fiil işlevsel kategorilerin hangi seviyede

²⁵ Sözlüksel kategorilerin daha basit bir açıklaması için bkz. Uzun (2000: 15-16)

²⁶ SÇ ad yancümle yapılarının en üst katmanında tam olarak hangi işlevsel kategorinin bulunduğu, 5. Bölüm'de incelenmeye çalışılacaktır.

kesildiği ve ada ait işlevsel kategorilerden hangilerine sahip olduğuna göre ortaya çıkmaktadır. Bu durumu SÇ üzerinden örnekleyelim.

2.1.2.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinin Ad / Fiil İşlevsel Kategorileri Bakımından Eksiklikleri

Bu bölümde önce SÇ ad yancümlerinin ad işlevsel kategorileri bakımından eksiklikleri sonra da fiil işlevsel kategorileri bakımından eksiklikleri incelenecektir.

2.1.2.1.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinin Ad İşlevsel Kategorileri Bakımından Eksiklikleri

SÇ ad yancümleri bu bakımdan ilgi çekici özellikler göstermektedir. Tezde konu edinilen *-ni / -As* ve *-mA* sözdizimsel adlaştırıcıları, sahip oldukları ad işlevsel kategorileri bakımından farklı özellikler göstermektedir. Örneğin *-mA* ekli ad yancümleri genel olarak üzerlerinde herhangi bir durum çekimini açıkça göstermezken *-ni* ve *-As* ekli ad yancümleri, durum çekimlerinin bir kısmını açık olarak alabilmektedir. 60'ta doğrudan nesne konumunda olan ancak üzerinde herhangi bir durum çekimi olmayan *-mA* ekli ad yancümlesi, 61'de belirtme durum çekimi almış bir *-ni* ekli ad yancümlesi, 62'de ise ayrılma durum çekimi almış bir *-As* ad yancümlesi görülmektedir:

60. Prem'eministr şumĭ İl'giz Hayrullin mana haśat redaktorne **tupma** huşrĭ. (Yener, 2010: 288) 60

*Başbakan yardımcısı İl'giz Hayrullin bana gazeteye redaktör **bulmayı** emretti²⁷.*

61. Çasah «Suvarĭn» menelnikĭ ŗitet, vunĭ ŗul **tultarnine** uyavlanĭ vĭhĭtra mĭn kalas? 61

*Şimdi «Suvar'ın » doğum günü geldi, on yaşını **doldurduğunu** (doldurmasını) kutladığımız zamanda neler konuşuyoruz? (Yener, 2010: 289)*

²⁷ Cümlelerin çevirisi Yener'de (2010: 366) “Başbakan yardımcısı İl'giz Hayrullin beni gazeteye yazar bulmakla görevlendirdi.” şeklinde verilmiştir.

62. Hīnasem **asīrhasran** hīranipe kuśa sappun arkiye ūlsa tīpelelle irtrīm.

Misafirlerin fark edeceğinden kortuğum için gözümü önlüğümün eteğiyle silerek fırının ön köşesine geçtim. (Yener, 2010: 316)

Yukarıdaki üç sözdizimsel adlaştırmacıdan hiçbirinin, bir ad işlevsel kategori olan iyelik çekimini de alamadığı dikkat çekmektedir.

2.1.2.1.2. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerin Fiil İşlevsel Kategorileri Bakımından Eksiklikleri

SÇ'daki üç ad yancümlesi türü, fiil işlevsel kategorileri konusunda da ST'den farklı özellikler göstermektedir. Öncelikle çatı eklerini inceleyelim.

2.1.2.1.2.1. Standart Çuvaşça Ana Cümle ve Ad Yancümlelerinde Çatı Çekimi

SÇ ad yancümleleri ve ana cümleler arasında açıkça görülen farklardan biri çatı çekimleridir. SÇ'da dönüşlülük çatısı $-(i)n/- (i)n$ ekiyle, edilgenlik çatısı $-(i)l/- (i)l$ ekiyle, ettirgenlik çatısı ise $-ar/-er$ ve $-(a)t/- (e)t$, $-(i)t/- (i)t$ ekleriyle yapılmaktadır (Yılmaz, 2006: 136-138)²⁸. Bu çatı ekleri ana cümlelerde, cümle öğelerinin gerektirdiği durumda istisnasız şekilde cümle yüklemi üzerinde gösterilirken aynı durum ad yancümleleri için geçerli değildir. Ad yancümlelerinde çatı eklerinin büyük bir kısmı gösterilebilse bile kimi durumlarda çatı eki açıkça bulunmamaktadır. Özellikle edilgenlik çatısı söz konusu olduğunda ad yancümlesi yüklemine, edilgenlik çatısı eklerini alamadığı görülmektedir. 63'te edilgenlik çatısının ana cümle yüklemi üzerindeki ekle temsil edildiği görülmektedir. 64 ve 65'te de ad yancümle yüklemine aslen edilgenlik çatısındanadır. Ancak görüldüğü gibi ad yancümle yüklemine üzerinde herhangi bir çatı eki bulunmamaktadır. Bu ad yancümlelerine edilgenlik çatısı anlamı, içlerinde buldukları bağlam yoluyla verilmektedir:

63. Yurīhlī śın **tupīnçi**, analizsem te paçi.

Uygun kişi bulundu, tahlilleri de verdi. (Yener, 2010: 394)

²⁸ ST'de olduğu gibi SÇ'da da edilgenlik ve dönüşlülük ekleri birbiri yerine kullanılabilir.

64. Muskavsem te, kurma kilekensem te palıka rayon administratsiyın puşarıvıpe tata tirişivıpe **tunine** inençış.

Moskavalılar da görmeye gelenler de anıtın bölge yönetim kurulunun girişimiyle ve çabalarıyla **yapıldığına** inanıyorlarmış. (Yener, 2010: 362)

65. Kivi İltrekel'ne vara kışal şul **hıvma** şutlanı.

*Kivi İltrekelin'e ise bu yıl yol **yapılması** hesaplanıyor.* (Yener, 2010: 192)

66 ve 67'de ise sırasıyla *-ni ve -mA* adlaştırmalarıyla kurulmuş üç ad yancümlesi görülmektedir. Üç ad yancümlesinde de biçimsel olarak geçişsiz olan *kaş-* (geç-) ve *tu-* (yap-) eylemleri, esasen geçişli bir anlama sahiptir. Ancak *-ni* ve *-mA* ekleriyle adlaştırılan bu fiiller üzerinde herhangi bir çatı eki açık olarak gösterilmemektedir:

66. Ançah vıl yur ayınçe mınle hıl **kaşnine** nikam ta pilmest-ha. Çirip hıl **kaşma** şav teri tiplın hatırlenet.

*Ancak onun kar altında kışı neyle **geçirdiğini** kimse bilmez. Kirpi kışı **geçirmeye** çok özenle hazırlanır.* (Ersoy, 2017: 464)

67. Ten, Kaylasant hramisene mınle **tunine** tıpçe-tıpçe Kaylas tivın tupsımne tupma pulat'?

*Acaba Kaylasanth tapınaklarının nasıl yaptığını (**yapıldığını**) araştıra araştıra Kaylas Dağı'nın ruhunu bulabilir miyiz?* (Yener, 2010: 329)²⁹

Verilen örnekler, SÇ ad yancümlelerinde çatı eklerinin gösterilmesi konusunda da, ana cümleye göre kısıtlılıklar bulunduğunu göstermektedir.

²⁹ ST'de 66 ve 67'deki gibi edilgenlik çatısı anlamına sahip olan ad yancümlelerinin, çatı eki olmadan kurulması anlamı sorunlu hâle getirmektedir. ST'de ad yancümleleri, çatı eklerini alabilmek konusunda SÇ'ya göre çok daha geniş imkânlarla sahiptir. Bu yüzden ST'deki ad yancümlelerinin kesilmiş / traşlanmış yapılarını göstermek üzere çatı çekimleri kullanılamamaktadır.

2.1.2.1.2.2. Standart Çuvaşça Ana Cümle ve Ad Yancümlelerinde Zaman, Görünüş , Kip Kategorileri ve Birleşik Zaman Çekimleri

Bu bölümde öncelikle zaman ve görünüş kategorilerinin birlikte bulunmasında bahsedilecektir.

SÇ ana cümle yapılarında, ST’de olduğu gibi birleşik zaman çekimleri bulunmaktadır. Birleşik zaman olarak adlandırılan bu yapılarda ilk ekin görünüş/kip, ikinci ekin ise zaman eki olduğu bilinmektedir (Uzun, 2004:164-166). 68’de ST birleşik zaman çekiminin ana cümledeki hâli örneklenmektedir. 69 ise SÇ’da birleşik zaman yapısının ana cümledeki hâlidir. İki ana cümle yapısı birleşik zaman çekimi bakımından benzeşmektedir:

68. Ali eve gel**mişti**.

69. Ali pürte kil**niççi**.

70’te ise gelecek zamanın hikayesi birleşik çekiminin SÇ bir ana cümledeki gösterilişi örneklenmektedir:

70. Şipçik kayık pul**ittim**, sad pahçinçe yurl**ittim**.

*Serçe ol**acaktım**, bahçede ol**ecektim**.* (Ersoy, 2017: 373)

69 ve 70’te birleşik çekimlerin bulunduğu yapılar, TÛMÖ katmanına sahip ana cümlelerdir. Bu cümleler, belirli fiil işlevsel kategorileri bakımından kısaltılmış/tıraşlanmış ve eksik yapılar değildir. Bu tür birleşik çekimler, ad yancümlelerinde kesinlikle görülememektedir. Aşağıdaki gibi bir cümle SÇ için geçersizdir:

71. *Epĭ Ali pürte kil**niççine** kalarĭm.

Ben Ali’nin eve gelmiştiğini** söyledim.*

SÇ ana cümle yapılarında, ST’de de görülebilmekte olan *-mXşmXş* kanıtsallık ekini karşılayabilmek üzere *-ni* geçmiş zaman eki üzerine *iken / ikken* parçacığı

getirilmektedir. Bu parçacık ad yancümle yapılarında, adlaştırıcı ekten sonra gelememektedir. SÇ ad yancümlerinde *-nĩ ikken* kanıtsallık eki yalnızca adlaştırıcı eklerle karşılanabilmektedir. 72’de *-nĩ ikken* kipliğini almış bir ana cümle görülürken 73’te bu kipliğin ad yancümlerinde bulunmasının cümleyi bozduğu görülmektedir:

72. Vĩl ta kompozitor pulma **ĩmitlennĩ ikken**.

*O da kompozitör olmaya **ũmitlenmiř**.* (Güzel, 2012: 698)

73. *Epĩ vĩl kompozitor pulma **ĩmitlennĩ ikkenni** kalarĩm.

Ben onun kompozitör olmaya **ũmitlenmiřtiđini söyledim.*

ST gibi SÇ ad yancümlerinde de kısıtlı olarak zaman ifade edilebildiği bilinmektedir (bkz. 2.3.1.3. numaralı bölüm). SÇ’da gelecek zaman gönderimi için ad yancümlerinde genel olarak *-As* eki kullanılmaktadır. Bu ekin anacümle yapılarında, belirli kip işlevleri için kullanıldığı da görülmektedir. Ancak SÇ ana cümle yapılarında, ad yancümlerinin aksine gelecek zaman çekimi olarak aslen *-ĩ /-ĩ* ekleri kullanılmaktadır. 74 ve 75’te gelecek zaman çekiminin sırasıyla ana cümle ve ad yancümlesindeki biçimi görülmektedir:

74. Apla pulsan Sten’ka Razin şinçen puřlĩpĩr. (Güzel, 2012: 729)

Öyleyse, Stenka Razin ile başlayacađız³⁰.

75. ştab şşta vırnaşassa ıytsa pĩletĩp.

Personelin nereye yerleşeceğini öğreniyorum. (Güzel, 2012: 477)

ST’de ise gelecek zaman çekimi bakımından ad yancümleri ve ana cümleler aynı eki, yani *-AcAK* ekini almaktadır. Bu bakımdan ST ad yancümleri ve ana cümleler arasındaki fark (TÜMÖ katmanına sahip olup olmama bakımından) açıkça görülememekteyken SÇ ad yancümlerinin, ana cümle çekimlerini alırken kısıtlı

³⁰ Cümlenin çevirisi Güzel’de (2012: 907) şöyle verilmektedir: “*Öyle ise, Sten’ka Razin Hakkında’ya başlayacağız.*”

davranıyor olması onların ana cümlelerden, en üst katman bakımından farklı olduğunu açıkça göstermektedir.

75'teki ad yancümlesinin *-ĩ/ -ĩ* gelecek zaman ekiyle kurulması mümkün değildir. *-ĩ/-ĩ* gelecek zaman ekinin ad yancümlelerinde bulunamaması, bu yancümlelerin ana cümle zaman kategorilerinin almak bakımından kısıtlı davrandığını göstermektedir. Fiil işlevsel kategorilerinin tümünü alabilen ana cümle yapılarındaki gelecek zaman ekinin ad yancümlelerinde bulunamaması, ad yancümlelerinin öbek yapılarındaki farklılıklara işaret etmektedir.

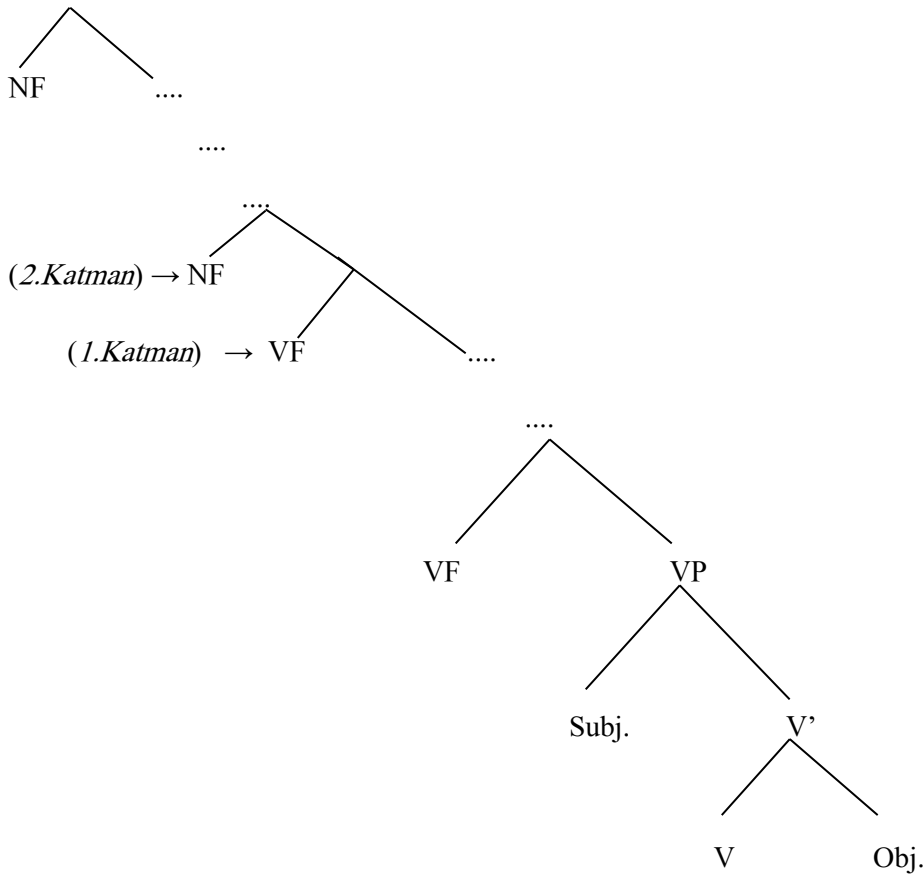
Genel olarak bakıldığında, birleşik zaman çekimleri / zaman çekimleri, çatı çekimleri ve kiplik parçacıkları bakımından ad yancümlelerinin ana cümlelerden daha kısıtlı imkânlarla sahip olduğu görülmektedir. Bu durum SÇ ad yancümlelerinin, ana cümleler gibi eksiksiz biçimde fiil işlevsel kategorilere sahip olmadığını; fiil işlevsel kategorileri bakımından kesilmiş/tıraşlanmış yapılar olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde verilen SÇ örneklere bakarak, özetle, SÇ ad yancümlelerinin hem fiil hem de ad işlevsel kategorileri bakımından eksik olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. AD YANCÜMLELERİNİN GENEL YAPISININ AĞAÇ DALLANMA ŞEMASINDA GÖSTERİMİ

Şekil 1, Borsley-Konrilt'ten (2000: 103) alınmıştır. Bu ağaç dallanma şeması ad yancümle yapısını genel olarak göstermekte olup şimdiye kadar anlatılanların kısa bir özeti niteliğindedir. Burada *VP*, yapının çekirdeğindeki fiil öbeği olup nesne - fiil barındıran fiil başı (*V'*) ve öznenen oluşmaktadır. Fiil öbeğinden sonraki katmanlarda görülen *VF* ise fiile ait işlevsel kategorileri temsil etmektedir. Bu fiile ait işlevsel kategorilerden sonra gelen *NF* ise ada ait işlevsel kategorilere karşılık gelmektedir. Görüldüğü gibi fiile ve ada ait işlevsel kategoriler birden fazla olabilmektedir.

Şekil 1: Ad yancümlelerinin genel öbek yapısı

Birinci şekilde *VF* sembolüyle gösterilen fiile ait işlevsel kategorilerin bittiği yerde yapı kesilmekte, yani buraya kadar olan katmanların adlaştırılması yapılmaktadır.

ST'de olduğu gibi SÇ ad yancümle yapılarında da, belirli bir katmana (*Şekil 1'de, 1. Katman* adlandırmasıyla gösterilen katmana) kadar fiile işlevsel kategorilerin bulunduğu ve bu katmandan itibaren (yani *Şekil 1'de, 2. Katman* adlandırmasıyla gösterilen katmandan itibaren) adlaştırmacı ekin getirilip daha sonra ada ait işlevsel kategorilerin (ki bu kategoriler *Şekil 1'de*, NF kısaltmasıyla gösterilen katmanlarla temsil edilmekte) eklendiği düşünülmektedir³¹. Ancak SÇ ad yancümleleri arasında, içerdikleri ada ait işlevsel kategoriler bakımından da önemli farkların olduğu görülmektedir. *Şekil 1'deki*

³¹ Uzun'a göre (2000: 277) hem Baker (1986) hem de Kennely (1986), temelde ad yancümle yapılarının karışık davranışa sahip yapılar olduğu yönünde bir görüşe sahiptirler. Buna göre Türkçede ad yancümlelerindeki fiil / cümlesel özellikler d-yapıya (d-structure) aitken ad özellikleri y-yapıya (s-structure) aittir. Bu açıklama, Borsley-Kornfilt'in (2000) ad yancümlelerini, altta fiil işlevsel kategoriler üstte ise ad işlevsel kategoriler şeklinde açıklamasına denk düşmektedir.

yapı katmanlaşmasının öngörülmesine temel oluşturan bilgileri, Borsley-Kornfilt'i (2000) takip ederek ST ve SÇ ile birlikte açıklayalım³².

2.3. AD YANCÜMLELERİNİN HEM FİİL HEM DE AD GİBİ DAVRANDIĞI GÖSTEREN DURUMLAR

Bu bölümde ad yancümlelerinin, birinci şekildeki ağaç dallanma şemasına kanıt oluşturan fiil/cümlesel özellikleri ve bu özelliklerin, ağaç dallanma şemasının alt katmanlarındaki fiil işlevsel kategorileri doğruladığı anlatılacak; yine ad yancümlelerinin ad gibi davrandığı durumlar örneklenerek ağaç dallanma şemasında üst katmanlarda ad işlevsel kategorileri bulunmasının doğrulandığından bahsedilecektir.

2.3.1. Ad Yancümlelerinin Fiilsel / Cümlesel Özellikleri

Bu bölümde verilecek olan özellikler, ad yancümlelerinin çekirdekte bir fiil öbeğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Şimdi bu özellikleri inceleyelim.

2.3.1.1. Olgu / Karşı-Olgusal Karşıtlığı

Hem ST hem de SÇ ad yancümleleri, olgu (factive) hem de karşı-olgusal (active) yancümlesi kurabilen eklere sahiptir. ST'de *-DXX* ve *-AcAK* ekleri olgusal yancümle kurarken *-mA* eki karşı-olgusal yancümleleri kurmakta; SÇ'da ise *-ni* ve *-As* olgusal yancümle kurarken *-mA* eki karşı-olgusal yancümleleri kurmaktadır³³. SÇ *-mA* ekli bir karşı-olgusal yancümlesi 76'da görülmektedir. Bu örneğin ST çevirisinde de *-mA* ekli ad yancümlesi kullanılmıştır:

76. Untan kalleh açasem patne pırsa **vılyama** ilme ıytat' tet.

Sonra tekrar çocukların yanına gelip oyuna alınmasını istemiş. (Bayram, 2008: 245)

77'de ise ad yancümlesinin *-ni* ekiyle kurulduğu ve olgusal, yani gerçekleşme anlamına sahip olduğu görülmektedir:

³² *Şekil 1* 'i temellendiren bilgileri açıklarken izlenen yol, ST ve SÇ ad yancümlelerinin ada/fiile benzeyen yanlarının da kısaca görülmesini sağlamaktadır.

³³ ST'de olduğu gibi, SÇ'da da bazı durumlarda *-mA* eki olgusal yancümleler kurarken *-ni* / *-As* ekleri de tasarım yancümleleri kurabilmektedir. Ancak bu konu, mevcut bölümün sınırları dışındadır.

77. Vıl mın **pulsa irtnine** ĩnlansa ilet.

*O neler **olduğunu** anlamış.* (Bayram, 2008: 365)

2.3.1.2. Nesnenin Gösterimi

ST’de olduğu gibi SÇ’da ad yancümlelerinde de nesne, ana cümledekiyle aynı biçimde gösterilmektedir. Yani SÇ’da hem ad yancümleleri hem de ana cümleler, yalın ve belirtme durumu çekimlerinde olan nesne alabilmektedir. 78 ve 79’da sırasıyla ana cümle ve ad yancümlesi örnekleri görülmektedir. İki örnekte de nesnenin belirtme çekiminde olduğu görülmektedir:

78. şav Esrelle **Ulap unne** kılaraşşın pulnı.

*Bu Esrelli, **Alp’in canını** almak istiyormuş.* (Bayram, 2008: 284)

79. Vattisem pit kala-kala paratiş [ılık **hırsene** vırlanine].

*Yaşlılar çok anlatmışlar [eskiden **kızları** kaçırdıklarını].* (Bayram, 2008: 239)

2.3.1.3. Zaman İfadesi

ST ve SÇ ad yancümlelerinin fiil özelliği göstermek bakımından ortaklaştığı başka bir durum da zaman ifadesine sahip olmaktır³⁴. 80’de ana yüklemin geniş zaman, yancümle yükleminin ise gelecek zaman ifade ettiği görülmektedir:

80. Pattırpi Ulıpa şak şuyttanpa şapışma **şimıl pulmassa** siset.

*Pattırpi, **Alp’in bu şeytanla çarpışmasının kolay olmayacağını** sezer.* (Bayram, 2008: 291)

³⁴ ST bitimsiz ad yancümlelerindeki *-DXK* ve *-AcAK* eklerinin zaman kategorisine mi, görünüş kategorisine mi ait olduğu tartışmalıdır. Bu tezde, bitimsiz ad yancümle yapılarının tıraşlanmış/fiile ait kategorileri belli bir noktada kesilip adlaştırılmış yapılar olduğu düşünüldüğünden (yani CP / TM katmanına sahip olmayan yapılar) bu eklerin aslen görünüş kategorisine ait olduğu düşünülmektedir. SÇ’daki durum da ST gibidir. *-DXK/-AcAK* ve *-ni / -As* eklerinin hangi katmana denk geldiği ve hangi kategoriye ait olduğu 3.2.2.’de daha detaylı açıklanacaktır.

2.3.2. Ad Yancümlerinin Adsal Özellikleri

Bu bölümde verilen adsal özellikler, yancümlerinin üst katmanlarda ad işlevsel kategorilere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özellikleri inceleyelim.

2.3.2.1. Özne (GÖS/SPEC) Çekimi

ST’de ad yancümle öznesi, iyelik öbeklerinde olduğu gibi ilgi çekimine girerken SÇ ad yancümle özneleri genel olarak yalın çekim almaktadır. SÇ iyelik öbeklerinde de *ilk öge/sahip olan / gösterici* (gös-spec) yalın durumda bulunabilmektedir. Bu bakımdan SÇ ad yancümle özneleri de iyelik öbeklerindeki *sahip olan* ögeye benzemektedir. Ancak SÇ ad yancümlerinde genel olarak gerçek bir adsal uyum eki (iyelik eki) bulunmamaktadır. Bu bakımdan SÇ ad yancümlerini iyelik öbekleriyle tam benzeşmemektedir. SÇ’nin bu durumu tezin dördüncü bölümünde detaylı olarak ele alınmaktadır³⁵. 81’deki ad yancümle öznesinin yalın durum çekiminde olduğu görülmektedir:

81. Šav ulřp ači piri [**pirin pek šin** suhallanine] kurni tet.

Bu alp çocuklarından biri, [bizim gibi bir insanın çift sürdüğünü] görmüş. (Durmuş, 2008: 249)

2.3.2.2. Tipik Ad Pozisyonlarında Bulunmak

ST ve SÇ ad yancümlerinin benzerlik gösterdiği durumlardan biri de tipik ad pozisyonlarında bulunabilmektir. ST’de ad yancümlerini, adlar gibi son çekim edatları önünde bulunabilir. Bu durumda edat ad yancümlesine, adlara yüklediği durum çekimini yükler. Ancak adlaşmamış bir cümle aynı imkânlara sahip değildir. Örneğin *beri* edatı adlara ve ad yancümlerine çıkma durumu yüklerken adlaşmamış bir cümle ne bu edatın önünde bulunabilir ne de durum çekimi alabilir. SÇ’da da, tümleşik olarak yalnızca ad türündeki sözcükleri seçmelerinin yanında ad yancümlerini de alan son

³⁵ SÇ iyelik öbeklerine bakıldığında adsal uyum eki ve ilgi çekimi arasında bir ilişki olmadığı izlenimine sahip olunmaktadır. Ancak SÇ’da da ilgi çekimi aslen adsal uyum eki tarafından yüklenmekte, yani bu iki ekin birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. SÇ ad yancümlerindeki özne çekimi de temelde bu bağlantıyla açıklanabilir. SÇ ad yancümlerindeki özne çekimi (yalın durum çekiminin sebebi, yalın durum çekiminin kaynağı vb.) tezin dördüncü bölümünde incelenmektedir.

çekim edatlarının bulunduğu bilinmektedir³⁶. İşte bu tip edatlar da adlaşmamış yapıları alamamaktadır.

82 ve 83'te *pirki* son çekim edatının sırasıyla bir ad ve ad yancümlesini tümleç olarak aldığı, bu iki tümlece de aynı durum çekimini yani yalın durum çekimini yüklediği görülmektedir. *Pirki* edatının adlaşmamış yapılarla kullanıldığına ise rastlanmamıştır.

82. **Malaşnehi zanyatisem pirki** instruksî pamalla.

İlerideki çalışmalar hakkında talimat vermem gerek. (Güzel, 2012: 422)

83. Hamîn purnîsra hînhman şuhîşîmpa **pîr-pîr hisepî îseh tupas pirki** ikkîlenes te kilmestçî manîn.

Ben kendi hayatımda alışkın olmadığım bir fikir ile saygın bir iş bulma konusunda tereddüde düşmek istemezdim. (Güzel, 2012: 531)

ST'de olduğu gibi SÇ'da da adlar ve ad yancümleleri yüklem önü pozisyonda / yüklem nesnesi pozisyonunda, yani tipik bir ad pozisyonunda bulunabilirken adlaşmamış cümle yapıları bulunamamaktadır³⁷. 84 ve 85'te ana yüklem *kur-* olup bu yüklem önünde sırasıyla bir ad (*pîr yîm hura urhîmah*) ve ad yancümlesinin (*hirte etemsem suha tunine*) bulunduğu görülmektedir:

84. Pîhsa süresen-süresen **pîr yîm hura urhîmah** kurat' şak hîr amîşî.

Kızın annesi baka baka gezer, parlak bir kara argımak görür. (Bayram, 2008: 242)

³⁶ SÇ'nın bu durumuyla ilgili daha detaylı bilgi için 6. Bölüm incelenebilir.

³⁷ ST'de ana yüklem *san-*, *zannet-* gibi inanç eylemleri olduğunda adlaşmamış cümle yapılarının da yüklem önü pozisyonda bulunabildiği bilinmektedir. SÇ'da da bu tip kullanımlar vardır. Bu kullanımların ilki, ST'deki *dîye* edatı ile kurulan aktarım yapıları gibi, *tese* edatlı yapılarıdır. *Tese* edatlı bu yapılar da çoğunlukla aktarım işleviyle kullanılmaktadır. İkinci olarak ise, aynı aktarım yapıları herhangi bir edat olmadan bağırma, çağırma, seslenme ifadeleri verecek şekilde, ana cümle formunda/adlaşmamış olarak doğrudan yükleme bağlanmaktadır. Bu tür adlaşmamış yapılar, ST'de olduğu gibi yalnızca bazı eylemlerle kullanılabilir.

85. Pırre şav ulıpın açi hire kaynı tet te **hirte etemsem suha tunine** kurnı tet.

Bir gün bu alpın çocuğu tarlaya gitmiş ve kırdada insanların çift sürdüğünü görmüş.
(Bayram, 2008: 247)

ST ve SÇ, ad özelliği göstermeyle ilgili olarak ise ad pozisyonlarında bulunabilme konusunda genel olarak benzer davranırken özne çekimi konusunda farklılaşmaktadır. ST ve SÇ ad yancümlerinin ad özelliği gösterme konusunda ayrıldığı başka durumlar da bulunmaktadır. Şimdi bu durumları inceleyelim.

2.3.2.3. Standart Türkçe ve Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinin Ayrıldığı Adsal Özellikler

ST ve SÇ ad yancümlerinin, ad özelliği gösterme konusunda farklılaştıkları diğer durumlar sırasıyla iyelik eki ve durum çekimidir.

ST’de ad yancümleri genel olarak gerçek iyelik eki alırken SÇ ad yancümlerinde iyelik eki ya bulunmamakta ya da doldurma/sahte iyelik eki bulunmaktadır. *-ni* ekinin yapısında bulunan 3. teklik kişi iyelik çekimi bir doldurma / sahte iyelik ekidir, çünkü bütün kişi çekimlerinde bu ek bulunmaktadır. Bu ek dışında herhangi bir iyelik çekimi *-ni* eki üzerine gelememektedir. Yine aynı doldurma iyelik çekimi *-As* eki üzerine de her kişi çekimi için gelebilmekte ve *-Assi* yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu da yaygın kullanılan bir biçimdir. *-mA* eki ise hiçbir durumda, sahte ya da gerçek herhangi bir iyelik eki alamamaktadır. Genel olarak bakıldığında SÇ ad yancümleri, bir ad işlevsel kategori olan adsal uyumun gösterilmesi bakımından ST’den oldukça geridir.

ST ve SÇ’nin ad özelliği gösterme bakımından farklılaştığı diğer konu ise durum çekimidir. ST’de genel olarak bitimsiz ad yancümleri tüm durum çekimlerini alırken SÇ *-ni* ve *-As* eki bazı durum çekimlerini alabilmekte, *-mA* eki hiçbir durum çekimini alamamaktadır. Ayrıca ST’de bitimsiz ad yancümleri durum çekimi olmadan kullanılamazken *-ni* / *-As* ekli ad yancümleri durum çekimsiz de kullanılabilir. Yani ST ad yancümleri durum çekimi bakımından da ada daha yakındır.³⁸

³⁸ Ad yancümlerinin burada anlatılan ada/fiile benzeyen özellikleri tezin birinci bölümünde daha geniş olarak anlatılmıştı. Bu bölümde ise *Mixed Extended Projection* teorisinin dayanaklarını ve SÇ ad yancümlerini açıklamakta neden bu tezinin kullanıldığını göstermek açısından genel bir özet yapılmaktadır.

2.4. GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarıda ST ve SÇ ad yancümleri olgu/tasarım karşıtlığını verebilme, özne çekimi, nesnenin gösterilişi, ad pozisyonlarında bulunabilme, uyum ve durum çekimi ve zaman ifadesi verebilme imkânlarına göre değerlendirilmiştir. Bu imkânlardan olgu/tasarım karşıtlığını verebilme, kısıtlı da olsa zaman ifadesine sahip olabilmek ve nesnenin ana cümledekiyle aynı çekimde gösterilebilmesi ad yancümlerinin fiile/cümleye benzeyen özellikleriyken ad pozisyonlarında bulunabilme, adsal uyum ve durum çekimlerini alabilmek ada benzeyen özelliklerdir. Öznenin çekimi, hem ST hem de SÇ’da ilgi ve yalın çekim olmak üzere iki farklı çekim olabilmektedir. Öznenin yalın çekimde bulunması ad yancümlerinin fiile/cümle’ye benzediğini gösterirken ilgi çekimi o yancümlenin ada benzediğine işaret etmektedir.

Hem ST hem de SÇ’da ad yancümlerinin olgu/tasarım karşıtlığını verebildiğini, kısıtlı da olsa zaman ifadesine sahip olabildiğini ve nesnenin ana cümledekiyle aynı çekimde gösterilebildiğini gördük. Buna göre ST ve SÇ ad yancümlerinin aynı ölçüde fiile / cümleye benzediği anlaşılmaktadır. Yancümle türlerinin ada / fiile benzeyen farklı niteliklerinin temelinde, öbek yapılarında farklı seviyelerde ad ve fiil işlevsel kategorileri bir arada bulundurmalarından kaynaklanmaktadır.

Bunların yanında SÇ ad yancümleri, ad özellikleri bakımından ST’ye göre oldukça kısıtlı davranmaktadır. SÇ ad yancümleri üzerinde durum çekimlerinin bazılarının bulunduğu; adsal uyum ekinin ise genel olarak bulunmadığı yukarıda anlatılmıştı. Buna göre SÇ ad yancümleri, ST’ye kıyasla ada daha az benzemektedir.

Özetle hem ST hem de SÇ’da ad yancümlerinin, farklı seviyelerde de olsa ad ve fiil / cümle özelliklerini bir arada gösterdiği görülmektedir. Aşağıda *Şekil 2*’deki ağaç dallanma şeması, ad ve fiil/cümle özelliklerini bir arada gösterme gibi çelişkili bir durumu açıklayabilmektedir. Bu ağaç dallanması ST ad yancümle yapısını göstermektedir.

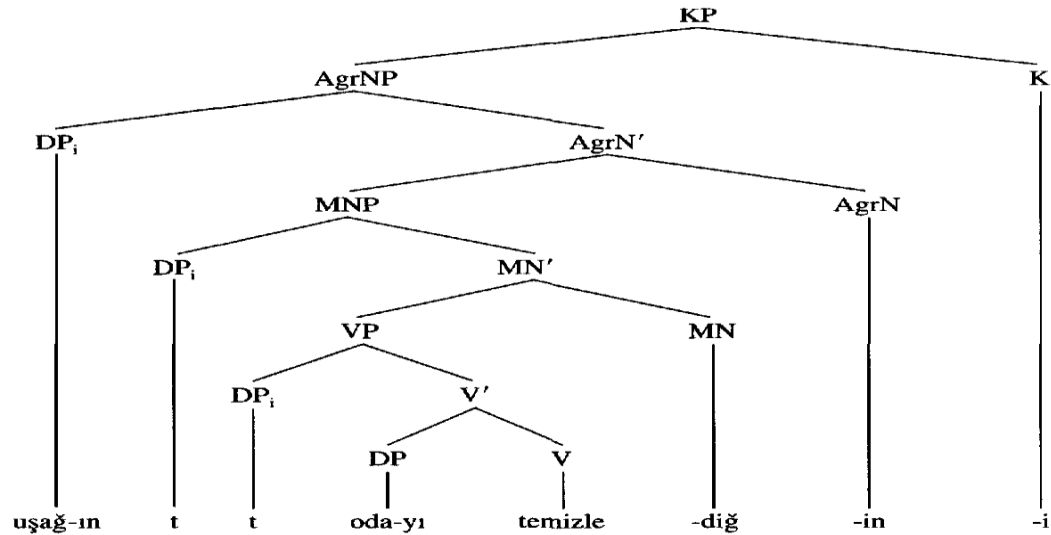
2.5. STANDART TÜRKÇE ve STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLE YAPISININ KARIŞIK YAPILAR OLARAK AĞAÇ DALLANMA ŞEMASI

Aşağıda sırasıyla ST ve SÇ ad yancümle yapılarının genel ağaç dallanma şeması verilmektedir. Bu ağaç dallanma yapıları, ad yancümlelerinde fiil ve ad işlevsel kategorilerinin birleştiğini açıklamakta; dolayısıyla ad yancümlelerinin iç yapı olarak fiil/cümle gibi, dış yapı itibariyle de bir ad gibi davranacağını öngörebilmektedir.

2.5.1. Standart Türkçe

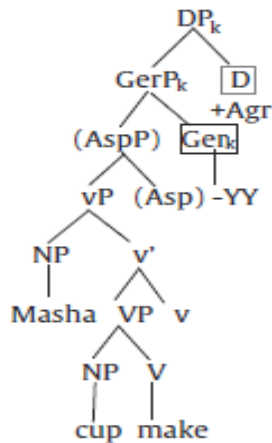
Şekil 2 'de ST genel ad yancümle yapısının ağaç dallanma şeması verilmektedir:

Şekil 2 (Borsley; Kornfilt, 2000: 108)³⁹: *ST ad yancümlerinin karışık yapısını gösteren ağaç dallanma şeması*

Bu ağaç dallanmasındaki katmanlaşma, ek sırasını yansıtmaktadır. Fiil öbeği (VP) üzerine gelen *-DXK* eki ad kipliği olup (MN/Mood nominal) ad kipliği öbeğinin başıdır

³⁹ Çekirdekdeki fiil öbeğinin (VP) dallanışı ile ilgili farklı açıklamalar da mevcuttur. Örneğin Baker (2011) genel olarak fiil öbeği üzerinde bir de çatı öbeği (vP / Voice Phrase) varsaymaktadır. Bu çalışmaya göre fiil öbeği yalnızca nesne ve yüklemden oluşmakta, özne ise bu katmanın üstünde yani çatı öbeği (vP) içinde yer almaktadır. Bu dallanma biçimi, *Mixed Extended Projection* teorisi için herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Aşağıdaki ağaç dallanma şeması Baker'a (2011: 1166) aittir. Bu şemada, vP altında kalan ögelere ve katmanlaşmaya dikkat edelim:

Şekil 3: *Yakutça ad yancümlerinin genel öbek yapısı* (Baker, 2011: 1166)

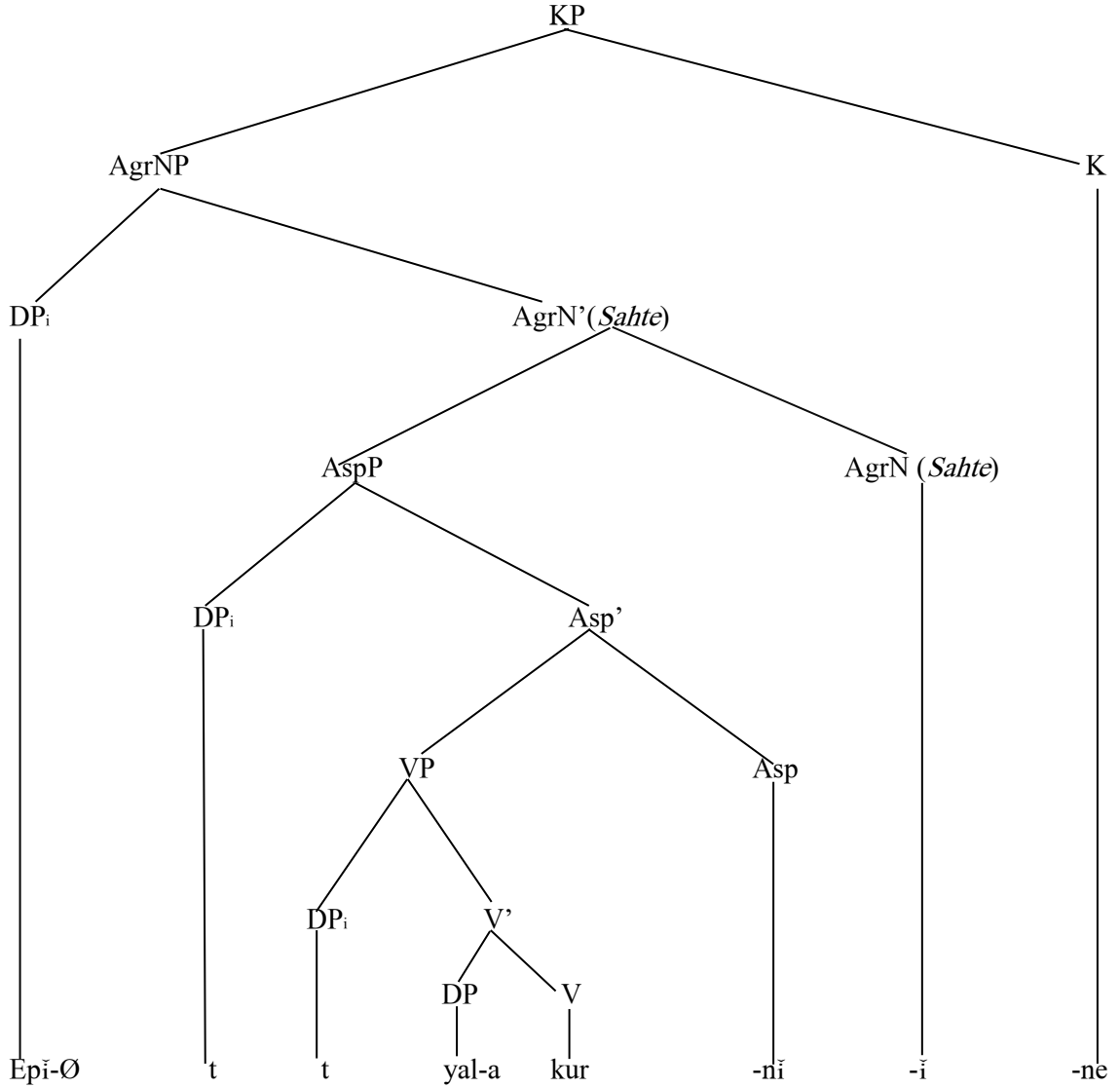
(MNP/Mood Nominal Phrase⁴⁰). Ad kipliği (MN) olarak varsayılan *-DXK* eki üzerine adsal uyum eki (AgrN/Agreement Nominal) olan *-in* gelmiştir. Adsal uyumu eki (AgrN), adsal uyumu öbeğinin(AgrNP) başıdır. Ad uyumu üzerine ise durum çekimi öbeğinin(KP) başı olan durum çekimi *-i* gelmiştir. Bu katmanlaşmada sırasıyla *-DXK* ad kipliği, *-in* ad uyum eki ve *-i* durum çekim eki ada ait işlevsel kategorilerdir. Bu kategoriler *Şekil 1*'de *NF* kısaltmasıyla gösterilen katmanlara denk gelmektedir. *Şekil 2*, ST ad yancümlerinin içeride fiil / cümle dışarıda ise ad özelliği göstermesini açıklamaktadır.

2.5.2. Standart Çuvaşça

Şekil 4'te SÇ genel ad yancümle yapısının ağaç dallanma şeması verilmektedir:

⁴⁰ Ad yancümlerindeki *-DXK* eki, kaynaklarda AspP (Görünüş öbeği) / TP (Zaman öbeği) olarak da adlandırılabilir. Bölüm 3.2.1.'de, bu ekin kurduğu öbeğin esasen AspP (Görünüş öbeği) olduğu açıklanmaktadır.

Şekil 4. SÇ ad yancümlelerinin karışık yapısını gösteren ağaç dallanma şeması

Epî yala kurnine

benim köyü gördüğümü...

Şekil 4 'te SÇ ad yancümle yapısının ağaç dallanma şeması gösterilmektedir. Şekil 2 'de de ST ad yancümle yapısının ağaç dallanma şeması verilmişti. Her iki şemada da ad yancümle yapılarının *Mixed Extended Projection* teorisine uyduğunu, yani dipteki fiil öbeğinin ada ait işlevsel kategorilerle birleştiği görülmektedir. Bu birleşme, genel olarak hem SÇ hem de ST ad yancümlelerinde gerçekleşse de iki dil arasında birtakım farklılıklar vardır. Bahsedilen farklılıklar ad yancümle yapılarının ne kadar fiil işlevsel ya da ad işlevsel kategoriye içerdiğiyle alakalı olmalıdır.

Şekil 2 'de, yani ST'ye ait ağaç dallanmasında fiil öbeğinin *-DXK* ekiyle birleştiği görülmektedir. Bu ek normal şartlarda ana cümle yapılarındaki zaman-kip-görünüş kategorilerinden birini ifade etmek üzere kullanılmamaktadır. Dolayısıyla *-DXK* eki ST'de ad kipliği (MN) olarak kabul edilebilir. Sonuç olarak da, ST ad yancümle yapısında *-DXK* eki ad işlevsel kategorilerin başladığı ilk katman sayılmaktadır. Benzer şekilde SÇ'da fiil öbeği üzerine, *-DXK* ekinin karşılığı sayılabilecek *-nĩ* eki gelmektedir⁴¹. Ancak *-nĩ* eki SÇ'da ad kipliği ya da herhangi bir ad işlevsel kategorisi sayılamaz, çünkü *-nĩ* eki ana cümlelerde zaman-kip-görünüş kategorilerini ifade etmek üzere sıkça kullanılmaktadır⁴². Bu yüzden *-nĩ* eki görünüş kategorisi⁴³, yani bir fiil işlevsel kategori olarak düşünülmektedir. SÇ'da ad işlevsel kategorilerin başladığı katman, *-nĩ* eki üzerine gelen *-ĩ* ekinin (doldurma iyelik eki) bulunduğu katmandır. ST'ye göre SÇ ad yancümle yapılarında ad işlevsel kategoriler daha üst katmanlarda başlamakta ve daha çok fiil işlevsel kategori bulunmaktadır. 3.4' te SÇ ad yancümlelerinin ST'ye göre, ad gibi davranma bakımından (durum çekimleri alabilmek, ad pozisyonlarında bulunabilmek gibi) daha kısıtlı olduğundan bahsedilmişti. Bu katmanlaşma, SÇ ad yancümlelerinin ST'ye göre, ada benzeme konusunda daha kısıtlı davranıyor olmasını da açıklayabilir.

Şekil 4, SÇ ad yancümlelerinin hem fiil / cümle hem ad özelliği gösteriyor olmasını da öngörmektedir⁴⁴. *Şekil 4* 'e göre özne, fiil öbeği (VP) içinden uyum öbeğinin (AgrNP) göstericisi (gös/spec) konumuna yükseltilmekte, ancak ST'nin aksine özne için genellikle, iyelik ekinin niteliğinden dolayı yalın çekim mümkün olmaktadır⁴⁵. Yancümle nesnesi ana cümledeki yapısıyla aynı yapıdadır, çünkü nesne fiil öbeği (VP) içinde türetilip orada kalmakta, yani herhangi bir yükseltme işlemine uğramamaktadır.

⁴¹ SÇ ad yancümle kurucularından bir olan *-ni*, aslen *-nĩ* ve *-ĩ* (3. teklik kişi iyelik eki) eklerinden oluşmaktadır.

⁴² 6. Bölüm'de, SÇ ad yancümle yapılarındaki *-nĩ* ekinin (doldurma iyelik eki almamış yalın biçim) kategorik olarak ad olmadığına kanıtları detaylıca verilmektedir. Ayrıca 3. Bölüm ve 5. Bölüm'de de ad işlevsel kategorilerin nerede başladığı, yancümle kategorisinin hangi katmanda değiştirildiği açıklanmaktadır.

⁴³ Bu ekin neden görünüş kategorisi sayıldığı 3.2.2.'de anlatılmaktadır.

⁴⁴ Kornfilt (2000) de, *Şekil 2* 'nin ST ad yancümlelerinin hem ad hem de fiil özellikleri göstereceğini öngördüğünü söylemektedir.

⁴⁵ SÇ ad yancümleleri temelde iyelik öbeği yapılarına benzetilebilir. SÇ 'da ise *ilgi-iyelik*, *ilgi-0* ve *0-iyelik* olmak üzere üç farklı iyelik öbeği yapısı bulunmaktadır. Buna göre iyelik öbekleri, göstericisi (gös / spec) konumunda olan tamlayan öğelerine ilgi eki yüklemektedir. Ancak SÇ ad yancümlelerinin bu üç yapıdan, genel olarak hiçbirine benzemediği, yani öznenin genelde yalın çekim aldığı da bilinmektedir. SÇ ad yancümlelerinde öznenin yalın çekim alması ad yancümleleri üzerindeki iyelik öbeğinin niteliği ve özne çekiminin kaynağıyla ilgilidir. Bu konu 4. Bölüm'de detaylıca incelenmektedir.

En son katmanda bir ad işlevsel kategorinin (AgrNP) bulunmasından dolayı da ad yancümlesi durum çekimleri alabilmekte ve tipik ad pozisyonlarına gelebilmektedir⁴⁶.

2.6. SONUÇ

Borsley-Kornfilt'in (2000) Grimshaw'ı (1991) temel alarak öne sürdüğü *Mixed Extended Projection* kuramı, farklı dillerdeki yancümle yapılarının çelişkili davranışını (fiil/cümle ve ad özelliklerini bir arada gösterme) açıklamaya çalışmaktadır. Yukarıda, ST ve SÇ ad yancümlelerinin de, belirli durumlarda birbirinden farklı davranıyor olsalar da hem fiil/cümle hem de ad özelliklerini göstermeleri bakımından benzeştiğini gördük. Dolayısıyla *Mixed Extended Projection* kuramı ST gibi SÇ için de açıklayıcı olmaktadır.

Mixed Extended Projection varsayımına göre ad yancümlelerinde alt katmanda bulunan fiil öbeği, üst katmanlarda bulunan ad işlevsel kategorileri ile birleşmektedir. Bu birleşme sonucu ortaya çıkan ağaç dallanma şeması, ad yancümlelerinin hem fiil/cümle hem de ad özellikleri göstermesini öngörüp açıklayabilmektedir. Bu doğrultuda SÇ ad yancümle yapılarının katmanlaşması incelenip fiil işlevsel kategori / ad işlevsel kategorileri ne ölçüde barındırıyor olabildiği incelenmeye çalışıldı.

Sonuçta SÇ ad yancümle yapılarında, ST'ye kıyasla daha fazla fiil işlevsel kategorisi, daha az ad işlevsel kategorisi bulunduğu görüldü. Bu durum SÇ ad yancümlelerinin belirli durumlarda, ad özellikleri gösterme bakımından (durum çekimleri ve gerçek iyelik eki alabilme, ad pozisyonlarında bulunabilme) ST'ye göre daha kısıtlı davranıyor olmasını da belli ölçüde açıklayabilir.

⁴⁶ Bazı SÇ yancümle yapıları, örneğin yalnızca *-nī* (doldurma iyelik eki almamış yalın biçim) ekiyle kurulmuş biçimlerin de, yani ana cümle biçimine benzeyen yancümlelerin de ad gibi davranabildiği dikkat çekmektedir. Bu tip yapılarda, *-nī* ekiyle kurulan ad yancümlelerinin aksine herhangi bir ad işlevsel kategori açıkça temsil edilmemektedir. Ancak bahsedilen yapılar, örneğin ayrılma durum çekimi gibi ad çekim eklerini alabilmektedir:

Makarpa Mavra sasartik hıpsna **üknişen** pır kana nim tuma pılmerís.

Makar ie Mavra ansızın heyecanlandıklarından bir süre hiçbir şey yapamadılar. (Ersoy, 2017: 384)

Bu tipteki yapılarda *sıfır adlaştırıcı* gibi bir ekin *-nī* ekinden sonra gelerek yancümle kategorisini değiştirdiği düşünülmektedir. Sıfır ekle temsil edilen farklı eklerin Türkçenin farklı lehçelerinde de bulunduğu bilinmektedir. Örneğin ST'de yalın durum çekimi gibi belirtme durumu da sıfır ekle temsil edilebilmektedir. Bunun dışında üçüncü çokluk kişi iyelik ekinin de esasen sıfır ekle yüzey yapıda temsil edildiği bilinmektedir (Kunduracı, 2015: 47). Bahsedilen türdeki bir ek olan *sıfır adlaştırıcı'nın* SÇ'da görünüşleri, 5. Bölüm'de detaylıca incelenmektedir.

SÇ için önerilen ağaç dallanma şeması ayrıca, öznenin, doldurma iyelik ekinin göstericisi (gös/spec) konumuna yükseltileceğini; nesnenin de fiil öbeği (VP) içinde üretilip yerinden hareket ettirilmediği için ana cümle yapısındakiyle aynı formda bulunacağını da öngörmesi bakımından SÇ için oldukça açıklayıcıdır.

3. BÖLÜM

STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN TÜMÖ - BÖ/AÖ DURUMU

3.1. GİRİŞ

ST'de olduğu gibi SÇ'da da ad yancümlelerinin durum çekimi aldığı ve ad gibi davrandığı önceki bölümlerde çok kez gösterildi. İşte bu gibi özellikler temel alınarak Kennely (1990; 1992) doğrultusunda SÇ ad yancümlelerin de, ana cümlelerdeki TÜMÖ tarafından değil de BÖ tarafından dallandırıldığı ve bu açıklama yönteminin SÇ'daki dayanakları gösterilecektir.

3.2. BÖ, GÖ ve BİÇİMBİLGİSEL TEMSİLLERİ

Kennely (1992), ST'deki ad yancümlelerini genel olarak *belirleyici öbeği* (BÖ/AÖ/DP) yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu varsayıma göre, ST ad yancümlelerinde en üstte bir *belirleyici öbeği* katmanı bulunmaktadır. Bu BÖ/AÖ/DP⁴⁷ (*belirleyici öbeği*) katmanı, yancümle olarak adlandırılan birimin kategorik özelliklerini değiştirmekte ve yancümlenin adlaşmasını sağlayarak tipik ad pozisyonlarında (nesne pozisyonu gibi) bulunabilmesine imkân vermektedir⁴⁸.

ST ad yancümlelerinin en üstteki BÖ katmanının altında ise *görünüş öbeği* katmanı (AspP) bulunmaktadır. Bu GÖ katmanı (*görünüş öbeği*), yancümledeki fiil köküne eklenmiş olan ve geleneksel dilbilgilerinde *isim-fiil* olarak adlandırılan eklerdir. Kennely (1992) işte bu eklerin görünüş özelliklerini göz önünde bulundurarak ST ad yancümlelerini ikiye ayırmaktadır:

a. Görünüş özelliği göstererek yancümleler kuran ekler: *-DXK* (geçmiş), *-AcAK* (geçmiş dışı)

b. Görünüş özelliği göstermeden yancümleler kuran ek: *-mA*

⁴⁷ Kornfilt (2001b: 71) *On the syntax and morphology of clausal complements and adjuncts in the Turkic languages* adlı yazısında, BÖ (DP) adlandırmasının yeni sözdizim çalışmalarında kullanıldığını; daha eski çalışmalarda ad öbeği (AÖ/NP) olarak adlandırılan yapıların BÖ'ye karşılık geldiğini belirtmektedir.

⁴⁸ Arslan Kechriotis'de de (2009: 90) BÖ'deki B'(belirleyici) başının, yüklemi cümle ögesine / argümanına dönüştürücü bir özellik gösterdiğinden bahsedilmiştir.

Ana cümle zaman ekleri ST yancümle yapılarında kesinlikle gösterilememekte, üst paragrafta görünüş özelliklerine göre sınıflanmış olan adlaştırmacı eklere adsal uyum ekleri (iyelik ekleri) eklenmekte, en sonda ise durum çekimi zorunlu olarak gösterilmektedir. ST ad yancümle yapısında, BÖ katmanını adsal uyum eki (iyelik eki) temsil etmektedir. İşte bu ek, yapının adlaşmasını, tipik ad pozisyonlarında bulunmasını ve dolayısıyla durum çekimlerini üzerinde gösterebilmesini sağlamaktadır. En sonda bulunan durum çekimi de, iç yapısı bakımından ana cümle özellikleri gösteren yancümlenin adlaşmış olduğunun açık göstergesidir.

3.2.1. Neden ZÖ Yerine GÖ?

BÖ katmanından önce gelen ve GÖ katmanını temsil eden eklerin, *zaman öbeği* (ZÖ/TP) değil *görünüş öbeği* (GÖ/AspP) olduğu düşünülmektedir. Çünkü ana cümle yapılarında zaman kategorisiyle birlikte kullanılabilen bu ekler ad yancümle yapılarında yalnız başına kullanılmak zorundadır. Geleneksel dilbilgilerinde birleşik çekim olarak adlandırılan görünüş ve zaman kategorilerinin beraber kullanımı, yancümlelerde mümkün değildir. Zaman kategorisi eki olarak değerlendirilen *-DX* eki (Uzun, 2004: 165) ana cümlelerde, kendinden önce gelen görünüş kategorisi ekleriyle kullanılabilir. 86, 87, 88'deki örneklerde, ana cümlelerdeki zaman - görünüş birleşmeleri görülmektedir:

86. Ali gelecekti.

87. Ali geliyordu.

88. Ali gelmişti.

Aynı görünüş ve zaman eki birlikteliği yancümlelerde mümkün olamamaktadır:

89. **Ben Ali gelecekti*yi duydum.

Yukarıdaki örnekte anlamı bozan unsur yancümledeki *-DX* zaman çekimidir. Çünkü, Kennely'e göre (1992) ST ad yancümlelerinde zaman kategorisi değil yalnızca görünüş

kategoriye bulunabilmektedir. Bu yüzden BÖ katmanından önce gelen katman GÖ olarak adlandırılmaktadır.

SÇ ad yancümlerinin de TÖMÖ değil BÖ olduğu ve BÖ'den önceki katmanı temsil eden ekin GÖ olduğu düşünölmektedir. Buna göre, SÇ ad yancümlerinde de zaman değil görünüş kategorileri bulunabilir. SÇ'ya dair bu düşünöcelere temel olan durumları inceleyelim.

İlk olarak, SÇ ad yancümlerinde neden yalnızca GÖ bulunduğu ele alınacak, daha sonra bu ad yancümlerinde BÖ'nün neden varsayılması gerektiği kısaca açıklanacaktır.

3.2.2. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinde GÖ'ye İşaret Eden Belirtiler

ST'de GÖ katmanını temsil eden ve geleneksel dilbilgilerinde isim-fiil olarak adlandırılan eklerin SÇ'daki karşılıklarının da görünüş kategorisine ait olduğu düşünölmektedir. ST'de olduğu gibi SÇ'da da, örneğin ad yancümleri kuran eklerden olan *-ni* ekinin, geçmiş zaman eki olan *-çi* ekiyle beraber birleşik çekim olarak sıkça kullanıldığı görölmektedir. 90 ve 91'de bu tür birleşmeler örneklenmektedir:

90. Villi, çirkeme saltsa pıhas tese, **tıñniççi** şeş -apat ilse kileken German şitri te.

Villi, tam paketi açıp bakmak için niyetlenmişti ki, yiyecek getiren German geldi.
(Güzel, 2012: 476)

91. Esir rumınla ta piletir-ha, ten, yuri te **vırenniççi** pul'?

Siz Romence de biliyorsunuz, belki de özellikle öğrenmiştiniz? (Güzel, 2012: 515)

Yukarıdaki ana cümle yapılarında görünüş ve zaman kategorilerinin birlikte kullanımı, ad yancümle yapılarında⁴⁹ bulunamamaktadır. Çünkü SÇ ad yancümlerinde de zaman kategorisinin bulunmadığı düşünölmekte, yancümle yüklemdeki fiil köküne doğrudan gelen ekin de *görünüş öbeği* katmanını temsil eden bir görünüş eki olduğu

⁴⁹ Burada, yalnızca *-ni* ve *-As* ekiyle kurulan ad yancümleri göz önünde bulundurulmaktadır.

düşünülmektedir. Zaman kategorisinin yancümlelerde belirginleşmemesinin sebebi, yancümlelerde TÛMÖ katmanının bulunmaması olarak düşünülmektedir.

3.2.2.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerinde BÖ ve Biçimbilgisel Temsili

SÇ ad yancümle yapılarında da, onların kategorisini değiştirip ada benzemelerini sağlayan bir BÖ katmanının bulunduğu söylenmişti. Öyle ki, SÇ ad yancümle türlerinin ana yüklem nesnesi ve belirli edatların tümleci gibi tipik ad pozisyonlarında bulunabildiğini 2. Bölüm'de görmüştük.

Buraya kadar olan açıklamalara göre SÇ ve ST ad yancümleleri benzer görünmektedir. Ancak ayrılık GÖ katmanından sonra gelen katmanlarda başlamaktadır. Çünkü ST'de olduğu gibi, SÇ ad yancümlelerinde de GÖ katmanından sonra iyelik eki genellikle bulunmamakta; durum çekimi ise *-mA* ekli ad yancümlelerinde neredeyse hiç, *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlelerinde ise bazen gösterilmeyebilmektedir. SÇ ad yancümlelerinin bu tür özelliklerine, 6. Bölüm'de daha detaylıca değinilmektedir.

Ayrıca *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin yüklem önü dışındaki pozisyonlarda da bulunabildiği ve dolayısıyla bu ad yancümlelerinin, özeldede *-mA* ekli ad yancümlelerinin durum çekimine girmiş gibi davrandığı da bilinmektedir. Kornfilt'e göre (2001b: 71) BÖ katmanı tarafından ada dönüştürülen yancümle yapısının durum çekimini de açıkça göstermesi gerekmektedir. Bu durumda SÇ'da durum çekimini açıkça gösteremeyen yancümle türleriyle ilgili iki soru akla gelmektedir:

- a. Ad yancümlesi olduğu düşünülen yancümlelerde aslında BÖ katmanı var mıdır, yoksa bu ad yancümleleri doğrudan ana cümle gibi mi davranmaktadır?
- b. Eğer bu ad yancümlelerinde BÖ katmanı bulunuyorsa bu katman hangi ek ile temsil edilmektedir?⁵⁰

SÇ ad yancümlelerinin çekirdeğindeki EÖ (eylem öbeği) üzerine gelerek onları adlaştıran ögenin ne olduğu ve hangi katmanda bulunduğu soruları 5. Bölüm'de

⁵⁰ ST ad yancümlelerinde GÖ katmanını temsil eden görünüş eklerinden sonra, yancümlelerin adlaşmasının sağlayan adsal uyum eki (iyelik eki) gelmekte ve yancümlelerin durum çekimini üzerinde gösterebilmesini sağlamaktadır. Yani ST ad yancümlelerinde adsal uyum eki, görünüş eki ve durum çekimi arasında birleştirici bir rol üstlenmektedir. Ancak SÇ'da görünüş eklerinden sonra gelen ve birleştirici rol üstlenen herhangi bir ek yok gibi görünmektedir. Buna rağmen böyle bir kategori değiştirici / adlaştırmacı katmanın var olduğu teorik olarak açıklanmaya muhtaçtır. İkinci soru bu nedenle sorulmaktadır.

detaylıca incelenmektedir. Bu bölümde yalnızca, SÇ ad yancümlelerinin EÖ'den sonraki katmanlar itibariyle ST ad yancümleleriyle benzeştiğine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Şimdi asıl konuya, yani ad yancümlelerinin birer BÖ yansıması olduğuna işaret eden sözdizimsel göstergelere ve bu sözdizimsel göstergelerin çeşitli çalışmalarda nasıl ele alındığına dönelim.

3.3. AD YANCÜMLELERİNDE BÖ - TÜMÖ'NÜN SÖZDİZİMSEL DAYANAKLARI

Baker (2011: 1192), Koptjevskaja-Tamm (1993) ve Cristofaro (2003) gibi tipolojik çalışmaları, ad yancümlelerinin yalnızca biçimbilgisel özellikleri üzerinde durmak, ad öbeği ve ad yancümlelerinin benzerlikleri konusunda yeterli açıklamalar getirememek yönleriyle eleştirmiştir. Baker (2011) detaylı açıklamalar için bağlama (binding), çıkarma (extraction) gibi sözdizimsel işlemleri de göz önünde bulundurmak gerektiğini; böyle bir yöntem izlendiğinde de diller arasındaki ad yancümle tiplerinin, tekdüze bir ölçek üzerinde değerlendirilemeyeceğinin anlaşılacağını söylemektedir. Kennely (1992) de, Baker'da (2011) bahsedilen sözdizimsel işlemleri kullanarak ST ad yancümle yapılarını açıklamaktadır. Bu doğrultuda Kennely (1992) çalkalama (scrambling movement), soru ifadelerinin yancümleleştirilmesi, yancümlede olumsuzluğun gösterilişi, bağlama (binding) işlemlerini kullanarak ST yancümlelerini yapısal anlamda çözümlenmiştir.

Tezin bu bölümünde SÇ ad yancümlelerinin birer BÖ yansıması olduğunu açıklamak üzere Kennely'nin yöntemi (1992) izlenecektir. Ancak öncelikle, ad yancümlelerinde BÖ - TÜMÖ varlığının, hangi çalışmalarda ne gibi sözdizimsel niteliklerle açıklandığını inceleyelim.

3.3.1. Asarina-Hartman'a Göre Ad Yancümlelerinde TÛMÖ'nün Göstergeleri

Yancümle yapılarındaki BÖ katmanının varlığı ve bunun göstergeleriyle ilgili farklı açıklamalar vardır. Asarina-Hartman'a göre (2011: 2) Yeni Uygurca yancümle yapıları, Kornfilt (2009) ve Kennely'de (1992) genel olarak varsayıldığı gibi fiil katmanları tıraşlanmış/kısaltılmış yapılar değildir. Yani Yeni Uygurca yancümle yapılarında GÖ katmanı değil, ana cümle yapılarında olduğu gibi (tümleyici öbeği katmanı/TÛMÖ) katmanı bulunmaktadır. Asarina-Hartman (2011: 4-8) bu TÛMÖ katmanının varlığını üç maddeye dayandırmaktadır:

- a. *-IXk* ekinin seçimlik olarak yancümlelere eklenebilmesi, bu yüzden de bir tümleyici olması
- b. Yancümlelerin *gerçekten, besbelli, açıkça* gibi ana cümle zarflarını alabilmeleri⁵¹
- c. Yancümlelerin soru ifadesiyle kurulabilmesi

Asarina-Hartman'a göre (2011) Yeni Uygurca yancümle yapılarının bu üç imkâna sahip olması, onların ana cümleler gibi TÛMÖ yansıması olduklarını göstermektedir.

3.3.2. Aydın'a Göre TÛMÖ Sahibi Ad Yancümleleri ve Nitelikleri

Aydın (2009: *gene*) ise ST ad yancümle türlerini TÛMÖ katmanının varlığına göre *-mA* ekli ad yancümleleri ve *-DXK/-AcAK* ekli ad yancümleleri olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre *-mA* ekli ad yancümleleri birer yansıması değilken, *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümleleri yansımasıdır. *-DXK/-AcAK* ekli ad yancümleleri TÛMÖ yansıması olduğu için sıfat-fiil yancümlesi kurup soru ifadesine sahip olabilmekteyken *-mA* ekli ad yancümleleri TÛMÖ yansıması olmadığı için aynı imkânlarla sahip değildir.

⁵¹ ST ad yancümle yapılarının, fiil kategorileri belirli bir yerde tıraşlanmış/kesilmiş ve dolayısıyla kısaltılmış yapılar olduğundan 2. Bölüm'de de bahsedilmişti. ST ad yancümleleriyle ilgili böyle bir varsayımın çoğunlukla tekrar edilmesine rağmen yapıların tam olarak hangi fiil katmanından itibaren kesildiği (yani yapıyı ada çeviren ad katmanından önce hangi fiil katmanının bulunduğu) ile ilgili net bir açıklama yapıldığı görülmemektedir. Ancak Göksu (2017), Cinque'deki (1999) zarf katmanlarının sıralanış yöntemini takip ederek, yani ad yancümlelerinin hangi zarfları alıp alamadığını test ederek yancümlelerin barındırdığı fiil katmanlarını detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Dolayısıyla ST ad yancümlelerinde, tam olarak hangi fiil katmanından sonra ad katmanının geldiği de ortaya çıkmaktadır.

92 ve 93'te *-DXK/-AcAK* ekli ad yancümleri sırasıyla sıfat-fiil ve soru yancümleri oluştururken 94 ve 95'te *-mA* ekli ad yancümlerinin bu olanaklara sahip olamadığı görülmektedir:

92. **Ali'nin gittiği/gideceği** ülke

93. **Ali'nin nereye gittiğini/gideceğini** sordu.

94. ***Ali'nin gitmesi** ülke

95. ***? Ali'nin nereye gitmesini** sordu.

Aydın'ın (2009) aksine Asarina-Hartman (2011) ve Kennely'de (1992), ad yancümlerinin soru ifadesiyle kurulabilmesi, yancümlerin TÛMÖ yansıması olup olmadığıyla ilgili bir gösterge olarak kullanılmamaktadır.

Aydın (2009) ST ad yancümlerini, soru ifadesi kurabilmeleri bakımından Asarina-Hartman (2011) ile aynı yöntemle incelemiş; soru ifadesi yapıları arasında bir ayrım yapmamıştır. Ancak Aydın'ın (2009) da, ad yancümlerini sıfat-fiil yancümleri yapıları içinde bulunup bulunamamalarına göre değerlendirmesi, SÇ için ayırt edici bir özellik olabilir⁵². Ancak SÇ ad yancümle yapılarında en üstteki katmanın niteliğini anlayabilmek bakımından Kennely (1992) takip edilecektir. Çünkü bahsedilen çalışma ad yancümlerinin çalkalama, bağlama ve olumsuzluk ölçeği gibi diğer sözdizimsel niteliklerini de ele almaktadır.

3.3.3. Kennely'ye Göre TÛMÖ Sahibi Ad Yancümler ve Nitelikleri

Kennely (1992), yukarıdaki iki çalışmaya ek olarak bağlama, çalkalama, olumsuzluk ölçeği gibi farklı sözdizimsel nitelikleri de, ad yancümlerinin BÖ - TÛMÖ yansıması olup olmadığını açıklamak üzere kullanmaktadır.

⁵² SÇ ad yancümlerinin sıfat-fiil yapıları içinde bulunup bulunamama imkânları bölüm 6.3.1.4.'te ele alınmaktadır.

Kennely (1992) yukarıda ad geçen iki çalışmada olduğu gibi soru ifadeli ad yancümlelerini de incelemektedir. Ancak bu iki çalışmadan farklı olarak Kennely (1992), soru yancümlelerinin ST’de iki farklı biçimde ortaya çıkabildiğini ve bu biçimlerden yalnızca birinin TÛMÖ katmanına işaret ettiğini söyleyip daha detaylı bir ayrıma başvurmuştur. ST soru yancümleleri, 96’da görüldüğü gibi ölçek belirleyici bir soru edatının bulunduğu ana cümle biçiminde; hem de 97’de görüldüğü gibi *-Xp + olumsuzluk* yapısında ortaya çıkmaktadır:

96. **Ali geldi mi** merak ediyorum.

97. **Ali’nin gelip gelmediğini** merak ediyorum.

Yukarıdaki örneklerden yalnızca 96’daki soru yancümlesinde TÛMÖ katmanı bulunmaktadır. Çünkü ölçek belirleyici soru edatları yalnızca TÛMÖ katmanına sahip olan yapılarda bulunabilmektedir. Soru edatının 97’deki yancümlede kullanılması durumunda ise, 96’da olduğu gibi soru edatının ölçeğinin yancümleyle sınırlı kalmadığı ve tüm cümleyi kapsadığı görülmektedir. 97’deki yancümlelerin soru edatı eklenmiş biçimini 98’de görülmektedir. 98’de yancümleyle eklenen soru edatı yancümleyi değil, bir bütün olarak ana cümleyi soru ölçeği içine almaktadır (yani bir bütün olarak ana cümleyi sorulu hâle getirmektedir):

98. **Ali’nin gelip gelmediğini mi** merak ediyorum?

Dolayısıyla Kennely (1992: 66-67) ST ad yancümleri TÛMÖ katmanına sahip olmaları bakımından ikiye ayırmakta; 96’daki gibi bitimli formdaki ad yancümlerinde TÛMÖ katmanının bulunduğunu, 97’deki gibi bitimsiz ad yancümlerinde ise TÛMÖ katmanının bulunmadığını varsaymaktadır. Soru yancümlerinin farklı biçimlerini göz önünde tutarak daha detaylı olması bakımından Kennely’nin (1992) yöntemini izlemek, SÇ için daha açıklayıcı olabilir.

Tezin bu bölümünde de, SÇ ad yancümlerinin BÖ mü yoksa TÛMÖ yansıması mı olduğunun incelenmesi için Kennely (1992) izlenecektir.

3.4. STANDART TÜRKÇE ve STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN EN ÜST KATMANININ İNCELENMESİ

Buradan sonra, ad yancümle yapılarının en üstteki katmanının niteliğini anlamak bakımından, yukarıda bahsedilen çalkalama, bağlama, olumsuzluk ölçeği ve soru ifadesi kurma konuları ele alınacak; SÇ'da ad yancümlerinin, TÜMÖ yansıması olan ana cümle yapılarından ayrıldığı diğer özelliklerinden de bahsedilecektir.

3.4.1. Çalkalama

Çalkalama işlemi kısaca, klasik adlandırmayla kurallı cümle olarak adlandırılan ÖNY/SOV söz sırasının değiştirilmesidir. Bu bölümde önce ST örnekler verilecek daha sonra SÇ incelenecektir.

3.4.1.1. Standart Türkçe

A-taşıma (A-bar movement) işlemi ST ad yancümle yapılarından yalnızca en üst katmanı TÜMÖ olan yapılar, yani bitimli cümle biçimindeki ad yancümlerinde mümkün olabilmektedir. Çünkü A-taşıma işlemine uğrayan öge, yapının en tepesindeki TÜMÖ katmanına eklenmektedir.

ST'de A-taşıma işlemi bir tür, ögeyi art alana/yüklem sonuna atma (backgrounding) işlemidir. Ancak art alana atma işleminin bir A-taşıma işlemi olduğunu göstermek için, A-taşıma işlemi tanımlamak gerekmektedir. Öncelikle 99 ve 100'ü inceleyelim:

99. Ali **adamları birbirlerine** vurdurdu.

100. *Ali **birbirlerine adamları** vurdurdu.

100'da anafor (gönderge: *birbirlerine*) öncülден (*adamları*) önce geldiği için cümle bozuktur. Çünkü anafor bağlama işleminde ilk olarak öncül gelmeli ve anafora referans oluşturmalıdır. 99 ve 100'de görülen ögelerin yer değiştirme işlemi yüklem sonunda gerçekleştirildiğinde durum değişmektedir:

101. Ali vurdurdu **adamları birbirlerine**.

102. Ali vurdurdu **birbirlerine adamları**.

Ögeler yüklem sonuna atıldığında, anafor (*birbirlerine*) ve öncül (*adamları*) arasındaki yönetim ilişkisi değişmekte; anafor öncülden önce gelebilmekte ancak anlam bozulmamaktadır (bkz. 102). Anafor ve öncül arasındaki ilişkinin değişmesini sağlayan bu yüklem sonuna taşıma işlemi, tam da A-taşımanın tanımını oluşturmaktadır. İşte bu A-taşıma işlemi, eğer yapının en üst katmanı TÜMÖ ise gerçekleşebilmekte, yani taşınan öge TÜMÖ'ye yapışmaktadır. Dolayısıyla ST *-DXK / -AcAK, -mA* ekli ad yancümlelerinde, yani en üst katmanı TÜMÖ olmayan ad yancümlelerinde A-taşıma işlemi mümkün olamamaktadır (Kennely, 1992: 65). 103'te *-DXK* ekli ad yancümle yüklemine solunda bulunan ögenin, 104'te aynı yüklem sağında bulunduğu ve dolayısıyla da cümlenin bozuk olduğu görülmektedir:

103. Ali'nin **kitabı aldığı** sandım.

104. *?Ali'nin **aldığını kitabı** sandım.

Bitimli cümle biçimindeki ad yancümle yapılarında⁵³ ise en üst katman TÜMÖ'dür. Dolayısıyla A-taşıma işleminin bu tip ad yancümlelerinde mümkün olması gerekmektedir:

105. Ben Ali **arabaya** bindi sandım.

106. Ben Ali bindi **arabaya** sandım.

105'te *Ali arabaya bindi* ad yancümlesinde *arabaya* ögesine A-taşıma işlemi uygulandığında, 104'ün aksine anlam bozulmamaktadır (bkz. 106). Çünkü ad yancümle yapısının en üst katmanı TÜMÖ'dür.

Kennely (1992), kullandığı diğer ölçütlerin de gösterdiği gibi ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerini (yani bitimsiz ad yancümlelerini), en üst katmanlarının BÖ olması bakımından aynı grupta değerlendirirken 105 ve 106'daki gibi bitimli ad

⁵³ Bu tip yapılarla ilgili kısa bilgi ve açıklamalar bölüm 1.3.1.2.'de verilmektedir.

yancümlelerini en üst katmanlarının TÜMÖ olması bakımından farklı bir grup olarak ayırmaktadır.

3.4.1.2. Standart Çuvaşça

SÇ için öncelikle A-taşıma işleminin mevcut olup olmadığına bakılmalıdır. Bunun için anafor bağlama işleminin, yüklem sağında hangi dizilimi gerektirdiği; bu dizilim ilişkisinin yüklem sonunda yeniden tanımlanarak değişip değişmediğine bakılacaktır. Eğer SÇ’da anafor bağlama ilişkisi yüklem sonunda yeniden tanımlanıyorsa SÇ’da da A-taşıma işleminin yüklem sonu pozisyona karşılık geldiğini söyleyebiliriz.

Anafor bağlama sistemi bakımından SÇ da ST gibi davranmaktadır. Anafor ve öncül yüklemden önce bulunduğu, önce öncül daha sonra ise anafor gelmektedir. ST’de yüklem önü/solu pozisyonu konu olduğunda, anaforun öncülden önce gelmesinin anlam bozukluğuna yol açtığını 3.4.1.1’de zaten görmüştük. SÇ’da da anaforun öncülden önce geldiği bir örneğe rastlanılmamaktadır. 107, 108 ve 109’da *pîr-pîrin/pîr-pîri* (birbiri) anafor sözcüğü, kendisini tanımlayan öncülden sonra gelmektedir:

107. Ulîp hîyîn açisene pîr-pîripe tuslî purînma pillet.

Alp çocuklarına birbirleriyle dostça yaşasınlar diye dua eder. (Bayram, 2008: 269)

108. Saltaksem pîrpîrin şîne çîrr pîhaşşî.

Asker birbirlerine dikkatle bakıyorlar. (Güzel, 2012: 666)

109. Urisene pîrpîrinçen yivîrrîn irtterse pîrat. (Güzel, 2012: 664)

*Ayaklarını birbiri ardına ağır ağır sürüklüyor.*⁵⁴

Yukarıdaki bilgilere göre SÇ’da A-taşıma işlemi TÜMÖ olan yapılarda geçerlidir. Şimdi de bu A-taşıma işleminin SÇ ad yancümlerinde geçerli olup olmadığına bakalım.

⁵⁴ Cümlelerin çevirisi Güzel’de (2012: 847) şu şekilde verilmektedir: “*Ayaklarını birbirinden ağır ağır geçiriyor.*”

SÇ ad yancümlerinde de ad yancümle nesnesinin, yancümle yükleminden sonra gelmesinin, cümlenin bozuk olmasına yol açtığı gözlemlenmektedir. 110 ve 111’de, sırasıyla *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde nesnenin yüklemden sonra geldiği görülmektedir. Bu söz sırası, ana dili konuşurları tarafından bozuk olarak anlaşılmaktadır:

110. ?* [Ali kaynine **şkula**] ilttim.

[*Alinin gittiğini okula*] *duydum.* (Albina Kıran, Kişisel Görüşme)

111. ?* [Ali kayassi/kayassine **şkula**] ilttim.

[*Ali'nin gideceğini okula*] *duydum.* (Albina Kıran, Kişisel Görüşme)⁵⁵

110 ve 111’e dayanarak SÇ ad yancümlerinin, TÜRÖ olmadığı düşünülebilir.

3.4.2. Bağlama

Bağlama işlemi temelde, ad yancümlerinin dışarıdan gerçekleşecek işlemlere karşı kapalı bir birim olarak davranıp davranmadığının, yani bu yapıların geçirgenlik durumunun anlaşılmasına yönelik bir test olarak kullanılmaktadır. Chomsky’den (1986) aktaran Kennely’e göre (1992: 69) bir anaför/dönüştürme zamiri ve bunun karşılık geldiği özne, aynı yerel birim (aşama / phase) içinde olmak zorundadır. Bu iki ögenin birbirine gönderimde bulunup anlamlandırıldığı yerel birime en küçük yönetim kategorisi (Minimal Governing Category / MGC) adı verilir. Bu en küçük yönetim kategorisi, anaför/dönüştürme zamiri bağlama işlemleri bakımından kapalı bir birim oluşturmaktadır; yani anaför/dönüştürme zamirine bağlanacak olan özne bu birimin dışında bulunmamaktadır. Anaför / dönüştürme zamiri ve özne arasında anlamsal bağlantının kurulabildiği bu en küçük yönetim kategorisini (cümle / yancümle) kapalı bir birim yapan, yani ona geçirgen olmayan bir yapı özelliğini veren şey, yukarıda adı sıkça geçmekte olan TÜRÖ katmanıdır. Eğer bir cümle ya da yancümle yapısının en üst katmanı TÜRÖ ise o yapı kapalı hâle gelmekte; anaför/dönüştürme zamiri ve özneyi

⁵⁵ *-mA* ekli ad yancümlerinde, yancümle yükleminden sonra nesnenin gelmesinin sorunsuz olduğunu düşünen ana dili konuşurları da bulunmakla birlikte çoğunluk, bu durumun sorunlu olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir kullanıma herhangi bir kaynakta da rastlanmamaktadır.

birbirine bağlama işlemleri yalnızca o kapalı yapı (en küçük yönetim kategorisi) içinde gerçekleşmek zorundadır. Dolayısıyla yancümle yapılarında da eğer, örneğin dönüşlülük zamiri ana cümlede bulunan özneye anlamsal olarak bağlanıyorsa; bu durumda o yancümlemin en küçük yönetim kategorisi olmadığı, yani geçirgen bir yapıya sahip olduğu için kapalı bir birim oluşturamadığı ve bu nedenle de en üst katmanının bir TÛMÖ olmadığını söyleyebiliriz. Ad yancümle yapılarında GÖ katmanı üzerine gelip yancümlemin ad gibi kullanılmasını sağlayan BÖ katmanı ise, TÛMÖ katmanının yaptığı şekilde yancümleyi kapalı bir birim hâline getirememekte, yani en küçük yönetim kategorisi oluşturamamaktadır.

Şimdi bağlama özellikleri bakımından sırayla ST ve SÇ ad yancümle yapılarını inceleyelim.

3.4.2.1. Standart Türkçe

Kennely (1992) de ST ad yancümlelerini, 3.4.1.1. 'de görüldüğü üzere ikiye ayırmakta; bitimli biçimdeki ad yancümlelerini (KDY / ECM yapıları), en küçük yönetim kategorisi oluşturdukları ve dolayısıyla da kapalı birimler olduklarından yola çıkarak en üst katmanı TÛMÖ olan yapılar olarak ayrı bir grup sayarken *-DXK* / *-AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerini ise geçirgen olup en küçük yönetim kategorisi oluşturmayan ve dolayısıyla da en üstteki katmanı TÛMÖ olamayan birimler olarak ayrı bir grupta değerlendirmektedir.

Anafor / dönüşlülük zamiri bağlama işleminden yola çıkılarak ST için yapılan ad yancümlesi ayrımını aşağıdaki örnekler üzerinden açıklayalım:

112. *?Adamlar [**birbirleri uyudu**] sandılar.

113. Adamlar **birbirlerinin uyuduğunu** sandılar.

112 ve 113'te görülen *birbirleri* dönüşlülük zamiri her iki örnekte de, ana cümle öznesi olan *adamlar* sözcüğüne bağlanmaktadır. Ancak bu bağlama işleminin 112'de sorunlu olduğu görülürken 113'te herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Çünkü 113'teki ad yancümlesinin en üst katmanı BÖ'dür. Bu yüzden ad yancümlesi geçirgen bir birim

olup en küçük yönetim kategorisi oluşturmamakta ve dolayısıyla da yancümle içinde bulunan dönüşlülük zamiri ana cümledeki özneye bağlanabilmektedir; bu ad yancümlesinin geçirgen olmasının sebebi, en üst katmanının TÛMÖ değil BÖ olmasıdır. Ancak 112'deki ad yancümlesi bitimli formdadır ve kapalı bir birim gibi davranmaktadır. Bu yüzden yancümle içindeki dönüşlülük zamiri ana cümle öznesine bağlanamamaktadır. Bu bağlama işlemi, ad yancümlesinin en küçük yönetim kategorisi olmasından dolayı mümkün olamamaktadır. 112'deki ad yancümlesinin geçirgen olamamasının sebebi en üst katmanının BÖ değil TÛMÖ olmasıdır.

Genel olarak, en üst katmanı TÛMÖ olan yapılar geçirgen değilken, TÛMÖ olmayan yapılar geçirgen olmaktadır. Bu yöntemle SÇ ad yancümleleri incelendiğinde yapıların en üst katmanı ile ilgili fikir elde edilebilir.

3.4.2.2. Standart Çuvaşçada İşteşlik Zamiri

SÇ dilbilgisi kitaplarında genel olarak kişi, dönüşlülük, işaret, soru, belirsizlik, aitlik zamirlerinden bahsedilmektedir. Ancak işteşlik zamiri ayrı bir başlık altında incelenmemekte; bu tür zamirler, farklı başlıklar için verilen cümle örneklerinde görülmektedir. Böyle cümle örnekleri ve eldeki diğer metinlerden yapılan taramalara göre SÇ'da işteşlik zamiri *pırne-piri*, *pır-pirin* ve *pır-piri* olmak üzere üç farklı biçimde kullanılmaktadır. 114'te *pır-pirin* biçiminin yönelme çekimindeki kullanımı örneklenmektedir:

114. Pursir da tiris purinir, **pır-pırne** usal an tivir, **pır-pırne** pulıssa purinir.

Hepiniz düzgün yaşayın, birbirinize kötülük yapmayın, birbirinize yardım ederek yaşayın! (Durmuş, 2009: 254)

SÇ'daki bu işteşlik zamirinin *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde, ana cümle öznesine bağlanarak (dönüşlülük zamiri anaför, ana cümle öznesi öncül olmak üzere) kullanımının mümkün olup olmadığı incelenecek; bu imkândan yola çıkılarak SÇ *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli ad yancümle yapılarının geçirgenliği ve dolayısıyla en üst katmanlarının niteliğiyle ilgili fikir edinilecektir.

3.4.2.2.1. -ni

-ni ekli ad yancümlerinde işteşlik zamirinin ana cümle öznesine bağlanabildiği görülmektedir. 115'te *pîr-pîrinpe* işteşlik zamiri, ana cümle yüklemi olan 3. çokluk kişiye bağlanmaktadır:

115. [**Pîr-pîrinpe** şakinta minle kilse leknine] kalasa paraşşi ereçkiye. (Bayram, 2008: 241)

*Birbirleriyle burada nasıl karşılaştıklarını anlatırlar sırayla.*⁵⁶

3.4.2.2.2. -mA

-mA ekli ad yancümlerinde de, işteşlik zamirinin ana cümle öznesine bağlanabildiği görülmektedir. 116, 117 ve 118'de işteşlik zamirleri *pîr-pîrne*, *pîr-pîrinpe* ve *pîr-pîrin* 'in öncülleri, sırasıyla ana cümle özneleri olan *şınsem*, *halîhsem* ve *ittisem* 'dir; yani ana cümledeki özne, yancümle içindeki bir ögeye bağlanabilmektedir:

116. Ançah vîhît irtnişemîn **şınsem** [**pîr-pîrne** ıtlarah haklama] tıtınaşşı şav.

Ancak vakit geçtikçe insanlar birbirlerine daha fazla değer vermeye başlıyorlar. (Durmuş, 2009: 481)

117. **Halîhsem** [**pîr-pîrinpe** hıysemeh kilîşterse purınma] virenmelle, tese şuhîşlatîp epî.

Halklar birbiriyle anlaşarak yaşamayı öğrenmeliler, diye düşünüyorum ben. (Güzel, 2012: 421)

118. İna kursa **ittisem** te [**pîr-pîrin** umınçe sikkeleme] tıtınaşşı, pişkineşşı, puş tayaşşı, şunat şapaşşı.

Onu görünce öbürleri de birbirinin önünde zıplamaya başlıyor, eğilip bükülüyor, baş eğiyor ve kanat çırpıyorlar. (Ersoy, 2017: 314)

⁵⁶ Cümlelerin çevirisi Bayram'da (2008: 214) şu şekilde verilmektedir: "Birbirleriyle nasıl karşılaştıklarını anlatırlar düzenli bir şekilde."

3.4.2.2.3. -As

-As ekli ad yancümlerinde de, diğer iki ad yancümle türünde olduğu gibi işteşlik zamirinin ana cümle öznesine bağlanabildiği görülmektedir. 119'daki cümle ana dili konuşurları tarafından sorunsuz olarak anlaşılmaktadır:

119. Şınsem, [*pîr-pîri/pîr-pîrin yala tavrınassa*] şanaşşı.

İnsanlar [birbirinin köye döneceğine] inanıyorlar. (Albina Kıran, Bireysel görüşme)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi her üç ekle kurulan ad yancümlerinde de, işteşlik zamiri ana cümle öznesine bağlanabilmektedir. Dolayısıyla her üç ekle kurulan yapıların geçirgen yapılar olduğu, en küçük yönetim kategorisi oluşturmadığı, yani en üst katmanlarının TÜMÖ olmadığı düşünülmektedir.

3.4.3. Soru İfadelerinin Yancümleleştirilmesi

Cevabı evet / hayır olan soru ifadelerinde, soru edatı olarak adlandırılan ve ST'de *mX* ile karşılanan bir soru sözcüğü/parçacığı bulunmaktadır. Bu parçacığın önemli özelliklerinde biri de, soru ifadesi ad yancümlesi hâline getirildiğinde soru ifadesinin ölçeğini yancümle ile sınırlaması, yani soruya konu olan bilginin yalnızca yancümleyi ilgilendirdiğinin anlaşılmasını sağlamaktır. ST'de *mX* parçacığı olarak karşımıza çıkan ve ölçek belirleyici bir işlevi olan bu soru parçacığı, yalnızca en üst katmanı TÜMÖ olan ad yancümle yapılarında bulunabilmektedir. En üst katmanı TÜMÖ'den farklı olan, örneğin BÖ olan yancümle yapılarında bu soru parçacığını barındırabilecek bir TÜMÖ katmanı olmadığı için soru parçacığı kullanılamamaktadır (Kennely, 1992: 66-67). Kısacası ad yancümle yapılarının, ölçek belirleyici işlev gören bir soru parçacığı alabilmesi, onların en üst katmanlarının niteliğiyle ilgilidir.

Şimdi sırasıyla ST ve SÇ ad yancümlerinde soru parçacıklarının kullanımı ve onların ölçek belirleme imkânlarını inceleyelim.

3.4.3.1. Standart Türkçe

ST'de soru ifadesi taşıyan ve bitimli yapıda olan ad yancümlerinde soru parçacığı *mX* kullanılabilmektedir. Bu tip yapılarda soru ifadesinin yalnızca ad yancümlesiyle sınırlı olduğu görülmekte, yani soru parçacığının ölçek belirleyici bir işlev gördüğü

anlaşılmaktadır. 120’de soru ifadesi taşıyan ve bitimli yapıda olan ad yancümlesinde, *mX* soru parçacığı ölçeğinin *Ali’nin dönmesi* eylemiyle sınırlı olduğu, yani *merak etmek* eylemini kapsamadığı görülmektedir:

120. [Ali döndü mü] merak ediyorum.

Kennely’nin (1992), ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin en üst katmanlarının TÜMÖ olmadığını söylediğinden bölüm 3.1.’de bahsedilmişti. Bu tip ad yancümlelerinin, TÜMÖ katmanına sahip olmadıkları için ölçek sınırlayıcı soru parçacığı da alamayacaklarından dolayı, soru anlamı yalnızca yancümleyi kapsamak kaydıyla soru ifadesi oluşturamamaları beklenirdi.

Ancak ST, soru ifadesinin ölçeğini ad yancümlesiyle sınırlamak üzere *-Xp* ekli sıralama yapıları kullanmaktadır. Böylelikle dar ölçekli soru parçacığı alamayan ad yancümlelerinde, soru ifadesinin ölçeği yancümleyle sınırlandırılmış olmaktadır. Dolayısıyla *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin soru ifadesi kendileriyle sınırlı olmak üzere kullanılmaları mümkün olmaktadır (Kennely, 1992: 67-68). 121’de *-Xp* ekli sıralama yapısını barındıran ad yancümlesinin soru ifadesi taşıdığı ve bu soru anlamının yalnızca yancümleyle sınırlı olduğu görülmektedir:

121. [Ali’nin dönüp dönmediğini] merak ediyorum.

DXK / -AcAK ve *-mA* eklerinden biriyle kurulmuş ad yancümlelerinde de soru parçacığı kullanımı mümkün olmaktadır. Ancak bu durumda soru parçacığının ölçeği, 120’deki gibi yancümleyle sınırlı olmayıp, tüm cümleyi kapsamaktadır. Yani, soru parçacığı yancümle yüklemi üzerinde gösterilse de esasen ana cümleye ait olmaktadır. 122’deki soru ifadesinin, 120 ve 121’in aksine ana cümleyi kapsadığı anlaşılmaktadır:

122. [Ali’nin dönüp dönmediğini] mi merak ediyorum.

Kısacası ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde soru parçacığı kullanılsa bile, bu soru parçacığı yancümleyi değil ana cümleyi sorulu yapmaktadır.

Kennely (1992) de, bitimli ad yancümlelerini, dar ölçekli soru edatı alabilmelerinden yola çıkarak en üst katmanı TÜMÖ olan yapılar olarak değerlendirirken *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerini, aynı imkâna sahip olmadıkları için, en üst

katmanı TM değil B olan yapılar olarak ayrı bir grup şeklinde değerlendirmektedir.

S ad yancümlelerinin yapısını anlamak üzere aynı yöntem kullanılabilir. Bunun için öncelikle S’nın soru ifadelerini oluşturmak için hangi tür soru parçacıkları kullandığını ve bu parçacıkların ne gibi ölçek işlevleri olduğuna bakmak gerekmektedir.

3.4.3.2. Standart Çuvaşçada Soru İfadeleri ve Soru Parçacıkları

S soru parçacıklarıyla ilgili olarak en detaylı bilgiler Yılmaz’da (2017) bulunmaktadır. S’da, cevabı *evet / hayır* olan sorularda, ST *mX* parçacığına benzer şekilde işlev gören dört farklı parçacık kullanılmaktadır: *-i*, *-im*, *-çi*, *-şim*. ST soru ifadelerinde, bütün kiplik ifadeleri için (şaşırma, teyit etme, şüphe, inanmama vb.) yalnızca *mX* parçacığı mevcut iken S’da kiplik ifadelerini vermek üzere genellikle *-im*, *-çi* ve *-şim* parçacıkları kullanılmaktadır. *-i* parçacığı ise kiplik ifadesi bulunmayan yapılarda daha çok kullanılmaktadır (Yılmaz, 2017: 925).

S’nın bu dört farklı soru parçacığıyla ilgili önemli bir nokta da parçacıkların yeriyle ilgilidir. Yılmaz’a göre (2017: 928) soru parçacıkları, yüklemin açık olduğu cümlelerde yalnızca yüklemin üzerinde gösterilebilmektedir. ST’de *mX* parçacığı, sorulmak istenen ögeye göre yüklemin dışındaki birimlerin üzerine de kaydırılabilirken bu parçacığın S’daki karşılıklarının böyle bir imknı bulunmamakta; sorulmak istenen ge vurgu yoluyla belirlilik kazanmaktadır.

S soru ifadelerinin yancümle yapılarında hangi tür formlarda ortaya çıkabildiği ve yukarıda bahsedilen dört soru parçacığının ad yancümlelerinde kullanılıp kullanılmadığı konularında daha detaylı bilgilere ihtiyaç vardır. Bu yüzden öncelikle S evet/hayır cevaplı soruların, ad yancümlelerinde soru parçacıklarını alıp almadığı kontrol edilecek; eğer bu soru ifadeli ad yancümleleri soru parçacığını alamıyorsa hangi yapılar aracılığıyla, *evet / hayır* cevaplı soru ifadesine sahip ad yancümlelerinin karşılığına bakılacaktır.

S soru edatlarının ad yancümle ögeleri üzerinde genellikle gösterilemediği dikkat çekmektedir. Çünkü S’da da, ST’de olduğu gibi, ölçek belirleyici özelliği olan soru parçacıkları yalnızca ana cümle yapılarında, yani en üst katmanı TM olan yapılarda

ortaya çıkabilmektedir. Şimdi de bu bilginin, SÇ ad yancümle yapısıyla ilgili neye işaret ettiğini açıklayalım.

3.4.3.2.1. Standart Çuvaşçada Dar Ölçekli Soru İfadesine Sahip Ad Yancümleleri

ST ad yancümle yapılarında, dar ölçekli olmak kaydıyla, yani soru ifadesinin yalnızca ad yancümlesini kapsadığı örneklerin yalnızca $-Xp + olumsuzluk çekimi$ yapısıyla kurulduğu bölüm 3.4.3.1 'de söylenmişti. ST ad yancümlelerinin de en üst katmanı TÛMÖ değil BÖ idi, bu sebepten dolayı da dar ölçekli soru parçacıkları ad yancümlelerine gelememekteydi; bu yüzden, dar ölçekli soru ifadesine sahip ad yancümlelerinde, soru parçacığı kullanılamamasının bir telafisi olarak $Xp + olumsuzluk çekimi$ yapısının kullanıldığı görülmüştü. Bu yolla ST'de, soru ifadesinin yalnızca yancümleyi kapsadığı soru ifadeleri kurulabiliyordu.

SÇ'ya döndüğümüzde de $-ni / -As, -mA$ ekli ad yancümle yapılarının en üst katmanının ST'de olduğu gibi BÖ olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden de SÇ ad yancümleleri üzerinde ölçek işlevli (dar ölçekli) soru parçacıkları bulunamamaktadır (bu tip soru parçacıklarının yalnızca TÛMÖ katmanı bulunan yapılarda, yani ana cümle gibi yapılarda ortaya çıkabildiğini hatırlayalım). Sonuç olarak SÇ'da da, soru ifadesinin yalnızca ad yancümlesiyle sınırlı olduğu yapılar, soru parçacıkları ile kurulamamaktadır. Bu sebeple SÇ'da sorulu ad yancümleleri ifade edileceği zaman çoğunlukla bitimli formdaki ad yancümlelerinin tercih edildiği ve bu bitimli formdaki ad yancümlelerinin soru parçacıklarını alabildiği görülmektedir. Bu türdeki sorulu ad yancümleleri bazen *tese* edatı aracılığıyla bazen de herhangi bir edat olmadan ana yükleme bağlanabilmektedir. Böyle bitimli formdaki yapılarda, ana yüklemelerin alabildiği zaman/görünüş/kiplik kategorisi ekleri bulunabilmektedir. Yani bu yapıların da en üst katmanında TÛMÖ olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahmine uygun bir biçimde, soru parçacıklarının bu bitimli formdaki yancümlelerin üzerine gelebildiği görülmektedir. 123'te bitimli yapıdaki yancümlelerin, soru ifadesini yancümleyle sınırlayan bir soru parçacığı olan *i* 'yi aldığı ve doğrudan *ıyt-* yüklemine bağlandığı görülmektedir:

123. [Hıparsem pur-i , Tiyek?] ıytrı Entri.

Haber var mı Tiyek, (diye) sordu Entri. (Durmuş, 2009: 173)

123'teki gibi soru ifadesinin yancümleyle sınırlı olduğu yapılar *tese* edatına bağlanarak da kullanılmaktadır. Bu yapı da, soru ifadesinin yancümleyle sınırlı olduğu ad yancümlelerinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır. 124'te, ölçeği yancümleyle sınırlayan bir soru parçacığı olarak *i* 'yi almış olan yancümlelerin *tese* aracılığıyla *ıyt*-yüklemine bağlandığı görülmektedir:

124. [Agronom-i], *tese* ıytatıp ta kolhoznik, tet.

Ziraat mühendisi misin diye soruyorum, çiftçiyim diyor. (Güzel, 2012: 235)

123 ve 124'teki gibi sorulu ad yancümleleri çoğunlukla, soru ifadesinin yancümleyle sınırlı olduğu *-ni / -As, -mA* ekli ad yancümleleri yerine tercih ediliyor gibi görünmektedir. Çünkü bu bitimsiz ad yancümleleri, ölçek işlevli soru parçacıklarını (soru ölçeğini, üzerine geldiği yancümleyle sınırlayan soru parçacıklarını) alamamakta ve dolayısıyla da soru ifadesinin ad yancümlesiyle sınırlandırıldığı bitimsiz ad yancümleleri (yani *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümleleri) kurulamamaktadır. Ancak SÇ'nin da bitimsiz ad yancümlelerinde TÛMÖ katmanı bulunmaması ve dolayısıyla da ölçek sınırlayıcı soru parçacıklarının kullanılamamasını telafi eder nitelikte yapıların olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bu tür ad yancümleleri nadiren görülmektedir.

Soru ifadelerinin ad yancümlelerinde ortaya çıktığı biçim SÇ için oldukça anlamlıdır. Öyle ki SÇ *ni / -As, -mA* ekli ad yancümlelerinde bir TÛMÖ katmanı bulunmadığı için bu yancümle türleri, ölçek işlevli soru parçacıklarını alamamaktadır (Soru ölçeğini yancümleyle sınırlayan soru parçacıklarının, yalnızca TÛMÖ katmanına sahip olan yapılarda ortaya çıkabildiğini hatırlayalım). SÇ'da bitimsiz ad yancümlelerinin bu imkânsızlığı, bir tür ikileme yapısıyla telafi edilmektedir.

ST'de *-Xp + olumsuzluk çekimi* biçimindeki yapının, soru edatlarının ad yancümlelerinde, dar ölçekle kullanılamamasını telafi etmek üzere kurulduğunu görmüştük. SÇ'da da, ST'deki gibi ikilemeyle oluşturulmuş bir yapı kullanılmaktadır. SÇ'nin bu telafi yapılarında da ad yancümlesi yüklemi, anlamsal ya da biçimsel olumsuz ile birlikte ikileme kurmaktadır. Bu yolla ad yancümleleri dar ölçekli soru

ifadesine (yani soru anlamının yancümleyle sınırlı olduğu bir anlama / 121 ve 122 ile aynı doğrultuda bir anlama) sahip olabilmektedir. 125, 126 ve 127'de üç ayrı ad yancümlesi bulunmaktadır. Bu yancümlelerin yüklemeleri (sırasıyla *pur*, *pis-* ve *kay-*), kendilerinin olumsuzuyla ikileme kurmaktadır. Bu ikileme aracılığıyla yancümlelerin soru anlamının sadece yancümleyle sınırlı kaldığı ifade edilmektedir:

125. Temle şapla aç-a-pıça hastarlansa kaysa şav Ulip çinah **purri** - **şukine** tirislese pihma kartsa huni.

Bu şekilde çocuklar cesaretlenerek gidip bu Alp'in gerçekten olup olmadığını doğrulamak için karar verirler. (Bayram, 2008: 303)

126. Ris **pişnipe pişmennine** şapla tirisleme pulat'.

Pirincin pişip pişmediğini şöyle kontrol edebiliriz. (Yener, 2010: 345)

127. Batareye hıvırtrah itse hulana benzin ilme **kayni kaymannine** tirislemelleççi manin.

Bataryaya daha hızlı varıp şehre benzin almak için gidip gitmediklerini denetlemem gerekiyordu. (Güzel, 2012: 683)

125 - 127 arasındaki ad yancümlelerinin bitimsiz ad yancümleleri olduğu görülmektedir. Bu ad yancümleleri TÛMÖ katmanına sahip olmadıkları için, soru anlamını yancümleyle sınırlayan soru parçacıklarından birini alamamaktadır. Bunun yerine, ST BÖ katmanı sahibi ad yancümlelerinde olduğu gibi bu yancümlelerde de, yüklem ve olumsuzunun ikileme kurmasıyla dar ölçekli soru ifadesi oluşturulmaktadır.

Kısacası SÇ bitimsiz ad yancümlelerinde TÛMÖ katmanı değil BÖ katmanı bulunduğu için ad yancümleleri, soru anlamını yancümleyle sınırlayan soru parçacıklarını alamamakta; bu imkânsızlık ST'de *-Xp+ olumsuzluk* yapısıyla, SÇ'da da buna benzer bir ikileme yapısıyla telafi edilmektedir.

3.4.4. Olumsuzluk

En üst katmanı TMO olan yapılarda olumsuzluk ögesinin (*hiç kimse, hiçbir şey* gibi) lçeği o yapıyla sınırlı olmakta, yani olumsuzluk ögesi daha üstte yer alan bir cümledeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlenememektedir. En st katmanı TMO olmayan yapılarda ise (bitimsiz ad yancümleleri gibi) olumsuzluk ögesi ana cümledeki olumsuzluk çekimi tarafından da işaretlenebilmektedir (Kennely, 1992: 71). Bu açıklamalar temel alınarak önce ST sonra da S ad yancümle yapılarının geçirgenlik özellikleri ve dolayısıyla da en üst katmanlarının niteliği incelenecektir.

3.4.4.1. Standart Türkçe

ST'de olumsuzluk çekimi olarak *-mA* kullanılmaktadır. Bu ekin bulunduğu yapılarda *kimse, hiç kimse* gibi olumsuzluk belirten ögeler de kullanılabilir. Yani olumsuzluk çekimi, olumsuzluk ögesinin kullanımına izin vermektedir.

ST'deki bitimli ad yancümlelerinde, olumsuzluk ögesi yalnızca yancümle yüklemini üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlenebilirken bitimsiz ad yancümlelerindeki olumsuzluk ögesi ana cümle yüklemindeki olumsuzluk çekimi tarafından da işaretlenebilmektedir. Yani ST bitimli ad yancümleleri, en üst katmanları TMO olduğu için olumsuzluk ögesinin işaretlenmesi bakımından geçirgen özellik göstermezken bitimsiz ad yancümleleri, en üst katmanları TMO olmadığı için geçirgen özellik göstermektedir. 128'de bitimli bir ad yancümlesi bulunmaktadır. Olumsuzluk ögesini işaretleyen olumsuzluk çekiminin, bitimli ad yancümle yüklemini üzerinde olduğu görülmektedir. Olumsuzluk ekimi ana cümle yüklemini üzerinde bulunduğunda cümle bozulmaktadır (bkz. 129).

128. [**Kimse** okula gitmedi] sandım.

129. *? [**Kimse** okula gitti] sanmadım.

128 ve 129'daki ad yancümleleri bitimli yapıdadır, yani en üst katmanları TMO'dr. 129'da olumsuzluk ögesi olan *kimse*, ana cümle yüklemini olan *san-* zerindeki olumsuzluk çekimine bağlananamakta, olumsuzluk çekiminin yancümle yüklemini olan

git- üzerinde olması gerektirmektedir. Yani 128 ve 129’da ayraç içinde gösterilen bitimli yancümle, olumsuzluk ögesinin işaretlenmesi bakımından, en tepede TÛMÖ katmanına sahip olduğu için geçirgen özellik gösterememektedir.

Bitimli ad yancümlelerinin aksine bitimsiz ad yancümleleri ise, olumsuzluk ögesinin işaretlenmesi bakımından geçirgen özellik göstermektedir. 130’da bir bitimsiz ad yancümlesi görülmektedir. Bu ad yancümlesindeki olumsuzluk ögesi, 131’de görüldüğü gibi ana cümle yüklemdeki olumsuzluk çekimi tarafından da işaretlenebilmekte, olumsuzluk ögesinin yancümleye ait olmasına rağmen olumsuzluk çekiminin ana cümle yüklemde bulunması 129’un aksine anlamı bozmamaktadır:

130. [**Kimsenin** okula gitmediğini] zannediyorum.

131. [**Kimsenin** okula gittiğini] zannetmiyorum.

129’un tersine 131’de herhangi bir sorun olmadığı görülmektedir. Bunun temel sebebi, ST bitimsiz ad yancümlelerinin en üst katmanının TÛMÖ olmaması, bunun sonucu olarak da olumsuzluk ögesi işaretlenmesi bakımından geçirgen özellik göstermeleridir.

Kennely (1992: 72) ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerini, olumsuzluk bakımından geçirgen olmalarından yola çıkarak TÛMÖ değil BÖ yansıması yapılar şeklinde bir grupta toplarken bitimli yapıdaki ad yancümlelerini (128 ve 129’daki ad yancümleleri gibi), olumsuzluk bakımından geçirgen olmamalarından yola çıkarak TÛMÖ yansıması olarak farklı bir grupta toplamıştır.

3.4.4.2. Standart Çuvaşça

SÇ’deki ad yancümlerinin olumsuzluk bakımından geçirgen olup olmadığını anlamak için öncelikle SÇ’da olumsuzluğun ne biçimlerde ortaya çıktığına bakalım.

3.4.4.2.1. Standart Çuvaşçada Olumsuzluk Yapıları

Yılmaz (2002), Ersoy (2017), Yener (2010), Güzel (2012) ve Durmuş (2009) gibi kaynaklarda *an*, *mar*, *şuk* ve *ni* gibi olumsuzluk parçacıklarının bulunduğu bahsedilmektedir. Yine aynı kaynaklarda, olumsuz ad yancümlelerinde de karşımıza

çıkan *-man* eki, olumsuzluk sıfat-fiili olarak da verilmektedir. Ancak SÇ yancümlerinin olumsuzluğuyla ilgili daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır. Bu nedenle, ilk olarak bitimli (KDY/ECM yapılarının SÇ'daki karşılığı niteliğindeki yapılar) ve bitimsiz ad yancümlerinde (*-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümleri) olumsuzluğun gösterilişi incelenecektir.

3.4.4.2.1.1. Bitimli Formdaki Ad Yancümlerinde Olumsuzluk

Bitimli formdaki ad yancümlerinde *-mA* olumsuzluk çekiminin yanında *an, mar, şuk* gibi olumsuzluk parçacıkları da kullanılmaktadır. Bitimli ad yancümlerinde olumsuzluk çekiminin genellikle yancümle içinde bulunduğu görülmektedir. 132 ve 133'te iki farklı bitimli ad yancümleri görülmektedir. Bu örneklerde, hem olumsuzluk ögeleri (132'de *nikam*, 133'te *nihşan*) hem de olumsuzluk çekimlerinin (132'de *an*; 133'te *-mi*), araç içinde gösterilen ad yancümleri içinde bulunduğu görülmektedir:

132. Epī ina šiyinçeh çarsa ilkiřetip, çirkuşlenme kirlī mar tetip, [urīh **nikam** uminç te **an** çirkuşlen] tetip.

Onu hemen durduruyorum, diz çökmene gerek yok diyorum, [hiç kimsenin önünde diz çökme] diyorum. (Güzel, 405: 2012)

133. [Şav tulsīh **nihşan** ta tatilmī] tese şutlattım.

[Bu dostluğun hiçbir zaman bitmeyeceğini] sanıyordum. (Yener, 316: 2010)

132 ve 133'teki bitimli yancümler içindeki olumsuzluk ögesinin de, ST KDY/ECM yapılarında olduğu gibi (128'de olduğu gibi) yancümle yüklemi üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlendiği dikkat çekmektedir.

3.4.4.2.1.2. Bitimsiz Formdaki Ad Yancümlerinde Olumsuzluk

SÇ bitimli ad yancümlerinde, ana cümlelerde görülen olumsuzluk biçimlerinin kullanıldığı görüldü. *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde ise durum daha farklıdır. *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde genellikle *-mA* olumsuzluk çekimi kullanılırken *-mA* ekli ad yancümleri olumsuzluk ekini üzerine alamamakta, bunun yerine genelde

başka türdeki ad yancümleri tercih edilmektedir. Yani, ST’de *-mA* adlaştırıcısıyla karşılanan birçok ad yancümlerinin SÇ’da ya bitimli yapılar olarak ya da *-ni* adlaştırıcısının olumsuzu olan *-mAnni* ekiyle kullanıldığı görülmektedir. Özetle *-ni* ve *-As*⁵⁷ ekli ad yancümlerinde *-mA* olumsuzluk eki kullanılırken *-mA* ekli ad yancümlerinde bu mümkün değildir. 134 ve 135’te sırasıyla *-As* ve *-ni* ekli ad yancümlerinin olumsuzluk çekiminde oldukları görülmektedir:

134. Epī urīhla kalama **pultaraymassa** ta ĩnlanat’, ten, avī un çirine tata ıtlarah huskatsa yarat’ pul’.

Benim başka türlü konuşamayacağımı da anlıyor, belki de, bu onun kalbini daha çok hızlandırıyor.” (Güzel, 2012: 311)

135. Turī kapla may **kilmennine** kurat’ ta Usala kişkırısa kalat’.

Tanrı, böyle mümkün olmadığını görünce Usal’a bağırır. (Bayram, 2008: 274)

136 ve 137’de ise *-mA* ekli ad yancümlerinin olumsuzu yerine kullanıldığı düşünülen bitimli yancümle yapısı ve *-ni* adlaştırıcısının olumsuzunun kullanıldığı bir örnek görülmektedir⁵⁸:

136. Vīl şuhışne kalasa **pītermest** pulin te mīn pirki sīmah pīni pallī-ha.

O düşüncesini söyleyip tamamlamamasına rağmen ne için konuştuğu belli. (Güzel, 2012: 766)

137. Sīltavī, predprinimatel’ın hula ĩstīvkomīnçen kafe lartma irik **pulmanni**.

Nedeni, iş sahibinin şehir iş yürütme komitesinden kafe açma izni olmaması. (Yener, 2010: 357)

⁵⁷ *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde, az olmak kaydıyla olumsuzluk parçacıkları da kullanılabilir.

⁵⁸ *-mA* ekli ad yancümleri, genellikle yükümlülük kip anlamları vermek üzere diğer ek ve parçacıklarla birleşebilmekte ve ana cümle çekimi olabilmektedir. İşte bu durumlarda, *-mA* ekiyle kurulan kipliğin olumsuz çekimlerinde *mar* gibi olumsuzluk parçacıkları kullanılmaktadır:

138. Pīrīn pīr-pīrinpe hirīsmelle mar.

Bizim birbirimizle mücadele etmememiz lazım. (Ersoy, 2017: 306)

Şimdi de 134 ve 135'teki gibi olumsuz anlama sahip ad yancümlerinde, olumsuzluk ögesinin ana yüklem üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlenip işaretlenemediğini kontrol edelim.

139 ve 140'ta sırasıyla olumsuz anlama, dolayısıyla da olumsuzluk ögesi *nikam*'a sahip olan *-ni* ve *-As* ekli ad yancümleri bulunmaktadır. Bu ad yancümle yüklemelerinin üzerinde herhangi bir olumsuzluk çekimi bulunmadığı, yancümlerdeki olumsuzluk ögesinin (*nikam*), ana yüklem üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlendiği dikkat çekmektedir:

139. Epī [**Nikam** şkula kaynine] şutlamastīp/şanmastīp.

Ben [kimsenin okula gittiğini] düşünmüyorum/sanmıyorum. (Oksana Sorokina, Bireysel görüşme)

140. Epī [**Nikam** şkula kayassine] şutlamastīp/şanmastīp.

Ben [kimsenin okula gideceğini] düşünmüyorum/sanmıyorum. (Oksana Sorokina, Bireysel görüşme)

139 ve 140'taki ad yancümleri birer TÛMÖ yansıması olsaydı, TÛMÖ katmanı, ad yancümlerindeki olumsuzluk ögesinin dışarıdan işaretlenmesini engelleyecekti. Böyle bir engelin bulunmaması, *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde TÛMÖ katmanı bulunmadığını düşündürmektedir.

3.4.5. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerin TÛMÖ Olmadığını Gösteren Diğer Durumlar

Buraya kadar, yancümlerin birtakım sözdizimsel nitelikleri göz önüne alınarak, SÇ *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin birer TÛMÖ yansıması olmadığından bahsedildi.

Bu bölümde ise SÇ ana cümlelerin sahip olup ad yancümlerinin sahip olmadığı, belirli edatların tümleci olabilme durumu incelenecektir. Öyle ki, SÇ'daki kimi son çekim edatları yalnızca, birer TÛMÖ yansıması olan ana cümle yapılarını kabul ederken

bitimsiz ad yancümlelerini tümleç olarak almamaktadır. Buna göre, SÇ'da kimi son çekim edatlarının, aldıkları tümleçlerin birer TÛMÖ yansıması olup olmamalarına göre seçim yaptıkları düşünülmektedir.

Bu edatlardan biri *tese*'dir. SÇ'da *tese* edatı sıklıkla kullanılan ve amaç, sebep vb. işlevli zarf-fiil yapıları kuran bir son çekim edatıdır. *tese* edatı hem ad / ad öbeklerini hem de cümlesel tümleçleri alabilmektedir. 141 ve 142'de *tese* edatının, sırasıyla bir adı ve bir cümleyi tümleç olarak aldığı görülmektedir:

141. Tine kirtni çuhne tieksem pirin huşamata vırısla Volkov tese şırnı.

Memurlar, bizim soyadımızı din değiştirdiklerinde Rusça "volkov" diye yazmış. (Bayram, 2008: 265)

142. Numay şutlasa tımasırah şime ıytasçı tese şurt pırsa kiret.

Çok düşünmeden yiyecek isteyeyim diye eve girer. (Bayram, 2008: 286)

Tese edatı, cümlesel tümleç olarak yalnızca ana cümleleri kabul etmektedir. *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin, bu edata tümleç olduğuna rastlanmamaktadır. Bu durumun, *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin TÛMÖ katmanına sahip olmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öyle ki *tese* edatı, cümlesel tümleç olarak yalnızca ana cümleleri, yani birer TÛMÖ yansıması olan yapıları tümleç olarak kabul etmektedir.

3.5. SONUÇ

ST'de ad yancümle yapılarının en üst katman bakımından ikiye ayrıldığını; *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümlerinin, en üst katmanlarının TÛMÖ'den farklı bir BÖ olmasıyla KDY/ECM yapılarından (bitimli ad yancümle yapıları) ayrıldığından genel olarak bahsedildi (Kennely, 1992: -genel-). Bu çözülemeye temel olan bilgilerin ise *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümlerinin bağlama, çalkalama, olumsuzluk bakımlarından geçirgen olması ve bu ad yancümlerinin dar ölçekli soru ifadeleri kurarken ortaya çıkan özellikleri olduğu görüldü.

Bu bilgilerle SÇ ad yancümlelerine bakıldığında *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin de, yukarıdaki paragrafta sıralanan sözdizimsel nitelikler bakımından geçirgen özellik gösterdiği, dar ölçekli soru ifadelerinde de ST gibi telafi yapılarının kullanıldığı görüldü. Buna göre SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin TÜMÖ değil birer BÖ yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

4. BÖLÜM

AD YANCÜMLELERİNDE ÖZNE DURUM ÇEKİMİ

Bu bölümde SÇ ad yancümlerindeki özne durum çekimi incelenecektir. SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde, ST'nin aksine özne genellikle yalın çekime girmektedir. Bu bölümde de yalnızca bitimsiz ad yancümlerindeki (*-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümleri) özne çekimi konu edilmektedir.

Kornfilt (2001b: 64) ST'de ad yancümlerinin, ilgi ve iyelik çekimi almaları bakımından iyelik öbeklerine benzediğini söylemektedir. SÇ'da ise bazı iyelik öbeği yapılarında (tamlanan öge/gösterici üzerinde) ilgi durum çekimi görülmesine karşın ad yancümlerinde (özne/gösterici üzerinde) genellikle yalın durum çekimi görülmektedir⁵⁹. SÇ ad yancümlerindeki öznenin neden genellikle yalın çekim aldığı açıklanması gerekir. Bunun için ise SÇ'da ilgi çekiminin kaynağının (özellikle iyelik öbeklerinde) ne olduğu bilinmelidir. ST'de ilgi çekiminin kaynağı gerçek iyelik eki / adsal uyum ekidir. SÇ'daki durum ise bu kadar açık değildir. Birtakım sıfır iyelik ekleri ve ilgi çekimi yitimi sebebiyle, ilgi ve iyelik eklerinin (iyelik öbeklerinde) birbirinden bağımsız şekilde ortaya çıkabildiği de dikkat çekmektedir.

Tezin bu bölümünde, öncelikle ST ad yancümlerindeki özne çekimiyle ilgili açıklamalar verilip bu açıklamaların SÇ için kullanılıp kullanılmayacağı incelenecek ve SÇ ad yancümlerinde öznenin neden yalın çekim aldığı açıklanacak; daha sonra SÇ iyelik öbekleri incelenip bu öbeklerde ilgi durum çekimi - gerçek iyelik ekinin birbirinden bağımsız ortaya çıkmasının, sıfır iyelik eki ve ilgi çekimi yitiminden kaynaklandığı açıklanacak; en sonda ise SÇ'da sıfır iyelik ekinin varlığını gösteren diğer durumlardan bahsedilecektir.

Bu bölümdeki özne çekimi incelemelerini temellendirmek bakımından, ad yancümlerinde özne çekimi açıklanırken neden iyelik öbeklerine gönderme yapıldığını, ST üzerinden açıklayalım.

⁵⁹ Ad yancümlerinde istisnai durumlarda ilgi çekimi alan özneler rastlanmaktadır. Ayrıca ad yancümlerinin, bir yardımcı fiille birlikte tasarlama kipi (yükümlülük, dilek kipleri gibi) ifade etmek üzere kullanıldığı durumlarda da öznenin ilgi çekimine girebildiği dikkat çekmektedir.

4.1. İYELİK ÖBEKLERİ ve AD YANCÜMLELERİNİNDE GÖSTERİCİ-BAŞ (Spec-Head) İLİŞKİSİ, İLĞİ DURUMU - İYELİK EKİ BAĞLANTISI

Ad yancümleri, özne ve yüklem taşıdığı çekim ekleri itibarıyla iyelik öbeklerine benzemektedir. 143 ve 144'te sırasıyla bir iyelik öbeği ve bir ad yancümlesi verilmektedir:

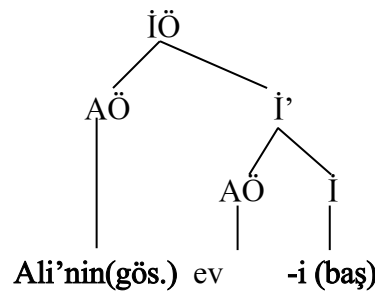
143. Ali'nin evi

144. Ali'nin evi alması

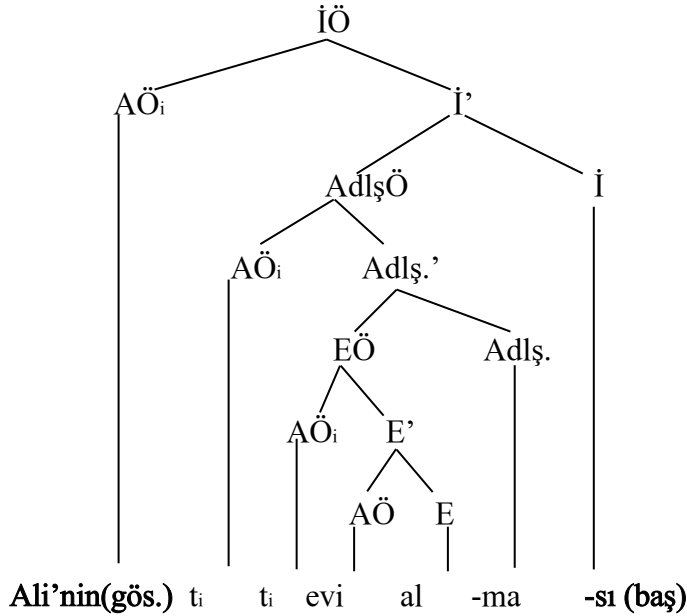
Her iki yapı da, esasen gösterici-baş (spec-head) ilişkisini yansıtmaktadır. 143'te baş olan öge bir addır. Bu ad üzerindeki iyelik eki, gösterici öge olan *Ali'nin* üzerinde ilgi çekiminin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Yani iyelik öbeklerinin tamlayan ögesi üzerindeki ilgi çekiminin kaynağı, esasen gösterici-baş arasındaki ilişkidir.

144'te ise bir ad yancümle yapısı görülmektedir. Yancümle yüklemi de ad gibi davranarak iyelik çekimi almakta, yancümle öznesi olan *Ali* adlaşmış yapıda gösterici konumuna yükseltilmekte, baş konumunda olan iyelik çekimi de, göstericisi konumunda bulunan *Ali*'yi ilgi çekimine sokmaktadır. 144'teki özne, aslen eylem öbeği (EÖ) içindeyken yancümle yüklemi üzerindeki iyelik ekinin göstericisi konuma yükselip ilgi çekimi alması bakımından, iyelik öbeklerindeki tamlayan/sahip ögeyle yani göstericiyle aynı davranmaktadır. Bu bağlamda, iyelik öbekleri ve ad yancümleri birbirine benzemektedir. *Şekil 5* ve *6* 'da sırasıyla iyelik öbeği (İÖ) ve ad yancümlesinin ağaç dallanma şeması ve dolayısıyla da gösterici-baş ilişkisi gösterilmektedir:

Şekil 5: ST iyelik öbeğinin ağaç dallanma şeması

Şekil 6. İÖ olarak ST ad yancümlerinin ağaç dallanma şeması

Şekil 5 ve 6'da, sırasıyla tamlanan öge ve yancümle yüklemi üzerindeki iyelik ekinin (baş) göstericisi konumunda bulunan *Ali* ögesi ilgi çekimine girmiştir. İki ayrı yapıda, öznenin gösterici konumunda bulunması bakımından bir fark vardır: Ad yancümlesindeki öznenin gösterici konumunda bulunması, eylem öbeği içinden yukarı doğru yükseltilmesiyle gerçekleşmektedir.

ST'de ilgi çekiminin kaynağının iyelik eki olduğuyla ilgili genel bir fikir olmasına karşın ad yancümlelerindeki özne çekiminin kaynağıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak, ST ad yancümlelerinde öznenin neden bazı durumlarda ilgi çekimindeyken bazen yalın çekime hatta belirtme çekimine girdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu tür çalışmalarda, ST ad yancümlelerindeki özne çekiminin hangi şekillerde açıklandığını inceleyelim.

4.2. KORNFILT

Kornfilt çalışmalarında genel olarak, ST'de özne ve uyum kategorisi (iyelik / şahıs ekleri) arasında bariz bir korelasyonun bulunduğunu söylemektedir. Ana cümle yapılarında da öznenin ortaya çıkabilmesi gerçek bir şahıs ekinin bulunmasına bağlıdır. Buna kanıt olarak bitimli yapıdaki ad yancümleleri (KDY / ECM yapıları)

verilmektedir. Bilindiği gibi bu tip ad yancümlerinin özneleri hem yalın çekim hem de belirtme çekimi alabilmektedir⁶⁰. Ancak şahıs eki, gerçek nitelikli bir uyum eki olduğunda özne zorunlu olarak yalın çekime girmektedir⁶¹. 145 ve 146'da bitimli yapıda ad yancümleri bulunmakta olup öznelerin sırasıyla yalın ve belirtme çekiminde olduğu görülmektedir:

145. [**Sen** geldin] sandım.

146. [**Seni** geldi] sandım.

145'teki yancümlede özne ikinci teklik kişi, şahıs çekimi de ikinci teklik şahıstır (-n). Yani 145'teki yancümlede gerçek nitelikte bir uyum eki bulunmaktadır⁶². Bu sebeple de 145'teki yancümlede öznenin işaretlenmesi mümkün olmaktadır. Özne, bir *fiil işlevsel kategori* olan fiisel uyum/shahıs ekinin göstericisi (gös/spec) konumuna yükseltildiği için yalın çekim almaktadır. 146'daki ad yancümlesinde ise yine ikinci teklik kişi zamiri bulunmasına rağmen şahıs çekimi üçüncü teklik kişidir. Yani buradaki uyum eki gerçek değildir. Bu yüzden yancümlede özne işaretlenmesi mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla da ikinci teklik kişi zamiri, özne için mümkün olan yalın/ilgi çekimlerini alamayıp belirtme çekimi alabilmektedir. Özetle, hem ana cümle / bitimli cümle hem de ad yancümlerinde özne ögesini işaretleyen kategori uyum kategorisi olup özne durum çekiminin türü (yalın/ilgi) de temelde uyum çekiminin (şahıs/iyelik çekimi) niteliğiyle ilgilidir. Kornfilt'in (2006: 167-168) ST bitimsiz ad yancümlerindeki (-DXX/ -AcAK ve -mA ekli ad yancümleri) özne durum çekimlerini nasıl açıkladığını özetleyelim.

⁶⁰ Bitimli ad yancümlerinin (ECM), gerçek şahıs ekine rağmen öznenin belirtme çekimi aldığı bir türü daha olduğu bilinmektedir: [**Seni** geldin] sandım. Kornfilt (2006: 144-145) bu üçüncü tip bitimli ad yancümlesine göre ST'nin iki farklı diyalekti bulunduğunu söylemektedir. Ona göre ST'nin ilk diyalektinde yalnızca [**Seni** geldi] sandım ve [**Sen** geldin] sandım tipindeki bitimli ad yancümleri bulunurken ikinci diyalekte, bu iki tip yapının dışında, [**Seni** geldin] sandım yapısında üçüncü tip bir bitimli ad yancümlesinin daha kullanıldığını düşünmektedir. Kornfilt'e göre, [**Seni** geldin] sandım (üçüncü tipteki bitimli ad yancümlesi) yapısının yalnızca diyalektlerde bulunmasına karşın [**Sen** geldin] sandım ve [**Seni** geldi] sandım yapılarının hem diyalektler hem de ölçünlü dilde bulunmasından dolayı üçüncü tipteki bitimli ad yancümlesi, özne çekimini incelenirken esas alınmamalıdır.

⁶¹ Bir ögenin özne olarak anlaşılması için ST'de yalnızca iki durum çekimi mümkündür: yalın ve ilgi çekimleri. Belirtme çekimi alan öge, özne olarak değerlendirilmemektedir.

⁶² Gerçek nitelikte uyum eki adlandırmasıyla, öznenin kişi ve sayı niteliklerini tam anlamıyla yansıtan ekler kastedilmektedir.

Kornfilt'e göre ST'de iki tür bitimsiz ad yancümlesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki *-mA* ekli ad yancümleleriyken ikincisi *-DİK / -AcAK* ekli ad yancümleleridir. *-mA* ekli ad yancümleleri yapısal olarak homojen, yani güçlü şekilde ad özelliği gösteren birimler iken *-DXX / -AcAk* ekli ad yancümleleri karışık yapılar, yani hem fiil/cümleye hem de ada aynı oranda benzeyen birimlerdir. *-mA* ekli ad yancümleleri gibi homojen birimlerde, özne çekimi yancümle içinde gerçekleşmektedir. Yancümle güçlü ad özelliklerine sahip olduğu için öznesini de ilgi çekimine sokmaktadır. *-mA* ekli ad yancümleleri, ST'de zarf-fiil işlevli yapılar da (çeşitli durum çekimler/edatlarla birleşmek kaydıyla) kurmasına rağmen, özne çekimi değişmemektedir. 147 ve 148'de *-mA* ekli yancümleleri sırasıyla ad yancümlesi ve zarf-fiil yancümlesi olmuştur. Her iki tip yancümlede de öznenin ilgi çekiminde olduğuna dikkat edelim:

147. **Ali'nin** eve gelmesini istedi.

148. **Ali'nin** eve gelmesi için uğraştı.

147 ve 148'in aksine, *-DXX / -AcAK* ekli yancümlelerde (eğer yancümle bir zarf-fiil yancümlesiyse) özne yalın çekim almaktadır. 148'de ise *-mA* ekli yancümlede, yancümle zarf-fiil işlevli olsa da, öznenin ilgi çekimi aldığı görülmüştü. İşte *-mA* ekli yancümlelerin bu farklılığı, onların homojen ad yapısından ve dolayısıyla da özne çekimi işleminin her zaman yancümle içinde gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. *-mA* ekli yancümlelerdeki iyelik eki, (bu yancümlelerin homojen yapıda olmalarından dolayı) özneye durum çekimi (iyelik eki bir ad işlevsel kategorisi olduğu için özneye ilgi çekimi yükler) yükleme işlevini yerine getirebilmektedir. Özetle, *-mA* ekli yancümlelerin aşağıda verilen üç özelliğinden dolayı özneler hep ilgi çekimi almaktadır:

-Yancümlelerin homojen (ad) yapıda olması (dolayısıyla da özne çekiminin yancümle içinde gerçekleştirilecek olması)

-İyelik ekinin bulunması

-İyelik ekinin gerçek nitelikte bir iyelik eki olması

-DXK / -AcAK ekli yancümlelerin özneleri ise, yancümle eğer bir ana yüklem tarafından yönetiliyorsa (yancümlenin nesne pozisyonunu tutması durumu) ilgi çekimi alabilmektedir. 149 ve 150’de sırasıyla *-DXK* ekli ad ve zarf-fiil yancümleri görülmektedir. Yancümle öznesi 149’da (yancümlenin nesne pozisyonunda bulunduğu örnekte) ilgi çekimi alırken 150’de (yancümlenin zarf-fiil işlevi gördüğü örnekte) yalın çekim almıştır. 150’de öznenin ilgi çekimine girmesi ise sorunlu görünmektedir:

149. Ali’nin eve döndüğünü duydu.

150. Ali / *?Ali’nin eve döndüğü için sevindi.

-DXK / -AcAK ekli yancümlelerde öznenin her zaman ilgi çekimine girememesi (yani, bu tür yancümlelerin zarf-fiil işleviyle kullanıldığı durumlarda öznenin ilgi çekimi alamaması) bu yancümlelerin karışık yapıda, yani hem fiil/cümle hem ad özelliklerine neredeyse eşit oranda sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yancümlerin bu özellikleri nedeniyle, özne çekimi yancümle içinde gerçekleşmemektedir. Bu tür karışık yapıların (*-DXK / -AcAK* ekli yancümler), özne çekimini yancümle içinde gerçekleştirebilmeleri için bir operatör (sıfat-fiil yancümlerindeki yönetici ad veya son çekim edatları gibi) veya ana cümle yüklemi tarafından yönetilmeleri gerekmektedir. *-DXK / -AcAK* ekli yancümler gibi karışık yapılar yönetim altında bulunmadıkları zaman ise özne doldurma (default) çekim almaktadır⁶³. 149’daki ad yancümlesi, *duy-* ana yüklemi tarafından yönetilmektedir. 149’daki *-DXK* ekli ad yancümlesi karışık yapıda bir yancümle olduğu için özne çekimini yancümle içinde gerçekleştirememektedir. Öte yandan bu ad yancümlesinin ana yüklem (*duy-*) yönetimi altında bulunmasından dolayı, yancümledeki iyelik eki özneye durum çekimi yükleme işlevi kazanabilmektedir. İyelik eki, bir ad işlevsel kategorisi olduğu için göstericisi (spec) konumunda olan özneye de ilgi çekimi yüklemektedir. Özetle *-DXK / -AcAK*

⁶³ Kornfilt (2006: 155-157) doldurma (default) çekimin, yalın çekimle biçimsel olarak aynı olmasına rağmen aslen farklı olduğunu söylemektedir. Buna göre yalın çekim öznelere, şahıs ekleri (bir fiil işlevsel kategorisi) tarafından ana cümle yapılarında yüklenirken doldurma çekim, özneye bir uyum kategorisi tarafından yalın/ilgi çekimi yüklenemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İnce (2008), Kornfilt (2006)

ekli ad yancümlerinde öznenin ilgi çekimi alabilmesi, bu yancümlerinin aşağıda sıralanan özelliklerinden kaynaklanmaktadır:

-*Yancümlenin, ana cümle yüklemının yönetimi altında bulunması* (dolayısıyla yancümledeki iyelik eki, özneye çekim yükleme işlevini bu ana yüklemden alır; eğer ana cümle yüklemi yancümleyi yönetmiyor olsaydı özne çekimi yancümle içinde gerçekleşemeyecekti.)

-*İyelik ekinin bulunması*

-*İyelik ekinin gerçek nitelikte bir iyelik eki olması*

Yukarıdaki bilgilere göre, 149'dakiyle aynı yapıda olmasına rağmen 150'deki yancümlede öznenin yalın çekim alması, bu yancümlenin bulunduğu sözdizimsel konumla ilgilidir. 150'deki yancümle esasen *sevin-* yüklemının yönetimi altında olmayıp bu yüklemi anlamca desteklemek üzere işlev görmektedir, yani bir eklentidir (adjunction). Başka bir deyişle yancümle, ana yüklemının zorunlu öğelerinden biri değildir. 149'daki gibi 150'deki yancümle de bir karışık yapıdır, bu nedenle özne çekimini yancümle içinde gerçekleştirememektedir. 149'daki gibi 150'deki yancümlede de gerçek bir iyelik eki bulunmasına rağmen 150'deki yancümle bir ana yüklem tarafından yönetilmemektedir. Bu yancümle, *için* edatının tümleci konumundadır. Öte yandan gerçek nitelikte bir iyelik ekinin, karışık yapılarda özneye durum yükleme işlevinin aktifleşebilmesi için durum eki/son çekim edatı yönetimi altında bulunması yeterli değildir (yani iyelik ekinden sonra bir durum eki ya da son çekim edatının gelmesi yeterli değildir). Bu nedenle de 150'deki yancümlede, iyelik ekinin özneye durum çekimi yükleme işlevini aktifleştirecek bir yönetim ilişkisi bulunmamaktadır. Sonuç olarak yancümle öznesi doldurma çekim (default) almaktadır.

Özetlemek gerekirse, Kornfilt'e göre ST'de ilgi / yalın çekimleri ile iyelik / şahıs ekleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Yancümlerindeki özne çekiminin kaynağı da esasen yancümle üzerindeki adsal uyum ekleridir (iyelik ekleri). Homojen yapıda olan yancümle (-*mA* ekli yancümler) ve ana cümlelerde özne çekimi yancümle/ana cümle içinde gerçekleşirken⁶⁴ karışık yapıda olan yancümlerde (-*DXX* / -*AcAK* ekli

⁶⁴ Homojen ad yancümleri olan -*mA* ekli ad yancümlerinde adsal uyum eki / iyelik eki bulunduğu için özne ilgi çekimi almakta, ana cümlelerde şahıs eki (bir fiil işlevsel kategorisi) bulunduğundan özne yalın

yancümler) özne çekiminin gerçekleşebilmesi için, ana yüklem yönetimi altında olma zorunluluğu bulunmaktadır. Böylelikle, yancümledeki uyum ekinin özne çekimi yükleme işlevi aktifleşmekte ve özne ilgi çekimi alabilmektedir. Sonuç olarak ST’de özne çekimi için gerekli olan nitelikleri şöyle sıralayabiliriz:

-Bir iyelik eki

-İyelik ekinin gerçek nitelikte bir uyum eki olması

-İyelik ekinin aktif olabilmesi

Genel olarak ST’de özne çekiminin, uyum ekinin niteliği ve yancümlenin yapısal özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterdiğini anlamaktayız. Kornfilt’in özne çekimi ile ilgili açıklamalarının bir ayağının da cümlelerin yapısal özellikleriyle ilgili olması, bu açıklamaların oldukça kapsayıcı olduğunu göstermektedir.

Kornfilt’in bu görüşlerine karşı Aygen’in (2002; 2003; 2007) birtakım farklı görüşleri bulunmaktadır. Şimdi de, özne çekimiyle ilgili olarak bu görüşleri inceleyelim.

4.3. AYGEN

Aygen’deki (2002; 2003) görüşler Aygen’den (2007), özne çekiminin kaynağı bakımından ayrılmaktadır. Aygen’in (2002) doktora tezine dayanan çalışmada, öznedeki yalın çekimin kaynağının ne uyum ne de zaman kategorisi olduğu; bu çekimin esasen bilgisellik kipliği (epistemic modality) tarafından işaretlendiği öne sürülmektedir. Bilgisellik kipliğini ifade eden kategori de uyum kategorisidir. Yani Aygen’e göre (2002; 2003) öznedeki yalın durum çekiminin kaynağı, bilgisellik kipliğini barındırdığı düşünülen uyum kategorisidir. Aygen’in, kip-özne çekimi arasındaki bağlantıyı neye dayandırdığını inceleyelim.

Genel olarak Aygen (2002; 2003), kip kategorisinin özne çekimiyle bağlantılı olduğunu göstermek üzere bitimli ad yancümlerinin sahip olabileceği kip ifadelerini incelemiştir. Bölüm 4.2. içinde, ST’de biri yalın özne ve gerçek iyelik ekli, diğeri ise belirtme çekimli özne ve sahte iyelik ekli olmak üzere iki tip bitimli ad yancümlesi olduğundan bahsedilmiştir. Aşağıda sırasıyla ana cümle (bkz. 151) ve bitimli yancümle

çekim almaktadır; buna göre özne çekimi yancümle içinde gerçekleşmekte, öznenin çekimi de uyum ekinin kategorik niteliğine (adsal uyum / iyelik eki - eylemsel uyum / şahıs eki) göre değişmektedir.

tipleri (bkz. 152 ve 153) verilmiş, bu cümlelerin hangi kip ifadeleriyle anlaşılacağı sıralanmıştır:

151. Ali gelebilir. (**bilgisellik/epistemik**, izin, yeterlilik)

152. [Ali gelebilir] sandım. (**bilgisellik/epistemik**, yeterlilik)

153. [Ali'yi gelebilir] sandım. (yeterlilik)

151 ve 152'deki ad yancümlelerinin her ikisinde de bilgisellik/epistemik kip anlamı mümkünken aynı kip anlamına 153'teki ad yancümlesi sahip olamamaktadır. Bilgisellik/epistemik kipine sahip olan 151 ve 152'deki ad yancümlesinde özne yalın çekim alırken aynı kipi mümkün olmadığı 153'teki ad yancümlesinde özne belirtme çekimindedir. Buna göre, bilgisellik kipliğinin olmadığı yapılarda özne yalın çekime girememektedir.

Aygen (2002; 2007), ad yancümlelerinin öznelerindeki ilgi çekiminin ise ad yancümlelerindeki ad özelliklerinden kaynaklandığını söylemektedir. Bu bakımdan Aygen'in (2002; 2007) varsayımları, Kornfilt (2001a; 2001b; 2006) ile benzer görünmektedir. Ancak Aygen ve Kornfilt, bu ad özelliklerinin konumu bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Kornfilt'e göre özneye ilgi çekimini veren adsal özellik iyelik çekimi, yani ad yancümlesinin iç yapısına ait bir özelliktir. Aygen (2002; 2007) ise özneyi ilgi çekimine sokan ad özelliğinin, ad yancümlesinin dış yapısını temsil eden adsal baş (external nominal head) olduğunu varsaymaktadır. Aygen'in (2002; 2007) bu varsayımını örnekler üzerinden açıklayalım. Aşağıda sırasıyla bitimli (bkz. 154) ve bitimsiz ad yancümleleri (bkz. 156) bulunmaktadır. Bitimli ad yancümlesinin bir adla birleşerek standart ad öbeği⁶⁵ kurması mümkün değilken (bkz. 155) bitimsiz ad yancümlesi bir adın önüne gelerek standart ad öbeği kurabilmektedir (bkz. 157):

154. Herkes **yazarlar** viskiyi içti biliyor.

⁶⁵ Standart ad öbekleri, klasik adlandırma ile belirtisiz isim tamlamalarına denk gelmektedir.

155. *Herkes **yazarlar** viskiyi içti **gerçeğini** biliyor.

156. Herkes **yazarların** viskiyi içtiğini biliyor.

157. Herkes **yazarların** viskiyi içtiği **gerçeğini** biliyor.

154'teki bitimli yancümlenin adsal başa sahip olmadığı, bir adın önüne gelip standart ad öbeği kuramamasından anlaşılmaktadır. Bu yüzden 155 sorunludur. Yancümle öznelerine ilgi çekimi yüklediği varsayılan adsal başın var olmamasından dolayı 154'teki bitimli yancümlenin öznesi yalın çekim almıştır. 156'daki yancümle ise adsal başa sahiptir, bu yüzden de standart ad öbeği kurabilmiştir (bkz. 157). İşte yancümlenin dış yapısını temsil eden bu adsal baş, yancümle öznesini ilgi çekimine sokmaktadır.

Genel olarak Aygen'e göre (2002; 2007), ST ad yancümle yapısı içinde bulunan iyelik çekimi, esasen bu adsal başın biçimbilgisel bir temsilidir. Bu temsil ilişkisi ise, özne'deki ilgi çekimi kaynağının, (yancümlenin iç yapısına ait olan) iyelik eki olduğu gibi yanlış bir görüşe yol açmaktadır. Özne'deki ilgi çekiminin esas kaynağı, yancümlenin dış yapı özelliğini yansıtan ve iyelik eki tarafından temsil edilen adsal baştır. Adsal başa sahip olan yancümle öznelerinin ilgi çekimi aldığı örnekler üzerinden açıklayalım:

158. Ahmet'in geldiği zamanı söyledi.

159. Ahmet geldiği zaman söyledi.

158'deki yancümle bir sıfat-fiil yancümlesi, 159'daki yancümle ise bir zarf-fiil yancümlesi işlevindedir. Genel olarak Kornfilt'te (2001a; 2001b; 2006), bu iki yancümlede özne çekimlerinin farklılaşmasındaki temel sebep olarak sözdizimsel pozisyon farklılıkları varsayılmıştır. Aygen'e göre (2007: 13-14) ise iki yancümledeki özne çekim farklılığının temel sebebi yancümlelerin sonundaki *zaman* kelimesinin niteliğidir. 158'deki *zaman* kelimesi bir ad iken; 159'daki *zaman* kelimesi, TÜRÖ olan yancümleyi tümleç olarak alan bir edattır. Buna göre 158'deki yancümlede bir dış ad

katmanı mevcutken 159'daki yancümle, TÜMÖ olan bir yancümle olarak dış ad katmanına sahip değildir. Dolayısıyla da 158'deki yancümlede özne ilgi çekimine girerken, dış ad katmanına sahip olmayan 159'daki yancümlede özne yalın çekim almaktadır.

Aygen (2007: 13-14), özne'deki ilgi çekiminin yancümlelerdeki dış ad katmanı tarafından işaretlendiği gerçeğinin diğer Türk lehçelerinde açıkça görüldüğünden bahsetmektedir. Buna göre örneğin Kazakça sıfat-fiil yancümlelerinde de özne ilgi çekimine girmekte; ancak ST'den farklı olarak iyelik eki, sıfat-fiil yancümlesinin yöneticisi olan baş ad üzerinde ortaya çıkmaktadır. 160 ve 161'de sırasıyla ST ve Kazakça sıfat-fiil yancümleleri görülmekteyken Kazakça sıfat-fiil yancümlesinde iyelik ekinin, sıfat-fiil yancümlesinin yöneticisi olan *waqit* kelimesinin üzerinde ortaya çıktığı görülmektedir:

160. Ahmet'**in** gittiği zamanı biliyorum.

161. Men Ali'**nin** aynekti sindirgan **wakitinni** bilip jatredim. (Aygen, 2007: 13)

Kazakça sıfat-fiil yancümlelerinde iyelik ekinin yönetici ad üzerinde bulunması, özne'deki ilgi çekiminin yancümle içindeki iyelik ekinden aslında bağımsız olduğunu göstermektedir. Tuva ve Dagur gibi diller de, iyelik ekinin gösterildiği yer konusunda Kazakçayla benzer özelliklere sahiptir⁶⁶. Birçok Türk dilinde iyelik eki/adsal uyum ekinin, yancümle'nin dış ad katmanı üzerinde ortaya çıkması, özne'deki ilgi çekiminin kaynağının dış ad katmanı olduğuna işaret etmektedir.

Aygen (2007: 14-16), yancümlelerde öznenin ilgi çekimi almasının kaynağının yancümle içindeki iyelik eki değil dış ad katmanı olduğunu kanıtlamak için varlık/yokluk cümlelerini de kullanmıştır. Buna göre, varlık / yokluk cümleleri adlaştırıldığında, yancümle öznesi özel bir gönderime sahip olmayıp yalnızca tür ifade

⁶⁶ Türk dillerinin, sıfat-fiil yancümlelerinde iyelik ekinin yeri bakımından iki gruba ayrıldığı bilinmektedir. Birinci gruptaki Türk dilleri, ST'de olduğu gibi, nesne yancümlelerinde iyelik ekini yancümle yüklemi üzerinde göstermekteyken ikinci gruptaki Türk dilleri iyelik ekini, Kazakçada olduğu gibi yönetici ad üzerinde göstermektedir (Kornfilt, 2009: 93). Öte yandan Kornfilt (2008:1), iyelik ekinin (sıfat-fiil yancümlelerinde) hiçbir durumda gösterilmediği bazı Türk dillerinin olduğundan da bahsetmektedir. SÇ ise bu dillerden biridir.

ediyorsa yalın çekim alabilmektedir; aynı özne özel bir gönderime sahip (belirlilik değeri olan) bir ad ise ilgi çekimi almaktadır. 162 ve 163'te sırasıyla öznesi yalın ve ilgi çekimi almış olan varlık/yokluk ad yancümleri görülmektedir:

162. Kapıda **polis** olduğunu söyledi.

163. Kapıda **polisin** olduğunu söyledi.

Aygen'e göre (2007; 14-16) 162'deki yancümle bir dış ad katmanına sahip değilken, 163'teki yancümle dış ad katmanına sahiptir. 163'teki yancümle öznesinin ilgi çekimine girmesini bu dış ad katmanı sağlamaktadır. 162'deki yancümle öznesinin ilgi değil yalın çekimde olmasının sebebi de, bahsedilen dış ad katmanının mevcut olmamasıdır⁶⁷. Bu yancümlelerde bir dış ad katmanının olup olmadığı, yancümlerin sonuna herhangi bir ad getirilip getirilememesiyle anlaşılabilir. 162'deki yancümle bir dış ad katmanı sahip olmadığı için, sonuna *haber* adını alamazken (bkz. 164), 163'teki yancümle *haber* adını alabilmektedir (bkz. 165):

164. ?* Kapıda **polis** olduğu **haberini** söyledi.

165. Kapıda **polisin** olduğu **haberini** söyledi.

164 ve 165'e göre, özetle, dış ad katmanına sahip olmayan yancümlerin öznesi ilgi çekimi alamamaktadır, çünkü ilgi çekiminin kaynağı yancümle dışındaki ad katmanıdır.

Ulutaş da (2008) doğrudan ST yancümle yapılarındaki özne çekimini konu edinmekte olup, Kornfilt ve Aygen'den farklı bir varsayıma sahiptir. Ulutaş'ın (2008) ST yancümle yapılarında özne çekimiyle ilgili açıklamalarını inceleyelim.

⁶⁷ Yalın çekimdeki öznenin yalnızca varlık / yokluk ad yancümlerinde değil tüm ad yancümlerinde bulunabildiği dikkat çekmektedir. Örneğin 162'deki cümle şu şekilde de kurulabilmektedir: *Kapıya polis geldiğini söyledi*. Öznenin yalın çekimde bulunmasının sebebi, öznenin doğrudan belirsizlik nitelikleriyle alakalı olabilir.

4.4. ULUTAŞ

Genel olarak Ulutaş'a göre (2008) ST'de yancümle türleri, en üst katmanlarının niteliğine göre birbirlerinden ayrılmaktadır. ST yancümle türlerindeki özne çekimi da bu katmanın niteliğine bağlı olarak değişmektedir.

3. Bölüm'de ST ad yancümlelerinin (-*DXK* / -*AcAK* ekli ad yancümlelerinin) birer TÛMÖ (CP) değil, BÖ (DP) olduğunu görmüştük. Ulutaş'a göre (2008) ise ST yancümle türlerinin bir bölümü TÛMÖ olup bu TÛMÖ katmanı eksik yapıdadır. Bahsedilen TÛMÖ öbeğinde baş olan TÛM başının, uyum özelliklerini taşıyor olması bu TÛM başının eksik yapıda olmasına neden olmaktadır⁶⁸. TÛM başı eksiksiz olan birimler (zarf-fiil yancümleleri, bitimli ad yancümleleri⁶⁹, ana cümle yapıları) öznelerine yalın çekim yüklerken TÛM başı eksik yapıda olan birimler (ad yancümleleri) özne çekimini kendi içlerinde gerçekleştirememektedir. Bu nedenle özne yalın çekim alamayıp TÛMÖ katmanı üstündeki ad katmanının özne çekim niteliklerini almakta ve sonuç olarak özne ilgi çekimine girmektedir.

Ulutaş'a göre (2008) yancümle yapıları arasındaki farklılıklar ve dolayısıyla da özne çekimi farklılıkları temelde yancümlelerin geçirimsizlik niteliklerine dayanmaktadır. Çünkü bahsedilen çalışmaya göre TÛM başının eksik yapıda olmasının, (uyum özelliklerini taşıması) temelde yancümle yapısının geçirimsiz olduğu anlamına; TÛM başının eksiksiz yapıda olmasının ise (uyum özelliklerini taşıması) yancümlelerin geçirimsiz olduğu anlamına gelmektedir. Genel olarak zarf-fiil yancümleleri ve bitimli ad yancümleleri geçirimsiz yapılar olduğu için özne yalın durum çekimi almaktayken ad yancümleleri geçirimsiz yapıda olduğundan özne ilgi çekimi almaktadır.

⁶⁸ Eksik yapıda olan TÛM başı varsayımı yeni bir görüş olup, temel olarak Chomsky (2005) ve Chomsky (2006) gibi çalışmalarda uyum özelliklerinin yalnızca aşama (phase) seviyesinde ortaya çıkabildiği görüşüne dayanmaktadır.

⁶⁹ Ulutaş (2008) bitimlilik/bitimsizlik kavramını yancümlelerin geçirimsizlik özelliklerini göz önüne alarak kullanmış ve ana cümle formundaki ad yancümleleri (KDY/ECM yapıları) yanında zarf-fiil yancümlelerini de bitimli saymıştır. Buna göre bitimli cümleler geçirimsiz yapılar iken bitimsiz cümleler geçirimsiz yapıdadır.

Ancak bu tezde bitimli/bitimsiz yancümle terimleri, pratik amaçlar sebebiyle, ana cümleye biçimsel benzerlikler göz önüne alınarak kullanılmaktadır. Bu sebeple şimdiye kadar olan bölümlerde -*DXK* / -*AcAK* ve -*mA* ekli ad ve zarf-fiil yancümlelerinin tümü bitimsiz sayılırken ana cümle formundaki ad yancümleleri, bitimli yancümleler olarak adlandırılmıştır. Bitimlilik/bitimsizlik konusu teorik bakımdan oldukça karmaşık bir konu olup, bitimlilik/bitimsizliği belirleyen unsur olarak uyum kategorisi, zaman kategorisi gibi birtakım farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. George-Kornfilt (1981), Aygen (2002), Nikolaeva (2007)

Yancümle türlerinin geçirimli ya da geçirimsiz yapıda olması, onların olumsuzluk ögesi (NPI) işaretleme ve zamansal bağımsızlık durumları aracılığıyla görünür olabilmektedir. Bu yüzden ST yancümle türlerinin geçirimlilik yapıları olumsuzluk ögesi işaretleme işlemi kullanılarak açıklanacaktır.

Genel olarak Ulutaş'a göre (2008) TÛM başı (TÛMÖ'yü kuran öge) eksik yapıda olan yancümleler bitimsiz (geçirimli) olduğundan, dışarıdan yancümle içine doğru belirli işlemler gerçekleştirilebilmektedir. TÛM başı eksiksiz olan yancümleler ise bitimli (geçirimsiz) olduğundan, dışarıdan yancümle içine doğru herhangi bir işlem gerçekleştirilememektedir.

Yukarıdaki paragrafta bahsedilen işlemlerden ilki olumsuzluk ögesi işaretlemedir. Normal şartlarda bir cümlede herhangi bir olumsuzluk ögesinin bulunabilmesi, aynı cümlede olumsuzluk çekiminin de olmasıyla mümkündür. ST yancümle yapılarının bazılarında ise, olumsuzluk ögesi ana cümle üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından da işaretlenebilirken bazılarında yalnızca yancümle yüklemi üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlenebilmektedir. İşte bu durum, Ulutaş'a göre (2008) yancümlelerin TÛM başının niteliğiyle (eksik / eksiksiz), dolayısıyla da yancümlelerin bitimlilik/bitimsizliğiyle alakalıdır⁷⁰.

San-, *zannet-* gibi sınırlı sayıda ana yüklem nesnesi olabilen ana cümle formundaki ad yancümleleri bitimli yapılardır. Bu nedenle bitimli ad yancümlelerindeki olumsuzluk ögesi, yalnızca yancümle yüklemi üzerinde olumsuzluk çekimi varsa mümkün olabilmektedir. Çünkü bu tip ad yancümleleri bitimli yapılardır ve dışarıdan gerçekleşecek işlemlere kapalıdır. 166 ve 167'de, olumsuzluk çekiminin sırasıyla yancümle yüklemi ve ana cümle yüklemi üzerinde olduğu ad yancümle örnekleri görülmektedir. Bu örneklerde olumsuzluk ögesi *kimse*'dir. Ana cümle formunda olan ad yancümlesindeki olumsuzluk ögesinin kullanımı, yalnızca yancümle yüklemi üzerinde olumsuzluk çekimi varsa mümkün olabilmektedir (bkz. 166). Ana cümle üzerindeki olumsuzluk çekimi, ad yancümlesi içindeki olumsuz ögesini işaretleyememektedir (bkz.

⁷⁰ Bölüm 3.4.4.'teki olumsuzluk işaretleme işlemi Ulutaş'la (2008) benzer şekilde kullanılmıştır. Ancak tezin bahsedilen bölümünde Ulutaş'tan (2008) farklı olarak, olumsuz işaretleme işlemi bakımından geçirgen davranan yancümle türlerinin BÖ olduğundan bahsedilmişti. Ulutaş'a göre (2008) ise olumsuzluk işaretleme bakımından geçirgen davranan yancümleler birer TÛMÖ olmakla birlikte, bu öbeğin kurucusu olan TÛM başı eksik yapıdadır.

167). Çünkü ana cümle formundaki ad yancümleri bitimli yapılar olup dışarıdan herhangi bir işleme izin vermemektedirler:

166. **Kimse** gelmedi sandım.

167. *? **Kimse** geldi sanmadım.

166'daki gibi ad yancümleri (ana cümle formundaki ad yancümleri) bitimli yapılar oldukları için özneye durum yükleme işlemini kendi içlerinde gerçekleştirmekte ve bunun sonucunda özne yalın çekim almaktadır.

-*DXX* / -*AcAK* ekli yancümle yapıları ad işleviyle kullanıldığında, yancümle özneleri ilgi çekimi almakta; aynı tür yancümler zarf-fiil işleviyle kullanıldığında ise yancümle özneleri yalın çekime girmektedir. Bu farklılık bir çelişki gibi görünse de, Ulutaş'a göre (2008) ad ve zarf-fiil yancümleri, bitimlilik/bitimsizlik bakımından birbirinden farklıdır. Ad yancümleri TÜM başı eksik, dolayısıyla da bitimsiz yapılarken zarf-fiil yancümleri TÜM başı eksiksiz, dolayısıyla da bitimli yapılardır. Zarf-fiil yancümlerinin bitimli yapılar olduğu, yancümle içindeki olumsuzluk ögesinin ana yüklem üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlenmemesinden anlaşılmaktadır. Zarf-fiil yancümleri bu bakımdan, 166'da örneklenen ana cümle formundaki ad yancümlesiyle aynı davranmaktadır. 168'deki zarf-fiil yancümlesinde olumsuzluk ögesi (*kimse*), aynı yancümle içindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlenmekteyken 169'daki zarf-fiil yancümlesinde bulunan olumsuzluk ögesinin, ana yüklem üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından işaretlendiği görülmektedir. Çünkü zarf-fiil yancümleri bitimli yapılardır:

168. **Kimse** kalmadığı için evi boş sandım.

169. *? **Kimse** kaldığı için evi boş sanmadım.

169'un sorunlu olması, yani ana cümle yüklemi üzerindeki olumsuzluk çekiminin yancümle içini etkileyememesi, zarf-fiil yancümlerinin bitimli yapılar olmasından kaynaklanmaktadır. Zarf-fiil yancümlerinin TÜM başının eksiksiz olması ve

dolayısıyla da bitimli olmaları sebebiyle, ana cümle formundaki yancümlelerde olduğu gibi özne çekimi yancümle içinde gerçekleşmekte ve özne yalın çekim almaktadır.

DXK / -AcAK ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin ise TÜM başı eksik niteliktedir. Dolayısıyla bu ad yancümleleri bitimsiz birimlerdir. Bu tip ad yancümlelerinin bitimsiz olduğu, yancümle içindeki olumsuzluk ögesinin, ana yüklem üzerindeki olumsuzluk çekimi tarafından da işaretlenebilmesinden anlaşılmaktadır. 170'te olumsuzluk çekimi yancümle yüklemi üstüneyken 171'de ana cümle yüklemi üstünde bulunmaktadır. Olumsuzluk ögesi, her iki yancümlede de geçerli olup anlamı bozmamıştır:

170. **Kimsenin** sigara içtiğini sanmıyorum.

171. **Kimsenin** sigara içmediğini sanıyorum.

Bitimsiz yapılar olan *DXK / -AcAK* ve *-mA ekli* ad yancümlelerinin TÜM başı eksik nitelikte olduğu için özne çekimi yancümle içinde gerçekleştirilememektedir. Öznenin çekimi, eksik TÜM başı üzerinde bulunan ad katmanı tarafından gerçekleştirilmekte, bu katmanın adsal niteliğinden dolayı da özne ilgi çekimi almaktadır.

Özetle, ST yancümleler arasındaki özne farkları onların yapısal farklarından kaynaklanmaktadır. Ana cümle formundaki ad yancümleleri ve zarf-fiil yancümlelerinde özne yalın çekim alırken bitimsiz yapıda olan *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde özne ilgi çekimi almaktadır. Ulutaş'ın (2008) bu varsayımları, özne farklılıklarını yapı farkları temelinde açıklaması bakımından önemlidir.

4.5. AD YANCÜMLELERİNDEKİ ÖZNE ÇEKİMİ YAKLAŞIMLARINA DAİR GENEL DEĞERLENDİRME

Genel olarak bakıldığında, yukarıda özetlenen üç yaklaşım içinde Kornfilt'in yaklaşımı, yancümlelerin yapısal özelliklerini temel alarak özne çekimlerini açıklaması bakımından öne çıkmaktadır. Ulutaş'ın açıklamalarının da temelinde yancümlelerin yapısal özelliklerinin bulunması, onun Kornfilt ile benzer yanıdır. Aygen'in (2002; 2007) açıklamaları ise özne çekimi kaynağının, yancümlelerin içinde yakın sayılacak kaynaklar varken uzakta aranması bakımından eleştirilmektedir.

Kornfilt'e göre (2006: 159) Aygen'in (2002; 2007), yancümle öznelerindeki ilgi çekiminin, yancümlenin dış ad katmanı tarafından işaretlendiği yönündeki yaklaşımı, özne ve iyelik eki arasındaki güçlü ilişkiyi açıklamaz bırakması bakımından eksiktir. Yine aynı çalışmaya göre Aygen'deki (2002; 2007) açıklamalar, esasen Japonca yancümle yapılarındaki ilgi çekimli özne/yalın çekimli özne (GA/NO conversion) alternasyonunu⁷¹ açıklamak üzere kullanılan bir yöntem olan dış ad katmanı görüşünü temel almaktadır. Ancak ST yancümlelerde, örneğin ad yancümlelerinde böyle bir alternasyon bulunmayıp özne genel olarak ilgi çekimi almaktadır. Dolayısıyla Aygen (2002; 2007) ST'de neden böyle bir alternasyon bulunmadığını da açıklamış olmalıdır.

Aygen'in (2002; 2007), öznesi ilgi çekimi alan yancümle türlerinde, açıkça gösterilmese bile bir dış ad katmanının olduğunu ve yancümle yüklemi üzerindeki iyelik ekinin bu dış ad katmanının bir temsili olduğundan bahsettiği, mevcut bölümde verilmişti. Kornfilt (2009: 158-161) ise dış ad katmanı açıkça bir ad ile temsil edilen ve açıkça temsil edilmeyen yancümleler arasında birtakım farklılıklar olduğunu, yani bu iki yapının aynı davranmadığını; bu yüzden de dış ad katmanının her zaman ilgi çekiminin kaynağı olduğu gibi bir varsayımın geçersiz olacağını söylemektedir. Japonca ve Korece gibi adlaştırmacı eke (ST'deki adlaştırmacılar gibi) sahip olmayan diller için öznedeki ilgi çekimi kaynağını yancümle dışında aramak mantıklıdır; ancak ST'de ilgi çekiminin kaynağı olabilecek, yancümle içinde bulunan işlevsel kategoriler (iyelik eki) varken ilgi çekimi kaynağını yancümle dışında aramak gereksizdir (Kornfilt, 2006: 162).

Şimdi de, özne çekiminin kaynağına yönelik olarak yapılan açıklamaların SÇ ile ne derecede örtüştüğünü ve hangi açıklamaların SÇ için hangi yönlerden aksadığına inceleyelim.

4.6. STANDART TÜRKÇE ÖZNE ÇEKİMİ AÇIKLAMALARI ve STANDART ÇUVAŞÇA

İlk olarak hem ana cümle hem de bazı ad yancümlesi yapılarında ortaya çıkan yalın durum çekimli öznenin kaynağına dair Aygen'deki (2002; 2003; 2007) açıklamaların SÇ'ya dair ne gibi uyumsuzluklar gösterdiğini inceleyelim.

⁷¹ Japonca ad yancümlesi yapılarında özne çekimi, yarı yarıya gibi bir oranda ilgi çekimi ve yalın çekim almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Harada (1971), Miyagawa (2011)

4.6.1. Standart Çuvaşçada Kip - Özne Çekimi Arasında Tutarlı Bir Korelasyon Var mı?

Aygen'de (2002; 2003), öznedeki yalın çekimin kaynağının uyum kategorisi olduğu ancak uyum kategorisinin kiplik özelliklerine sahip olmasının yalın çekimi sağladığı yönünde bir genel görüş vardır. Ancak SÇ'da kiplikler ile uyum eklerinin türleri ve özne çekimleri arasında, ST'de olduğu gibi tutarlı bir bağın olmadığı dikkat çekmektedir. Benzer / eş kiplikler farklı uyum türlerini ve farklı özne çekimlerini alabilmektedir. Öyle ki, SÇ tasarlama kipinin (eylem kipi) alt kategorileri olan istek, gereklilik ve şart kiplerinin hiçbirinde genel olarak bir uyum eki gösterilmezken gereklilik ve istek kiplerinde özne ilginç bir şekilde ilgi çekimi alabilmektedir; şart kipinde ise özne yalın çekime girmektedir. Emir çekiminin ise, ST'de olduğu gibi, fiilsel ve adsal uyum eklerinden farklı bir uyum paradigması bulunup özne yalın çekim almaktadır. Aşağıda sırasıyla emir, istek, gereklilik ve şart kiplerinin bulunduğu ana cümle yapıları ve özne çekimleri örneklenmektedir:

172. **Esī** te mana **kīt**, tet.⁷²

Sen de beni bekle, diyor. (Güzel, 2012: 404)

173. **Manīn** nim çuhli te **ikkīlenes kilmest**.⁷³

Ben hiç şüphe etmek istemiyorum. (Güzel, 2012: 440)

*(Benim hiç de şüphe edecek gelmiyor.)*⁷⁴

174. **Manīn** tepir sehet **larmalla-ha**.

Ben bir saat daha durmalıyım. (Güzel, 2012: 418)

⁷² Emir kipinin, ST'de olduğu gibi her kişi için ayrı bir biçimi vardır. Tüm kişi çekimlerinde özne yalın çekimde olduğu için yalnızca ikinci kişi emir çekimi örneklenmiştir.

⁷³ İstek kipi SÇ'da birtakım farklı yapılarla da ifade edilebilmektedir.

⁷⁴ Cümlenin doğrudan çevirisi, konun daha iyi anlaşılması için verilmektedir.

175. Nu, **esĭ pĭlmesen**, epĭ vırĭsla vĭrenĭp.

Ya, sen bilmiyorsan ben Rusça öğreneceğim. (Güzel, 2012: 429)

Yukarıda örneklenen kipliklerin dördü de temelde tasarlama kipi (eylem kipi) altında toplanıyor olmasına rağmen uyum ekinin türü ve özne çekimi bakımından birbirinden farklıdırlar. Eğer özne çekimi ve uyum eki arasında, uyum ekinin kiplik özellikler taşıması nedeniyle bir ilişki olsaydı tutarlı bir dağılımın olması beklenirdi. Ancak böyle tutarlı bir dağılım bulunmamaktadır.

Tasarlama kipinin bir alt kategorisi olan istek kipi SÇ'da ifade edildiğinde hem uyum eklerinin hem de özne çekimlerinin değiştiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, yalnızca istek kipli yapılar bile özne ve uyum ekleri bakımından tutarsızlık göstermektedir. SÇ'da istek kipi birkaç farklı yapıyla ifade edilebilmektedir. İstek kipi ifade eden yapılar arasında uyum kategorisi ve özne çekimi bakımından bir tutarlılığın olmadığı dikkat çekmektedir. Aşağıda, istek kipi ifade eden yapılar sıralanmıştır. Hepsi de istek kipi ifade eden bu cümlelerin hem özne çekimi hem de uyum ekinin türü bakımından birbirinden ayrıştığına dikkat edelim:

176. **Epĭ ĩna sıvlĭh sunsa alĭ parasĭn.**

Ben ona selam verip tokalaşmak istiyorum. (Güzel, 2012: 433)

177. Vara **epĭ saltaksene ukśa parasĭn pultĭm.**

Sonra ben askerlere para vermek istedim. (Güzel, 2012: 437)

178. **Manĭn ĩna tem pek itles kilet.**

Ben onu iyice dinlemek istiyorum. (Güzel, 2012: 439)

179. Sıpassım kilet manın, çin ta..

Ben İçmek istiyorum, gerçekten.. (Güzel, 2012: 442)

180. Nu, san allupa mın tıvas intı manın?

Söyle ben ne yapayım senin elinle? (Güzel, 2012: 443)

Yukarıda 176 - 180 arası cümlelerin hepsi istek kipindedir. Buna rağmen, cümlelerin bazılarında uyum ekinin mevcut olduğu görülmekteyken bazılarında böyle bir ek yoktur (178 ve 179'u karşılaştırınız). Öznenin ilgi çekimi aldığı cümlelerin ise bir kısmında uyum eki bulunmaktayken (bkz. 179) bir kısmında uyum eki bulunmamaktadır (bkz. 180).

İstek kipi ifade eden yapılardan biri de *-As pur / şuk* biçimiyle kurulmaktadır. Bu biçimle kurulan istek kipi ifadeleri, uyum ekinin varlığı bakımından aynı davranırken özne çekimi bakımından farklılık gösterebilmektedirler. Aşağıda bu yapıyla kurulmuş iki cümle bulunmaktadır. 181'de özne yalın çekimdeyken 182'de özne ilgi çekimi almaktadır:

181. **Pirın** mın tıvas pur ikken kunti yapalasempe?

Biz ne yapalım buradaki eşyalarla? (Güzel, 2012: 445)

182. **Kansırles şuk epı** sire, pan Stefan, -terı İna İrena.

Size engel olmayayım, Pan Stefan, dedi ona İrena. (Güzel, 2012: 445)

İstek kipi gibi gereklilik kipi de birden fazla biçimle ifade edilebilmektedir. Bu biçimlerden *-mAllA pul*, *-mAllA*, *-As pulat* biçimleriyle kurulan gereklilik ifadelerinde özne ilgi çekimi alırken *-mA kirlı* biçimiyle kurulan gereklilik ifadelerinde özne yalın çekim almaktadır. Aşağıda cümlelerin hepsi gereklilik ifade etse de 183, 184 ve 185'te özne ilgi çekiminde, *-mA kirlı* biçimiyle kurulan 186'da özne yalın çekimdedir:

183. Ançah **manñ** sire maltanah **kalasa huras pulat**.

Ancak size önceden söylemeliyim. (Güzel, 2012: 517)

184. Sirñpe **manñ** larsah **kala malla pulat'**ikken-ha.

Sizin ile benim oturup konuşmam gerekiyordu. (Güzel, 2012: 424)

185. İnti, **manñ** unpa hır şuraśsa hır **ilmelle mar-ha**.

Artık, benim onunla bir kız kararlaştırıp almamam gerek. (Güzel, 2012: 728)

186. **Es astuma kirlı** Gans Bekkera, Genrih Naymarka, hamır kürşı Otto Rihtera..

Senin hatırlıyor olman gerek Gans Bekker'i, Genrih Naymark'ı, komşumuz Otto Rihter'i. (Güzel, 2012: 426)

Yukarıda genel olarak tasarlama kipi altında yer alan kip türlerinin, özne çekimi bakımından birbiriyle tam anlamıyla bir tutarlılık göstermediği; özellikle istek ve gereklilik ifadelerinin kendi içlerinde bile farklı özne çekimleri alabildiği görüldü. Dahası, istek kipini ifade eden tek bir yapının bile hem ilgi çekimli hem de yalın çekimli özne alabildiği gösterildi. Tüm bu bilgilere göre, kip ve özne çekimi arasında, en azından SÇ için herhangi bir bağ bulunduğunu söylemek oldukça zordur.

SÇ'da kip ifadelerini oluşturmak için çoğunlukla adlaştırmacı ekler kullanılmaktadır. Kiplik oluşturan adlaştırmacı ekler ve yancümlelerin yapı özelliklerini hesaba katmadan özne çekimlerini yalnızca kip farklılıklarıyla açıklamaya çalışmak, SÇ için geçerli bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Kip ifadelerinde ortaya çıkan özne çekim farklılıklarını açıklayabilecek bir yaklaşım, adlaştırmacı ekleri ve ad yancümle türlerinin yapısal özelliklerini de göz önünde bulundurmalıdır.

Şimdi de Aygen'deki (2002; 2007) yaklaşımların SÇ için anlamlı olup olmadığını inceleyelim.

4.6.2. Standart Çuvaşça Ad Yancümlerinde Adsal Baş (External Nominal Head) - Özne Çekimi Bakımından Tutarlı Bir Korelasyon Var mı?

Aygen'in (2002; 2007), öznedeki ilgi çekimi kaynağının yancümle dışında bulunan adsal baş (external nominal head) olduğunu, bu adsal başın açıkça gösterilmese de var olduğunu ve yancümle yüklemindeki iyelik ekinin, bu adsal başın bir temsili olduğunu söylediğinden bahsedilmişti. Ancak, SÇ için bu varsayımların geçerli olmadığını gösteren örnekler vardır. Öncelikle, SÇ ad yancümle yapılarının hepsinde (*-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümleri) böyle bir adsal baş bulunduğunun varsayılması ve bu yapıların birbirine eş tutulması sorundur. Çünkü SÇ'da bu adsal başın açıkça gösterildiği yapılar ile gösterilmediği yapılar bazı yönlerden farklı davranmaktadır.

Adsal başın açık olduğu yapılarda çoğunlukla *-As* ekli ad yancümlerinin, daha az olmak kaydıyla da *-ni* ekli ad yancümlerinin kullanıldığı görülmekteyken *-mA* ekli ad yancümleri herhangi bir adsal başla birlikte kullanılmamaktadır. Yani, ad yancümle türlerinin hepsinde bir adsal başın mevcut olduğunu (bu adsal başın her zaman açıkça gösterilme zorunluluğu bulunmasa bile) varsaymak mümkün değildir. Çünkü, bu adsal baş açıkça gösterileceği zaman yalnızca bazı ad yancümle türleri kullanılabilir (yalnızca *-ni /-As* ekli ad yancümleriyle birlikte).

ST'de ise *-DXK / -AcAK* ve *-mA* adlaştırmalarının hepsinin de bu adsal başı açıkça gösterebilmeleri, tüm ad yancümle türlerinde (*-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümleri) kapalı da olsa bir dış ad katmanı bulunduğunun düşünülmesine yol açmakta; ad yancümlerinin, adsal başları açık da olsa kapalı da olsa, esasen aynı sayılması gerektiğini akla getirmektedir. Ancak SÇ'da her ad yancümlerinin bu adsal başa sahip olmadığı açıkça görülmekte, dolayısıyla da özne çekimi ve adsal baş arasında bir ilişki olduğu varsayımı SÇ için geçerli olmamaktadır. Şimdi SÇ ile ilgili verilen bu bilgileri örneklerle açıklayalım.

Aşağıda sırasıyla *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinin adsal başa açıkça sahip olduğu görülmekteyken (187 ve 188'de sırasıyla *sas* ve *şuhış*) benzer yapıların *-mA* ekli ad yancümleriyle kurulamadığı dikkat çekmektedir:

187. Ançah vñhit numay ta irtmerĩ - tussem sasartĩk samolet motorĩsem hayarrĩn **kĩrleni sassa** iltrĩs.

*Ancak vakit çok da geçmedi, dostlar ansızın uçak motorlarının korkunç **gürleme sesini** işittiler.* (Ersoy, 2017: 425)

188. Ulĩp pattĩr řĩrřıvne turtsa **iles řuhĩř** pĩrsa kĩnĩ tet un puşne.

*Alp bahadırın ülkesini çekip **alma düşüncesi** gelip girmiş başına.* (Bayram, 2008: 292)

187 ve 188’de görüldüğü üzere SÇ’da *-ni* ve *-As* ekli ad yancümleri adsal başa sahip olurken *-mA* ekli ad yancümlerinin böyle bir imkânı yoktur. Yani SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümleri, adsal başa sahip olma bakımından farklı özelliklere sahiptir. Öte yandan bu üç ad yancümlesinde öznenin genellikle yalın çekimde olduğu da bilinmektedir. Eğer SÇ ad yancümlerinde (*-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümleri) özne çekimi, yancümlerin adsal başa sahip olma nitelikleriyle bağlantılı olsaydı *-ni /-As* ekli ad yancümlerinde farklı, *-mA* ekli ad yancümlerinde farklı bir özne çekimi olması beklenirdi. Ancak SÇ’da durum bunun tam tersidir, yani her üç ad yancümlesinde de özne yalın çekim almaktadır.

Ad yancümlerinin bir adsal baş ile birleşebilmeleri, onların dış yapı bakımından ne ölçüde ad özelliği gösterdiğiyle de alakalıdır. Bu yüzden, eğer ad yancümlerinde özne çekiminin adsal baş ile bir ilgisi varsa yancümlenin dış yapı nitelikleriyle de ilgisi olması beklenir. Dolayısıyla, ad yancümlerindeki özne çekimi ve yancümlenin dış yapı nitelikleri arasında da bir tutarlılık bulunmalıdır.

Ancak SÇ ad yancümlerinin, dış yapı nitelikleri bakımından da farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen farklılığın en önemli göstergesi, ad yancümle yüklemelerinin aldığı durum çekimleridir.

SÇ *-ni /-As* ekli ad yancümleri, durum çekimi almadan doğrudan kullanılabilmeleri yanında durum çekimlerini de alabilmektedirler. Öte yandan *-mA* ekli ad yancümleri hiçbir durum çekimini üzerlerinde açıkça gösterememekte, yani hiçbir şekilde durum çekimlerini alamamaktadırlar. Bu durum, *-mA* ekli ad yancümlerinin, durum

çekimlerini üzerlerinde açıkça gösterebilen *-ni /-As* ekli ad yancümlelerinden, dış yapı itibariyle farklı bir özellik gösterdiğine işaret etmektedir. Yani, *-ni /-As* ekli ad yancümleleri, dış yapı bakımından tam anlamıyla bir ad gibi davranırken *-mA* ekli ad yancümlelerinin böyle bir imkânı yoktur. 189 ve 190'da *-mA* ekli ad yancümlelerinin, ana cümle nesnesi olduğu görülmektedir. ST'ye belirtme durumu çekimiyle çevirilebilen bu yancümlelerin, SÇ'da herhangi bir durum çekimi almadığı dikkat çekmektedir:

189. Kastrýule hupkǐšpa **huplama** an manǐr.

Tencereyi kapağıyla kapamayı unutmayın. (Yener, 2010: 105)

190. Mǐnle tematikǐpa **šırma** ıtlarah kǐmǐllatǐr?

Hangi temayla yazmayı daha çok seviyorsunuz? (Yener, 2010: 128)

189 ve 190'da *-mA* ekli ad yancümlelerinin, durum çekimlerini açıkça üzerlerinde gösteremediği görülmektedir. Bu nedenle, durum çekimlerini açıkça gösterebilen *-ni /-As* ekli ad yancümleleri ile *-mA* ekli ad yancümlelerinin, dış yapı bakımından farklı nitelikte oldukları söylenebilir. Dış yapı niteliklerinin farklı olduğu anlaşılan bu ad yancümlelerinin, öznelerinin çekimi bakımından eş olması (hem *-ni /-As* hem de *-mA* ekli ad yancümlelerinde öznenin yalın çekim aldığını hatırlayalım), özne çekiminin dış yapı nitelikleriyle bir ilgisinin olmadığını gösterir. Aksi takdirde SÇ *-ni /-As* ekli ad yancümleleriyle *-mA* ekli ad yancümlelerinde özne çekiminin farklı olması beklenirdi.

-ni /-As ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin dış yapı bakımından farklı olduğunu gösteren durumlardan bir diğeri de son çekim edatlarıdır. SÇ'da yalnızca adları tümleç olarak alan *pirki* (-dAn dolayı, -(y)lA ilgili), *pek* (gibi), *šinçen* (-(y)lA ilgili) gibi edatlar, *-ni /-As* ekli ad yancümleleriyle de birleşebilirken *-mA* ekli ad yancümlelerinin böyle bir imkânı yoktur. Bundan da öte, *-mA* ekli ad yancümleleri hiçbir son çekim edatıyla birleşmemektedir.

Kısacası, SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümleleri, bir adsal başa sahip olma (dolayısıyla da dış yapı nitelikleri) itibariyle birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Buna

karşın *-ni/-As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin üçünde de özne aynı çekimde, yani yalın durum çekimindedir.

ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümleleri arasındaki dış yapı farklılıkları SÇ'daki gibi doğrudan, yani durum çekimleri ve son çekim edatlarının seçimi vasıtasıyla görünür olamamaktadır. Çünkü ST'de ad yancümle türleri, özellikle durum çekimleri bakımından (yancümle yüklemi üzerindeki durum çekimleri bakımından) farklılık göstermemektedirler. Ancak SÇ'da ad yancümlelerinin dış yapı bakımından farklı özelliklere sahip olduğu, durum çekimleri ve son çekim edatları aracılığıyla açıkça görülebilmektedir. Adsal başa sahip olma (dolayısıyla da dış yapı nitelikleri) bakımından farklı özelliklere sahip olan bu yancümlelerin ise aynı özne çekimine sahip olması, SÇ için adsal baş ve özne çekimi arasında tutarlı bir ilişkinin olmadığına işaret eder.

Özetle, SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde özne genellikle yalın çekim almaktadır. Eğer adsal baş ve özne çekimi arasında bir bağ olsaydı bahsedilen ad yancümlelerinde öznenin birbirinden farklı durum çekimleri alması beklenirdi. Çünkü bu ad yancümlelerinin adsal başa sahip olma ve dış yapı nitelikleri bakımından birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle, Aygen'in (2002; 2007) özne çekiminin kaynağına dair yaklaşımları SÇ ad yancümlelerindeki özne çekimini açıklamak üzere kullanılamaz.

4.6.3. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerindeki Özne Çekimi Bitimlilik Özellikleriyle Açıklanabilir mi?

Ulutaş'ta (2008) özne çekimiyle ilişkilendirilen özelliğin, yancümle/cümle yapılarının bitimlilik/bitimsizlik (geçirimlilik / geçirimsizlik) özellikleri olduğunu görmüştük. Buna göre bitimli olan yapılar geçirgen olmayıp özne çekimini kendi içlerinde gerçekleştirmektedir. Ana cümle, ana cümle formundaki ad yancümleleri ve zarf-fiil yancümleleri bitimli yapılar olarak özne çekimlerini kendi içlerinde gerçekleştirmekte ve dolayısıyla da özne yalın çekim almaktaydı⁷⁵. *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad

⁷⁵ Bitimli yapılarda, adlaştırmacı katman altındaki TÛMÖ katmanının TÛM başı eksiksiz olup öznenin durum çekimini gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle de özne yalın çekim alır. Ancak bitimsiz yapılarda TÛMÖ katmanının TÛM başı eksik nitelikte olduğundan özne çekimi gerçekleşmemektedir.

yancümleri ise bitimsiz yapılar olup özne çekimini kendi içlerinde gerçekleştirememektedir. Bu sebeple de özne ilgi çekimi almaktadır⁷⁶.

Bölüm 3.4.1.'de, Ulutaş'ta (2008) cümlelerin/yancümlerin bitimliliğini/bitimsizliğini test etmek için kullanılan testler zaten SÇ için uygulanmıştı. Bu testlere göre SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin geçirimli özellikte olduğu, yani bitimsiz yapılar (Ulutaş'ın adlandırmasıyla) olduğu görülmüştü. Buna karşın, bahsedilen üç ad yancümle türünde de özne, bitimli yapılar olan ana cümlelerdeki gibi yalın çekim almaktadır. Yani, SÇ'da bitimli yapılar olan ana cümleler ile bitimsiz yapılar olan ad yancümleri arasında, öznelerinin çekimi bakımından herhangi bir fark yoktur. Bu nedenle, SÇ'da birimlerin bitimlilik özellikleri ve özne çekimi arasında tutarlı bir ilginin olmadığı söylenebilir. Eğer SÇ'da özne çekiminin, cümlelerin/yancümlerin bitimliliği/bitimsizliği ile bir ilgisi olsaydı bitimli yapılar ve bitimsiz yapılarda, özne çekimlerinin birbirinden farklı olması beklenirdi. Öncelikle, SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin neden bitimsiz yapılar (Ulutaş'ın adlandırmasıyla) sayılabileceğini açıklayalım.

Bölüm 3.2.2.'de SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde, ana cümlelerdeki TÛMÖ'den farklı bir GÖ katmanı (BÖ adlaştırmacı katmanı altında yer almakta) bulunduğu görülmüştü. GÖ, TÛMÖ gibi eksiksiz nitelikte (yani zaman-görünüş-kiplik ve uyum özelliklerine eksiksiz sahip olabilme imkânı) bir öbek değildir. Dolayısıyla SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümleri de bitimsiz yapılar (Ulutaş'ın sınıflamasına göre) sayılabilir. Öyle ki bu ad yancümleri, yancümle dışından gerçekleşen bağlama işlemleri bakımından geçirimlilik özelliği göstermektedir.

İşteşlik zamirinin bağlanma özellikleri, SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin geçirimli yapılar olduğunu gösteren durumlardan biridir. SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerindeki işteşlik zamirinin, ana cümledeki bir öğeye de bağlanabildiği dikkat çekmektedir. Yani, bu ad yancümleri dışarıdan gerçekleşen işlemleri engellememekte, başka bir deyişle geçirimli davranmaktadır (bkz. 3.4.2.2.).

⁷⁶ *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde TÛMÖ katmanının TÛM başı eksik yapıda olduğundan bu baş, özne çekiminin kaynağı olamamaktadır. Bu yetersizlik sebebiyle, TÛMÖ katmanı üzerindeki adlaştırmacı katman özne çekiminin kaynağı olmakta, özne de bu sebeple ilgi çekimine girmektedir.

Ulutaş'ın (2008) varsayımlarına göre, bitimlilik özellikleri bakımından ayrışan yapıların özne çekimlerinin de farklı olması beklenir. Ancak SÇ'da bitimsiz yapılar olduğu anlaşılan *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümleleri de bitimli yapılar olan ana cümle yapıları da genellikle aynı özne çekimini almaktadır: Yalın durum çekimi. Yani SÇ'da bitimlilik⁷⁷ ve özne çekimi arasında da tutarlı bir korelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır. Aksi takdirde ad yancümlesi ve ana cümle özne çekimlerinin birbirinden farklı olması beklenirdi.

Özetle, SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümleleri de, Ulutaş'ın (2008) yöntemine göre bitimsiz yapılardır. SÇ'nın bahsedilen ad yancümlelerinde öznenin yalın çekim alması, özne çekimi ve birimlerin bitimlilik/bitimsizlik özellikleri arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermektedir. Çünkü, SÇ'nın bitimli birimleri olan ana cümlelerde de özne yalın çekimdedir. Bu nedenle, Ulutaş (2008) SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerindeki özne çekiminin kaynağını açıklamak için kullanılamaz.

Kornfilt (2001a; 2001b; 2006), ST gibi SÇ ad yancümlelerindeki özne çekimini de açıklayabilecek en geçerli yöntem olarak görünmektedir. Bu çalışmalardaki varsayımlara göre SÇ'yı inceleyelim.

4.6.4. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerinde Özne ve Uyum Kategorisi

Kornfilt (2001a; 2001b; 2006) genel olarak, ST'de özne çekimi kaynağının uyum kategorisi olması gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu iki kategori arasında (özne durum çekimi ve uyum eki) göz ardı edilemez bir korelasyon bulunmaktadır.

Kornfilt'te (2006: 159) ayrıca, ST'de güçlü bir korelasyona sahip özne çekimi-uyum kategorisi ilişkisinin atlanıp kip, adsal baş (external nominal head) gibi varsayımlarla özne çekimini açıklamaya çalışmanın gereksiz olduğundan da bahsedilmektedir. Öte yandan, kip / adsal baş gibi varsayımlarla özne çekimini açıklamaya çalışan yaklaşımlar, özne çekimi - uyum kategorisi arasında görülen güçlü ilişkiyi açıklamaz bırakmaları bakımından da eksik kalmaktadırlar.

⁷⁷ Burada özne çekiminin bitimlilik ile ilgisi kurulurken aslında, en üstte bulunan eksiksiz TÛMÖ katmanının / en üstte bulunan adlaştırıcı katman altındaki eksik TÛMÖ katmanının, özne çekimi için yetki alamaması kastedilmektedir. Bitimsiz yapılarda, eksik yapıdaki TÛMÖ katmanı özne çekimi için yetki alamamakta ve özne çekimini en üstteki adlaştırıcı katman sağlamaktadır. Eksiksiz TÛMÖ katmanı olan yapılarda bu TÛMÖ katmanı özne çekimi için yetki almaktadır. TÛMÖ katmanının eksik/eksiksiz yapıda olmasının bitimlilik durumu olarak ifade edilmesine sebep, konunun daha kolay anlaşılabilmesidir.

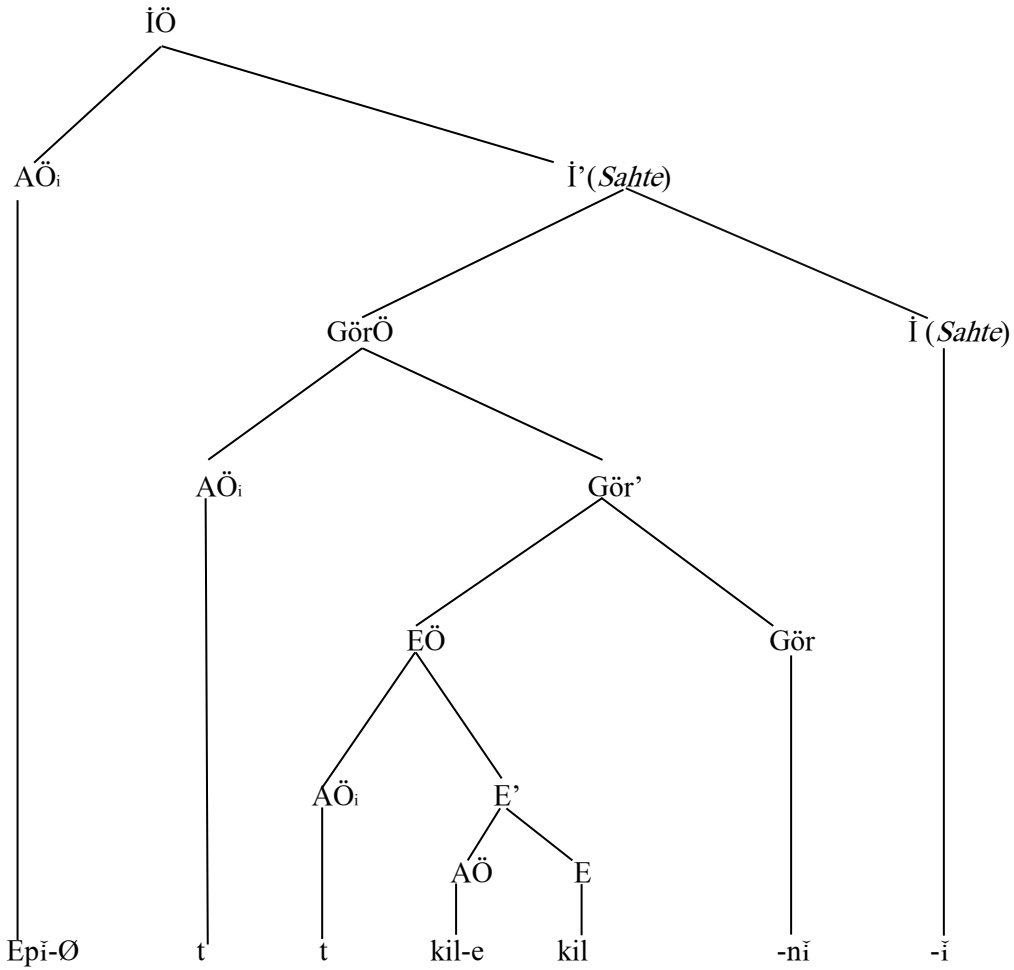
SÇ ad yancümlerinde de, özne çekimi-uyum kategorisi arasında esasen tutarlı bir ilişkinin olduğu dikkat çekmektedir. Ancak SÇ'daki bu korelasyon ST'den farklıdır. Bahsedilen korelasyon, ST ad yancümlerinde ilgi çekimi (özne çekimi) ve gerçek iyelik ekinin birlikte görünmesine dayanırken SÇ ad yancümlerinde ilgi çekimi (özne çekimi) ve gerçek iyelik ekinin birlikte ortaya çıkmamalarına dayanmaktadır.

Başka bir deyişle, ST'de uyum kategorisinin (iyelik eki) açık olduğu durumlarda özne çekiminin (ilgi çekimi) ortaya çıkmasıyla özne çekimi - uyum kategorisi arasındaki ilişki görünür olmaktadır. SÇ'da uyum kategorisinin (iyelik eki) olmadığı durumlarda özne çekiminin (ilgi çekimi) de olmaması, özne çekimi-uyum kategorisi arasında bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir.

SÇ *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde öznenin genellikle yalnız çekim aldığı bilinmektedir. Öte yandan bu ad yancümlerinde, gerçek nitelikte bir uyum ekinin bulunmadığı da dikkat çekmektedir⁷⁸. Yani, SÇ ad yancümlerinde öznenin ilgi çekimi almaması ve gerçek nitelikli uyum ekinin bulunmaması arasında tutarlı bir ilişki bulunmaktadır. Yukarıda (mevcut bölümde) bitimlilik-özne çekimi, kip-özne çekimi ve adsal baş-özne çekimi gibi ilişkilerin SÇ'da tutarlı korelasyonlar göstermediğini zaten görmüştük. Uyum kategorisi ve özne çekiminin ad yancümlerinde bulunmaması ise tutarlı bir ilişkiyi göstermektedir. SÇ ad yancümlerinde öznenin genellikle yalnız çekim alması, yancümlerde gerçek bir uyum kategorisi bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü SÇ'da da ilgi çekimi, adsal uyum tarafından yüklenmektedir. Yukarıda (bkz. bölüm 4.2.), ilgi çekiminin kaynağının gerçek uyum kategorisi olduğu görülmüştü. SÇ ad yancümlerinde ise ya uyum kategorisi hiç bulunmamakta ya da doldurma bir uyum kategorisi/iyelik eki (3. tekil kişi iyelik eki) bulunmaktadır. Ancak bu iyelik eki gerçek nitelikte olmadığı için, gösterici (gös / spec) konumuna yükselmiş olan özneyi ilgi çekimine sokamamaktadır. SÇ ad yancümlerinde eksik olan şey uyum kategorisinin gerçek niteliğidir. Özne çekiminin nasıl işlediğini *-ni* ekli bir ad yancümlesini ağaç dallanma şeması üzerinde göstererek açıklayalım:

⁷⁸ SÇ *-mA* ekli ad yancümlerinde hiçbir durum ve iyelik eki açıkça gösterilemezken *-ni* ekinin yapısında ve *-As* ekinin de türevlerinde (*-Ass*) olmak üzere bir 3. tekil kişi iyelik eki bulunmaktadır. Ancak bu iyelik ekinin tüm kişi çekimlerinde ortaya çıkması, onun gerçek nitelikte bir uyum kategorisi olmadığını göstermektedir.

Şekil 7: SÇ ad yancümlelerinde özne çekimini gösteren ağaç dallanma şeması

Epî kile kilni(ne)

benim eve geldiğim(i)...

Şekil 7 'de ad yancümlesi, sahte iyelik eki $-i$ ile temsil edilen iyelik öbeği ($\dot{I}\ddot{O}$) tarafından dallandırılmaktadır. Eylem öbeği ($E\ddot{O}$) içinde üretilen özne ($Ep\ddot{i}$), iyelik öbeğinin göstericisi konumuna yükselmekte, ancak iyelik ekinin sahte nitelikte olması sebebiyle (yancümle öznesinin 1. tekil kişi olmasına karşın, $-i$ 'nin 3. tekil kişi iyelik eki olduğunu hatırlayalım) ilgi çekimi alması mümkün olamamaktadır.

Ad yancümlelerinde özne çekiminin kaynağı olarak uyum kategorisinin varsayılması için SÇ iyelik öbeklerinde de bu iki kategori arasında güçlü bir korelasyon bulunması gerekmektedir. Bu beklentiye uygun şekilde, SÇ iyelik öbeklerinde tamlanan öge

üzerinde gerçek bir iyelik eki olduğunda tamlayan öge ilgi çekimine girmektedir (ST ad yancümleri ve iyelik öbeklerinde olduğu gibi).

Öte yandan SÇ'da ilgi çekimi ve iyelik eki arasında bir ilişkinin olmadığına işaret eden öbekler de vardır. Yani kimi yapılarda, ilgi çekimi ve iyelik ekinin birbirinden bağımsız şekilde ortaya çıkabildiği dikkat çekmektedir. Bu durumda, ad yancümlerinde özne çekiminin kaynağı olarak uyum kategorisinin varsayılması mümkün değil gibi görünebilir. Ancak iyelik öbeklerinde ilgi çekimi ve iyelik ekinin birbirinden bağımsız ortaya çıkmasına neden olan durumların, ilgi çekimi yitimi ve sıfır nitelikteki iyelik eki olduğu anlaşılmaktadır. SÇ iyelik öbeklerinde görülen ilgi çekimi yitimi ve sıfır nitelikteki iyelik eklerini inceleyelim.

4.6.4.1. Standart Çuvaşça İyelik Öbeklerinde İlgi Çekimi-Uyum Kategorisi İlişkisinin Kanıtları

Bu bölümde, SÇ iyelik öbeklerinde iyelik eki-ilgi çekiminin birbirinden bağımsız ortaya çıkabilmesinin, bu iki kategorinin (iyelik eki-ilgi çekimi) birbirinden bağımsız olmasından değil sıfır iyelik ekinin varlığından ve ilgi çekimi yitiminden kaynaklandığı gösterilecektir.

Öncelikle SÇ'da varolabileceği varsayılan sıfır iyelik ekini inceleyelim.

4.6.4.1.1. Standart Çuvaşçada Sıfır İyelik Eki

SÇ'da ilgi çekimini yükleyen öge gerçek iyelik ekleridir. Öte yandan iyelik ekinin olmadığı öbeklerde de ilgi çekiminin ortaya çıkabilmesi, ilgi çekimi-iyelik eki arasındaki herhangi bir ilişki olmadığı izlenimi doğurmaktadır. Çünkü SÇ'da *ilgi-0* yapısında olan iyelik öbekleri (tamlayanın ilgi çekimi, tamlananın ise herhangi bir durum çekimi almadığı öbekler) kurulabilmektedir. Ancak bu gibi öbeklerde, bir sıfır iyelik ekinin bulunduğu düşünülmektedir. Yani *ilgi-0* yapısını gösteren iyelik öbeklerinde bir çeşit sıfır iyelik ekinin bulunduğu düşünülebilir. Öyle ki, SÇ *ilgi-0* yapısındaki iyelik öbekleri de, iyelik ekinin açıkça gösterildiği öbeklerle aynı davranmaktadır. SÇ'da sıfır iyelik çekimi bulunduğunu, iyelik öbeklerinin anlam ve söz sırası özelliklerinden yola çıkarak kanıtlayalım.

ST'deki standart iyelik öbekleri *ilgi-iyelik* yapısıyla kurulmaktadır:

191. *Benim arabam güzel.*

Bu iyelik öbeğinde baş ve yönetilen yer değiştirebilmekte, anlam bozulmamaktadır:

192. *Arabam benim güzel.*

ST’de 191’deki gibi standart iyelik öbeklerinin, iyelik eki düşürülmüş olarak da kurulabildiği bilinmektedir. ST’de bu tip yapılar yalnızca, dinleyicinin de ön bilgiye sahip olduğu durumlarda kurulabilmektedir. Ayrıca iyelik eki düşürülmüş bu yapılar, tamlanan ve tamlayan yer değiştirilerek kurulduğunda (192’deki iyelik öbeğinde görülen söz sırası) cümle geçersiz olmaktadır:

193. **Araba benim güzel.*

SÇ’da ise iyelik öbeklerinin *ilgi-iyelik*, *Ø-iyelik*, *ilgi-Ø* olmak üzere üç farklı yapıda ortaya çıkabildiği anlaşılmaktadır. İşte bu yapılardan *ilgi-Ø* yapısında, iyelik eki açıkça gösterilmemektedir. 194’te *ilgi-Ø* yapısında bir iyelik öbeği örneklenmektedir:

194. *manın pilotka* (Güzel, 2012: 299)

benim kep (benim kepim)

194’teki gibi iyelik öbekleri SÇ’da, ST’nin aksine herhangi bir dinleyici bilgisini gerektirmeden de kullanılmaktadır. Yani bu yapı anlamsal olarak işaretlenmiş bir yapı değil, standart iyelik öbeği yapılarından biridir. Buna göre, *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbeklerinin, iyelik ekine sahip iyelik öbekleriyle aynı anlamsal özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbekleri, iyelik ekinin açıkça gösterildiği iyelik öbeklerinin yerine, bağlam farkı gözetmeden geçebilmektedir. Kısacası, SÇ *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbekleri de üzerlerinde bir iyelik eki varmış gibi davranmaktadır.

SÇ *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbekleri, iyelik ekinin açıkça gösterildiği iyelik öbekleriyle, söz sırası bakımından da aynı özelliklere sahip gibi görünmektedir. ST’de iyelik eksiz iyelik öbeklerinin, yalnızca tamlayan-tamlanan söz sırasıyla kullanılabilirdiğini görmüştük (bkz. 50 ve 51). Buna göre ST’de *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbeklerinin yalnızca belirli bağlamlarda kullanıldığı, yani standartlaşmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, SÇ *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbekleri tamlanan-tamlayan sıralamasıyla da kurulabilmektedir. Yani *ilgi-Ø* yapısındaki iyelik öbekleri, iyelik ekinin

açıkça gösterildiği öbeklerle aynı söz sırasına sahip olabilmektedir. 195'teki cümlede *ilgi-0* yapısındaki iyelik öbeğinin tamlanan-tamlayan sırasıyla kurulduğu görülmektedir:

195. Maltanhi *arım*⁷⁹ *manın* aç a şuratmastçî hisîrççi terî vîl.

Önceki karı(m) (benim) çocuk doğurmuyordu, kısırdı dedi o. (Ersoy, 2017: 373)

ST için 195'teki gibi bir iyelik öbeği mümkün değildir, çünkü ST iyelik öbeklerinde standart bir sıfır iyelik çekimi bulunmamaktadır. *İlgi-0* yapısındaki iyelik öbekleri standartlaşmış yapılar değildir, yalnızca belirli bağlamlarda kullanılabilir. ST'de yalnızca iyelik ekinin açıkça gösterildiği iyelik öbeklerinde tamlanan-tamlayan sırası mümkün olmaktadır. SÇ *ilgi-0* yapısındaki iyelik öbeklerinde ise tamlanan-tamlayan sırasının mümkün olması, bu öbeklerin standartlaşmış yapılar olduğunu göstermektedir.

195'teki gibi bir söz sırası, ST'de yalnızca iyelik ekinin açıkça gösterildiği yapılarda mümkündür. SÇ'da iyelik ekinin olmadığı yapılarda da tamlanan-tamlayan sıralamasının mümkün olması, 0 (sıfır) olarak adlandırılacak bir iyelik ekinin (ST iyelik ekleriyle aynı işlevde) standartlaşmış işlev gördüğünü düşünmeye imkân vermektedir. Sonuç olarak, ST'de yalnızca *ilgi-iyelik* yapısındaki iyelik öbeklerinde mümkün olan söz sırasının SÇ'da *ilgi-0* yapısındaki iyelik öbeklerinde de mümkün olması, SÇ *ilgi-0* yapısında da sıfır iyelik çekimi gibi bir iyelik ekinin var olduğunu düşündürmektedir. Çünkü *ilgi-0* yapısı da, iyelik ekinin açık olduğu diğer iyelik öbekleriyle aynı davranmaktadır.

SÇ'da *ilgi-0* yapısında iyelik öbeklerinin kullanılması, bu dilde iyelik eki ve ilgi çekiminin birbirinden bağımsız kategoriler olduğunu göstermez. İki kategorinin birbirinden bağımsız olarak görünebilmesinin nedenlerinden biri, SÇ'da standartlaşmış bir sıfır iyelik çekiminin kullanılmasıdır. SÇ'da da, iyelik eki ve ilgi çekimleri birbiriyle bağlantılı kategorilerdir.

4.6.4.1.1.1. Sıfır İyelik Ekinin Göstergesi Olarak *ADIL* ve *adıl* Görünümleri

SÇ'daki sıfır iyelik ekinin diğer bir kanıtı da *-mA* ekli ad yancümlelerindeki *ADIL* ve *adıl*⁸⁰ görünümleridir. Öncelikle *ADIL* ve *adıl* kategorilerini açıklayalım.

⁷⁹ Burada *arım* sözcüğünün üzerinde herhangi bir ek yoktur. Buna göre kelime sonundaki *ım* ses öbeği bir ek değildir, dolayısıyla 1. teklik kişi iyelik ekiyle karıştırılmamalıdır.

Genel olarak *ADIL* kategorisi, yancümlenin uyum özelliklerinin eksik olduğu durumlarda yancümle öznesinin, açıkça gösterilememesinden dolayı, zorunlu olarak ana cümle öznesine bağlanması olarak tanımlanabilir. *adıl* ise, yancümle yüklemine uyum özellikleri eksiksiz olduğunda yancümle öznesinin ana cümle öznesinden başka bir özneye bağlanabilmesi durumu olarak tanımlanabilir. Özetle, öznesi *ADIL* olan yancümlelerde iyelik eki bulunmazken öznesi *adıl* olan yancümlelerde iyelik ekinin bulunması gerekmektedir.

ADIL ve *adıl* kategorilerini, 196 ve 197'deki ST -*mA* ekli ad yancümleleri üzerinden inceleyelim.

196. Ben [*adıl* eve **gelmeni**] istedim.

196'da yancümle yüklemi 2. teklik şahıs bir öznedir, öznenin kişi ve sayı nitelikleri yancümlenin +UYUM özelliklerinden anlaşılmaktadır. Bu durumda *adıl* 'ın yerine bir zamir de koyulabilmektedir, bu tip öznelere geleneksel dilbilgilerinde gizli özne adı verilmektedir. Bu tip özneler seçimlik olarak düşürülebilmekte ya da açıkça gösterilebilmektedir. 197'de ise yancümle öznesinin *ADIL* (zorunlu olarak ana cümle öznesine bağlanır) olduğu bir örnek bulunmaktadır:

197. Sen [*ADIL* eve **gitmek**] istiyorsun.

197'deki yancümle öznesinin *ADIL* olması zorunludur zira bu özne açıkça gösterilemez. Çünkü yancümle yüklemi -UYUM özellikli olup özne yönetememektedir. 196 ve 197'de özne olarak sırasıyla *adıl* ve *ADIL* kategorilerinin olması, yancümle yüklemeleri üzerinde iyelik ekinin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Şimdi SÇ -*mA* ekli ad yancümlelerine dönelim.

Özne olarak *adıl* kategorisinin kullanıldığı yancümlelerde iyelik eki bulunması (yani yancümlenin +UYUM özellikli olması) gerektiğinden bahsedilmişti. SÇ -*mA* ekli ad yancümleleri üzerinde ise hiçbir durumda açıkça iyelik eki bulunamazken, özne olarak *adıl* kategorisi kullanılabilir. Öte yandan *adıl* 'ın, +UYUM özellikli yancümlelerde ortaya çıkabildiğini hatırlayalım.

⁸⁰ *ADIL* ve *adıl*, sırasıyla büyük adıl ve küçük adıl terimlerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Başka bir deyişle, SÇ'daki *adıl* görünümüleri, ADIL görünümüleriyle biçimsel olarak aynı olan yancümlelerde (iyelik ekinin açıkça gösterilmediği yancümlelerde) ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durum ise bağlama-gönderim ilişkilerine uymamaktadır. Öyle ki, *ADIL*'in özne olduğu *-mA* ekli yancümlelerde iyelik ekinin de olmaması beklenen bir durumken *adıl* 'in özne olduğu *-mA* ekli yancümlelerde iyelik ekinin gösterilmemesi beklenmedik ve açıklanması gereken bir durumdur. Bu durum SÇ'daki sıfır iyelik ekiyle açıklanabilir. SÇ *-mA* ekli ad yancümlerinde, kimi durumlarda sıfır iyelik ekinin bulunduğu varsayılabilir; dolayısıyla da bu tür ad yancümlerinde özne olarak *adıl* kategorisi kullanılabilir. SÇ *-mA* ekli ad yancümlerindeki *ADIL* ve *adıl* görünümünü inceleyelim.

198 ve 199'da *-mA* ekli ad yancümle özneleri sırasıyla birer *ADIL* ve *adıl*'dir. Yancümle öznesinin *adıl* olduğu 199'da da, yancümle öznesinin *ADIL* olduğu 198'deki gibi yüklem üzerinde herhangi bir iyelik eki olmadığına dikkat edelim:

198. Ulıp tınçe **kurma** tuhsa kayat'.

Alpı [ADILi dünyayı **görmeye**] gider. (Bayram, 2008: 255)

199. Ançah ina yuman vırmanî tîl pulsa **utma** çirmantarnî.

Ancak ona meşe ormanı denk gelip [*adıl yürümesini*] engellemiş. (Bayram, 2008: 250)

ADIL kategorisinin özne olduğu yancümlede (bkz. 198) iyelik ekinin bulunmaması beklendik bir durumken, *adıl* kategorisinin özne olduğu 199'da iyelik ekinin olmaması sorunlu görünmektedir. Çünkü yalnızca +UYUM özellikli yüklem *adıl* türündeki özneleri yönetebilmektedir. Bu durumun sorunlu görünme sebebi, açıkça herhangi bir iyelik ekinin bulunmamasıdır. *adıl*'in özne olduğu ad yancümlesinde (bkz. 199) sıfır iyelik eki bulunduğu düşünülürse, yancümle öznesinin *adıl* yönetme imkânı ortaya çıkmakta ve sorun çözülmektedir. Dolayısıyla öznelerinin sırasıyla *ADIL* ve *adıl* olduğu 198 ve 199'daki ad yancümleri, sıfır iyelik eki sahibi olma bakımından farklılaşan yapılar olarak kabul edilebilir.

SÇ'da iyelik eki ve ilgi çekiminin birbirinden bağımsız ortaya çıkabilmesinin bir diğer sebebinin de ilgi çekimi yitimi olabileceğinden aynı bölüm içinde bahsedilmişti. Şimdi SÇ'daki ilgi çekimi yitimini inceleyelim.

4.6.4.1.2. Standart Çuvaşçada İlgi Çekimi Yitimi

Yukarıda (bkz. bölüm 4.6.4.1.), SÇ'nın iyelik öbeği olarak standartlaşmış yapılarından birinin de *Ø-iyelik* yapısı olduğunu görmüştük. *İlgi-Ø* yapısının (*İlgi-Ø* yapısının SÇ'daki standartlaşmış iyelik öbeklerinden biri olduğunu hatırlayalım) ST'de de belirli koşullarda iyelik öbeği olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Öte yandan *Ø-iyelik* yapısındaki öbekler (*Ø-iyelik* yapısının da SÇ'da standartlaşmış bir iyelik öbeği yapısı olduğunu hatırlayalım) ST'de hiçbir şekilde iyelik öbeği olarak kullanılamamakta, bu yapıdaki öbekler standart ad öbeği/belirtisiz isim tamlaması (nominal compound) olarak kabul edilmektedir. Buna karşın *Ø-iyelik* yapısı SÇ'da, herhangi bir özel bağlam gerektirmeksizin kullanılan standart bir iyelik öbeği yapısıdır. 200'de tamlayan öge olan *yihisem* iyelik eki sahibiyken (3. teklik kişi iyelik eki *-i*) tamlanan öge olan *pirin halih*'in üzerinde ilgi çekimi bulunmadığı görülmektedir:

200. *pirin halih yihisem*

bizim halk(in) kökleri (Ersoy, 2017: 105)

200'deki gibi iyelik öbekleri (*Ø-iyelik* yapısındaki iyelik öbekleri), ilgi çekiminin iyelik eklerinden bağımsız olduğu izlenimini uyandırmaktadır. İlgi çekiminin gerçek iyelik eklerine rağmen ortaya çıkmamasının temel sebebi, bu durum çekiminin (ilgi çekimi) SÇ'da önemli ölçüde kaybolmaya yüz tutmuş olması olabilir. Nitekim Türkçenin diğer bir kıyı dili olan Yakutçada da, benzer şekilde ilgi çekiminin kaybolduğu dikkat çekmektedir.

Baker (2011: 1175) Yakutçada ilgi çekimi kaynağının iyelik eki olduğunu, ancak çoğu durumda bu ilgi çekiminin açıkça gösterilmediği ve sıfır ekle temsil edildiğinden bahsetmektedir. Ancak ilgi çekiminin kaybolmakta olduğu Yakutçada bile, karmaşık iyelik öbeklerinin kurulumunda ilgi çekimi zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. 201'de Yakutça standart bir iyelik öbeği görülmektedir. Bu örnekte, tamlanan öge üzerinde ilgi çekimi bulunmamaktadır. 202'de ise karmaşık yapıda, yani tamlananı da iyelik öbeği

olan bir iyelik öbeği görülmektedir. Burada ise, 201'in aksine ilgi çekiminin ortaya çıktığı görülmektedir (bkz. 202):

201. Maşa ata

Maşa(nin) atı (Baker, 2011: 1174)

202. Maşa akatun ata

Maşa(nin) babasının atı (Baker, 2011: 1175)

SÇ'nın karmaşık iyelik öbeklerinde bile ilgi çekiminin ortaya çıkma zorunluluğu bulunmamaktadır. SÇ ve Yakutça ilgi çekimini yitirme bakımından benzer gibi görünse de, aslen SÇ'daki ilgi çekimi yitimi Yakutçaya göre daha ileri bir seviyededir. 203'teki SÇ iyelik öbeğinin tamlayan ögesi de bir iyelik öbeğidir. Bu karmaşık iyelik öbeğinde, Yakutçanın tersine ilgi çekiminin bulunmadığı görülmektedir:

203. **Makar amışi umne** pırsa larçî vıl.

Makar(in) annesi(nin) önüne gidip oturdu o. (Ersoy, 2017: 273)

203'teki gibi karmaşık bir iyelik öbeğinde dahi ilgi çekiminin bulunmaması, SÇ'da ilgi çekiminin önemli ölçüde kaybolduğunu düşündürmektedir. Bu kaybın seviyesi, karmaşık iyelik öbeklerinde de olsa ilgi çekimini gösteren Yakutçaya göre bile daha ileridedir.

Kısacası, SÇ *Ø-iyelik* yapısındaki iyelik öbeklerinde ilgi ve iyelik eklerinin birbirinden bağımsız gibi davranıyor olmasının temel sebebi, bu dildeki ilgi durumunun büyük oranda kaybolmasıdır.

İyelik öbekleri aracılığıyla ulaşılan bu kanıtlar sayesinde ilgi durum çekimi ve adsal uyum (iyelik ekleri) arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. SÇ ad yancümlelerindeki özne çekimi de bu ilişkiden kaynaklanmaktadır.

4.7. SONUÇ

Kornfilt'in (2001a; 2001b; 2006), ST ad yancümlelerinde öznenin ilgi çekimi alması durumunun temelde iki şarta bağlı olduğunu söylediğinden bölüm 4.2.'de bahsedilmişti. Bu şartlardan ilki ad yancümlesinde gerçek nitelikte bir iyelik ekinin bulunması iken, ikinci şart ad yancümlesinin bir ana cümle yüklem tarafından yönetilmesi, yani nesne pozisyonunda bulunması idi. SÇ ad yancümlelerinde ise doldurma niteliğinde, yani uyum özelliklerine tam anlamıyla sahip olmayan bir iyelik eki bulunmasından (ya da *-mA* ekli ad yancümlelerinde görüldüğü üzere iyelik ekinin açıkça bulunmamasından) dolayı özne yalın çekim almaktadır⁸¹.

SÇ'da da, ST'de olduğu gibi ilgi çekiminin kaynağının iyelik eki olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan SÇ ad yancümlelerinde, ilgi çekiminin kaynağı olarak varsayılan gerçek bir iyelik eki bulunmamaktadır. Bu nedenle özne genellikle yalın çekim almaktadır. Öyle ki SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin tümü de karışık yapıda olup bu yapıların hiçbiri, sözdizimsel pozisyonlarına göre özne durum çekimlerini değiştirmemekte, her durumda yalın özneye sahip olmaktadır⁸². SÇ ad yancümlelerinde öznenin hiçbir durumda çekimini değiştirememesi Kornfilt'in bahsettiği ilk şartın sağlanamamasından, yani iyelik ekinin gerçek nitelikte olmamasından kaynaklanmaktadır.

⁸¹ Örneğin, *-ni* ve *-Assi* eklerinin yapısında *-i* 3. teklik kişi iyelik eki vardır. Bu iyelik eki, 1. ve 2. kişili öznelerle de kullanılmakta, yani öznenin kişi ve sayı özelliklerini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Dolayısıyla bu ek, gerçek nitelikli bir iyelik eki sayılmamaktadır. İşte bu iyelik eki ad yancümlesinin başı olup yancümle öznesi bu ekin göstericisi (gös / spec) konumuna yükselmektedir. Öte yandan, iyelik eki gerçek nitelikli olmadığı için, göstericisi olan yancümle öznesini ilgi çekimine sokamamaktadır.

⁸² ST *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümleleri, edatlarla birleşerek zarf-fiil yapıları da kurmaktadır. Ancak bu durumda, nesne pozisyonundaki ad yancümlelerinden farklı olarak, özne yalın durum çekimi almaktadır. SÇ *-ni / -As* ekli ad yancümleleri de edatlarla birleşerek zarf-fiil yapıları kurmalarına rağmen özne iki durumda da yalın çekim almaktadır.

5. BÖLÜM

DÖNÜŞTÜRÜCÜ AD KATEGORİSİ ve GÖSTERİMİ

5.1. GİRİŞ

Bölüm 2.1.2.'de, SÇ ad yancümle yapılarında da çekirdekte bir fiil öbeği bulunduğu, bu öbeğin belirli bir noktada kesildiği ve buradan sonra bir ad işlevsel kategorisinin gelerek cümlenin ad gibi davranmasını sağladığı söylenmişti (bkz. *Şekil 4*). İşte mevcut bölümde SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde ada dönüşümü sağlayan bu kategoriyle ilgili incelemeler yer almaktadır.

Bu bölümde genel olarak SÇ'da ada dönüştürücü kategorinin farklı tip ad yancümlerinde ne olduğu, bahsedilen kategorinin ad yancümlerinde neyle temsil edildiği, bu kategorinin öbek yapının hangi katmanında bulunduğu, yapılan çözümlemelere temel oluşturan yancümle yapıları ve açıklamaları verilecektir.

Bu bölümde ST ad yancümlerindeki dönüştürücü kategori ile ilgili açıklamalar verilecek ve Baker'daki (2011) sözlüksel kateogirlerden bahsedilecektir. Daha sonra ise SÇ ad yancümlerindeki dönüştürücü ad kategorileri incelenecektir.

5.2. STANDART TÜRKÇE AD YANCÜMLELERİNDE DÖNÜŞTÜRÜCÜ KATEGORİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Bilindiği gibi, ad yancümlerinin ad özelliklerini göstermesini ve ad çekim eklerini almasını sağlayan bir ad işlevsel kategorisi bulunmaktadır. ST'de ad yancümlerinin ada dönüşümünü sağlayan kategoriyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu kategorinin adsal uyum kategorisi / iyelik eki olduğu, *-DXK* ekinin adsal kiplik (nominal mood) özellikleri olduğu bu görüşlerden bazılarıdır (Kornfilt, 2007: 331).

SÇ ad yancümlerinde ise genellikle bir iyelik ekinin açıkça bulunmadığını görmüştük. Yani SÇ'da adlaşmayı sağlayan kategorinin ne olduğunu doğrudan görebilmek mümkün değildir. Ancak adlaştırmacı ek yapıları da kendi içlerinde parçalandıklarında adlaşmayı sağlayan kategori görünür olabilmektedir.

Şimdi ST ad yancümlerindeki dönüştürücü kategori ile ilgili görüşleri kısaca inceleyelim.

5.2.1. Kennelly

Kennelly'e göre (1990) bir önermenin ad gibi işlev görebilmesi için BÖ (DP/AÖ)⁸³ katmanı tarafından yönetilmesi lazımdır. Yani çekirdeğinde fiil öbeği bulunduran ad yancümle yapılarında, fiil işlevsel kategorileri üstünde bulunan bir ad işlevsel kategorisi bulunmakta ve yancümlenin ad gibi işlev görmesine olanak vermektedir. Kennelly'e göre (1992-genel-) ST'de bu adlaşmayı sağlayan ad işlevsel kategorisi, iyelik ekidir.

5.2.2. Kural

Kural'dan (1993) aktaran Uzun'a göre (2000: 366) ise ST ad yancümlerinin başı *-mAk*, *-AcAK* ve *-DXK* eklerinin sonundaki *-k* parçası ile temsil edilmektedir. Bu *-k* parçası ad yancümlerinin başı olmaktadır. Yani Kennelly'e göre (1992) ad yancümlerinin başı sayılan ve adlaşmayı sağlayan kategori olan iyelik ekinin yerine, adlaştırma eklerinde bulunan *-k* parçasığı geçirilmektedir. Kural'ın bu varsayımda çıkış noktası *-DX* ve *-DXK* ekleri arasındaki paralelliktir. Uzun'da (2000: 370) Kural'ın varsayımının bazı yönlerden aksadığı da belirtilmektedir.

Şimdi de SÇ ad yancümlerindeki ad işlevsel kategorileri ve onların gösterimdeki farklılıkları (ST'ye göre) inceleyelim.

5.3. STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN AD İŞLEVSEL KATEGORİLER BAKIMINDAN STANDART TÜRKÇEDEN FARKLILIKLARI ve STANDART ÇUVAŞÇADA ADLAŞTIRICI ÖBEĞİN GÖSTERİLMESİYLE İLGİLİ SORUNLAR

ST'de ad yancümlerinin başı konusunda çıkarımda bulunmaya yardım edebilecek ekler ve parçacıklar yancümle üzerinde görülmektedir. Yani *-DX* ve *-DXK* ekleri paralelliğinden yola çıkılarak *-k*'nin baş olarak önerilmesi ya da iyelik ekinin açıkça gösteriliyor olması dolayısıyla iyelik ekinin baş olarak öne sürülmesi mümkün olabilmektedir. Ancak SÇ'da ne her adlaştırıcı ekte böyle bir *-k* parçasığı bulunmakta ne de iyelik eki açıkça gösterilebilmektedir.

⁸³ Ad kategorisi olan sözcük / sözcük grupları *belirleyici öbeği* (BÖ) ve *ad öbeği* (AÖ) iki farklı isimler almaktadır. Modern çalışmalarda çoğunlukla *belirleyici öbeği* adlandırılması kullanılmakta olup bu adlandırma esasen *determiner phrase* (DP) teriminin doğrudan çevirisidir.

SÇ ad yancümlerinde ad işlevsel kategorilerin (uyum kategorisi gibi) ST'ye göre oldukça az ölçüde gösterilebildiği bilinmektedir. Bu sebeple SÇ ad yancümlerinde ad dönüşümünü sağlayan ve cümlenin başı olan kategoriyi anlayabilmek için daha farklı varsayımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir kategorinin var olduğunu düşünmek de bir zorunluluktur. Çünkü SÇ ad yancümlerindeki adlaştırmacı eklerin (*-ni̇ / -As* ve *-mA*) de ST gibi GÖ (*görünüş öbeği*) olduğunu bölüm 3.2.2.'de görmüştük⁸⁴. Yani bu ekler de aslen bir fiil işlevsel kategorisi olduklarından⁸⁵, tek başlarına bu eklerin yancümlenin ad gibi davranmasını mümkün kılan kategoriler olarak varsayılması da mümkün değildir. Bu nedenle SÇ ad yancümlerini ada dönüştüren ve yancümle başı olan farklı bir parçacık/ek varsaymamız gerekmektedir.

SÇ ad yancümlerindeki GÖ üzerinde ayrıca bir dönüştürü ad kategori bulunduğu varsayımını temellendirmek üzere Baker'ı (2011) kısaca açıklayalım.

5.3.1. Baker'a Göre Sözlüksel Kategoriler ve Davranışları

Baker (2011) genel anlamda sözlüksel kategoriler olarak üç kategoriden bahsetmiştir. Bu üç kategori sıfat, ad ve fiildir. Ancak bizim için ad ve fiil kategorilerinin davranışları daha önemlidir. Bu iki kategori, cümle içindeki davranışları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu iki kategori temelinde yancümle davranışlarını açıklamak, SÇ ad yancümle öbek yapısının en üstünde bulunduğunu varsaydığımız dönüştürücü katmanı⁸⁶ incelemek için oldukça elverişli olmaktadır. Baker'da (2011: 1168) bahsedilen iki kategorinin birbirine zıt özellikleri aşağıdaki gibi bir tabloyla gösterilmiştir:

⁸⁴ Burada GÖ ile eklerin yalın biçimleri kastedilmektedir (adlaştırmacı eklerin, adlaştırmacı bir ek almamış ilk biçimleri, örneğin: *-ni̇*)

⁸⁵ SÇ ad yancümlerinde orta katmanı oluşturduğu varsayılan bu eklerin kategorik nitelikleri ve bunun sözdizimsel göstergeleri 6. Bölüm'de detaylıca ele alınmaktadır.

⁸⁶ Burada, dönüştürücü ad kategorisinin en üst katmanda bulunduğu söylenirken, onların hem y-yapı hem de d-yapıda öbek yapının en tepesinde bulunduğu kastedilmektedir.

Tablo 1: Sözlüksel Kategoriler ve Tipik Özellikleri

Kategoriler	Nesne olarak işaretlenebilme	Nesne olarak işaretlenememe
Göstericiye (spec) sahip olma ⁸⁷		Fiil
Göstericiye (spec) sahip olamama	Ad	Sıfat

Bu tabloya göre, bir öge / sözlüksel kategori eğer fiil özellikleri gösteriyor ise cümlede nesne pozisyonunda bulunamaz. Diğer yandan bir öge ad özellikleri gösteriyorsa nesne pozisyonunda bulunabilir ancak gösterici, yani özne sahibi olamaz ve dolayısıyla da cümle kuramaz⁸⁸. Şimdi bu bilgiler doğrultusunda SÇ ad yancümle türlerini inceleyelim.

Burada dikkat edilecek olan şey, sözdizimsel adlaştırmaların hangi formlarda ad yancümlesi kurdukları, hangi formlarda ana cümle kurdukları gibi durumlarken; hem ad yancümlesi hem zarf-fiil yancümlesi kuran eklerin bu iki yapıda ne gibi biçimsel farklılıklar gösterdiği de göz önünde bulundurulacaktır. Sırasıyla *-ni* / *-As* ve *-mA* eklerini inceleyelim.

5.3.2. *-ni* Ekli Ad Yancümlelerinde Dönüştürücü Kategori ve *-ni* Ekinin Farklı Konumlardaki Biçimleri

Bu bölümde ilk olarak, ad yancümlelerindeki *-ni* ekinin biçimbilgisel yapısı incelenecek, daha sonra *-ni* ekinin ana cümle fiil çekimi ve zarf-fiil yancümlesi çekimi olduğunda ne gibi biçimsel farklılıklar gösterdiği örneklenecektir.

⁸⁷ Gösterici sahibi olabilme, *gös* konumunda özneye doğrudan sahip olabilmeyi anlatmaktadır. Bu durumda *gös* konumuna özne, yükseltme yoluyla gelmez, yerinde üretilmiş olarak bulunur.

⁸⁸ Ad yancümle yapılarının çekirdeğinde fiil öbeği olduğunu görmüştük. Ad yancümleleri bu sayede özne sahibi olabilmekte ve cümle görünümü arz edebilmektedirler. Ad yancümleleri, fiil öbeği üzerine ad kategorisi / kategorileri gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Baker da (2011: -genel-) Türkçedeki ad yancümlelerinin aynı anda hem ad hem de fiil kategorisi özellikleri göstermesinin, üretici dilbilgisiyle ters düşen bir durum olduğunu söylemektedir.

Ad yancümlesi kuran *-ni eki* esasen, ana cümlelerde duyulan geçmiş zaman çekimi olan *-nĩ* ve 3. kişi iyelik çekimi olan *-i⁸⁹* ekinden oluşmaktadır. Buradaki ad kategorisi *-i*, doldurma iyelik ekidir⁹⁰. Bu ek sayesinde *-ni* ekli ad yancümleri kategori değiştirip ad işleviyle kullanılmakta, ana yüklem durum çekimlerini üzerlerinde gösterebilmektedir. Bu yancümler, ada döndükten sonra durum çekimi olmadan da nesne pozisyonunda nadiren bulunabilmektedirler. Bu durum ise SÇ'ya ait bir özelliktir. SÇ'da standart adlar da, nesne pozisyonunda bulunsalar bile, belirlilik sahibi olmalarına rağmen durum çekimsiz kullanılabilirler. *-ni* ekli ad yancümlerinin de durum çekimsiz kullanımları standart adların durumuna benzemektedir. Dolayısıyla, *-ni* ekli ad yancümlerinin durum çekimi almadan da kullanılabilmesi, onların adlaşmadıklarını göstermez.

-ni ekli yancümlerin zarf-fiil ve ad yancümlesi olduğu durumlarda ise farklı yapı ve çekimler ortaya çıkmaktadır. Yani *-ni* eki doğrudan, ad yancümlerinde kullanıldığı formuyla zarf-fiil olamazken, ana cümle yüklem çekimi de olamamaktadır. Buna göre SÇ *-ni* ekinin, yukarıda verilmiş olan *Tablo 1* 'e uygun davrandığı anlaşılmaktadır. Yani *-ni* ekinin yapısında bulunan ve dönüştürücü kategori olarak işlev gören 3. kişi iyelik eki, yancümlenin ad pozisyonlarını tutabilmesini sağlamakta; ad dışı pozisyonlarda ise ekin yalın biçimi (dönüştürücü kategori olarak 3. kişi iyelik ekinin bulunmadığı biçim) kullanılmaktadır. Bu kullanımları örnekler üzerinden görelim.

-ni sözdizimsel adlaştırmacısını oluşturan *-nĩ* eki ise esasen bir fiil işlevsel kategoridir. Bu ek ana cümle yüklem çekimi olarak da kullanılabilirler. 204'te *-ni* ekinin ana cümle çekimi olduğu görülmektedir:

204. Šak hušira Čivašstanan tuhĩšri čikkinče tisker küsesen pıšik šari **puštarĩnnĩ**.

Bu arada Čuvašistan'ın doğu sınırında vahşilerin büyük ordusu toplandı. (Bayram, 2008: 230)

⁸⁹ SÇ 3. tekil kişi iyelik eki işaretleyicisi olarak *-i* ekinin de farklı kaynaklarda verildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2002: 23; Ersoy, 2017: 101). Karışıklığa neden olmamak için bu bölümde 3. tekil kişi iyelik işaretleyicisi olarak *-i* eki varsayılacaktır.

⁹⁰ Doldurma iyelik eki adlandırmasıyla kastedilen, bu ekin gerçek bir uyum kategorisi olmadığıdır. Çünkü bu ek, ad yancümle öznelere birinci veya ikinci kişi olduğunda da kullanılmaktadır.

-nĩ ekli yapı nesne pozisyonunda bulunduğunda ise yapı adlaşmakta ve 3. kişi iyelik eki, *-nĩ* ekiyle birleşmektedir. Bu durumda ad yancümlesinde *-ni* eki kullanılmakta, yani ana cümle yüklem çekimi olan *-nĩ* ekinden farklı bir biçim ortaya çıkmaktadır. 205'te ad yancümle yüklemine *-ni* biçiminin kullanıldığı görülmektedir:

205. Epir pıansa larnine İlttĩnpik te pĩlmest.

Bizim gizlenip durduğumuzu İlttĩnpik de bilmiyor. (Bayram, 2008: 231)

Ayrıca sıfat-fiil yancümlesi yapılarında da, yancümle yapısı üzerinde iyelik eki gösterilebiliyorsa o yancümleyi kuran sıfat-fiil ekinin ad karakteri taşıyabildiği ve dolayısıyla bu ekin aynı zamanda ad yancümleleri de kurabileceğinden Baker'da (2011: 1172-1173) bahsedilmektedir. SÇ'da *-nĩ* ekinin de sıfat yancümlesi kurduğu bilinmektedir. Ancak bu yapıların hiçbirinde, *-nĩ* ekli yancümle üzerinde herhangi bir iyelik eki gösterilememektedir. 206'da *-nĩ* ekiyle kurulmuş bir sıfat-fiil yancümlesi görülmektedir:

206. Arĩm **pulnĩ** puşĩmpa,

Kile pırsa tĩrĩp-i?

Kadın olmuş başımla,

Eve niçin geleyim? (Yılmaz, 2006: 155)

206'da ad yancümlesi kuran *-nĩ* ekinin biçim olarak ana cümle çekimlerinde kullanılan ekle aynı olduğu görülmektedir. Sıfat-fiil yancümlesinde, yüklem üzerinde iyelik ekinin gösterilmemesi *-nĩ* ekinin bir ad kategorisi olmamasındandır.

-nĩ ekiyle zarf-fiil yancümleleri de kurulmaktadır. Ancak bu zarf-fiil yancümlelerindeki *-nĩ* eki de ad yancümlelerinde kullanılan biçimden farklıdır. Tüm bu bilgiler, yukarıda verilen tabloya uygundur. Yani *-nĩ* eki bir ad kategorisi değildir. Bu ekle kurulan ad yancümlelerinin nesne pozisyonunda bulunabilmesi için 3. kişi iyelik eki getirilmektedir. *-nĩ* ve *-ni* ekleri kategorik olarak birbirinden farklıdır. Bu durum da, yukarıda bahsedilen "bir kategorinin hem fiil hem de ad özelliklerini aynı anda/aynı

biçimle gösteremeyeceği” varsayımına uygun düşmektedir. *-ni* ekini ad kategorisine dönüştüren öge de, ad yancümlerinde istisnasız bulunan 3. kişi iyelik eki olan *-i*’dir.

5.3.3. *-As* Ekli Ad Yancümlerinde Dönüştürücü Kategori ve *-As* Ekinin Farklı Konumlardaki Biçimleri

-As eki de *-ni* ekiyle benzer özellikler göstermektedir. *-As* eki SÇ’da ana cümle yüklem çekimi olarak da kullanılabilir. Ancak bu durumda kullanılan biçimin *-As* olduğu dikkat çekmektedir⁹¹. 207’de bir ana cümle bulunup, bu cümlede *-As* eki gelecek zaman çekimi işlevinde kullanılmaktadır:

207. Epī piles.

Ben bileceğim. (Yılmaz, 2002: 104)

Bu örneğe dayanarak *-As* ekinin esasen bir fiil kategorisi olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıdaki *Tablo 1*’e göre, bir fiil kategorisinin aynı biçimiyle nesne pozisyonunda bulunamayacağını görmüştük. Diğer taraftan *-As* ekiyle ad yancümlerinin kurulduğunu da bilmekteyiz. Bu durumda *-As* ekini adlaştırmacı kategori olarak varsaymak yanlış olur. *-As* ekli yancümleyi ad kategorisine dönüştürüp onun nesne pozisyonunda bulunmasını sağlayan bir ad kategorisinin bulunması gerekmektedir. Bu varsayımına uygun olarak *-As* eki, ad yancümlerinde genellikle *-AssA* / *-Assi* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. 208 ve 209’da *-AssA* ekli ad yancümleri görülmektedir:

208. Vīl vara, śav usal Hīl, Ulīpa sunarta śürenī çuhne śivīrma **virtassa** sīh-lama tītīnat’.

*O sonra, bu kötü kış, Alpin ava çıktığında uyumaya **yatmasını** gözlemeye başlar.*
(Bayram, 2008: 296)

209. Marka Ulīp Turī hīripele tīl pulni hīyne hurlīh **kūresse** pīlmen.

*Marka Alp, Tanrı kızıyla buluşmanın kendine kötülük ve üzüntü **vereceğini** bilmemiş.*
(Bayram, 2008: 311)

⁹¹ *-As* ekinin ad yancümlerinde kullanılan biçimi *-AssA* ya da *-Assi* şeklindedir.

208 ve 209'a göre, ad yancümlerinde kullanılan *-As* eki üzerine bir *-sA* eki gelmektedir. Bu ekin yapısıyla ilgili olarak alan yazında birtakım bilgiler bulunmaktadır. Yılmaz (2002: 104), *-AssA* yapısını *-As* ve *-sA* ekleri şeklinde ayırmaktadır. Güzel'e göre (2012: 520) ise ekin üzerinde yönelme durum eki vardır. Yönelme durumunun, *-As* ekli ad yancümlerinde kalıplaşmış olarak bulunduğu düşünülebilir. Bu durum çekimi, *-As* ekli yancümleyi dönüştürücü işlev görmektedir. Böylelikle *-As* ekli yancümler ad pozisyonlarını tutabilmektedir.

-As eki genel olarak ana cümle çekimlerinde yalnız başına veya bir yardımcı eylem / parçacık ile beraber kullanılırken ad yancümlerinde *-AssA*⁹² biçimi tercih edilmektedir. Yani *-As* eki de ad yancümlesi kurduğu zaman ana cümledekinden farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu durum da, *Tablo 1*'de öngörülen "herhangi bir birimin hem fiil hem de ad gibi davranamayacağı" öngörüsüne uymaktadır. *-As* ekli yancümleri dönüştürüp onların nesne pozisyonunda bulunmasını sağlayan katman *-sA* ekiyle temsil edilmektedir.

-As ekinin, *-ni* ekinde olduğu gibi 3. teklik kişi iyelik ekiyle kalıplaşmış olarak kullanıldığı bir biçimi daha vardır. Güzel (2012: 516) bu biçimin "*mastar*" olarak kullanıldığından bahsetmektedir. *-Assi* olarak kullanılan bu ekte de, kalıplaşmış iyelik eki, dönüştürücü kategori olarak işlev görmekte, yani *-As* ekli yancümleyi adlaştıran nesne pozisyonunda kullanılmasını sağlamaktadır. 210'da *-Assi* ekli ad yancümlesi görülmektedir:

210. Kuntan hışan tuhsa **kayassine** pıleşşin vısem.

Buradan ne zaman çıkıp gideceğini öğrenmek istiyor onlar. (Güzel, 2012: 514)

Yukarıda *-ni* değil ancak *-nĩ* biçiminin, yani ana cümle çekimi olan ekin sıfat-fiil yancümleri kurduğunu, üzerinde de herhangi bir iyelik eki gösteremediğini söylemiş ve bu sebeple de *-nĩ* ekinin esasen ad kategorisi olmadığından bahsetmiştik. Aynı durum *-As* eki için de geçerlidir. *-As* eki de sıfat-fiil yancümleri kurmaktadır. Ancak, *-nĩ* eki gibi üzerinde herhangi bir iyelik eki gösterememektedir. Bu durum, *-As* ekinin bir ad kategorisi olmadığını desteklemektedir. Ad yancümlerinde ise bu *-As* biçiminin değil *-AssA* biçiminin, yani ada dönüştürülmüş biçimin kullanıldığını hatırlayalım. 211

⁹² *-Assi* eki de nadiren ad yancümlesi kurmak üzere kullanılmaktadır.

ve 212’de *-As* ekiyle kurulmuş olan sıfat-fiil yancümleri bulunmaktadır. *-As* ekli yapı üzerinde herhangi bir iyelik ekinin gösterilemediğine dikkat edelim.

211. **Hível kires yence** súrma usñ vísene, pukansem te ıtlarah lartsa tultarnĩ.

Güneşin gireceği tarafta yarım açmışlar onları, tabureler de daha fazla oturulup doldurulmuş. (Güzel, 2012: 514)

212. Šavĩnpa **vĩl tĩvas iše** pĩtimpeh unĩn arĩmĩ tunĩ.

Bu nedenle, onun yapacağı işi tamamen onun karısı yapmış. (Bayram, 2008: 244)

-As eki de *Tablo 1*’deki özelliklere uygun davranmaktadır. Ana cümle yüklem çekimi işlevi gördüğünde, ad yancümlerinde olduğundan farklı bir biçimde kullanılmaktadır. Bu durum da, *-As* ekli ad yancümlerinde yönelme durumu / kalıplaşmış 3. iyelik çekiminin bulunduğu katmanın, yancümleyi ada dönüştüren katman olduğunu varsaymamızı gerektirmektedir.

-As ve *-ni* ekli ad yancümlerinin *Tablo 1*’e uygun davranmasının aksine *-mA* ekli yancümlerin bu tablodaki özelliklerle çelişir şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Şimdi de *-mA* ekli ad yancümlerindeki dönüştürücü kategoriye inceleyelim.

5.3.4. *-mA* Ekli Ad Yancümlerinde Dönüştürücü Kategori

Bu bölümde, *-mA* ekli ad yancümlerinde sıfır ek niteliğinde bir yönetici ad kategorisinin varsayılması gerektiğinin yanında zarf-fiil yancümleri ve ad yancümlerindeki *-mA* eklerinin birbirinden ayrılması gerektiğinden de bahsedilecektir. Bu açıklamaların çıkış noktası ise *Tablo 1*’de verilmiş olan sözlüksel kategorilerin davranış özellikleri olacaktır.

Baker (2011, -genel-), Yakutçada bulunan üç farklı ad yancümle yapısını çözümlemiş, bu yapıların hepsinin de temel bir eylem öbeği, çatı öbeği ve görünüş öbeği içerdiğini, ancak bu katmanların üstüne gelen ve bir ad kategorisi olan öbeğin bulunduğu bahsetmektedir. Ad yancümlesinin, ad / fiil özelliklerini ne oranda gösterdiği işte bu ad öbeğinin niteliklerine bağlıdır. Yapının en üstünde bulunan katmandaki bu ad kategorisi

sayesinde yancümle, ana yüklem tarafından nesne olarak işaretlenip durum çekimi alabilmektedir. 2. Bölüm’de (bkz. Şekil 4) SÇ *-ni*, *-As* ve *-mA* ekli ad yancümle türlerinin de, Baker’ın (2011) Yakutça için önerdiği yapılarla neredeyse denk olduğunu görmüştük.

Bölüm 5.3.2. ve 5.3.3.’te ise, Baker’ın (2011) ad kategorisi olarak kabul ettiği katmanın (yapıların en üstünde bulunan katman olduğunu hatırlayalım), *-ni* ekli yancümle yapılarında 3. kişi iyelik eki (kalıplaşmış / doldurma iyelik eki) olan *-i* ekiyle; *-As* ekli ad yancümlelerinde ise 3. kişi iyelik eki dışında, kalıplaşmış yönelme durumu çekimiyle de temsil edildiğini görmüştük. Böyle bir çözümleme yapılmasına imkân veren durum ise *-ni* ve *-As* eklerinin ana cümle çekimi ve ad yancümle kurucusu olarak kullanımlarında farklı biçimlerin (*-ni* eki ana cümle çekimi, *-ni* eki ad yancümle kurucusu; *-As* eki ana cümle çekimi, *-AssA/-Assi* eki ad yancümle kurucusu) ortaya çıkıyor olmasıydı. SÇ *-ni* ve *-As* ekli ad yancümleleri, üzerlerindeki bu kalıplaşmış iyelik ve durum çekimleri sayesinde ana yüklem tarafından nesne olarak işaretlenebilmektedir.

-mA ekli ad yancümleleri ise en azından yüzey yapı bakımından *-ni* ve *-As* eklerinden farklı davranmaktadır. *-ni* ve *-As* ekleri, ana yüklem tarafından yönetildiklerinde durum çekimlerini açıkça gösterebilmelerine rağmen *-mA* ekli ad yancümleleri hiçbir şekilde durum çekimini gösterememektedir. Ancak *-mA* ekli ad yancümlelerinin nesne pozisyonlarında bulunabiliyor olması, bu yapıların da üzerinde bir ad kategorisi katmanının bulunmasını gerektirmektedir.

Yukarıda verilmiş olan *Tablo 1*’e göre ana yüklem yönetimi altında bulunabilme koşulunun, ad kategorisi olmak / ad kategorisinin bulunduğu bir katman tarafından yönetilmek olduğunu hatırlayalım. Ancak *-ni* ve *-As* eklerinin yapılarında bu katmanı temsil ettiği düşünülen ad kategorilerinin açıkça görülmesine karşın *-mA* ekli ad yancümlelerinde (*-mA* eki üzerinde olan) ad kategorisi olarak varsayılabilecek herhangi bir ek/parçacık açıkça bulunmamaktadır. Çünkü, yukarıda da söylendiği gibi *-mA* ekli ad yancümleleri üzerinde herhangi bir ek gösterilememektedir. Öte yandan *-mA* ekinin kendisini, en üstteki katmanı temsil eden ad kategorisi saymak da sorunludur. Şimdi bu sorunun ne olduğuna değinelim.

-mA ekinin kendisinin neden ad kategorisi (öbek yapının en tepesinde bulunup yapıyı ada dönüştürdüğü varsayılan kategori) sayılmayacağını temellendirmek için öncelikle diğer ad yancümlelerinin zarf-fiil yancümlesi işlevi gördüğü durumlardan bahsedelim.

-ni ve -As ekleriyle zarf-fiil yancümlelerinin de kurulduğu bilinmektedir. Özellikle neden / amaç ifade eden zarf-fiil yancümleleri, -ni ve -As ekleriyle kurulduğunda bu ekler bir edat / parçacıkla birleşmek zorundadır. Diğer bir deyişle -ni ve -As ekleri, yalnız başlarına (yani ad yancümlesi kurdukları biçimleriyle) doğrudan sebep / amaç ifadeli zarf-fiil yancümlesi kuramamaktadırlar. 213 ve 214'te sırasıyla -ni / -As ekleri ve edat / parçacık birleşmesiyle oluşmuş sebep / amaç ifadeli zarf-fiil yancümleleri bulunmaktadır:

213. Mikulay avna tuysa **ilnine pula** ĩna hıype pırle ilse kayrı.

*Mikulay bunu **anladığı için** onu kendisi ile birlikte alıp gitti*" (Güzel, 2012: 635)

214. İrtñ ernere pire, şapla, sovetsem kilçi tese **hıratassın** kaşihmi inkek kıtartsa pıterçi te, man şuhış türre tuhrı.

*Geçen hafta bizi, böyle, Sovyetler geldi diye **korkutmak için** öldürmeyip eziyet ederek mahvettiler, benim düşüncem doğru çıktı.* (Güzel, 2012: 556)

Yukarıdaki sebep / amaç yancümleleri -ni ve -As ekleriyle kurulduğunda doğrudan ana yükleme bağlanamamaktadır. Görüldüğü gibi yancümleler edatlar aracılığıyla ana yükleme bağlanmaktadır. -mA ekli yancümleler ise -ni ve -As ekli yapılardan farklı olarak amaç yancümlesi işleviyle doğrudan ana yükleme bağlanabilmektedir. 215'te -mA ekiyle kurulmuş amaç yancümlesi görülmektedir:

215. İna tiviççen ak şakna tu: larsa **ışınma** vut kıklasa kil, tenı.

*"Ona dokunacağına oturup **ısınmak için** odun koparıp gel."* demiş. (Bayram, 2008: 252)

215'teki amaç yancümlesinde, -mA eki üzerinde herhangi bir ek / edat olmadığı görülmektedir. -ni ve -As (-As ekinin ad yancümleleri kuran türevleri olan -AssA / -Assı) ekleri, bir ad kategorisi tarafından ada dönüştürülmüş yapılar olup ana yüklem

yönetiminde nesne olabilmektedirler. Bu eklerle kurulan ad yancümleleri birer ad kategorisi oldukları için ana yükleme zarf-fiil yancümlesi işleviyle doğrudan bağlanamamaktadırlar. Ancak TÜMÖ (CP) katmanına sahip olan yapılar ve dolayısıyla da zarf-fiil yancümleleri, ana yükleme zarf-fiil işleviyle bağlanabilmektedirler. Doğrudan zarf-fiil işleviyle kullanılabilen yancümle türlerinin ise (zarf-fiil yancümlesi kurdukları biçimi değişmeden) nesne pozisyonunda bulunamamaları gerekmektedir. *-ni* ve *-As* eklerinin (zarf-fiil yancümlesi işleviyle kullanıldıklarında) bir durum ya da edatla birleşmeleri bu gereklilikten kaynaklanmaktadır. Ancak SÇ *-mA* eki, biçim değiştirmeden hem zarf-fiil işleviyle kullanılabilen (bkz. 215) hem de nesne pozisyonunda bulunabilmektedir. 216'da *-mA* ekli yancümlelerin nesne pozisyonunda bulunduğu görülmektedir. 216'da nesne pozisyonunda (tipik bir ad kategorisi pozisyonu) bulunan *-mA* ekinin (*-mA* ekli ad yancümlesinin), 215'te zarf-fiil yancümlesi kuran *-mA* ekiyle biçimsel olarak aynı olduğuna dikkat edelim:

216. Vīsene çirīp śīr **īśleme**, tirī aksa **tuma** vīrentnī.

Onlara, kirpi tarım yapmayı, ekin ekmeği öğretmiş. (Bayram, 2008: 251)

-ni ve *-As* ekli yapılar zarf-fiil yancümlesi kurduğunda, ad yancümlesi kurduklarından farklı bir biçimde ortaya çıkmaktaydılar. Çünkü en üst katmanında bir ad kategorisi bulunan yancümle, doğrudan zarf-fiil yancümlesi işleviyle kullanılamamaktadır. Ancak 215 ve 216'da *-mA* ekli yancümlelerin hem zarf-fiil yancümlesi hem de ad yancümlesi olabildiği görülmektedir. Eğer *-mA* eki bir ad kategorisi olsaydı, doğrudan zarf-fiil işleviyle ana yükleme bağlanamazdı; zarf-fiil işleviyle kullanılan *-mA* ekinin farklı bir biçimde ortaya çıkmasını beklerdik. Öte yandan en üst katmanı bir ad kategorisince doldurulmayan yapıların da nesne olarak ana yüklem yönetimi altına giremeyeceği (ve dolayısıyla da nesne pozisyonunda bulunamayacağı), yukarıda verilmiş olan *Tablo 1*'de öngörülmektedir. Dolayısıyla bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için SÇ'da iki farklı *-mA* ekinin bulunduğunu varsaymak gerekmektedir. İki *-mA* birbirinden şöyle ayrılabilir:

- *Zarf-fiil yancümlesi kuran -mA eki üzerinde herhangi bir ad kategorisi bulunmamaktadır.*

- *Ad yancümlesi kuran -mA eki üzerinde sıfır ek niteliğinde bir ad kategorisi bulunmaktadır. Ad yancümlesi olan -mA ekli ad yancümleleri, sıfır ek niteliğindeki bu ad kategorisi tarafından yönetilmektedir.*

Ad yancümlesi kuran -mA ekinin üzerinde bulunduğu varsayılan sıfır ek niteliğindeki adlaştıracının SÇ'da farklı yerlerde de kullanıldığını gösteren durumlar mevcuttur. Şimdi de, SÇ'nın sıfır ek niteliğindeki adlaştıracısının kullanıldığını diğer durumları inceleyelim.

5.3.4.1. Sıfır Ek Niteliğindeki Adlaştıracının Standart Çuvaşçadaki Diğer Kullanımları

Bu bölümde sıfır ek niteliğindeki adlaştıracının yalnızca -mA eki (ad yancümlesi kurduğu durumlarda) üzerinde değil birtakım farklı ekler üzerinde de varsayılması gerektiği öne sürülecek ve -mA eki üzerinde bulunduğu varsayılan sıfır ekin varlığı desteklenmeye çalışılacaktır. Buradaki varsayımların temel dayanağı, sözlüksel kategorilerin davranış özellikleridir (bkz. *Tablo 1*). Buna göre bir ek (aynı biçimiyle) hem ad hem de fiil işlevsel kategorisi gibi davranamaz, yani hem bir ad hem de bir fiil öbeği oluşturmak üzere farklı birimlerin üzerine gelemez. Eğer bir ek, üzerine geldiği öbeği ad öbeği yapıyorsa o ek referans indeks sahibi bir kategoridir (ve dolayısıyla ana yüklem verildiği durum çekimlerinden birini üzerinde gösterebilir), yani bir ad kategorisidir. Dolayısıyla bu ek, referans indeks sahibi olduğu için aynı zamanda başka birimlerin üzerine gelip onları fiil öbeği yapamaz. Çünkü fiil öbekleri referans indeks⁹³ sahibi olamaz.

Üst paragraftaki açıklamalara göre bir birim, ana cümlede öge olup durum çekimleri alabiliyorsa bu birimin referans indeks sahibi olması, yani adlaşmış olması gerekmektedir. Öte yandan bir ek ana cümle çekimi olabiliyorsa o ekin bir ad kategorisi olmadığı (yani referans indeks sahibi olmadığı) düşünülmelidir.

Bu bilgiler doğrultusunda öncelikle SÇ geçmiş zaman çekimi olduğu bilinen -nī ekiyle ilgili çelişkili örnekler verilecek daha sonra ise *ikken* parçacığı ve -As ekinin kullanımları incelenecektir. Bu ek ve parçacıkların kullanımlarındaki çelişkiyi ortadan

⁹³ *Referans indeks* kavramı özetle, bir ögenin yöneticisinden *ROL* alabilmesi için gerekli olan niteliğini ifade etmektedir. Cümle ögeleri bu özellikleri sayesinde ana yüklemde çeşitli *ROL*'leri alıp durum çekimlerini üzerlerinde gösterebilmektedirler.

kaldırmak için ise sıfır nitelikteki adlaştırmacı ekin varsayılması gerekliliğinden bahsedilecektir.

5.3.4.1.1. *-nĩ* Ekinin Sözlüksel Kategoriler Açısından Çelişkili Olan Görünümleri

-nĩ eki bir fiil işlevsel kategoridir. Bu ek SÇ ana cümlelerde hem basit hem de birleşik zaman çekimlerini oluşturmak üzere kullanılmaktadır. 217 ve 218’de bu ekin sırasıyla basit zaman çekimi (yaygın adlandırmayla duyulan geçmiş zaman) ve birleşik zaman çekimi (yaygın adlandırmayla hikâye birleşik çekim) oluşturduğu görülmektedir:

217. Hiltĩr-haltĩr urayne kitesseñen ŗĩtarsa **pĩternĩ**.

*Kırık dökük zeminini kenarlardan **delmişler**.* (Güzel, 2012: 661)

218. Tar’e inke te un ŗinçen: “An kala vĩhĩtsĩr”, tese kalasa **hĩvarnĩççi**.

*Tarye yenge de onunla ilgili “Zamansız konuşma!” diye vasiyet **etmişti**.* (Bayram, 2008: 364)

Görüldüğü üzere *-nĩ* eki bir fiil işlevsel kategoridir, üzerine geldiği birimler de fiil kategorisinin olabileceği pozisyonlarda bulunmaktadır. Buna göre *-nĩ* ekinin referans indeksine sahip olmadığı, yani bir ad kategorisi olmadığı söylenebilir. Bu nedenle de referans indeks sahibi olan ad kategorilerinin bulunabileceği sözdizimsel pozisyonlarda bulunmaması beklenir.

Referans indeks sahibi olmadığı (ad kategorisi olmadığı) anlaşılan *-nĩ* eki, 217 ve 218’deki kullanımlarına aykırı biçimde, ana yüklem tarafından yönetilip durum çekimine de girebilmektedir. *-nĩ* ekinin doğrudan durum çekimi alması, sözlüksel kategori davranışları bakımından çelişkilidir. 219’da *-nĩ* ekli yancümlenin ayrılma durum çekiminde olduğuna, yani ana yüklem tarafından yönetildiğine dikkat edelim:

219. Mĩnşĩn tesen sĩrçĩ **işĩlnĩren** sap-sarĩ hĩyĩrpa vitĩnnĩ.

*Çũnkũ sırt **aşındığından** kumla kaplanmış.*⁹⁴ (Ersoy, 2017: 402)

Bölümün girişinde (bkz. 5.3.1.) de söylendiği gibi bir öge hem fiil kategorisi olup hem referans indeks sahibi olamaz. Ancak *-nĩ* eki 217 ve 218’de bir fiil kategorisi özelliği gösterirken 219’da tipik bir ad kategorisi gibi (yani referans indeks sahibi gibi) davranmaktadır. Öte yandan bir birim (biçim değiştirmeden) hem fiil hem de ad kategorisi gibi davranamaz (bkz. *Tablo 1*). Bu durumda 217 ve 218’deki fiil kategorisi özelliği gösteren *-nĩ* eki ile 219’da ad kategorisi özelliği gösteren *-nĩ* ekinin birbirinden farklı olduğunu varsaymak gerekir. Buna göre 219’daki *-nĩ* ekinin üzerinde esasen sıfır ek niteliğinde bir adlaştırmacı vardır. Aksi takdirde, ana cümle çekimi olarak kullanılan bir ögenin durum çekimi alabilmesi mümkün değildir. İşte sıfır ek niteliğindeki adlaştırmacı, *-nĩ* eki üzerinde bir referans indeks tanımlamakta ve böylece *-nĩ* eki 219’da olduğu gibi durum çekimi olarak cümle ögesi olabilmektedir.

Özetle, durum çekimleri olarak cümle ögesi olabilen, yani ad kategorisi gibi davranan *-nĩ* eki üzerinde sıfır ek niteliğinde bir adlaştırmacının bulunduğu varsayılmalıdır.

5.3.4.1.2. *İkken* Parçacığının Sözlüksel Kategoriler Açısından Çelişkili Olan Görünümleri

ikken parçacığı SÇ’da, ana cümlelelerde birleşik zaman çekimi (klasik adlandırmayla) oluşturmak üzere kullanılmaktadır. Bu parçacık ana cümle birleşik zaman çekimi oluşturmada kullanıldığında genellikle ST’deki *-mXş* eki gibi işlev görmektedir. Yani bu ek ana cümle çekimlerinde bir çeşit (modern çalışmalarda adlandırıldığı şekliyle) kanıtsallık (evidensiyal) kategorisi olarak kullanılmaktadır. 220’de *ikken* parçacığının ana cümle birleşik zaman çekimi oluşturduğu görülmektedir:

⁹⁴ Cümlenin doğrudan çevirisi “*Çũnkũ sırt **aşındığından** kumla kaplanmış.*” şeklindedir. Cümlede *-rAn* ayrılma durumu çekimine girmiş olan *-nĩ* ekli yapı ST’ye doğrudan çevirildiğinde cümlenin bozuk olmaktadır. Çünkü *-DX* eki ST’de referans indeksine sahip olmayan bir birimdir ve ad durum çekimlerini alamaz.

220. Pír vĥitra tata Ībrayev Ul'yanovskri atĭ ĩleken ertelte te ĩslenĭ **ikken**.

Bir dönem, bir de Ībrayev Ulyanovsk'taki çizme diken ekipte çalışmış meğer / alışmışmış. (Güzel, 2012: 706)

220'e göre *ikken* parçacığının referans indeks sahibi olmadığı, yani onun bir fiil kategorisi olduğu söylenebilir. Öte yandan aynı parçacık, adcıl yükleme sahip cümlelerin, nesne pozisyonlarında kullanılmasını sağlamak üzere de işlev görmekte ve üzerine belirtme durumu çekimi almaktadır. 221'de *ikken* parçacığının (biçim değiştirmeden) yancümleyi adlaştırdığı ve üzerine belirtme durum çekimi aldığı görülmektedir:

221. şavna kura mana hama ta un kĭrse itet, **ham ĩřta ikkenne** tuyatĭp, umra manĭn maşına.

Bu nedenle ben de kendime geliyorum, nerede olduğumu fark ediyorum, önümde arabam. (Güzel, 2012: 712)

220 ve 221'e göre *ikken* parçacığı, biçim değiştirmeden hem ad hem de fiil kategorisi özelliği göstermektedir.

Bu bölüm içinde de tekrar tekrar bahsedildiği gibi (bkz. *Tablo 1*) bir birim, referans indeksine sahip olmak (dolayısıyla da ad kategorisi olmak) koşuluyla ad pozisyonlarında bulunabilmekte; referans indeksine sahip bir birim de nesne dışı pozisyonlarda bulunamamaktadır. Yani *ikken* parçacığı eğer referans indeksine sahip ise ana cümle çekimi olmamalıdır. Eğer referans indeksine sahip değil ise bu sefer de ad yancümlesi kurup durum çekimi almaması beklenir. Ancak yukarıdaki iki örnekte (220 ve 221) de görüldüğü gibi *ikken* parçacığı herhangi bir değişikliğe uğramaksızın hem nesne hem de nesne dışı pozisyonlarda bulunabilmektedir. Yani bu parçacık da hem referans indeksine sahip hem de değil gibi davranarak çelişkili özellikler göstermektedir. Bu durumda, 220 ve 221'deki *ikken* paracığlarının esasen birbirinden farklı olduğunu varsaymak gerekir. 221'de ad yancümlesi kurup durum çekimi alan *ikken* parçacığının üstünde sıfır ek niteliğinde bir adlaştırıcı varsayılabilir. Böylelikle, esasen bir fiil kategorisi olan *ikken* parçacığı referans indeks sahibi olmakta ve durum çekimi alabilmektedir.

5.3.4.1.3. -As Ekinin Sözlüksel Kategoriler Açısından Çelişkili Olan Görünümleri

SÇ'da sıfır adlaştırmacı aldığı düşünülen diğer bir ekin de -As olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu ek de (biçimsel bir farklılığa uğramadan) hem ad hem de fiil kategorisi özelliği göstermektedir.

-As eki, esasen -AssA / -Assi sözdizimsel adlaştırmacısını oluşturan ektir. Çoğunlukla sıfat-fiil eki olarak kullanılan bu ek aynı zamanda ana cümle çekimi olarak da kullanılmaktadır. Durmuş'a göre (2008: 335-336) -As eki, istek kipi işaretleyicisi olarak işlev görmektedir:

222.İr puşlasa kaşçen tırî virtîmîr, aştan **tupas** vîhîr san pata kilse larma?

...*Sabahtan akşama kadar ekin biçtik, senin yanına gelip oturmaya nasıl vakit **bulalım**?*
(Durmuş, 2008: 336)

222'de -As ekinin ana cümle çekimi olduğu görülmektedir. Buna göre -As ekinin bir fiil kategorisi olduğu ve dolayısıyla da referans indeks sahibi olmadığı söylenebilir. Öte yandan -As ekiyle oluşturulan kimi yancümleler ayrılma durum çekimi olan -rAn ekini alarak cümle ögesi de olabilmektedir. 223'te -As ekli yancümlenin -rAn durum ekini aldığı görülmektedir:

223. Itla pışkskersem vıl'îh-çirlihe **pîteresren** Turî vîsene şıvpa pîternî vara.

*Daha sonraları, çok büyük olanlar, hayvanları **bitireceğinden** (bitirecekten) Tanrı onları suyla yok etmiş.* (Bayram, 2008: 252)

222'de fiil işlevsel kategorisi olan -As ekinin 223'te tipik bir ad kategorisi gibi durum çekimi alması, yani yalnızca referans indeks sahibi ögelerin bulunabileceği bir sözdizimsel pozisyonda bulunması tutarsız bir durumdur⁹⁵. Bu tutarsızlık ise 223'teki -As ekinin üzerinde sıfır ek niteliğinde bir adlaştırmacının varsayılmasıyla çözülebilir. 223'teki -As ekli yancümle, bu sıfır adlaştırmacı ek sayesinde referans indeks sahibi olmakta ve durum çekimini üzerinde gösterebilmektedir.

⁹⁵ SÇ *pîteresren* yüklemine, *bitirecekten* olarak doğrudan ST'te çevirilememesi, bahsedilen tutarsızlığın kanıtıdır. Çünkü ST'de bir fiil kategorisi aynı zamanda (biçimsel olarak farklılaşmadan) ad kategorisi gibi işlev görüp durum çekimleri alamamaktadır.

Kısacası ad yancümlerinde *-mA*'nın üzerine geldiği varsayılan sıfır nitelikli adlaştırmacı ekin varlığı, *-ni̇* / *-As* ekleri ve *ikken* parçacığın çelişkili kullanımlarıyla da desteklenmektedir.

5.3.5. Genel Değerlendirme

Bölüm 2.5.2.'de SÇ *-ni* / *-As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin temelde bir eylem öbeğine sahip olup bu katman üzerinde bazı fiil işlevsel kategorilerinin yer aldığı, en üstte de bu fiil öbeği / cümle yapısının ad gibi davranmasının sağlayan yani onu dönüştüren bir ad kategorisinin bulunduğu üzerinde durulmuştu. Fiil öbeği / cümle yapısının dönüşümünü sağlayan bu ad kategorisi, cümleyi yöneten katman olarak düşünülmektedir. 5.3.2. ve 5.3.3. numaralı bölümlerde, SÇ *-ni* ve *-As* ekli yapılarda yancümleyi dönüştürüp onun ad gibi davranmasının sağlayan ve aynı zamanda yancümleyi yöneten ad kategorilerinin kalıplaşmış / doldurma 3. kişi iyelik eki ve kalıplaşmış yönelme durumu çekimi olduğu görüldü. 5.3.4. numaralı bölümde ise *-mA* ekinin iki farklı biçiminin olması gerektiği, bu ekin zarf-fiil ve ad yancümlerinde aynı yapıyı göstermesinden yola çıkılarak öne sürüldü.

Tüm bu düşüncelerin temeli ise sözlüksel kategorilerin, birbirilerinden farklı birtakım sözdizimsel davranışlara zorunlu olarak sahip olmalarıdır.

Bölüm 5.3.2.'de *-ni* ekli ad yancümlerindeki kalıplaşmış iyelik ekinin yancümle başı olduğundan bahsedildi. Buna göre kalıplaşmış iyelik ekinin öbek yapıda en tepede bulunması gerekmektedir. Şimdi de *-ni* eki üzerinde görülen ve dönüştürücü kategori olduğu düşünülen bu kalıplaşmış / doldurma 3. teklik iyelik ekinin, gerçekten de ad yancümle öbeğinin başı olup olmadığı ve hem yüzey hem derin yapının en üst katmanında yer alıp almadığını inceleyelim.

5.3.6. *-ni* Ekli Ad Yancümlerinde Baş *-i̇* ve Kanıtları

Bu bölüm, SÇ *-ni* ekli ad yancümlerinde en üstteki katmanın, yani yancümle başı olan BÖ'nün bir dilbilimsel malzemeyle dolu olduğunu varsaymaktadır. ST *-DXK* / *-AcAK* ekli ad yancümlerinde de *-k* ile dolu olduğu varsayılan bu yaklaşımın SÇ için hem yüzey hem de derin yapı itibarıyla daha sorunsuz olduğu da gösterilmeye çalışılacaktır.

SÇ *-ni* ekli ad yancümlelerinde yancümle başının kalıplaşmış ad kategorileri tarafından doldurulduğunu gördük, buna göre yönetici katman SÇ’da açık olarak bir dilbilimsel malzemeyle doludur, denebilir.

Şimdi, *-k*’nın yancümle başı dolayısıyla da en üstteki kategori sayılmasının ST için neden sorunluysen SÇ doldurma / kalıplaşmış iyelik ekinin *-ni* ekli ad yancümlelerinde baş sayılmasının neden sorunsuz olduğunu inceleyelim.

SÇ’da *-ni* ekli ad yancümlelerinde baş olarak, kalıplaşmış 3. kişi iyelik ekinin varsayılması, ST’ye göre daha sorunsuz bir varsayımdır. Çünkü ST’de baş olarak varsayılan *-k*’nın yüzey yapıdaki yansımasıyla ilgili sorunlar vardır. Eğer bir öge yapının başı konumunda ise o ögenin yapının en üstünde, yani en sondaki ek / parçacık olması beklenir. Ancak ST’de baş olduğu varsayılan *-k* ögesinden sonra adsal uyum kategorisi (iyelik ekleri) gelmektedir. Bu durumda yapının en üstteki ögesinin iyelik eki olduğu düşünülebilir. Ancak Kural (1993) ST ad yancümleleri üzerinde çalkalama, bağlama ve yükseltme işlemlerini test ederek iyelik ekinin en üstte bulunmadığını, yüzey yapıdaki görünüm yanıltıcı olduğunu öne sürmüştür.

Uzun’a göre de (2000: 370-371) eğer iyelik eki en üstteki öge (yani yancümleyi dallandıran öbeğin baş *-head*⁹⁶ konumundaki ögesi) olsaydı, özne de bu ögenin göstericisi konumuna yükselecekti, yani yancümlelerin soldan en dıştaki ögesi olması gerekecekti. Ancak ad yancümlelerinde öznenin soldan en dıştaki öge olmadığı, öznenin önce yancümle nesnesinin gelebiliyor olmasından anlaşılmaktadır:

224. Berna [**okula** Ahmet’in gideceğini] duydu. (Uzun, 2000: 371)

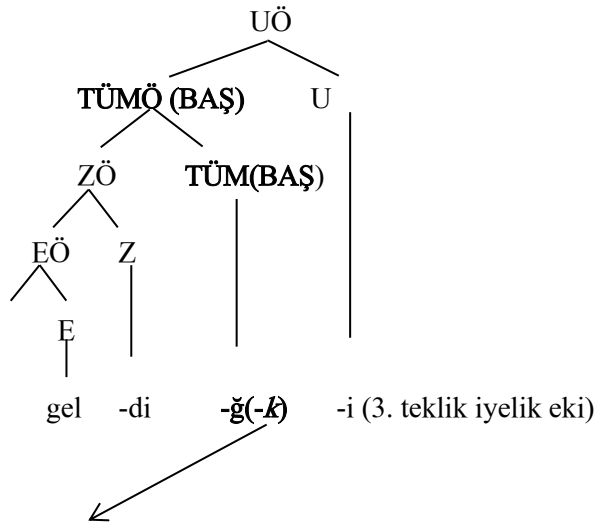
224’te yancümlelerin dolaylı nesnesi olan *okula* ögesinin öznenin soldan en dıştaki öge olmadığına işaret etmektedir. Buna göre de, yüzey yapıda en üstte duran iyelik ekinin esasen (derin yapıda) en üstte olmadığı ortaya çıkmaktadır.

SÇ *-ni* ekli ad yancümlelerinde ise kalıplaşmış/doldurma bir 3. teklik iyelik ekinin olduğunu görmüştük. Ancak SÇ’daki bu kalıplaşmış iyelik ekinin soldan en dıştaki öge olmadığı de bilinmektedir. Bu ek, *-ni* ekli ad yancümlelerinin tümünde, *-As* ekli ad yancümlelerinin ise bir kısmında, öznenin sayı-kişi niteliklerinde

⁹⁶ Bu terimin İngilizce karşılığının da verilme nedeni, *baş öge* terimiyle kastedilenin daha iyi anlaşılabilmesidir.

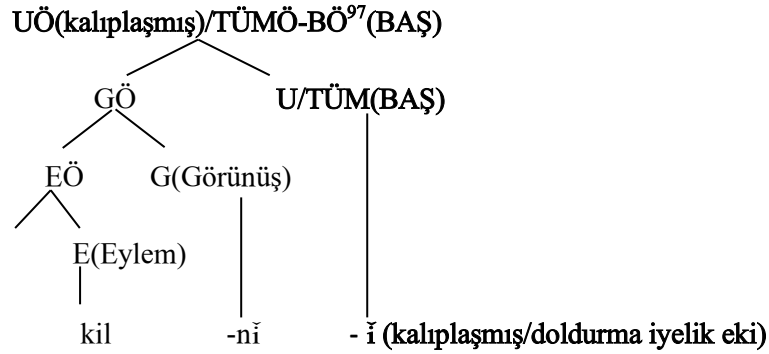
bağımsız olarak, ek sırası bakımından en sonda görünen ektir. Yani SÇ'da yüzey yapıda da, kalıplaşmış iyelik ekinin en üstteki, yani en sondaki öge olduğu; bu kalıplaşmış iyelik eki ekinin yancümlenin baş ögesi olarak düşünülmesine (yüzey yapı bakımından) hiçbir engel olmadığı söylenebilir. Aşağıdaki *Şekil 8*, Uzun'dan (2000: 370) alınmış olup ST'ye aittir. Bu şema, ST'de *-k* ögesinin yancümle başı olarak varsayılmasının yüzey yapı itibarıyla sorunlu olduğunu göstermektedir. *Şekil 9*, SÇ için önerilmekte olup kalıplaşmış iyelik ekinin baş öge olarak sayılmasının yüzey yapı bakımından da sorunsuz olduğunu gösteren şemadır:

Şekil 8: ST ad yancümlerinde baş'ın (TÜM) sesbilimsel bir malzemeyle temsil edildiğini gösteren ağaç dallanma şeması

ST ad yancümlerinde TÜMÖ'nün biçimbilgisel temsili ve dolayısıyla da yancümlenin en üst katmanındaki baş olduğu düşünülen parça

Şekil 9: SÇ ad yancümlerinde baş'ın (TÜM) sesbilimsel bir malzemeyle temsil edildiğini gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 9'da, Şekil 8'den farklı olarak, yancümle başı sayılan / yancümle öbek yapısının en tepesinde bulunduğu varsayılan ögenin yüzey yapı bakımından da en tepede olduğuna dikkat edelim.

5.3.6.1. -i Kalıplaşmış / Doldurma İyelik Ekinin Öbek Yapıda En Üstte Olduğunun Sözdizimsel Kanıtları

SÇ *-ni* ekli ad yancümlerinde, *-i* kalıplaşmış / doldurma 3. kişi iyelik ekinin ek sırası bakımından en sonda bulunması temel alınarak, yancümle başının / BÖ'nün dilbilimsel bir malzemeyle (kalıplaşmış / doldurma iyelik ekiyle) dolu olduğundan önceki sayfada bahsedildi. Böyle bir varsayım, ST için, *-k* başının ek sıralamasında en sonda bulunmamasından dolayı sorunluysa da, ancak SÇ *-ni* ekli ad yancümlerindeki ek sırasına bakarak, benzer türde bir varsayımın yüzey yapı itibarıyla da sorunsuz olduğu söylendi. Bu bölümde ise, *i* kalıplaşmış / doldurma iyelik ekinin baş konumunda olmasının, dolayısıyla da öbek yapının en üstünde bulunduğu varsayılmasının, *-ni* ekli ad yancümlerindeki öznenin bağlanma olanaklarıyla da desteklendiği gösterilecektir.

Kalıplaşmış / doldurma iyelik ekinin en üstte olduğunun dolayısıyla da bu ekin, yancümlerin baş ögesi olduğunun sözdizimsel bir kanıtı *-ni* ekli ad yancümleri içindeki öznenin, hem yancümle içinde kalabilmesi hem ana cümle öznesine bağlanabilmesi hem de ana cümle dışında bir öncüle bağlanabilmesidir⁹⁸. *-ni* ekli ad

⁹⁷ Şemada TÜMÖ olarak gösterilen öbek esasen ana cümlelere ait olan öbeğdir. 3. Bölüm'de bu TÜMÖ'nün SÇ ad yancümle yapılarında, ana cümlelerdekinden farklı bir BÖ olduğunu görmüştük.

⁹⁸ Burada, öznesi kapalı olan ad yancümleri göz önünde bulundurulmuştur.

yancümlerinde öznenin serbestçe bağlanması karşısında 3. kişi iyelik ekinin (kalıplaşmış / doldurma iyelik eki) herhangi bir etkisinin olmaması, bu ekin ad yancümlerinin baş ögesi olduğunu göstermektedir.

Ad yancümle öznesi de bu baş ögenin göstericisi konumunda bulunmaktadır. Öznenin bu konumda bulunması ise, onun UÖ'nün (uyum öbeğinin) biçimbilgisel temsili olan U ögesinden (kalıplaşmış/doldurma iyelik ekinin biçimbilgisel temsili olan *-i*) yüksek bir konumda olması demektir (Uzun, 2000: 372). Bu nedenle, *-ni* ekli ad yancümlerinde özne, kalıplaşmış iyelik ekinden etkilenmeksizin (U / BAŞ) ana cümleye, cümle dışına ve yancümle içinde olmak üzere farklı bağlanma seçeneklerine, yapı değiştirmeden sahip olabilmektedir. Bu durumu örnekler üzerinden açıklayalım.

SÇ *-ni* ekli ad yancümlerinde birinci kişi çekiminde çoğunlukla kişi zamiri kullanılmakta, bu yolla kişi ifadesi sağlanmaktadır. Ancak kimi *-ni* ekli ad yancümlerinde kişi zamirinin kullanılmadığı da dikkat çekmektedir. 225 ve 226'da *-ni* ekli ad yancümleri görülmektedir. 225'teki yancümlede kişi ifadesi *ham* zamiriyle verilirken 226'daki ad yancümlerinin öznesi hakkında bilgi veren herhangi bir öge bulunmamaktadır:

225. Atya, **ham** mınle **purinnine** kītartatīp.

Haydi, benim nasıl yaşadığımı göstereceğim. (Yener, 2010: 325)

226. Milan operinçe temişe pulnī - **iltnine** astumastīp, Parijre kontsertsene ürekelenī - **iltnine** astumastīp.

Milan operasında çok defalar bulundum, böylesini dinlediğimi hatırlamıyorum, Paris'te konserlere gittim durdum, işittiğimi hatırlamıyorum. (Güzel, 2012: 736)

225'te dönüşlülük zamiri yoluyla yancümle öznesinin 1. kişi olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan 226'daki ad yancümlerinde herhangi bir zamir de bulunmamasına rağmen özne 1. kişi olarak anlaşılmaktadır. Yani ad yancümle öznesi yine ana cümle öznesine bağlanmaktadır. Ancak 226'daki örneği başka bir bağlama koyarsak, ad yancümle öznesinin hem 2. kişi hem de 3. kişi olarak anlaşılması da mümkün olmaktadır.

226'daki ad yancümləsi, öznesi bakımından aşağıdaki çeviriler gibi de anlamlandırılabilir:

- *Böylesini (senin/onun) dinlediğini hatırlamıyorum.*

227'de ise, ad yancümləsi yapı olarak 226'dakiyle aynı olmasına rağmen yancümle öznesinin 2. kişi olarak anlamlandırılıp ana cümle öznesine bağlandığı görülmektedir:

227. Esir **şıśa tuymannine** inenmelle.

Siz, şışleri fark etmediğinizden emin olmalısınız. (Yener, 2010: 302)

228'de ise ad yancümle öznesi 3. kişi iken ana cümle öznesi 1. kişidir. Yani ad yancümle öznesi, 226 ve 227'den farklı olarak ana cümle öznesine bağlanmamaktadır:

228. Mınşın **sınçırlanine** pilmestip şav.

Niçin zincirlediğini bilmiyorum. (Bayram, 2008: 266)

228'deki ad yancümlesinde özne, anacümle öznesine bağlanacak şekilde de anlamlandırılabilir:

-*Niçin zincirlediğimi bilmiyorum.*

Tüm bu örnekler, *-ni* ekli ad yancümlelerinde öznenin (kapalı olmak kaydıyla) hem ana cümleye hem de yancümle içinde bağlanabildiğini göstermektedir. Tüm bu bağlanma seçenekleri için *-ni* ekinin aynı biçimi kullanılmakta, biçimsel bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla öznenin bağlanmasının, kalıplaşmış iyelik ekinden etkilenmediği ortaya çıkmaktadır. Bu da öznenin, ad yancümlisini dallandıran UÖ'nün (kalıplaşmış iyelik ekinin baş konumunda bulunduğu katman) göstericisi konumunda olduğunu, yani U'dan daha yüksekte olduğunu göstermektedir. Özne farklı bağlanma seçeneklerinin U tarafından engellenmemesinin temel sebebi de, öznenin öbek yapıdaki bu konumudur.

Özetle yancümle öznesinin, UÖ'nün biçimbilgisel temsili olan kalıplaşmış / doldurma iyelik eki *-i* 'nin gös / spec konumuna yükselmesi ve buradan da farklı öznelere bağlanabilmesi, *-i* 'nin yancümle öbek yapısında en üstte olduğuna, dolayısıyla baş olarak varsayılmasının sorunsuz olduğuna işaret etmektedir.

5.4. SONUÇ

Bu bölümde genel olarak, SÇ ad yancümlelerini ada dönüştüren kategorinin *-ni* ekli ad yancümlelerinde kalıplaşmış / doldurma 3. kişi iyelik eki, *-As* ekli ad yancümlelerinde kalıplaşmış / doldurma 3. kişi iyelik eki - yönelme durumu çekimi olduğu öne sürüldü.

-mA ekli ad yancümlelerinin farklı işlevlerde aynı biçimi göstermesinden yola çıkarak, iki farklı *-mA* ekinin kullanıldığı varsayılp ad yancümlesi kuran *-mA* eki üzerinde sıfır niteliğinde bir dönüştürü ad kategorisi olması gerektiğinden bahsedildi.

Ayrıca *-ni* ekli ad yancümlelerinde, kalıplaşmış / doldurma 3. kişi iyelik ekinin, yancümle başı ve dolayısıyla da yancümle yapısının en üst katmanında bulunduğu varsayılmasının ST'ye göre daha sorunsuz olduğu, yancümlelelerin yüzey yapısı ve özne bağlama özelliklerinden yola çıkılarak açıklanmaya çalışıldı.

6. BÖLÜM

STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNDE ORTA KATMAN

Bu bölümde, Baker'daki (2003; 2011) çözümlenmeler kullanılıp ad yancümlerinin farklı sözdizimsel özellikleri temel alınmak suretiyle öbek yapılarındaki orta katman⁹⁹ ve bu katmanın kategorik özellikleri incelenecektir¹⁰⁰. SÇ ad yancümlerindeki orta katmanın incelenmesi amacıyla Baker'da (2003) önerilen sözlüksel kategoriler ve bu kategorilerin sözdizimsel özellikleri de temel alınacaktır.

SÇ ad yancümlerinin orta katmanlarının kategorik niteliklerinin incelenmesi, bu ad yancümleri arasındaki adlaşma seviyesi farklarının anlaşılmasına ışık tutabilir. Öyleki ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin farklı adlaşma seviyesine sahip yancümler olması, birçok Türk dilinde olduğu gibi, orta katmanı oluşturan başların kategorik niteliklerinin farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Fakat bu bölümde SÇ ad yancümleri arasındaki adlaşma seviyesi farklarının, diğer Türk dillerinde genelde olduğu gibi¹⁰¹ orta katmanın niteliklerinden kaynaklanmadığı öne sürülecektir. SÇ ad yancümlerinin bir ad kategorisi gibi davranabilme bakımından farklılaşması, onların sahip olduğu dış katman¹⁰² niteliğiyle de ilgili olabilir. Dolayısıyla bu bölümde ad yancümlerinin dış katman özellikleri hakkında fikir veren sözdizimsel özelliklere değinilecektir.

Tezin bu bölümünde önce Baker'daki (2003; 2011) *sözlüksel kategoriler* ve onların sözdizimsel özellikleri ile ilgili açıklamalar verilecektir. Sonraki bölümlerde ise SÇ ad yancümlerinde orta katmanları oluşturan başın kategorik özelliklerini gösteren sözdizimsel niteliklerinden bahsedilecek, SÇ ad yancümlerinin dış katman özellikleri incelenecektir. Sonuç olarak SÇ ad yancümlerinin üçünde de (*-ni / -As* ve *-mA* ekli ad

⁹⁹ SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde orta katman, adlaştırmacı katmandan önce gelen ve *-ni / -As*, *-mA* eklerinin *baş (head)* olduğu katmana karşılık gelmektedir.

¹⁰⁰ Orta katmanı temsil eden *-ni / -As* eklerinin kategorik özellikleriyle ilgili incelemeler bölüm 3.2.2.'de kısaca verilmişti. Mevcut bölümde ise orta katmanı oluşturan bu eklerin detaylı incelenmesi, SÇ ad yancümlerinin çeşitli sözdizimsel özellikleriyle ilişkilendirilerek yapılacaktır.

¹⁰¹ Türk dillerinde ad yancümleri, adlaşma seviyeleri bakımından birbirlerinden farklıdır. Bu durum ise genel olarak, çekirdekdeki fiil öbeğini adlaştırdığı varsayılan ekin (partisip-sıfatfiil, gerund, mastar, fiilimsi / başka bir deyişle orta katmanı oluşturan ek) kategorik niteliğiyle ilişkilendirilmektedir.

¹⁰² Burada cümlenin dış katmanı olarak adlandırılan katman, yancümlenin tek başına diğer cümle öğeleri ve birimlerle girdiği sözdizimsel ilişkiyi belirlemektedir. Yani yancümlenin dış katmanı, o yancümlenin sahip olduğu sözdizimsel pozisyon imkânları ve durum / uyum çekimi özelliklerinin belirleyicisidir.

yancümleri) orta katmanı oluşturan başın kategorik niteliğinin aynı olduğu, bu ad yancümleri arasındaki adlaşma seviyesi farklarının, orta katmanı oluşturan başın kategorik niteliğinden bağımsız olduğu öne sürülecektir.

İlk olarak sözlüksel kateogiler ve onların sözdizimsel özelliklerini açıklayalım.

6.1. SÖZLÜKSEL KATEGORİLER ve SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

Baker (2003; 2011) fiil, sıfat ve ad olmak üzere üç sözlüksel kategoriden bahsetmektedir. Bu kategoriler ve özelliklerini bir tabloda gösterelim:

Tablo 2¹⁰³: Referans indeks sahibi olan / olmayan sözlüksel kategoriler

Kategoriler	Referans İndeks Sahibi	Referans İndeks Sahibi Değil
<i>Gös (spec) sahibi</i>	**	Fiil
<i>Gös (spec) sahibi değil</i>	Ad	Sıfat

Baker (2003: 265-275; 2011:1168)

Yukarıdaki tabloya göre ad kategorisi olan birimler (işlevsel başlar) *referans indeks*¹⁰⁴ sahibidirler. Yani bir birimin ad kategorisi sayılması, onun referans indeks sahibi olmasıyla açıklanmaktadır. Referans indeks sahibi olan adlar *gös (spec)* sahibi olmamaktadırlar¹⁰⁵.

Fiil kategorisinin ayırıcı özelliği ise referans indeksi sahibi olamayıp *gös (spec)* sahibi olmasıdır¹⁰⁶. Kısacası bir birim, eğer ad ise *gös (spec)* konumunda üretilmiş özne sahibi olmamakta; eğer *gös (spec)* konumunda üretilmiş bir özne sahibiyse ad kategorisi olmamakta / referans indeks sahibi olmamaktadır. Yani bir kategori, hem referans indeks sahibi olup (ad kategorisi olup) hem de *gös (spec)* konumunda üretilmiş bir özneye sahip olamamaktadır. Bu nedenle, tabloda ** işaretiyle gösterilen kutucukta herhangi bir kategori bulunmamaktadır. Öte yandan SÇ'daki *-mA* ekli ad ve zarf-fiil

¹⁰³ *Tablo 2, 5. Bölüm*'de verilen *Tablo 1*' in orijinal biçimidir.

¹⁰⁴ Referans indeks sahibi olmak, bir kategorinin ad pozisyonlarında bulunup durum çekimleri alabilmesini sağlamaktadır.

¹⁰⁵ Ad kategorilerinin *gös (spec)* konumlarında bulunan özneler bu konuma yükseltme işlemi sonucunda gelmektedirler.Yani, ad kategorilerinin özneleri bu kategorilerin *gös (spec)* konumunda üretilememektedir.

¹⁰⁶ Fiil kategorilerinin *gös (spec)* konumundaki özneler, bu konumuna yükseltme işlemiyle gelmemektedir. Yani, özneler bu konumda üretilmektedir.

yancümleri, bu temel kabülü ihlal ediyormuş izlenimi vermektedirler. Fakat *-mA* ekli yancümlerin de esasen *Tablo 2* 'deki sözlüksel kategoriler varsayımına uygun davrandığı, esasen iki farklı *-mA* ekinin SÇ'da kullanıldığı öne sürülerek bölüm *5.3.4.*'te zaten açıklanmıştı.

Şimdi de Baker'daki (2011) yöntemin neden seçildiğinden kısaca bahsedelim.

6.2. BAKER ve İŞLEVSEL - TİPOLOJİK ÇALIŞMALAR

Bir üst sayfada bahsedilen temel kabüller (bkz. *Tablo 2*) kullanılarak, SÇ ad yancümlerinin öbek yapısında orta katmanı oluşturan başların (*-ni / -As* ve *-mA* sözdizimsel adlaştırmalarının kalıplaşmış iyelik eki / durum eki / sıfır adlaştırmacı almadan önceki biçimleri olan *-ni / -As ve -mA* ekleri) kategorik nitelikleri incelenecektir. SÇ ad yancümlerindeki orta katmanı oluşturan başın incelenmesi, bu ad yancümlerinde adlaşmanın hangi katmanla birlikte başladığını da gösterecektir. Bu incelemeler de genel olarak ad yancümlerinin adlaşma seviyesi hakkında fikir verebilir.

Öte yandan ad yancümlerinin adlaşma seviyelerini anlayabilmek için genellikle bu ad yancümlerinin tipik ad pozisyonlarında bulunabilme imkânları dikkate alınmıştır. Yüklemin geçişli olduğu cümlelerde özne, belirtisiz isim tamlamalarında (standart ad öbekleri) tamlayan, yalnızca adları seçen edatlara tümleş olabilmek gibi imkânlar, ad yancümleri adlaşma seviyeleri bakımından ayırmak üzere kullanılmaktadır. SÇ ad yancümleri ise bu sözdizimsel imkânlarla sahip olabilmek bakımından çelişkili durumlar sergilemektedir. Örneğin, genellikle *-ni* ekli ad yancümleri geçişli yüklemelerin öznesi olurken belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan olamamaktadırlar. Öte yandan *-As* ekli ad yancümleri belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan olabilirken geçişli yüklemelere özne olarak genellikle kullanılamamaktadır. Yalnızca adları tümleş olarak kabul eden edatların ise bir kısmı yalnızca *-ni* ekli ad yancümlerini de kabul ederken bir kısmı yalnızca *-As* ekli ad yancümlerini kabul etmektedir. *-mA* ekli ad yancümleri ise yukarıda sayılan ayırt edici ad pozisyonlarından hiçbirinde (genel olarak) bulunmamakta; yalnızca (*-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinin de bulunabildiği) nesne pozisyonunda bulunabilmektedirler.

SÇ ad yancümlerinin yukarıda bahsedildiği şekildeki çelişkili sözdizimsel pozisyon imkânları, onları adlaşma seviyeleri bakımından ayırmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla

adlaşma seviyelerinin detaylıca görülebilmesi adına öbek yapı incelemesi yapmak daha doğru olabilir. Baker'ın (2003; 2011) bu bölümde temel alınmasının sebebi de Comrie (1976), Croft (1991, 2001), Koptjevskaja-Tamm (1993), Cristofaro (2003), Malchukov (2004) gibi işlevsel-tipolojik çalışmalardaki yöntem ile (ki bu yöntem yalnızca, üst paragrafta bahsedilen şekilde yancümlelerin sözdizimsel pozisyon imkânlarını göz önünde bulundurmaktadır), üretici dilbilgisi kuramının sözlüksel kategoriler çözümlemesini birleştirerek kullanıyor olmasıdır.

Çeşitli dillerdeki ad yancümlelerinin bazı türlerinde ad özellikleri ağır basarken bazılarında fiil / cümle özellikleri ağır basabilmektedir. Örneğin kimi dillerde nesne, özne ve zarfların aldığı çekimler ana cümle ve yancümlede farklı olabilmektedir. Bu durum ise temelde adlaşma seviyesiyle ilgili olmalıdır. Adlaşma seviyesini inceleyen çalışmaların ise genellikle Comrie (1976), Croft (1991, 2001), Koptjevskaja-Tamm (1993), Cristofaro (2003), Malchukov (2004) gibi işlevsel - tipolojik çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir. Baker (2011), bu tipolojik yaklaşım ile üretici dilbilgisinin sözlüksel kategoriler çözümlemesini birleştirerek ad yancümlelerini incelemektedir. Üretici dilbilgisi ve sözlüksel kategoriler yaklaşımının çözümlemede kullanılması, yukarıdaki işlevsel-tipolojik çalışmaların çoğu zaman gözden kaçırdığı diğer sözdizimsel görünümleri açıklaması bakımından da öne çıkmaktadır.

Üretici dilbilgisinin katı sözlüksel kategorilerinin aksine, Türk dillerinde karışık / orta kategorilerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, örneğin bitimli yapıdaki ad yancümleleri (KDY / ECM yapıları, ST *diye* edatlı yapılar, SÇ *tese* edatlı yapılar) adlaşma seviyesi en düşük yapılar *partisip ekli* ve *gerund / mastar ekli*¹⁰⁷ yapılar adlaşma seviyesi daha fazla olan yapılar olarak sınıflanmaktadır. Yani en yüksek adlaşma seviyesine sahip yapılar gerund / mastar ekli yapılar iken, sıfat-fiil yapıları orta seviyede adlaşmış yapılardır¹⁰⁸. Bu sıralanma, bir diğer kıyı dili olan Yakutçada bile aynıdır (Baker, 2011: 1166-1167). SÇ'da ise *mastar ekli yapılar>sıfat-fiil ekli*

¹⁰⁷ Buradaki terimler Baker'daki (2011) genel sınıflamaya göre kullanılmıştır. Baker'ın (2011) kullandığı *partisip* terimi bu tezde genel olarak *sıfat-fiil* terimiyle karşılanmaktadır.

¹⁰⁸ Bölüm 2.2.'de, ad yancümlelerinin genel olarak karışık yapılar (mixed extended projections) olduğu ve hem fiil hem de ad katmanlarının birleşmesiyle oluştuğundan bahsedilmiştir. Üretici dilbilgisi modeli de yancümlelerin farklı adlaşma seviyelerini, fiil katmanlarının ad katmanlarıyla nerede birleştiğine dayandırmaktadır. Buna göre tipik bir cümlede fiil katmanlarını oluşturan birkaç farklı baş bulunmaktadır. Bu başlar V (Eylem), v (Çatı), Asp (Görünüş), Tense (Zaman), Mood (Kip) vs. gibidir. Adlaşma seviyelerinin farklılaşması da bu başların hangisinin bir adıl baş ile yer değiştirdiğine bağlıdır.

yapılar>bitimli yapıdaki ad yancümle yapıları şeklindeki adlaşma seviyesi sıralamasının tam anlamıyla geçerli olmadığı dikkat çekmektedir. Referans indeksine sahip katman itibariyle SÇ ad yancümle türlerinin (-*ni* / -*As* ve -*mA* ekli ad yancümlerinin) hepsinin sıfat-fiil ekli yapılar gibi davrandığı, tezin bu bölümünde öne sürülmektedir¹⁰⁹. Çünkü SÇ ad yancümlerinin tümünde de, orta katmanı oluşturan baş bir ad kategorisi değildir, tıpkı diğer birçok Türk dilindeki sıfat-fiil ekli ad yancümlerinde olduğu gibi.

Şimdi SÇ -*ni* / -*As* ve -*mA* ekli ad yancümlerinin adlaşma seviyelerini gösteren sözdizimsel özellikler itibariyle ayrıştığı / benzeştiği durumlardan bahsedelim.

6.3. STANDART ÇUVAŞÇA -*ni* / -*As* ve -*mA* EKLİ AD YANCÜMLELERİNİN AYRIŞTIĞI / BENZEŞTİĞİ DURUMLAR¹¹⁰

SÇ ad yancümlerinin orta katman nitelikleri ve adlaşma seviyelerini göstermeleri bakımından birtakım sözdizimsel özellikler dikkate alınmıştır. Bu sözdizimsel özellikler bakımından -*ni* / -*As* ve -*mA* ekli ad yancümleri karşılaştırılmıştır¹¹¹. SÇ ad yancümleri, *tese* edatlı yapılarla benzeştikleri sözdizimsel özellikler bakımından dikkat çekmektedir. Bu sözdizimsel özellikler şunlardır:

- Öznelerin yükseltilebilmesi
- Yalın özneye sahip olma
- Dolaylı soru ifade edebilmek
- Yancümle yüklemdeki olumsuzluğun olumsuz özne (NPI) işaretleyebilmesi
- Sıfat yancümlesi (ilgi yancümlesi) kurabilme

¹⁰⁹ Türk dillerinin *mastar ekli yapılar > sıfat-fiil ekli yapılar > bitimli yapıdaki ad yancümle yapıları* adlaşma seviyesi sıralaması SÇ için geçersiz gibi görünmektedir. SÇ'daki sözdizimsel adlaştırmaların tümü, adlaşma seviyeleri bakımından diğer Türk dillerindeki sıfat-fiil ekli yapılar gibi davranmaktadır. SÇ'daki adlaşma seviyesi sıralaması şöyledir: *sıfat-fiil ekli / mastar ekli yapılar > bitimli yapıdaki ad yancümle yapıları*

¹¹⁰ Bu başlık sonraki sayfalarda, benzeşen ve farklılaşan durumları inceleyen iki alt başlığa ayrılmaktadır.

¹¹¹ SÇ'da *tese* edatına tümleç olarak ana cümleleri alabilmektedir. *Tese* edatlı bu yapılar ise ana cümlelerin nesnesi pozisyonunda kullanılabilir. Nesne pozisyonunda kullanılabilen yancümler arasında adlaşma seviyesi en düşük olduğu düşünülen bu tür yancümler de karşılaştırmada (gerekli görülen yerlerde) kullanılmıştır. Böylelikle -*ni* / -*As* ve -*mA* ekli ad yancümlerinin ana cümlelere ne ölçüde benzediği gösterilmeye çalışılmaktadır.

Bu sözdizimsel özellikler, diğer Türk dillerinde genellikle sıfat-fiil ekli ad yancümlerinin sahip olabildiği özelliklerdir. Örneğin Yakutçada bu sözdizimsel özellikler yalnızca sıfat-fiil ekli ad yancümlerine özeldir. SÇ'da ise hem sıfat-fiil ekli ad yancümleri olan *-ni / -As* ekli ad yancümleri hem de *-mA* ekli ad yancümleri bu özelliklere sahiptir. Bu durum ise SÇ ad yancümlerindeki orta katmanın niteliğiyle ilgilidir. Öyle ki SÇ ad yancümlerinin üçünde de orta katman kategorik olarak ad değildir.

SÇ ad yancümlerinin diğer Türk dillerinden farklılaştığı bir başka durum ise yancümlerdeki özne durum çekimi ve dış yapı özellikleridir. SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin üçünde de genellikle yalın durum çekimli özne bulunmaktadır. Öte yandan diğer Türk dillerinde, ad yancümle öznelerinin genellikle ilgi durumu aldığı bilinmektedir.

SÇ ad yancümleri, ortaklaştıkları birçok özelliğin yanında dış dağılımları bakımından farklı davranabilmektedirler. SÇ ad yancümlerinin, aşağıdaki dış yapı özellikleri bakımından birbirinden farklı davrandığı dikkat çekmektedir. Öte yandan diğer Türk dillerindeki ad yancümleri, SÇ'dan farklı olarak, aşağıda verilen durumlar bakımından kendi içlerinde benzer özellikler göstermektedirler:

-Durum çekimi almak

-Adsal uyum eki / iyelik eki almak

-Tipik ad pozisyonlarında bulunabilmek

Yukarıdaki dış yapı özellikleri bakımından SÇ *-ni / -As* ekli ad yancümleri ada daha yakın özellikler göstermektedir. *-mA* ekli ad yancümleri ise, yukarıdaki dış yapı özellikleri itibarıyla, adlaşma seviyesi daha düşük olan yapılar gibi görünmektedir.

İlk olarak SÇ ad yancümlerinin birbiriyle benzeştiği özellikler incelenecektir. SÇ ad yancümlerinin ortaklaştığı bu sözdizimsel özellikler, ad yancümlerinde orta katmanı temsil eden eklerin referans indeksi sahibi olmamalarıyla, yani ad kategorisi olmamalarıyla açıklanacaktır; sonuç olarak SÇ hem *-ni / -As* hem de *-mA* ekli ad yancümlerinin orta katmanları bakımından aynı kategorik nitelikte oldukları öne sürülecektir.

Sonraki bölümde ise SÇ ad yancümlerinin farklı davrandığı dış dağılım özelliklerinden tipik ad pozisyonlarında bulunma imkânları incelenecektir. SÇ ad yancümlerinin orta katman itibariyle benzer olmasına rağmen (başka bir deyişle adlaşmanın bu katmanda değil en üstteki katmanla birlikte başlamasına rağmen) adlaşma seviyelerinin farklı olduğu, bahsedilen sözdizimsel pozisyon farklarına dayandırılacaktır.

Şimdi, SÇ ad yancümlerinin benzer davrandığı sözdizimsel özelliklere dönelim.

6.3.1. Standart Çuvaşça *-ni / -As* ve *-mA* Ekli Ad Yancümlerinin Benzeştiği Durumlar

Bu bölümde SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinin benzer özellikler gösterdiği durumlar incelenecektir. Burada konu edinilen sözdizimsel özelliklerin, SÇ ad yancümlerinde orta katmanı oluşturan başın kategorik olarak ad olmadığını gösterdiği düşünülmektedir.

Öncelikle öznelerin yükseltilmesi durumunu inceleyelim.

6.3.1.1. Öznelerin Yükseltilmesi

Baker (2011: 1180) ve Uzun'a (2000: 78) göre ad öbeği özelliği gösteren yapıların içinden herhangi bir öge dışarı çıkarılamamakta¹¹², dolayısıyla ana cümleye de yükseltilememektedir. Bu durumu ST ve SÇ'daki belirtili isim tamlamaları vasıtasıyla açıkça görebiliriz. Aşağıda sırasıyla ST ve SÇ iyelik öbeklerinde, tamlayan ögenin iyelik öbeğinden dışarı çıkamadığı, yani belirtme durum çekimi alamadığı görülmektedir:

229. benim arabam / *beni arabam

230. manın açam / *mana açam

benim çocuğum

¹¹² Chomsky'nin (2000; 2001) *Aşama Girilmezlik Koşulu* (Phase Impenetrability Condition / PIC) da ad öbeklerinin dışına herhangi bir ögenin çıkarılamayacağını öngörmektedir.

SÇ'da adlaşma seviyesi en düşük yapı olan ve *tese* edatı aracılığıyla ana cümle yüklemine bağlanan yancümle yapılarında özne, 229 ve 230'daki ad öbeklerinin aksine yükseltilebilip belirtme çekimi alabilmektedir.

Öncelikle SÇ'nın *tese* edatlı yancümlelerini örneklendirelim:

231. Tol'ka **hulpuşsinçe larat'** *tese* kalaşsi. (Bayram, 2008: 36)

*Sadece insanın omuzlarında oturur diye söylerler*¹¹³..

232. Vişemşin ukşa-tenki tikkalama **kirlî mar tese** inenteret pire.

Onlar için para harcamak gereksiz diye / gereksiz olduğuna inandırıyor bizi. (Ersoy, 2017: 291)

231 ve 232'de biçimsel olarak bitimli yapıda olduğu görülen yancümlelerin, *tese* edatı yardımıyla ana cümlede nesne pozisyonunu tuttuğu görülmektedir. İşte SÇ'nın (-ni / -As ve -mA ekli yancümleleri gibi) ad pozisyonlarında bulunabilen bu tür yancümleleri, adlaşma seviyesi bakımından en geride olan yancümlelerdir. Bu tür yancümlelerin özneleri, belirtme çekimi alarak ana cümleye yükselbilmektedir. 233 ve 234'te *tese* edatlı yancümle öznelerinin belirtme çekimi aldıkları ve ana cümleye yükseldikleri görülmektedir:

233. Saltaksem **mana** şofer *tese* şutları pulmalla. (Güzel, 2012: 712)

*(Muhtemelen) askerler beni şoför (diye) sandılar*¹¹⁴.

234. **Hama** pırre te 65 şul purinnî *tese* kalas kilmest.

Kendimi hiçbir zaman 65 yıl yaşamışım diye anlatmak istemiyorum. (Yener, 2010: 154)

tese edatlı yancümlelerde olduğu gibi -ni / -As ve -mA¹¹⁵ ekli ad yancümlelerinde de öznenin belirtme çekimi alarak ana cümleye yükseltilebildiği dikkat çekmektedir¹¹⁶.

¹¹³ Cümlenin alındığı kaynakta çeviri şöyledir: *Sadece insanın omuzlarında oturur, derler.*

¹¹⁴ Cümlenin alındığı kaynakta çeviri şöyledir: *Muhtemelen askerler beni şoför sandılar.*

235, 236 ve 237’de sırasıyla *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümleri bulunmaktadır. Bu yancümlere anlamsal olarak bağlı olduğu belli olan öznelerin belirtme çekimi aldığı, yani ana cümleye yükseltildiği görülmektedir:

235. **Uksana** ıştırta vırtnine piletin.

Paranın (parayı) nerede olduğunu biliyorsun. (Yener, 2010: 141)

236. Vıl vara, şav usal hıl, **Ulıpa** sunarta şüreni çuhne şıvırma **vırtassa** sıhlama tıtınat’.
(Bayram, 2008: 296)

*O sonra, bu kötü kış, **Alpin (Alpi)** ava çıktığında uyumaya **yatmasını** gözlemeye başlar.*¹¹⁷

237. Ulıp **Mayrus armanne avırma** çarat’, Makşin ıştırta hıtarat’. (Bayram, 2008: 297)

*Alp **Mayrus değirmeninini (Mayrus değirmenini)** dönmesini engelliyor, Makşin ustayı kurtarıyor.*¹¹⁸

¹¹⁵ SÇ *-mA* ekli ad yancümlerinde öznenin belirtme çekimi almış olarak anlamlandırılması diğer iki ad yancümle türüne göre daha sorunlu olmaktadır. Çünkü SÇ’da hem belirtme hem de yönelme durumu çekimleri *-A* ekiyle işaretlenmektedir. Öte yandan *-mA* ekli ad yancümleri de herhangi bir durum çekimini açıkça kendi üzerlerinde gösterememektedir. Bu yüzden kimi durumlarda yancümle öznesini yönelme çekimli, yancümleyi belirtme çekimli olarak anlamlandırmak da mümkün olabilmektedir. 238 ve 239’da *-mA* ekli ad yancümleri ve belirtme / yönelme çekimli özneleri görülmektedir. 238’deki örnekte yancümle öznesinin yönelme çekimli olarak anlaşılması daha olasıyken 239’daki yancümle öznesinin belirtme çekimli olarak anlaşılması daha olasıdır:

238. “Pattırpi **Ulıpa** şak şuyttanpa **şapışma** şimil pulmassa siset”

*Pattırpi, **Alpe (Alp için)** bu şeytanla **çarpışmanın** kolay olmayacağını sezer.* (Bayram, 2008: 291)

239. **Soçi huline** 2014 şulta ırteken hillehi Olimp vıyyisene **yışınma** tivışli pulni şinçen pılterçış.
Soçi şehrinin 2014 yılında yapılacak Kış Olimpiyat Oyunlarına seçilmesinin uygun bulunduğu bildirildi. (Yener, 2010: 348)

239’daki gibi örneklerden yola çıkarak *-mA* ekli ad yancümlerinde de öznenin belirtme çekimi aldığı düşünülebilir.

¹¹⁶ SÇ’dan farklı olarak ST’deki *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümle öznelerinin belirtme çekimi alamadığı bilinmektedir. ST’de biçimsel olarak bitimli yapıda olup nesne pozisyonunda bulunan yancümle özneleri belirtme çekimi almaktadır. Bu bölümde, yancümle öznelerinin yükseltilebilmesinin ilk koşuluyla ilgili incelemeler yapılmaktadır. Yancümle öznelerinin yüksetilmesinin bir diğer koşulu da yancümlelerin güçlü bir aşama (phase) olup olmadığıdır. Bu ikinci koşul 7. Bölüm’de ele alınıp ST ve SÇ belirtme çekimli özneler incelenmektedir.

¹¹⁷ Cümlenin alındığı kaynakta çeviri şöyledir: *Bu kötü kış Alp ava çıktığında uyumak için yatmasını gözlemeye başlamış.*

Özne yükseltme işleminin bitimli yapıdaki ad yancümlelerine özel olmadığı, yani *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde de öznenin ana cümleye yükseltilebildiği görüldü. SÇ'nın bitimsiz yapıdaki ad yancümlelerinde öznenin yükseltilebilmesi, bu yancümlelerde orta katmanı oluşturan başların kategorik nitelikleri hakkında fikir vermektedir. Ad kategorisi olan birimlerin içindeki öğelerin dışarıya çıkarılmadığından bahsedilmişti (Baker, 2011: 1181; Uzun, 2000: 78). Öyle ki Standart Türkçenin bitimsiz ad yancümleri olan *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümle özneleri belirtme çekimi almak kaydıyla yancümle dışına çıkarılamamaktadır.

Öte yandan *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde öznenin ana cümleye yükseltilebilmesi, bu yapıların hiçbirinin esasen ad kategorisi olmadığını göstermektedir. *Dönüştürücü Ad Kategorisi* adlı bölümde *-ni / -As* ve *-mA* eklerinin yalın biçimlerinin¹¹⁹, yani kalıplaşmış iyelik / yönelme / sıfır ekler gibi ad kategorilerini almadan önceki hâllerinin de esasen referans indeksine sahip olmadığı / ad kategorisi olmadığı görülmüştü. *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde öznenin yükseltilebilmesi de, *-ni / -As* ve *-mA* eklerinin yalın biçimlerinin ad kategorisi olmadığını, yani onların referans indeks sahibi kategoriler olmadığını doğrulamaktadır.

Eğer bu yalın biçimler ad kategorisi olsalardı, öznenin yükseltilmesi, orta katmanın ad kategorisi olması sebebiyle engellenmiş olacaktı¹²⁰.

Baker'ın (2003; 2011) önerdiği sözlüksel kategorilerin davranışlarını tekrar hatırlayalım:

-Bir kategorinin ad olabilmesi için referans indeksine sahip olması gerekir.

-Bir kategori referans indeksine sahip ise *gös (spec)* konumu tanımlayamaz, yani özne sahibi olamaz.

¹¹⁸ Cümlenin alındığı kaynakta çeviri şöyledir: *Alp, Mayrus'un değirmenini durdurur.*

¹¹⁹ Bu eklerin, üzerlerinde dönüştürücü katman olmadan yani onların ad pozisyonlarını tutabilmelerini sağlayan katman (bu katmanı oluşturan baş *-ni / -As* eklerinde genellikle 3. teklik kişi iyelik eki, *-mA* ekinde ise sıfır ek niteliğinde bir ek olduğu varsayılmakta) olmadan önceki biçimleri kastedilmektedir: *-ni*, *-As* (eksiz biçim), *-mA* (eksiz biçim).

¹²⁰ İyelik öbeklerinde de, *gös (spec)* konumundaki ögenin öbek dışına yükseltilmesi, yani ilgi çekimi değil de belirtme çekimi almasının hem ST hem de SÇ'da mümkün olmadığı bilinmektedir. Bu bakımdan SÇ ad yancümle öznelerinin yükseltilebilmesi, adlaşmanın hangi katmanda başladığına dair önemli bir göstergedir.

SÇ *-nĩ /-As* ve *-mA* eklerinin (ad yancümləsi kurmadan önceki yalın biçimlerin, yani kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerini almadan önceki biçimlerin) birer ad kategorisi olmadığı (referans indeksine sahip olmadığı) *Dönüştürücü Ad Kategorisi* adlı bölümde zaten görülmüştü. Bu yalın biçimlerin üstünde bulunan kalıplaşmış iyelik / durum ekleri ve sıfır ekler ise referans indeksine sahip idiler, yani ad kategorisi idiler. Ek sırasına göre en üstte bulunan bu ad kategorileri referans indeksine sahip oldukları için *gös (spec)* konumları boş olmak zorundadır (bkz. *Tablo 2*).

Ancak öte yandan, *Ad Yancümlelerinde Özne Durum Çekimi* adlı bölümde de, SÇ ad yancümle öznelerinin, yukarıda bahsedilen kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerinin *gös (spec)* konumunda olduğunu da görmüştük. Bu durumda, referans indeks sahibi olan kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerinin *gös (spec)* konumunun nasıl doldurulduğu sorusu akla gelmektedir.

Şimdi de kısaca, SÇ ad yancümlelerinin en tepesindeki referans indeks sahibi iyelik / durum / sıfır eklerinin *gös (spec)* konumlarının nasıl doldurulduğunu inceleyelim.

6.3.1.1.1. Standart Çuvaşça Ad Yancümlelerinin En Tepesindeki Referans İndeks Sahibi İyelik / Durum / Sıfır Eklerinin *Gös (Spec)* Konumu

Kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerin *gös (spec)* konumunda bulunan özne esasen *EÖ (VP)* içindeki çekirdek yapıda üretilmiştir, buradan ise en üstteki kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerin *gös (spec)* konumuna yükseltilmektedir. Yani referans indeksine sahip olan bu en tepedeki ad kategorileri, yükseltme yoluyla özne sahibi olabilmektedir. Çünkü referans indeksine sahip bir kategori (ad kategorisi) aynı zamanda (yerinde üretilmiş) *gös (spec)* sahibi olamamaktadır (bkz. *Tablo 2*). Bu yüzden özne, ad kategorisinin *gös (spec)* konumuna yükseltmeyle gelmektedir. Eğer SÇ ad yancümlelerinin orta katmanın oluşturan *-nĩ / -As* ve *-mA* ekleri (üzerlerine ad kategorisi almamış olan yalın biçimler) referans indeksine sahip olsalardı (yani kendileri bizzat ad kategorisi olsalardı), bu eklerin üstünde bulunan kalıplaşmış eklerin (3. teklik kişi iyelik / durum / sıfır ekleri) referans indeksine sahip olmaları gerekmeyecekti ve bu kalıplaşmış ekler (yerinde üretilmiş) *gös (spec)* sahibi olabilecekti.

-nĩ / -As ve *-mA* eklerinden herhangi biri (ad yancümle kurmadan önceki yalın biçimler; kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerini almadan önceki biçimler; ad yancümlelerinin

orta katmanına karşılık gelen biçimler) referans indeksine sahip olsaydı (ad kategorisi olsaydı), bu yalın biçimlerin üzerindeki kalıplaşmış eklerle temsil edilen katman referans indeksine sahip olmak zorunda kalmayacak, yalnızca kendinden önceki katmandaki referans indeksini transfer edecekti¹²¹. Referans indeksine sahip olmayan bu en üst katmanın da *gös (spec)* konumu dolu olabilecekti. Yani buraya özne yükseltme yoluyla gelmiş olmayacak, yerinde üretilmiş olarak bulunacaktı. Bu durumda ise öznenin ana cümleye yükseltilmesi mümkün olmayacak, çünkü yükseltme işlemi çok kısa mesafeli olacaktı. Grohmann'dan (2003) aktaran Baker'a göre (2011: 1182) aynı *aşama (phase)* içinde yükseltme işlemi mümkün değildir.

Özetle, SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinde öznenin yükseltilebilmesi, bu tür ad yancümlelerinde orta katmanı oluşturan başların (*ni / -As* ve *-mA* eklerinin kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eki almamış biçimleri) birer ad kategorisi olmadığını göstermektedir.

Şimdi de SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinin dolaylı soru ifadesi kurabilme imkânlarını inceleyelim. Öyle ki dolaylı soru ifadesi kurabilmek de, SÇ ad yancümlelerinde orta katmanı oluşturan başların birer ad kategorisi olmadığına işaret etmektedir.

6.3.1.2. Dolaylı Soru İfadeleri

SÇ *-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümlelerindeki orta katmanların kategorik nitelikleriyle ilgili fikir veren sözdizimsel özelliklerden biri de dolaylı soru ifadeleri kurabilme imkânıdır. Dolaylı soru ifadelerinin nasıl inceleneceğini, öncelikle ST *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümleleri aracılığıyla görelim.

6.3.1.2.1. Standart Türkçe

Bilindiği gibi genel Türkçede dolaylı sorular, *ne* sözcüğü içeren ad yancümleleriyle yapılmaktadır. 240'ta dolaylı soru ifadesinin bitimli yapıdaki bir yancümleyle kurulmasına karşın, 241'deki dolaylı soru ifadesinin *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümleleriyle kurulduğu görülmektedir:

¹²¹ Referans indeks, yancümlelerin ad pozisyonlarını tutabilmesini sağlayan özellik olarak düşünülebilir. Yancümleler bu sayede, ana yüklem atadığı durum çekimleriyle eşleşebilmektedir. Bu sebeple ad yancümlelerinin orta / üst katmanlardan herhangi birinin referans indeks sahibi olduğunun varsayılması gerekmektedir.

240. Pazardan *ne aldın diye* sordum.

241. Pazardan *ne aldığı / alacağını* sordum.

241’de *ne* sözcüğünün, sorunun cevabı olan nesne ile (söz sırası bakımından) aynı yerde bulunduğu görülmektedir. Yani ST dolaylı soru yapılarında *ne* sözcüğü, yancümleyi *sorulu* yapmak için başa gitmek zorunda değildir. Bundan yola çıkılarak, ST’nin genel anlamda bir “*ne sözcüğü yerinde (wh-in situ)*” dil olduğu kabul edilmektedir. *Ne* sözcüğü, yancümleyi açısı içine alması için mantıksal yapıda yancümlenin başına taşınmış olarak varsayılmaktadır (*covert movement*).

Öte yanda ST’deki *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümlelerinin aksine *-mA* ekli ad yancümleleri ile dolaylı soru ifadeleri kurulamamaktadır:

242. *? Pazardan *ne almamı / almanı / almasını* sordum.

-mA ekli ad yancümleleri ile dolaylı soru ifadeleri kurulamamasının nedeni, *-mA* ekinin referans indeks sahibi olması yani bir ad kategorisi olmasıdır.

-mA ekli ad yancümleleriyle (bkz. 242) dolaylı soru ifade edilemezken *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümleleriyle (bkz. 241) ifade edilebilmesi, bu eklerin kategorik özellikleriyle bağlantılıdır.

Öncelikle 240’taki gibi bitimli yapıdaki ad yancümleleriyle dolaylı soru ifadelerinin nasıl kurulduğunu açıklayalım. Daha sonra da *-mA* ekli ad yancümleleriyle dolaylı soru ifade edilemezken *-DXK / -AcAK* ekli ad yancümleleriyle ifade edilebilmesinin, bu eklerin kategorik özellikleriyle nasıl bir bağlantısı olduğunu inceleyelim.

6.3.1.2.1.1. Bitimli Yapıdaki Ad Yancümleleriyle Dolaylı Soru İfadesi Nasıl Kuruluyor?

Ne sözcüğünün, yancümleyi açısı içine alabilmek için, mantıksal yapıda yükseltildiğinden üstteki paragrafta bahsedilmişti. Bitimli yapıdaki ad yancümleleri (bkz. 240), soru operatörleri gibi birimler için *gös (spec)* konumuna sahiptir, bu yüzden

bu yapılar dolaylı soru ifade edebilmektedir. Çünkü *ne* sözcüğünün mantıksal yapıda yükselebileceği bir *gös (spec)* pozisyonu mevcuttur.

Şimdi de *-DXK / -AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümleriyle dolaylı soru ifadesi kurulmasının / kurulamamasının, bu eklerin kategorileriyle nasıl bir bağlantısı olduğuna dönelim.

6.3.1.2.1.1.1. *-DXK / -AcAK* ve *-mA* Ekli Ad Yancümleriyle Dolaylı Soru İfadesi Kurulabilmesinin / Kurulamamasının Temel Nedeni

-DXK / -AcAK ekli ad yancümleriyle dolaylı soru ifadesi kurulup *-mA* ekli ad yancümleriyle kurulamamasının temel sebebi, *ne* sözcüğünün yükseltme işleminin engellenip engellenmemesiyle ilgilidir. Yükseltme işleminin engellenmesi ise orta katmanı oluşturan bu eklerin kategorik olarak birer ad olup olmamasına bağlıdır.

-DXK / -AcAK ekli ad yancümlerinde ise soru operatörleri için bir *gös (spec)* pozisyonu olmamasına rağmen *ne* sözcüğü, en üstteki ad kategorisine eklenebilmektedir, çünkü ad yancümlerinin orta katmanı (*-DXK / -AcAK* eklerinin baş olduğu katman) ad kategorisi değildir ve yükseltme işlemini engellemez. Ancak *-mA* eki, aşağı katmanlarda bulunan *ne* sözcüğünün yükseltmesini engellemektedir, çünkü bir ad kategorisidir¹²² (ad kategorileri içindeki öğelerin yükseltilemediğini hatırlayalım).

Şimdi bu bilgiler doğrultusunda SÇ ad yancümlerini incelemeye başlayalım.

6.3.1.2.2. Standart Çuvaşça

SÇ’da da dolaylı soru ifadeleri ad yancümleri vasıtasıyla kurulmaktadır. ST gibi SÇ da, dolaylı soru ifadeleri bakımından “*ne sözcüğü yerinde (wh-in situ)*” bir dil olarak kabul edilebilir. Yani SÇ dolaylı soru yapılarında da *ne* sözcüğünün mantıksal yapı itibarıyla yükseltildiği düşünülmektedir.

243’te bitimli yapıdaki ad yancümleri aracılığıyla, 244 ve 245’te ise sırasıyla *-ni / -As* ekli ad yancümleri aracılığıyla kurulmuş dolaylı soru ifadeleri görülmektedir:

¹²² Ad kategorileri *aşama (phase)* adı verilen kapalı birimler oluşturmaktadır.

243. Hal' mĩn işles ĩntĩ man malaşne tese ıytat tet.

Şimdi ileride ne yapmam gerek diye sormuş. (Bayram, 2008: 276)

244. Mĩnşĩn apla kalanine şapla ĩlantaraşşĩ.

Niçin öyle söylendiğini şöyle anlatırlar. (Ersoy, 2017: 233)

245. Vutışa mĩnle tĩptĩvassi şinçen yuhma starikren ıytasa pĩlet.

Vutış'ı nasıl yok edebileceğini Yuhma İhtiyardan sorup öğrenmiş. (Bayram, 2008: 286)

ST'den farklı olarak SÇ'da *-mA* ekli ad yancümlerinin de dolaylı soru ifade etmek üzere kullanılabildiği dikkat çekmektedir. 246'da *-mA* ekli ad yancümlesi dolaylı soru ifadesi kurmuştur:

246. Valya nim kalama ta pĩlmerĩ.

*Valya ne diyeceğini bilmedi*¹²³. (Ersoy, 2017: 334)

246'daki dolaylı soru ifadesinin ST'ye *-AcAK* ekiyle çevrilebildiği dikkat çekmektedir. ST'de *-DXK* / *-AcAK* ekli ad yancümlerinde soru operatörleri için bir *gös* (*spec*) pozisyonu bulunmamaktadır. Buna rağmen *ne* sözcüğü, en üstteki ad kategorisine (sıfat-fiil eklerinin üstündeki ad kategorisi) eklenebilmekte ve *-DXK* / *-AcAK* ekli ad yancümleri soru operatörlerine ev sahipliği yapabilmektedir (bkz. 241 numaralı örnek). Soru operatörleri, en üstteki ad kategorisinin *gös* (*spec*) konumuna ise yükseltme işlemiyle getirilmektedir. Bu yükseltme işlemi gerçekleşebilmesini mümkün kılan ise, orta katmanı oluşturan başların (*-DXK* / *-AcAK* ekleri) birer ad kategorisi olmamasıdır. Eğer bu başlar ad kategorisi olsaydı, soru operatörünün yükseltilmesi işleminin engellenmesi beklenirdi, ST *-mA* ekli ad yancümlerinde olduğu gibi (bkz. 242 numaralı örnek). Aynı doğrultuda SÇ dolaylı soru ifadeleri de açıklanabilir.

¹²³ Cümle ST'ye doğrudan çevrildiğinde kabul edilebilirlik sınırlarının dışına çıkmaktadır: **Valya ne demesini / demeyi bilmedi*.

6.3.1.2.2.1. *-ni / -As* ve *-mA* Ekli Ad Yancümleriyle Dolaylı Soru İfadesi Kurulabilmesinin Temel Nedeni

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda SÇ ad yancümlerinin üçünün de aynı olduğu dikkat çekmektedir. Yani SÇ ad yancümlerinin üçünde de soru operatörü, en tepedeki ad kategorisinin *gös (spec)* konumuna yükseltilebilmekte¹²⁴ ve sonuç olarak bu ad yancümleri dolaylı soru ifade edebilmektedir (ST'de yalnızca *-DXK / -AcAK* ekli yancümlerde olduğu gibi). Soru operatörünün yükseltilebilmesi ise orta katmanda baş olan eklerin birer ad kategorisi olmadığını göstermektedir¹²⁵. Aksi takdirde soru operatörünün yükseltilmesi, ad kategorisinin baş olduğu katman tarafından engellenir ve dolaylı soru ifadesi kurulamazdı, tıpkı ST *-mA* ekli ad yancümlerinde gerçekleştiği gibi.

Özetle, SÇ ad yancümlerinde orta katmanın başları olan *-ni / -As* ve *-mA* ekleri (ad yancümlesi kurmadan önceki yalın biçimlerin, yani kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerini almadan önceki biçimler) esasen ad kategorisi değildir, bu yüzden de *ne* sözcüğünün yükseltilmesi engellenmez.

SÇ ad yancümlerinin orta katmanını oluşturan başların kategorik niteliğiyle ilgili fikir veren bir başka sözdizimsel özellik ise yancümle yüklemindeki olumsuzluk çekiminin olumsuz özne işaretleyebilmesidir. Şimdi de SÇ ad yancümlerindeki *olumsuzluk çekimi - olumsuz özne* durumunu inceleyelim.

6.3.1.3. Yancümle Yüklemindeki Olumsuzluğun Olumsuz Özne İşaretleyebilmesi

SÇ ad yancümleri, olumsuzluk ifadesi taşıyan sözcükleri özne olarak kabul etmektedir. Ad yancümlerinin olumsuz özne almaları ilk bakışta sıradan bir durum gibi görünse de esasen yancümlerin orta katmanlarıyla ilgili önemli bir göstergedir.

¹²⁴ SÇ'da ST'deki gibi soru operatörünün yükseltilmesinin mantıksal yapıda gerçekleştiğini hatırlayalım.

¹²⁵ Ad yancümle türlerinin üçü de dolaylı soru ifade etme bakımından, ana cümle formunda olup *tese* edatıyla ana yükleme bağlanan ad yancümleriyle aynı özelliği göstermektedir.

Öncelikle SÇ'da olumsuz öznelere sahip ad yancümlelerini örnekleyelim. 247'de *-manni* ekli ad yancümlésinin öznesi olumsuzdur¹²⁶:

247. Epī **nikam** ta hulana **kuraymannine** pīletīp.

Ben, kimsenin şehri göremediğini biliyorum.

SÇ ad yancümléslerinin olumsuz özneye sahip olabilmesi de esasen bu yancümléslerin orta katmanlarının ad kategorisi olmaması, bundan sonraki katmanın ad kategorisi olmasıyla ilgilidir. Olumsuz özne fiil öbeği / eylem öbeği (*EÖ/VP*) içinde üretilmiştir, üretildiği bu yerden de en üstte bulunan ve bir ad kategorisi olan katmanın *gös (spec)* konumuna yükseltilmektedir. Buna göre SÇ ad yancümléslerinde orta katman ad kategorisi değildir, bu yüzden referans indeks sahibi olamaz. SÇ ad yancümléslerinde referans indeks sahibi olan katman (yani ad kategorisi olan katman) orta katmanın üstündeki katmandır. İşte fiil öbeği içinde üretildiği varsayılan olumsuz özne de bu katmanın *gös (spec)* konumuna yükseltilir. Çünkü en üstteki katman referans indeks sahibi olduğu için yerinde üretilmiş özne sahibi olamaz (bkz. *Tablo 2* 'de sözlüksel kategorilerin özellikleri), özne ancak yükseltme yoluyla *gös (spec)* konumuna yerleşir.

Eğer SÇ ad yancümléslerinde orta katman ad kategorisi olsaydı (yani referans indeks sahibi olsaydı) en üstteki katmanın ad kategorisi olması gerekmeyecekti (yani referans indeks sahibi olması gerekmeyecekti¹²⁷), dolayısıyla da en üstteki katman, yerinde üretilmiş özne sahibi olabilecekti. Yani en üstteki katmanın *gös (spec)* konumuna özne, fiil öbeği içinden yükseltme yoluyla gelmiş olmayacaktı. Bu durumda ise yancümlenin, olumsuz özne sahibi olamaması beklenirdi. Çünkü en üst katmanın *gös (spec)* konumunda üretilmiş olan özne, öbek yapı itibarıyla, olumsuzluk çekiminin ölçüğü dışında kalmış olacaktı¹²⁸.

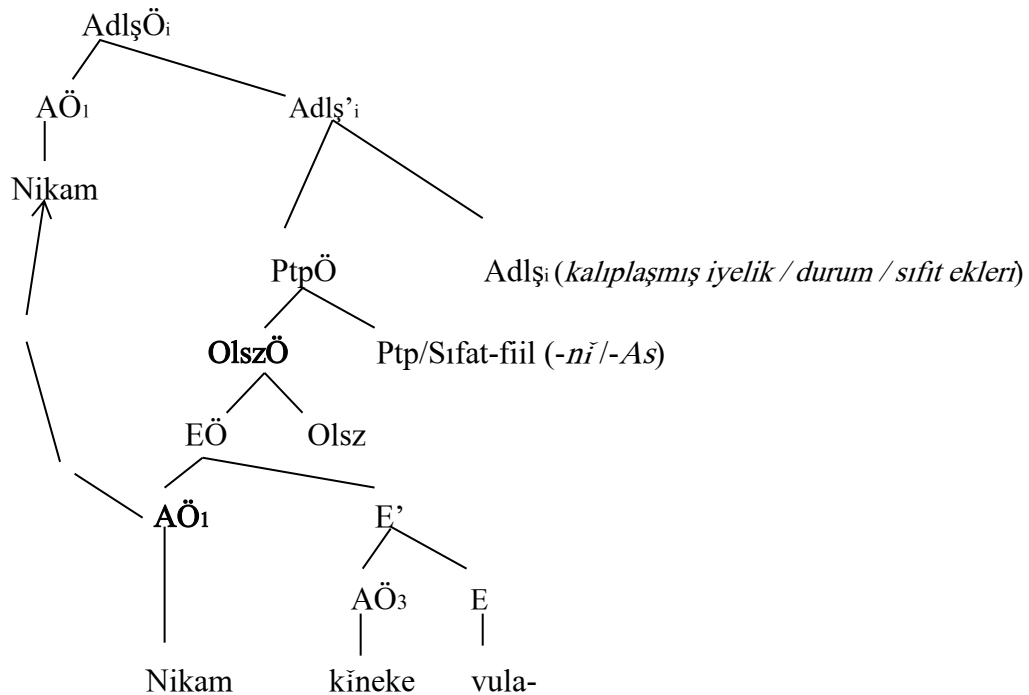
¹²⁶ *-mA* ve (kimi durumlarda da) *-As* ekli ad yancümléslerinin olumsuz biçimleri *-ni* ekli ad yancümléslerinin olumsuzluğuyla biçimsel olarak aynı olmaktadır. Bu yüzden olumsuz biçim olarak *-manni* ekli ad yancümlésleri verilmiştir.

¹²⁷ Referans indeks sahibi olmayan birimlerin cümledeki ad pozisyonlarında bulunamayacağını hatırlayalım.

¹²⁸ Buradaki çözümleme, sonraki sayfada yer alan *Şekil 10* 'a dayanmaktadır. *Şekil 10*, olumsuz özne sahibi olan ad yancümlésinin öbek yapısını göstermektedir. Bu yapıdaki katman sıralamasında olumsuzluk öbeğinin (*OlszÖ*), olumsuz özne (*AÖi*)'den daha yukarıda bulunduğu yani onu ölçüğü içine aldığı açıkça görülmektedir. Öte yandan olumsuz özne, en tepeyedeki katmanın *gös (spec)* konumunda (yerinde) üretilmiş olarak bulunsaydı, bu durumda olumsuzluk özne, olumsuzluk öbeğinin ölçüğü dışında kalacaktı. Sonuç olarak da ad yancümlésleri olumsuz özne sahibi olamayacaktı.

Başka bir deyişle SÇ ad yancümlelerinin olumsuz özne sahibi olabilmeleri, olumsuz öznenin esasen olumsuzluk çekiminin ölçeği içinde olduğunu, yani öznenin olumsuzluk çekiminden daha alt katmanlarda üretilmiş olduğuna işaret etmektedir. Zaten önceki bölümde (bkz. 6.3.1.1.) de öznelerin, öbek yapının en üstünde bulunan ve referans indeks sahibi olduğu düşünülen katmanın *gös (spec)* konumuna yükseltme yoluyla getirildiği söylenmişti. İşte SÇ ad yancümlelerinde olumsuz öznenin öbek yapı itibarıyla olumsuzluk çekimi altında üretilip buradan da en üstteki katmanın *gös (spec)* konumuna yükselmesi, esasen orta katmanın ad kategorisi olmamasından (başka bir deyişle referans indeks sahibi olmamasından) kaynaklanmaktadır. *Şekil 10*, olumsuz öznenin (*nikam*) olumsuzluk çekimi altındaki bir katmanda üretilip oradan, en üstteki ad kategorisinin (referans indeks sahibi kategorinin) *gös (spec)* konumuna yükseltildiğini gösteren ağaç dallanma şemasını göstermektedir:

Şekil 10: SÇ ad yancümlelerinin olumsuz özneye sahip olmasını gösteren ağaç dallanma şeması

Şekil 10 'da öznenin olumsuzluk çekimi altında üretildiği, üretildiği yerden de en üstteki referans indeks sahibi ad kategorisinin *gös (spec)* konumuna yükseltildiği görülmektedir. Yalnızca öbek yapının en tepesindeki ad kategorisi referans indeks sahibidir. Bunu göstermek üzere küçük i (i) işareti kullanılmıştır. En tepedeki ad

kategori, referans indeks sahibi olduğu için, özneye yükseltme yoluyla sahip olabilmektedir (bkz. *Tablo 2*). *OlszÖ* (Olumsuzluk Öbeği) de, esasen *EÖ* (Eylem Öbeği) altında üretilmiş olan olumsuz özneyi ölçeği içine almaktadır. Orta katmana karşılık gelen ve *PtpÖ* (Partisip/Sıfat-fiil Öbeği) işaretiyle gösterilen katman da ad kategori olmadığı için aşğıdaki öznenin yükseltilmesi işlemini engellemez. Sonuç olarak da SÇ ad yancümleri olumsuz özne sahibi olabilmektedir.

Özetle SÇ ad yancümlerinin olumsuz özne sahibi olabilmesi, bu yancümlerde orta katmanı oluşturan başların kategorik olarak birer ad olmadıklarını gösteren (dolayısıyla referans indeks sahibi olmadıklarını) bir başka durumdur.

SÇ ad yancümlerindeki orta katmanın kategorik niteliğiyle ilgili fikir veren bir diğer sözdizimsel özellik ise sıfat-fiil yancümlesi kurabilmedir. SÇ ad yancümlerinin sıfat-fiil yancümlesi kurup kuramadığını / hangi biçimlerle kurduğunu inceleyelim.

6.3.1.4. Sıfat-fiil Yancümlesi Kurabilme

SÇ ad yancümlerinde orta katmanı oluşturan başların, sözdizimsel adlaştıricıların kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır ekleri almadan önceki biçimleri olduğundan mevcut bölüm içinde sıkça bahsedildi (bkz. *6.2*).

İşte bu yalın biçimlerle (*-nĩ / -As* ve *-mA*) kurulan yancümler sıfat-fiil yancümlesi oluşturarak bir adı niteleyebilmektedirler. Sıfat-fiil yancümlesinin niteleyici konumu ise bu konumda bulunan birimlere tematik rollerin bağlanamadığı konumlardan biridir. Herhangi bir sözlüksel kategoriye tematik rollerin bağlanamaması ise o kategorinin referans indeks sahibi olamamasından (ad kategori olmamasından) kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla SÇ sözdizimsel adlaştıricıların yalın biçimleriyle¹²⁹ kurulan yancümlerin, sıfat-fiil yancümlerinde niteleyici konumunda bulunabilmelerinin, onların referans indeks sahibi olmadığına (ad kategori olmadığına) işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Aşğıda SÇ sözdizimsel adlaştıricıların yalın biçimleriyle kurulmuş olan yancümlerin, sıfat-fiil öbeklerinde niteleyici konumunda bulunduğu örnekler verilmektedir. 248 ve

¹²⁹ Bu yalın biçimler aynı zamanda ad yancümlerindeki orta katmanı oluşturan başlardır. Bu yüzden bu yalın biçimlerin kullanıldığı ve referans indeks sahibi olmamayı gerektiren sözdizimsel konumlar göz önünde bulundurulmaktadır.

249'da sırasıyla *-nĩ* / *-As* ekli yancümlelerin sıfat-fiil yancümlerinde niteleyici oldukları görülmektedir:

248. **Vĩl panĩ laşasem** hal'te purĩnařřĩ-ha kolhozra...

Onun verdiği atlar hãlã yaşıyor kolhozda. (Ersoy, 2017: 386)

249. Man **sanpa kalaşas řimahĩm** şuk.

Benim seninle konuşacak řözũm yok. (Ersoy, 2017: 391)

Durmuş'ta (2009: 352) *-mA* ekinin de sıfat-fiil yancümleri kurduğundan bahsedilip örnekler verilmektedir:

250. şirme kupĩs

şirme saz (Durmuş, 2009: 352)

Görüldüğü üzere SÇ sözdizimsel adlaştırıcıların yalın biçimleri sıfat-fiil yancümleri kurabilmektedir. Buna göre bu yalın biçimlerin (ki bu yalın biçimlerin, ad yancümlerinde orta katmanı oluşturan başa denk geldiğini hatırlayalım) referans indeks sahibi olmadıkları, yani birer ad kategorisi olmadıkları söylenebilir. Çünkü sıfat-fiil yancümlerinde niteleyici konumu referans indeks sahibi olmayan kategorilerin bulunabileceği bir konumdur.

Özellikle *-nĩ* ve *-As* eklerinin referans indeks sahibi olmadığını (ad kategorisi olmadığını) gösteren başka durumlar da vardır. şimdi kısaca bu durumları da inceleyelim.

6.4. ANA CÜMLE BASİT ve BİRLEşİK ZAMAN ÇEKİMLERİNDE *-nĩ* ve *-As* EKLERİ

Önceki bölümlerde çeşitli sözdizimsel özellikleri incelenen *-nĩ* ve *-As* eklerinin, ana cümle basit ve birleşik zaman çekimi oluşturduğu da dikkat çekmektedir. Bir ekin ana cümle basit ve birleşik zaman çekimi oluşturabilmesi için ise ad kategorisi olmaması, yani referans indeks sahibi olmaması gerekir. *-nĩ* ve *-As* eklerinin ana cümle basit ve

birleşik zaman çekiminde bulunabilmesi, onların esasen birer ad kategorisi olmadığına işaret eder. Şimdi bu durumları örnekleyelim.

251 ve 252’te sırasıyla *-ni* ve *-As* eklerinin ana cümle basit çekimi olduğu görülürken 253 ve 254’te aynı eklerin birleşik zaman çekimi oluşturduğu görülmektedir:

251. Hiltir-haltir urayne kitessençen şitarsa **piterni**.

Kırk dökük zeminini kenarlardan delmişler. (Güzel, 2012: 661)

252. Epî **piles**.

Bileceğim. (Ceylan, 2002: 104)

253. Pirinpe kürşilli frontri arsem Ploeşti huline ilni, Buharesta ta **kinî ikken**

Bizim ile komşu cephedeki askerler Ployeşti şehrini almışlarmış, Buharest’e de girmişlermiş. (Güzel, 2012: 710)

254. Hal’ un pek vîhitsem şuhışra e tırsa yulçı, pırre e vırtmara pulsa **kurasçı**...

Şimdi böylesi anlar yalnızca hatırda kaldı, ancak bir kere bile olsun o gecede bulunmak isterim... (Güzel, 2012: 446)

-ni ve *-As* eklerinin yukarıdaki kullanımları, onların referans indeks sahibi olmadıklarına işaret etmektedir. Eğer bu ekler referans indeks sahibi olsaydı, ana cümle basit ya da birleşik zaman çekimi oluşturmamaları beklenirdi.

Bu bilgilere göre SÇ ad yancümle türlerinde adlaşmanın başladığı katman *-ni* / *-As* ve *-mA* eklerinin bulunduğu katman değil, bu katmandan sonra gelen ve kalıplaşmış iyelik / durum / sıfır eklerle başlayan katmandır. SÇ ad yancümlerindeki orta katman (*-ni* / *-As* ve *-mA* ekleriyle temsil edilen katman / eklerin yalın biçimleriyle temsil edilen katman) bir ad kategorisi olmayıp, adlaşma bu katmanın üzerinde başlamaktadır.

SÇ ad yancümleri, referans indeks sahibi olan katman / adlaşmanın başladığı katman bakımından aynı özellikleri gösteriyor gibi görünmektedir.

Öte yandan SÇ ad yancümlerinin, ad pozisyonlarını tutmak bakımından farklı özellikler gösterdiği de dikkat çekmektedir. SÇ ad yancümlerinde adlaşmanın aynı katmanda başlamasına rağmen bu yancümlerin, sözdizimsel pozisyon imkânları bakımından farklı özellikler göstermesi onların adlaşma seviyesi bakımından aynı olmadığına işaret etmektedir.

Şimdi de ad yancümleri arasındaki ad pozisyonu imkân farklılıklarını inceleyelim.

6.5. STANDART ÇUVAŞÇA AD YANCÜMLELERİNİN SÖZDİZİMSEL POZİSYON İMKÂN LARI

Buraya kadar, SÇ ad yancümlerinde orta katmanı oluşturan başların ad kategorisi olmadığı ve dolayısıyla da referans indeks sahibi olmadıklarından bahsedilip bu ad yancümlerinde adlaşmanın orta katmandan sonra başladığı öne sürüldü. Buna göre SÇ ad yancümlerinde referans indeks sahibi olan katman, öbek yapının en tepesindeki katman olmalıdır.

Tablo 2 'de ad, eylem ve sıfat olmak üzere üç ayrı sözlüksel kategorinin tanımlanmış olduğu görüldü. Bu tanımlamaya göre ad kategorisi *ROL* alabilme imkânına sahip olurken eylemler *ROL* yükleme imkânına sahip olmaktadır. Sıfatlar ise ne *ROL* alabilen ne de *ROL* yükleyebilen kategorilerdir.

Ad yancümleri de, yüzey yapı bakımından ad özellikleri gösterebilen birimler olduğundan ana cümle içinde ad gibi davranabilirler. SÇ ad yancümleri için de aynı durum geçerlidir, zaten SÇ ad yancümlerinde referans indeksine sahip olan katmanın da en üst katman olduğundan bahsedildi. SÇ ad yancümleri sözdizimsel pozisyon imkânları bakımından farklılaşmaktadır. Buna göre SÇ ad yancümlerinin, ad özelliği gösterme bakımından aynı olmadığı söylenebilir.

Önceki bölümlerde (bkz. 6.3. ve 6.4.), SÇ ad yancümlerinin (*-ni / -As* ve *-mA* ekli ad yancümleri) orta katmanını oluşturan başların birer ad kategorisi olmadığı (başka bir deyişle adlaşmanın bu üç ad yancümle türünün hiçbirinde orta katmandan itibaren değil

orta katmandan sonra başladığı), bu ad yancümlerinin birtakım sözdizimsel özellikleri aracılığıyla gösterildi.

Öte yandan bahsedilen ad yancümleri, bulunabildikleri sözdizimsel pozisyonlar bakımından (ve dolayısıyla da alabildikleri çekim ekleri bakımından) birbirlerinden farklı özelliklere de sahiptir. Dolayısıyla SÇ ad yancümlerinin bu farklı özelliklerinin orta katmanın kategorik niteliğinden kaynaklanmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde öncelikle SÇ ad yancümlerinin referans indeks sahibi olduğunu gösteren “sözdizimsel pozisyon imkânları” örneklendirilecek; daha sonra ise ad yancümlerinin, bu sözdizimsel pozisyon imkânları itibarıyla birbirinden nasıl farklılaştığına dikkat çekilecektir.

SÇ ad yancümleri, aşağıdaki sözdizimsel pozisyonlarda bulunabilme imkânları bakımından incelenecektir¹³⁰:

geçişli yüklem öznesi

geçişli yüklem nesnesi

geçişsiz yüklem / adıl yüklem öznesi

edat tümleci

Şimdi sırasıyla *-ni / -As, -mA* ad yancümlerinin sözdizimsel pozisyon imkânlarını inceleyelim.

6.5.1. *-ni* Ekli Ad Yancümlerinin Sözdizimsel Pozisyon İmkânları

-ni ekli ad yancümlerinin yukarıdaki beş ad pozisyonun hepsinde bulunabildiği görülmektedir:

geçişli yüklem öznesi

255. **İna kurni** mana hıratsa pırahri.

Onu görmek beni korkuttu. (Bayram, 2008: 272)

¹³⁰ Burada verilen sözdizimsel pozisyonlar, tipik ad pozisyonları oldukları düşünülerek esas alınmıştır.

geçişli yüklem nesnesi

256. Tumlansa piteres çuh **ankarti hısıpe pır rumın irtse pınine** asırhatpır.

*Tam giyinmeyi tamamladığımız sırada **harman yerinin arkasından bir Romen'in geçtiğini** fark ediyoruz.* (Güzel, 2012: 684)

geçişsiz yüklem/adcıl yüklem öznesi

257. **Vísme şuralnı kıykıra sırt şumne sınçırılase lartni** kilişüllı mar.

Uçmaya doğmuş şahini tepe önüne zincirlemek uygun değil. (Bayram, 2008: 269)

edat tümleci

258. Tata Şetmı şıvı hırrınçe sınsem ilik **Ulıp şılne tupni pirki** te kalaşaşşı.

*Bir de Şetmi suyu kenarında, insanlar önce, **Alp'ın dişini bulduklarını** anlatırlar.* (Bayram, 2008:352)

6.5.2. -As Ekli Ad Yancümlelerinin Sözdizimsel Pozisyon İmkânları

-As ekli ad yancümlelerinin de birçok ad pozisyonunda bulunabildiği görülmesine rağmen, geçişli yüklemelerin öznesi pozisyonu bu ad yancümleleri tarafından doldurulamamaktadır:

geçişli yüklem nesnesi

259. Marka ulıp **Turı hırıpele tıl pulni hıyne hurlıh küresse** pılmen.

*Marka Alp, **Tanrı kızıyla buluşmanın kendine kötülük ve üzüntü vereceğini** bilmemiş.* (Bayram, 2008: 311)

geçişsiz yüklem/adcıl yüklem öznesi

260. **Kuśarsa lartassi** temin mar.

Taşımak zor değil. (Güzel, 2012: 680)

edat tümleci

261. **İsta mın śiessi śinçen** şuhışlat’.

Orada ne yiyeceğini düşünür. (Bayram, 2008: 286)

6.5.3. -mA Ekli Ad Yancümlerinin Sözdizimsel Pozisyon İmkânları

Sözdizimsel pozisyon imkânları bakımından en kısıtlı imkânlara sahip olan ad yancümle türü -mA ekli ad yancümleridir. Bu tür ad yancümlerinin geçişli yüklem öznesi ve edat tümleci konumunda genellikle bulunamadığı görülmektedir:

geçişli yüklem nesnesi

262. **Çıvaşsene pıterme** Küse-tışman şuhışlat’.

Çuvaşları bitirmeyi düşman düşünüyor. (Bayram, 2008: 231)

geçişsiz yüklem / adcıl yüklem öznesi

263. **Nieple te śınme** śuk tet Aśtahana.

Ejderhayı yenmek mümkün değilmiş. (Bayram, 2008: 294)

6.6. ARA DEĞERLENDİRME

Tipik bir ad (yani referans indeks sahibi bir kategori), yukarıda sıralanan sözdizimsel pozisyonlarda bulunabilir. Bu imkânlara sahip olma bakımından bir ada en çok benzeyen SÇ ad yancümle türünün -ni ekli ad yancümleri olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın, -As ve -mA ekli ad yancümlerinin de ad gibi davrandığı, ada ait sözdizimsel imkânlarının önemli bir bölümüne sahip olmalarından anlaşılmaktadır.

Buraya kadar olan bölümlerde SÇ ad yancümle türlerinde orta katmanın referans indeks sahibi olmadığı ancak bu katmandan sonraki katmanın referans sahibi olduğundan bahsedilmişti.

SÇ ad yancümlelerinin yukarıda sıralanan sözdizimsel pozisyon imkânlarına sahip olması da, onların en üst katmanlarının referans indeks sahibi olduğunun göstergesidir.

Öte yandan SÇ ad yancümleleri, dış dağılımları bakımından (sözdizimsel pozisyon imkânları bakımından) tek bir grupta toplanabilecek nitelikler göstermemektedir. Bu da SÇ ad yancümlelerinin, adlaşma seviyeleri bakımından farklı olduklarına işaret etmektedir¹³¹.

6.7. SONUÇ

Önceki bölümlerde (bkz. tezin *1. ve 2. Bölüm*'leri) SÇ ad yancümlelerin hangi yönlerden tipik adlar gibi davrandığı yüzeysel de olsa konu edinilmişti. Bu bölümde de, üretici dönüşümsel dilbilgisinin temel varsayımları ve yöntemleri vasıtasıyla, ad yancümlelerin orta katmanlarını oluşturan başın kategorik niteliği daha detaylıca incelenmeye çalışıldı. Bu incelemede çıkış noktası sözlüksel kategoriler ve onların tipik davranışları oldu.

SÇ ad yancümle türlerinin üçü de aşağıdaki sözdizimsel özellikler bakımından ortak özellikler göstermektedir:

- Öznelerin yükseltilebilmesi
- Yalın özneye sahip olmak
- Dolaylı soru ifade edebilmek
- Yancümle yüklemdeki olumsuzluğun olumsuz özne (*NPI*¹³²) işaretleyebilmesi
- Sıfat-fiil yancümlesi kurabilme

¹³¹ SÇ ad yancümlelerinin birbirinden farklı sözdizimsel pozisyon imkânlarına sahip olmaları, onların alt katmanlarında hangi fiil işlevsel kateogilere sahip olduğuyla da ilgili olabilir. Ancak bu konu tezde incelenmeyecektir.

¹³² NPI: Negative Polarity Item (Olumsuzluk Ögesi)

SÇ ad yancümlerinin bu sözdizimsel özellikleri göstermesinin, onların orta katmanlarının (ve dolayısıyla o katmanı oluşturan başın) birer fiil kategorisi olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yani SÇ ad yancümlerinde orta katmanın kategorisi ad değildir. Buna göre bu ad yancümlerinde orta katmanın referans indeks sahibi katman olmadığı söylenebilir.

Öte yandan SÇ ad yancümleri birer ad gibi davranmaktadır. Dolayısıyla bu ad yancümlerinin öbek yapısında referans indeks sahibi bir katmanın bulunduğu varsayılmalıdır. SÇ’da referans indeks sahibi katmanın, orta katman üstündeki katman olduğu (kalıplaşmış iyelik/durum eki, sıfır adlaştırıcı ek) düşünülmektedir.

Ad yancümlerinin, referans indek sahibi birimlerin bulunabileceği birtakım sözdizimsel pozisyonlarda (*geçişli yüklem nesnesi, geçişsiz yüklem / adıl yüklem öznesi, edat tümlecisi*) bulunuyor olması da, bu ad yancümlerinde en üst katmanın referans indeks sahibi olmasına işaret etmektedir.

Öte yandan SÇ ad yancümlerinin sözdizimsel pozisyon imkânları bakımından farklı özellikler göstermesi de, onların adlaşma seviyeleri bakımından farklılaştığının bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

7. BÖLÜM

STANDART ÇUVAŞÇADA KURAL DIŞI DURUM YÜKLEME¹³³

ÖZNELERİ

ST’de, nesne konumunda bulunan birtakım yancümle yapılarında öznelere belirtme çekimi alabildiği bilinmektedir. Benzer bir durumun SÇ’da da gerçekleştiği dikkat çekmektedir. İşte mevcut bölümde SÇ’nın bu *KDY* yapıları ele alınmaktadır. Çünkü SÇ yancümlelerde öznenin belirtme çekimi alabilmesi, açıklanması gereken bir durumdur.

İlerleyen sayfalarda da gösterileceği gibi, SÇ *KDY* yapıları Chomsky’nin (2001; 2005) *aşama (phase)* varsayımlarıyla paralellik göstermektedir. Ancak SÇ *KDY* öznelere işaretlenmesi ST’den hem farklı koşullarla hem de farklı yapılar içinde gerçekleşmektedir.

7.1. GİRİŞ

SÇ’da da ST’nin kural dışı durum yükleme (*KDY/ECM/SOR*) yapılarına benzeyen ad yancümlelerinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu tür ST ad yancümlelerinde öznenin, bitimsiz ad yancümlelerinden (yani *-DXK /-AcAK* ve *-mA* ekli ad yancümlelerinden) farklı olarak belirtme çekimine girdiği bilinmektedir. ST bir *KDY* örneği 1’de görülmektedir. Normalde yalın ya da ilgi çekimi alabilen yancümle öznesinin, 1’de belirtme çekiminde olduğu dikkat çekmektedir:

264. Ben [**seni** eve döndün] sandım.

264’te *seni* öznesinin anlamsal olarak yancümleye bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın yancümle öznesinin belirtme çekimi alması, onun yapısal olarak yükseltip yükseltilmediği (yani öznenin yancümle içinde mi yoksa dışında mı bulunduğu), bu çekimin hangi baş tarafından yüklendiği ve bu kuraldışı durum yükleme işleminin yancümlelerin hangi nitelik ya da eksiklikleriyle açıklanabileceği sorularını akla

¹³³ *ECM* exceptional case marking adlandırmasının, *SOR* subject to object raising adlandırmasının kısaltması olup kural dışı durum yükleme terimi doğrudan exceptional case marking adlandırmasının çevirisidir. Kural dışı durum yükleme terimi de *KDY* kısaltmasıyla kullanılabilir.

getirmektedir. ST kural dışı durum yükleme özneleriyle ilgili olan bu sorunları açıklamak üzere alanyazında birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır¹³⁴.

ST'de görülen bu *KDY* öznelerinin benzerleri SÇ'da da görülmektedir. 4. Bölüm'de, SÇ'nın bitimsiz ad yancümlerinde (yani *-ni /-As* ve *-mA* ekli ad yancümlerinde) öznenin genellikle yalın durum çekimi aldığı görülmüştü. Buna karşın kimi *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde, ST'deki duruma benzer şekilde öznenin belirtme / yönelme durum çekimi alabildiği de dikkat çekmektedir.

İşte bu bölümde de, SÇ'nın bu *KDY* öznelerini barındıran ad yancümleri¹³⁵ konu edinilmektedir.

Tezin bu bölümünde öncelikle ST *KDY* özneleri üzerine yapılan açıklamalar özetlenecek, daha sonra ise SÇ *KDY* yapıları örneklenip bu yapıların ST *KDY* yapılarından farklılıkları üzerinde durulacaktır. Son olarak ise SÇ *KDY* özneleriyle ilgili aşağıdaki üç soru cevaplanmaya çalışacaktır:

-SÇ KDY özneleri yancümlenin içinde mi yoksa dışında mı bulunmaktadır?

-SÇ KDY öznelerinin durum çekimi (belirtme durumu) hangi baş tarafından yüklenmektedir?

-SÇ'da ad yancümle öznelerinin belirtme / yönelme çekimi alabilmesi¹³⁶, bu yancümlelerin hangi nitelikleriyle açıklanabilir?

Şimdi ST *KDY* yapılarıyla ilgili açıklamaları inceleyelim.

7.2. STANDART TÜRKÇEDE *KDY* YAPILARI ve GÖRÜŞLER

ST *KDY* yapılarından Koç (1999) ve Tulum (1978) bahsetmektedir. Bu çalışmalarda genel olarak, *KDY* öznelerinin hangi tür ana yüklemle kullanıldığı yönündeki betimlemelere yer verilmiştir.

Erguvanlı'da (1984) ise *KDY* yapılarının söz sırası imkânları incelenmiş, bu yapıların söz sırasının diğer ad yancümlerine göre farklılıklarından bahsedilmiştir.

¹³⁴ Bu yaklaşımlar 7.2.1, 7.2.2, 7.2.3 ve 7.2.4 numaralı bölümlerde ele alınmaktadır.

¹³⁵ *KDY* yapıları adlandırması, *KDY* öznesi barındıran ad yancümlerini karşılamak üzere kullanılmaktadır.

¹³⁶ SÇ'da belirtme ve yönelme durum çekimleri aynı ekle karşılanmaktadır.

Mevcut bölümün esas konusuyla ilgili incelemeler ise Aissen (1974), Kornfilt (1977), Zidani-Eroğlu (1997), Özsoy (2001) ve Özgen & Aydın (2016) olarak sayılabilir. Bu çalışmalar genel olarak, *KDY* öznesinin ana cümleye yükseltilip yükseltilmediği ve bu yükseltme işleminin nasıl mümkün olduğu üzerinde durmaktadır. Bu son verilen çalışmaları yakından inceleyelim.

7.2.1. Aissen ve Kornfilt

Aissen (1974) gibi Kornfilt (1977) de, hem ana cümle hem de yancümle yüklemine edilgen çatıda olduğu 265'teki gibi bir örnekte, edilgen çatılı yancümlenin değil yalnızca öznenin ana cümleye (nesne pozisyonuna) yükseltildiğini öne sürmektedir:

265. Kız [vuruldu]¹³⁷ sanılıyor. (Kornfilt, 1977: 737)

Kornfilt (1977, -genel-), 265'teki gibi yükseltme yapılarında yükseltilecek ögenin yancümlenin dışına çıktığını kanıtlamak üzere uyum ilişkisini kullanmaktadır. 266'da *ben* ögesi ana cümleye yükseltildiği için yancümle yüklemine kişi ve sayı özelliklerini yansıtamaz. Dolayısıyla cümle bozuktur:

266. *Ben vuruldum sanılıyorum. (Kornfilt, 1977: 738)

266'da *ben* ögesi ana cümle yüklemiyle uyum ilişkisi göstermektedir. Çünkü bu öge ana cümleye yükseltilmiştir. Yancümle yüklemine şahıs eki kaldırıldığında cümle sorunsuz olmaktadır:

267. Ben vuruldu sanılıyorum. (Kornfilt, 1977: 739)¹³⁸

267'de *ben* ögesinin yalnızca ana cümle yüklemiyle uyum ilişkisi göstermesi, onun ana cümleye yükseltildiğini (başka bir ifadeyle yancümle içinde olmadığını) göstermektedir.

7.2.2. Zidani-Eroğlu

Zidani-Eroğlu (1997, -genel-) *KDY* öznelerinin yancümle içinde olmadığını, yani ana cümleye yükseltildiğini ve burada belirtme çekimi aldığını öne sürmektedir. Özneye

¹³⁷ Buradaki köşeli parantez işareti, *kız* ögesinin yancümle içinden ana cümleye yükseltildiğini göstermek için kullanılmaktadır.

¹³⁸ 267'nin kabul edilebilir bir cümle olmadığı yönünde görüş belirten ana dili konuşurları da bulunmaktadır. Ancak 267, doğrudan Kornfilt'ten (1977:736) alınmış olup bahsedilen kaynaktaki varsayımları özetlemek amacıyla verilmektedir.

yalın çekimi yükleyen uyum ilişkisi *KDY* yapılarında yoktur (*KDY* yapılarında, öznenin kişi-sayı nitelikleriyle yüklem üzerindeki şahıs ekinin örtüşmediğini hatırlayalım). Uyum ilişkisi olmadığı için yancümle öznesi yalın durum çekimi alamamakta ve sonuç olarak ana cümle yüklemi tarafından durum çekimi yüklenmektedir. Zidani-Eroğlu (1997) *KDY* öznesinin ana cümleye yükseltildiğini kanıtlamak üzere yüklemelerin zarfla nitelenebilme imkânlarını göz önünde bulundurmıştır. Öyleki 268’de *sık sık* belirtecinin birden fazla bağlanma imkânına sahip olduğu dikkat çekmektedir:

268. Ali Can’ı sık sık dövüldü sanır.

268, *sık sık* belirteci hem yancümle yüklemine (bkz. 268a) hem de ana cümle yüklemine (bkz. 268b) nitelediği şekilde anlamlandırılabilir. Eğer *KDY* öznesi yancümle içinde olsaydı, *sık sık* belirtecinin yalnızca yancümle yüklemine nitelemesi beklenirdi. 268a’daki parantezli yancümle, belirtecin yancümle yüklemine nitelediğini gösterirken 268b’deki parantezli yancümle, aynı belirtecin ana cümle yüklemine nitelediğini göstermektedir. 268’deki çift anlamlılığın nedeni, *KDY* öznesinin yancümleye ait olmamasıdır¹³⁹:

268a. Ali Can’ı [sık sık dövüldü] sanır. (Zidani-Eroğlu, 1997: 223)

268b. Ali Can’ı sık sık [dövüldü] sanır. (Zidani-Eroğlu, 1997: 223)

268a ve 268b’de *sık sık* belirteci *KDY* öznesinden (belirtme çekimli özne) önce kullanıldığında ise çift anlamlılık ortadan kalkmakta ve belirtecin yalnızca ana cümle yüklemine nitelediği anlamlandırma mümkün olmaktadır:

269. Ali sık sık Can’ı [dövüldü] sanır. (Zidani-Eroğlu, 1997: 223)

269’da *sık sık* belirtecinin yancümle yüklemine bağlanamamasının sebebi *KDY* öznesinin, ana cümleye ait bir öge olarak zarf ve yancümle yüklemi arasına girmiş olmasıdır. Kısacası 269’da belirtecin yalnızca ana cümle yüklemine bağlanabilmesi, *KDY* öznesinin ana cümleye yükseltilmiş bir öge olmasından kaynaklanmaktadır.

¹³⁹ 268’de *KDY* öznesi yancümleye ait olsaydı, zarf de yancümle içinde sayılacak ve ana yüklemi nitelemesi engellenecekti.

7.2.3. Özsoy

Özsoy (2001, -genel-) ise *KDY* öznelerinin yancümle içinde üretilip ana cümleye yükseltildiğini savunmaktadır. Özsoy (2001: 217) iki tür yancümle yapısından bahsetmektedir¹⁴⁰. 270 ve 271, bu iki tür yancümleyi örneklemektir. 270'te yancümle öznesi belirtme çekimindeyken 271'deki yancümle öznesi yalın çekimdedir:

270. Herkes **beni** Ankara'ya gitti sanıyor.

271. Herkes **ben** Ankara'ya gittim sanıyor.

Özsoy'a göre (2001: 230) 271'de yancümle öznesi, yancümlelerin en tepesindeki uyum öbeğinin göstericisi (*gös / spec*) konumuna yükselmekte ve dolayısıyla da yalın çekime girmektedir. Öte yandan 270'teki yancümlelerin uyum öbeği eksik olması sebebiyle aynı özne, ana cümle yüklemi tarafından yönetilerek durum çekimi almaktadır.

Ayrıca Özsoy'da (2001: 218-219), öznenin yancümle içinde üretildiğini kanıtlamak üzere *KDY* öznesinin, *san-* gibi ana yüklemelerin yönetimi altında tek başına kullanılmadığı durumlardan bahsedilmektedir. 272'de belirtme çekimli öznenin, yancümle olmadan tek başına kullanılmasının sorunlu olduğunu gösteren bir cümle görülmektedir:

272. ?*Ali beni sandı.¹⁴¹

Buradan yola çıkılarak *KDY* yancümlesinin tamamının ana yüklem tarafından yönetildiği, yani öznenin ayrıca ana cümle tarafından (üretildiği yerde) durum çekimine sokulmadığı varsayılmaktadır.

¹⁴⁰ Özsoy (2001) üçüncü bir cümle türünden daha bahsetmektedir:

273. Herkes beni Ankara'ya gittim sandı.

Bu tür yancümlelerde öznenin belirtme çekimi almasının sebebi, güçsüz uyum olarak varsayılmaktadır. Öte yandan bu tür yancümlelerdeki özne çekimi daha güçlü bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır, çünkü yancümle üzerinde esasen açıkça bir uyum öbeği bulunmaktadır (Özsoy, 2001: 232). SÇ'da bu tür *KDY* yapıları bulunmadığı için 273'teki gibi yancümleler mevcut bölümde ele alınmamıştır.

¹⁴¹ Bu cümle belirli bağlam bilgisi ya da dinleyicinin ön bilgisi dahilinde geçerli / doğru sayılabilir. Ancak mevcut tezde, örnek cümlelerin tek başlarına geçerli olmaları dikkate alınmaktadır.

7.2.4. Özgen & Aydın

Özgen & Aydın (2016) *KDY* öznesinin çekimlenme süreci ve sebebini diğer çalışmalardan farklı açıklamaktadır. Bu çalışmada ele alınan yancümle türlerinden ilki, öznenin yalın durum çekim aldığı (274'teki gibi) yancümlelerdir. Diğer yancümle türü ise, uyum eki yancümlede mevcut olmasına karşın öznenin belirtme çekimi aldığı (275'teki yancümle gibi) yancümlelerdir. Adı geçen çalışma, bu tür yancümlelerde (275'teki gibi yancümleler) öznenin belirtme çekimi almasını, yancümle yüklemine zaman kategori bakımından eksik olmasıyla açıklamaktadır:

274. Özgür ben midye yedim sanıyor.

275. Özgür beni midye yedim sanıyor.

274 ve 275'te yancümlelerin aynı olduğu izlenimi uyanmasına rağmen iki yancümle esasen T başlarının¹⁴² niteliği bakımından birbirinden farklıdır. Bu fark sebebiyle de 275'teki yancümle öznesi belirtme çekimine girmektedir. 274 ve 275'teki yancümlelerin T başları arasında ne gibi bir fark bulunduğunu açıklayalım.

7.2.4.1. T Başları Arasındaki Fark Bakımından Yalın ve Belirtme Çekimli Özneye Sahip *KDY* Yapıları

274 (öznesi yalın çekimde olan yancümlelerin bulunduğu örnek) ve 275'in (öznesi belirtme çekiminde olan yancümlelerin bulunduğu örnek) T başları, zaman kategorisi sahibi olmaları bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar. 274'teki yancümlelerin T başı [+zaman]¹⁴³ özellikliyken 275'teki yancümlelerin T başı [-zaman] özelliklidir. Yani 275'teki yancümlede esasen zaman kategorisi mevcut değildir. Özgen & Aydın'da (2016: 12), 274'teki yancümlelerin [+zaman], 275'teki yancümlelerin ise [-zaman] özellikli olduğunu göstermek üzere yancümlelerin $-(y)DX$ (zaman kategorisi olan ek) ekini alıp alamadığı test edilmektedir:

276. ?*Özgür beni midye yiyordum sanıyor.

¹⁴² T başı, yancümlelerin öbek yapısını dallandıran en tepedeki *tümce başı*'nin kısaltmasıdır.

¹⁴³ [+zaman] / [-zaman] şeklindeki gösterim, yancümlede zaman kategorisinin mevcut olup olmadığına işaret etmektedir.

277. Özgür ben midye yiyordum sanıyor.

276'da yancümlenin sorunlu olması, $-(y)DX$ ekinin kullanılmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Bu ek bir zaman kategorisidir, dolayısıyla (276'daki yancümlenin T başı [-zaman] özellikli olduğu için) ekin kullanılması yancümleyi sorunlu hâle getirmektedir.

277'deki yancümlede ise herhangi bir bozukluk yoktur. Çünkü bu yancümlenin T başı [+zaman] özellikli olup, zaman kategorisinin yancümlede kullanılması mümkündür.

Öte yandan, 276 ve 277'deki yancümle yüklemeleriyle karşılaştırıldığında, 274 ve 275'teki yancümlelerde görülen $-DX$ ekinin esasen (zaman kategorisi değil) görünüş kategorisi olduğu açıkça görülmektedir¹⁴⁴.

275'teki gibi yancümlelerde öznenin belirtme çekimi alması, işte bu yancümlelerin T başının zaman kategorisi bakımından eksik olmasına bağlanmaktadır. Gallego'dan (2010: 82) aktaran Özgen & Aydın'a göre (2016: 7) bir sözcüksel birimin, standart işlevsel kategorilerinden (çekim eklerinin karşılık geldiği kategoriler) herhangi biri / birkaçı mevcut değilse, o birim eksiktir. Eksik olan bu birimler ise güçsüz aşamalar oluşturmaktadır¹⁴⁵. Yancümlede / cümlede öznenin yalın durum çekimi alabilmesi için ise aşamanın güçlü olması, yani T başının eksiksiz olması gerekmektedir. T başı eksik olan yancümleler güçsüz aşama olduklarından, bu yancümlelerin içindeki özne ana cümle yüklemi tarafından yönetilebilirler¹⁴⁶.

Özgen & Aydın'a göre (2016: 5) 278'deki türde yancümleler de güçsüz aşamalardır:

278. Ali seni okula gitti sanıyor.

278'deki yancümlede uyum ekinin, öznenin sayı-kişi özelliklerini yansıtmadığı görülmektedir. Yani bu yancümlede esasen uyum ilişkisi (dolayısıyla da uyum kategorisi) bulunmamaktadır. Yukarıdaki paragrafta, bir sözcüksel birimin standart işlevsel kategorilerden herhangi birine / birkaçına sahip olmamasının o birimi güçsüz

¹⁴⁴ 274 ve 275'teki $-DX$ eklerinin yüklemden hemen sonra gelen ekler olduğuna dikkat edelim.

¹⁴⁵ Aşama adlandırması, yancümle / cümleleri karşılamak üzere kullanılan *phase* teriminin çevirisi olup yancümle / cümle birimlerinin uyum kategorisi alabilme imkânlarını ve dolayısıyla da bu birimlerin kapalı/ açık olmalarını göz önünde bulundurmaktadır.

¹⁴⁶ Yancümle güçsüz bir aşama olduğundan, öznesinin ana cümle yüklemi tarafından yönetilmesini engellemez.

aşama yaptığından bahsedilmişti. 278'deki yancümle de, uyum kategorisinin eksik olması sebebiyle bir güçsüz aşamadır. Bu nedenle de, yancümleyle anlamsal olarak bağlı olduğu anlaşılan özne (*seni*) ana yüklem tarafından yönetilmektedir.

SÇ *-ni / -As* ekli ad yancümlelerinde de öznenin belirtme çekimi alabildiği dikkat çekmektedir¹⁴⁷. SÇ'nın bu *KDY* öznelerinin çekimlenme koşulu, ST'nin 278'deki gibi yancümlelerine benzemektedir. Yani, SÇ *-ni / -As* ekli ad yancümleleri de esasen güçsüz aşamalardır. Çünkü bu ad yancümlelerinde gerçek bir iyelik eki, yani uyum kategorisi yoktur. Bu yüzden, SÇ *-ni / -As* ekli ad yancümlelerinin özneleri ana cümle tarafından yönetilip ana cümleyle yükseltilebilmektedir.

Buradan sonraki bölümde SÇ *KDY* yapıları incelenecektir. Öncelikle SÇ *KDY* örnekleri verilip bunların ST'den ayrılan yanlarından bahsedilecek, daha sonra *KDY* öznelerinin ana cümleyle yükseltildiği kanıtlanmaya çalışılacak, en sonda ise *KDY* öznelerinin SÇ'da nasıl ve neden mevcut olduğuyla ilgili açıklamalara yer verilecektir.

7.3. STANDART ÇUVAŞÇADA *KDY*

SÇ ad yancümlelerinde öznenin genellikle yalın durum çekimi aldığı bilinmektedir. Öte yandan aynı öznelerin belirtme çekimi de alabiliyor olması dikkat çekici bir durumdur. *-ni / -As* ekli ad yancümlelerinde, yani SÇ'nın bitimsiz ad yancümlelerinde¹⁴⁸ özne belirtme çekimi (*KDY*öznesi) de alabilmektedir¹⁴⁹.

ST *KDY* öznelerinin ortaya çıktığı yancümlelerin, ana cümlelere benzedikleri yani bitimli ad yancümleleri oldukları bilinmektedir. SÇ *KDY* özneleri ise bitimsiz ad yancümlelerinde ortaya çıkmaları bakımından, ST'deki benzerlerinden ayrılmaktadır. Diğer bir deyişle SÇ *KDY* özneleri, ana cümle çekimi olamayan *-ni / -As*¹⁵⁰ sözdizimsel adlaştırmalarının kurduğu yancümlelerde ortaya çıkmaktadır. 279'da

¹⁴⁸ Burada kullanılan bitimli / bitimsiz ad yancümle adlandırması, yancümlelerin yalnızca yüzey yapıdaki biçimsel özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmaktadır.

¹⁴⁹ SÇ *-mA* ekli ad yancümlelerinde de öznenin belirtme / yönelme çekimi alabildiği bilinmektedir. Ancak *-mA* ekli ad yancümlelerinde öznenin yönelme çekimi almış olarak anlamlandırılması da mümkün olabilmektedir (SÇ'da aynı ekin hem belirtme hem de yönelme durumunu karşıladığını hatırlayalım). Bu yüzden mevcut bölüm yalnızca, öznelerin belirtme çekimi aldığı belli olan *-ni / -As* ekli ad yancümlelerini incelemektedir.

¹⁵⁰ Burada *-As* ekinin, iyelik eki - belirtme / yönelme durum eki gibi ekleri olarak ad yancümlelerini kuran türevleri kastedilmektedir.

sırasıyla *-ni* / *-As* ekli ad yancümlelerinde yancümle öznesinin belirtme durum çekimi (*KDY* öznesi) aldığı görülmektedir:

279. Vısem **kayık**a hire kaynine / kayassine kalaşşı.

*Onlar, canavarı/hayvanı tarlaya gittiğini söylerler.*¹⁵¹ (Albina Kıran; Oksana Sorokina, Kişisel Görüşme)

SÇ ana dili konuşurları, 279'da görüldüğü gibi *-ni* ya da *-As* ekli ad yancümlelerinde öznenin belirtme çekimi almasının yancümleyi bozmadığını ve bu yancümlelerin sorunsuz olduğunu söylemektedir.

Aynı konuşurlar 279'daki gibi örneklerin, ST'deki *Onlar canavarı tarlaya gitti sanıyorlar* cümlesine benzediğini de belirtmektedir. Kısacası ST'deki *KDY* öznelerinin benzeri SÇ'da da bulunmaktadır. Ancak, ST *KDY* özneleri bitimli ad yancümlelerinde ortaya çıkarken SÇ *KDY* yapıları bitimsiz ad yancümlelerinde ortaya çıkmaktadır.

ST ve SÇ arasındaki bir diğer fark ise *KDY* öznelerini seçen ana cümle yüklemeleridir. ST *KDY* özneleri, ana yüklemi *san-*, *zannet-* gibi bilişsel eylemler tarafından seçilmekteyken SÇ *KDY* özneleri genellikle aktarma cümlelerinde görülmekte, yani ana yüklem *kala-* (söyle-) olduğu cümlelerde ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar olan bölümlerde, SÇ'da da *KDY* öznelerine rastlandığı ancak bu tip öznelerin ortaya çıktığı yapıların, ST'ye göre kimi yönlerden farklı olduğu görüldü. Şimdi, SÇ *KDY* öznelerinin ortaya çıktığı bu yapılarda T başının eksik nitelikli olduğuna, yani bu yapıların güçsüz aşamalar olduğuna işaret eden ilk göstergeleri inceleyelim.

¹⁵¹ 279'daki cümlenin çevirisi, SÇ ve ST *KDY* yapıları arasındaki farkın anlaşılması için bu şekilde verilmiştir. 279'daki SÇ *KDY* yapısı (anlamsal olarak kabul edilebilir bir çeviri olması isteniyorsa) ST'ye ya *Onlar, canavarın tarlaya gittiğini söylerler* ya da *Onlar, canavarı tarlaya gitti diye söylerler* biçimlerinde aktarılmalıdır.

7.3.1. Güçsüz Aşamalar Olarak Standart Çuvaşça *-ni/ -As* Ekli Ad Yancümleleri

KDY öznelerinin görüldüğü yancümle yapılarının, T başı eksik nitelikli / güçsüz aşamalar olup olmadığı, bu öznelerin söz sırası imkânları aracılığıyla incelenebilir. T başı eksiksiz olan bitimli yancümle yapılarında özne, ana cümle başı ya da sonunda bulunamazken T başı eksik olan *KDY* yapılarında özne, ana cümle başı ya da sonunda bulunabilmektedir. Öncelikle bu durumu ST bitimli ad yancümleleri üzerinden açıklayalım:

280. **Seni** Ali [eve gitti] sanıyor.

281. Ali [eve gitti] sanıyor **seni**.

282. ***Sen** Ali [eve gittin] sanıyor.

283. *Ali [eve gittin] sanıyor **sen**.

280 ve 281’de anlamsal olarak yancümleye bağlı olduğu anlaşılan belirtme çekimli öznenin (*seni* - *KDY* öznesi), ana cümle başında ya da sonunda olmasında herhangi bir sorun yoktur. 282 ve 283’te bitimli yancümlenin öznesi olan *sen* ise ana cümle başı ya da sonunda bulunamamakta, aksi takdirde cümle bozulmaktadır. 280 - 281 ve 282 - 283’teki yancümle öznelerinin farklı söz sırası imkânları, yancümlelerdeki T başının niteliğiyle, başka bir deyişle bu yancümlelerin güçlü aşamalar olup olmadığıyla ilgilidir. 280 ve 281’de yancümle yüklemine herhangi bir uyum eki taşımadığı, yani öznenin sayı-kişi özelliklerinin yüklem üzerinde gösterilmediği dikkat çekmektedir. Bu nedenle 280 ve 281’deki yancümlelerin T başı, uyum kategorilerinin bulunmaması bakımından eksik niteliklidir. Dolayısıyla bu yancümleler birer güçsüz aşama olup yancümle yüklemine öznelerin dışarı çıkarılmasını engellememektedir.

Öte yandan 282 ve 283’teki yancümle yüklemlerinde uyum ekinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu nedenle 282 ve 283’teki yancümleler (T başları eksiksiz olmaları

bakımından) birer güçlü aşama olup öznelerinin ana cümleye kaydırılmasını engellemekte ve cümleler sorunlu olarak anlaşılmaktadır.

SÇ *-ni / -As* ekli yancümlelerde görülen *KDY* öznelerinin de, örneğin, ana cümle sonunda bulunabildikleri dikkat çekmektedir. SÇ ana dili konuşurları da *KDY* öznesinin bu tür söz sırası imkânlarının cümleyi bozmadığını söylemektedir. 284'te *-ni / -As* ekli ad yancümleleri görülmekte olup belirtme çekimli öznenin (Alina - *Ali'yi / Ali'nin*) anlamsal olarak yancümleye bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu öznelerin ana cümle sonunda yer alması cümleyi bozmamaktadır:

284. Вісем, шüренине/шüresssине калаşşı **Alina**¹⁵².

Onlar, yürüdüğünü söylerler Ali'yi (Ali'nin). (Oksana Sorokina, Kişisel Görüşme)

KDY özneleriyle ilgili olarak cevaplanması gereken bir diğer soru da bu öznelerin ana cümleye mi yükseltildiği yoksa yancümle içinde mi kaldığıdır. Şimdi SÇ *KDY* öznelerinin ana cümleye yükseltip yükseltmediğini inceleyelim.

7.3.2. Ana Cümle Ögesi Olarak Standart Çuvaşça *KDY* Özneleri

KDY öznesinin ana cümleye yükseltilmesi, bu öznenin bir ana cümle ögesi gibi davranabilmesi anlamına gelir. *KDY* öznesinin bu özellikleri gösterip gösteremediği ise bazı söz sırası kombinasyonları vasıtasıyla anlaşılabilir.

Bu uğurda *KDY* öznelerinden önce ya da sonra gelen zarfların hangi yüklemi (yancümle yüklemi / ana cümle yüklemi) nitelediğinin yanında, bu öznelerin ana cümle ögelerinden önce / sonra gelmek üzere ne gibi söz sırası imkânlarına sahip olduğu da açıklamada kullanılacaktır.

Öncelikle *KDY* öznelerinden önce ya da sonra gelen zarfların ölçek imkânlarını inceleyelim.

¹⁵² Oksana Sorokina, *KDY* öznesinin bu tür söz sırası imkânının bulunduğunu ancak böyle kullanımların edebî türlerde pek tercih edilmediğini de söylemektedir.

7.3.2.1. *KDY* Öznelerinden Önce / Sonra Gelen Zarfların Ölçek İmkânları

Yukarıdaki sayfalarda verilen 268a ve 268b örnekleri, ST *KDY* öznelerinin ana cümleye yükseltişimiş öğeler olduğunu kanıtlamak için kullanılan örnekler olarak verilmişti. Buna göre ST’de *KDY* öznesinin solunda bulunan zarflar yalnızca ana cümle yüklemine niteleyebilmekteydi. Çünkü *KDY* öznesi, bir ana cümle ögesi olarak, zarf ve yancümle arasına girmek kaydıyla o belirtecin yancümle yüklemine nitelemesini engellemekteydi (bkz. 268a - 268b).

Bu doğrultuda SÇ *KDY* öznelerinin de benzer özellikler gösterdiği dikkat çekmektedir. SÇ *-ni / -As* ekli ad yancümlelerinde (*KDY* öznesinin açıkça mevcut olduğu durumlarda) zarf eğer *KDY* öznesinin sağında bulunuyorsa o zarf hem yancümle yüklemine hem de ana cümle yüklemine niteleyebilmektedir (bkz. 285). Bu durum, ST bir cümle olan 268a’daki çift anlamlılık ile örtüşmektedir.

Öte yandan zarf, *KDY* öznesinin solunda bulunursa o zarf yalnızca ana cümle yüklemine niteleyebilmektedir (bkz. 286). Bu da *KDY* öznesinin ana cümleye yükseltiilmiş bir öge olduğuna işaret etmektedir. Çünkü ana cümle ögesi olan *KDY* öznesi, zarf ve yancümle arasında bulunmaktadır. Verilen bu bilgileri 285 ve 286’daki cümleler üzerinden örnekleyelim:

285. *Vİsem Alina [tİtİş/şat şat şürenine] kalaşşı.*

Onlar Ali ’yi (Ali ’nin) [devamlı/sık sık yürüdüğünü] söylerler. (Albina Kıran, Kişisel Görüşme)

286. *Vİsem tİtİş/şat şat Alina [şürenine] kalaşşı.*

Onlar devamlı/sık sık Ali ’yi (Ali ’nin) [yürüdüğünü] söylerler. (Albina Kıran, Kişisel Görüşme)

285’te *tİtİş / şat şat* zarflarının, *KDY* öznesi olan *Alina*’nın sağında bulunduğu ve yancümle yüklemi olan *şürenine* de niteleyebildiği görülmektedir. Öte yandan 286’da *tİtİş / şat şat* zarfları (*KDY* öznesinin solunda) yalnızca, ana cümle yüklemi olan *kalaşşı*’yi niteleyebilmektedir. Çünkü *KDY* öznesi olan *Alina* ögesi ana cümleye

yükseltilmiştir. Ana cümle ögesi olarak *Alina*, yancümle yüklemi ve zarf arasına girmektedir. Dolayısıyla zarf, yancümle yüklemine bağlanamamaktadır.

Özetle SÇ *KDY* öznelerinin solunda bulunan zarfların yalnızca ana cümle yüklemine bağlanması, bu tür öznelerin ana cümle ögesi olduğunu gösteren durumlardan biri olarak öne sürülebilir.

7.3.2.2. Standart Çuvaşça *KDY* Öznelerinin Ana Cümle Ögelerinden Önce Gelebilmeye İmkânları

SÇ *KDY* öznesinin ana cümleye yükseltildiğini gösteren bir diğer durum da *KDY* öznelerinin ana cümle ögelerinden (zarf dışındaki ögeler) önce gelme (onların solunda bulunma) imkânlarıdır. Aşağıdaki SÇ cümle (bkz. 287), *-ni* ekli bir yancümle barındırmaktadır. Bu yancümleyle anlamsal olarak bağlı olan öznenin, *KDY* öznesi olduğu görülmektedir. Bu öznenin, ana cümleye ait olan *Çıvaşsem* (Çuvaşlar) ögesinden önce kullanılmış olması onun yükseltilmiş bir özne olduğuna, yani ana cümlede bulunduğu işaret etmektedir:

287. Tata **çuna** Çıvaşsem [kayık pulsa kile vişse kilnine] te kalaşşı.

*Bir de canı (canın) Çuvaşlar [kuş olarak eve uçup geldiğini] söylerler*¹⁵³. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003: 109)

287’de *KDY* öznesi olan *çuna* (canı) ögesi anlamsal olarak yancümleyle bağlanmaktadır. Öte yandan *Çıvaşsem* (Çuvaşlar) ögesinin ise ana cümle öznesi olduğu anlaşılmaktadır. Ana cümle öznesi olan *Çıvaşsem* ögesinin, *çuna* (*KDY* öznesi) ögesi ve yancümle arasında bulunması *KDY* öznesinin yancümleyle ait olmadığını göstermektedir. Eğer *KDY* öznesi yancümle içinde bulunsaydı, ana cümleye ait olan herhangi bir ögenin, bu *KDY* öznesi ile yancümlelerin diğer ögeleri arasında bulunamaması beklenirdi.

SÇ *KDY* yapılarında öznenin söz sırası imkânları ve belirtecin bağlanma özellikleri gibi sözdizimsel davranışların temel sebebi SÇ *-ni* / *-As* ekli ad yancümlelerinin birer güçsüz aşama olmalarıdır. Şimdi de SÇ *-ni* / *-As* ekli ad yancümlelerinin güçsüz aşama sayılmasının, onların hangi nitelikleriyle açıklanabileceğine dönelim.

¹⁵³ Cümlelerin çevirisi, cümlelerin alındığı kaynaktan “Bir de Çuvaşlar canın kuş olarak eve uçup geldiğini söylerler.” olarak verilmektedir. Mevcut tezde ise, SÇ *KDY* yapılarının niteliklerinin ve ST’den farkının daha açık görülebilmesi için cümlelerin doğrudan çevirisi tercih edilmiştir.

7.3.3. Güçsüz Aşamalar Olarak Standart Ç *-ni* ve *-As* Ekli Ad Yancümleri

Chomsky'e göre cümle¹⁵⁴ birimleri birer aşamadır (*phase*); aşama içindeki tüm sözdizimsel işlemler bittikten sonra bu aşama, cümle dışından gerçekleşecek işlemlere¹⁵⁵ kapanıp girilmez bir özellik kazanır. Bu durum, *Aşama Girilmezlik Koşulu* (*AGK / PIC*¹⁵⁶) olarak adlandırılmaktadır (Chomsky'den (2001) aktaran Özgen & Aydın, 2016: 303-304).

Güçlü aşamalarda, yüklemcil ögenin iç ve dış tüm konusal rolleri ögelerle eşleşir, dolayısıyla *yorumlanamaz özelliklerin* (uninterpretable features) tümü silinmiş olur¹⁵⁷ (yani tümce anlamının kabul edilir olması için gerekli olan tüm durum çekimleri ögelere yüklenir). Güçlü aşamalarda bu eşleşmeyi sağlayan, T başının (tümce başının) özelliklerinin eksiksiz olmasıdır. Böylelikle aşama, girilmez özellik kazanır. Güçsüz aşamalarda ise konusal rollerin tümü ögelerle eşleşemez ve sonuç olarak yorumlanamaz özelliklerin tümü silinmemiş olur. Güçsüz aşamalar bu sebeple, cümle dışından gerçekleşecek işlemlere karşı açık kalırlar. Güçsüz aşamaların tamamlanmamış / dışarıdan işlemlere açık olmasının temel sebebi, T başı özelliklerinin eksik olmasıdır (Özgen & Aydın, 2016: -genel-).

Şimdi de, aşamaların güçsüz olmasına neden olan eksiklik kavramının ne ifade ettiğini detaylandıralım.

Bir sözcüksel birim, bilinen özelliklerden herhangi birine sahip değilse eksik sayılır. Buna göre eğer T başı uyum, zaman gibi özellikler bakımından eksik ise aşama da güçsüz aşama olmaktadır. Yani aşamayı güçsüz yapan, T başının bilinen özelliklerden birine sahip olmamasıdır. T başı bu durumda eksik özellikli sayılır.

Bu bilgilere göre SÇ *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde de T başının eksik nitelikli olduğu söylenebilir. SÇ ad yancümlerinde esasen uyum kategorisinin gerçek nitelikte olmadığı bölüm 4.7.'de görmüştük. Dolayısıyla T başı [-uyum] özelliklidir. SÇ *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlerinde T başının eksik özellikli olması sebebiyle, yancümle

¹⁵⁴ Buradaki cümle kavramı hem ana cümle hem de yancümleri karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

¹⁵⁵ Dışarıdan gerçekleşecek sözdizimsel işlemler, tümce dışındaki bir ögenin tümce içindeki ögeleri yönetmesi ya da onlara bağlanması olarak tanımlanabilir.

¹⁵⁶ PIC: Phase Impenetrability Condition

¹⁵⁷ Tümcenin geçerli ve anlamlı olabilmesi için, yorumlanamaz özelliklerin tümünün ögelerle eşleşmesi ve dolayısıyla da silinmiş olması gerekir.

ögelerinin tümü aşama içinde çekimlenemez ve aşama açık kalır. Yani SÇ *-ni* ve *-As* ekli yancümleler birer güçsüz aşamadır. Bu nedenle *-ni* ve *-As* ekli yancümle özneleri de ana cümle tarafından durum çekimine sokulur (başka bir deyişle yorumlanamaz özelliği silinmiş olur).

7.4. SONUÇ

SÇ *KDY* özneleri, ST'den farklı olarak ana cümle yüklemine aktarma fiilleri (*kala-*) olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır.

SÇ *KDY* özneleri esasen bir ana cümle ögesi gibi hareket etmektedir. Yancümle ögeleri ve öznesi arasına ana cümle ögelerinin girebilmesi, yancümle öznesinden önce / sonra gelen zarfların bağlanma imkânları, yancümle öznesinin ana cümlede olduğunu göstermektedir.

SÇ *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlelerinde uyum kategorisi bulunmamaktadır. Bahsedilen eksiklik, bu tür yancümlelerin birer güçsüz aşama olmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak yancümle ögelerinin tümü yancümle T başı tarafından yönetilememektedir. Yancümle bir güçsüz aşama olarak, dışarıdan yönetimi engelleyemez ve böylelikle özne de ana cümle yüklemi tarafından durum çekimine sokulur.

Özetle SÇ *-ni* ve *-As* ekli ad yancümlelerinde öznenin belirtme çekimi alabilme sebebi, bu yancümlelerin [-uyum] özellikli ve dolayısıyla birer güçsüz aşama olmalarıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada adlaştırma konusu, STve SÇ'daki görünümüleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Adlaştırma işlemi iki farklı çıktı üretmektedir. Bunlardan ilki olan sözlüksel adlaştırmanın öge yönetme imkânı bulunmazken sözdizimsel adlaştırma birçok yönden ana cümle yapıları gibi davranmaktadır. Tezin *1. Bölüm*'ünde de sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırma türlerinin hangi yönlerden farklı davrandıkları konu edilip sözdizimsel adlaştırma için kullanılan fiilimsi ekleri üzerinde durulmuştur. *1. Bölüm*'den sonra da bu fiilimsi ekleriyle oluşturulan sözdizimsel adlaştırmalar, yani ad yancümleleri üzerinde durulmuştur. ST ve SÇ ad yancümleleri, biçim-sözdizim arayüzü bağlamında, çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Başka bir deyişle sözdizimsel adlaştırmalar için kullanılan farklı fiilimsi eklerinin, bağlama-yönetim ilişkileri bakımından ortaya çıkardıkları farklılıklar ele alınmıştır. Bu doğrultuda, ST'deki çalışmalardan yola çıkılarak SÇ ad yancümleleriyle ilgili olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. SÇ'da hangi fiilimsi ekleri sözlüksel hangi fiilimsi ekleri sözdizimsel hangi fiilimsi ekleri hem sözlüksel hem de sözdizimsel adlaştırma yapmaktadır? SÇ'da fiilimsi ekleri dışında, sözdizimsel adlaştırma yapmak için farklı yöntemler/ekler/parçacıklar kullanılmakta mıdır?
2. SÇ ad yancümleleri öbek yapı itibarıyla hangi işlevsel kategorileri barındırmaktadır?
3. SÇ ad yancümleleri de ana cümle yapıları gibi birer TÛMÖ/CP yansıması mıdır?
4. SÇ ad yancümlelerinde özne çekimi, ana cümlelerde olduğundan farklı bir çekim mi almaktadır? Bu farklılık nasıl açıklanabilir?
5. SÇ ad yancümlelerinin ad gibi işlev görmesini sağlayan kategori, öbek yapının hangi aşamasında / katmanında yer almaktadır? Ada dönüşümü sağlayan bu kategori sesbilimsel bir malzemeyle temsil edilmekte midir?
6. SÇ ad yancümlelerini oluşturan eklerin çekirdeğindeki sıfat-fiil ve mastar eklerinin kategorik niteliği nedir? Bu eklerin kategorik niteliği, ad yancümlelerindeki bağlama, yükseltme, durum yükleme gibi sözdizimsel işlemleri etkilemekte midir?

7. SÇ ad yancümlerinde öznenin belirtme çekimi alması neye işaret etmektedir?
SÇ ad yancümlerinde öznelerin belirtme çekimi alabilmesi, yancümlerin öbek yapısı temelinde nasıl açıklanabilir?

1. *Bölüm*'de SÇ *-ni / -As* ve *-mA* eklerinin sözdizimsel adlaştırmalar yaptığı, ancak yalnızca *-ni* ekinin aynı zamanda işlek bir sözlüksel adlaştırmacı olarak kullanıldığı görüldü. Ayrıca SÇ'da, ST'den farklı kimi yöntemlerin de sözlüksel adlaştırmalar için kullanıldığından bahsedildi.

2. *Bölüm*'de, ST ad yancümle yapıları gibi SÇ ad yancümlerinin de karışık yapılar (mixed extended projections) çözümlemesi temelinde açıklanabileceği üzerinde duruldu. Buna göre SÇ ad yancümlerinin öbek yapısı itibarıyla hem fiil hem de ad işlevsel kategorilerini barındırmaktadır. Öte yandan ST ve SÇ bu işlevsel kategorilerin birleşme yerleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır.

3. *Bölüm*'de SÇ ad yancümlerinin, cümle gibi öge yönetebilmelerine rağmen, ana cümleler gibi birer TÛMÖ/CP yansıması olan yapılar olmadığı görüldü. SÇ ad yancümleri de ST'de olduğu gibi birer BÖ yansımasıdır. Buna göre SÇ ad yancümleri bağlama, çalkalama gibi sözdizimsel davranışlar bakımından ad öbeklerine benzer şekilde davranabilmektedir.

ST'den farklı olarak SÇ ad yancümlerinde özneler genellikle yalın durum çekimine girmektedirler. 4. *Bölüm*'de de SÇ ad yancümle özne çekimi kaynağının da esasen uyum kategorisi (iyelik / şahıs ekleri) olduğu görüldü. Öte yandan SÇ ad yancümlerindeki uyum eklerinin gerçek uyum kategorisi özelliklerini göstermediği, bu sebeple de öznelerin genellikle ilgi çekimine girmedikleri öne sürüldü.

ST'den farklı olarak SÇ'daki sözdizimsel adlaştırmacılarıdaki (sözdizimsel adlaştırmacı olarak kullanılan filimsi eklerindeki) ek katmanları daha sorunsuz bir şekilde ayrılabilir. Buna göre SÇ ad yancümlerini kuran ekler, sıfat-fiil ekleri ve birtakım kalıplaşmış eklerin birleşmesiyle oluştuğundan 5. *Bölüm*'de bahsedildi. Ad yancümleri kuran (klasik adlandırmayla) *mastar* eki *-mA*'nın üzerinde ise sıfır nitelikli bir ad kategorisinin bulunduğu da öne sürüldü. 5. *Bölüm* genel olarak, sıfat-fiil ve *mastar* ekleri üzerine gelen bu kalıplaşmış ve sıfır eklerin, SÇ cümle yapılarını ada dönüştüren ekler olduğunu öne sürmektedir.

6. *Bölüm*'de SÇ ad yancümlerinin orta katman hiçbirinde de orta katmanın bir ad kategorisi olmadığı görüldü. Buna göre SÇ ad yancümlerinde adlaşma orta katmandan sonra başlamaktadır. Dolayısıyla SÇ ad yancümleri arasındaki adlaşma seviyesi farklarının, yancümlerin orta katmanını oluşturan birimlerin kategorik özelliklerinden bağımsız olduğu da öne sürüldü.

SÇ ad yancümlerinde özneler belirtme durum çekimi de alabilmektedir. 7. *Bölüm*'de, belirtme çekimi alan bu öznelerin esasen ana cümleye ait oldukları (yükseltildikleri) ve bu yükseltme işlemini olanaklı kılan durumun esasen ad yancümlerinin güçsüz aşamalar olmalarından kaynaklandığını öne sürmektedir. SÇ ad yancümlerinin güçsüz aşamalar olma nedenlerinin ise, ST'den farklı olarak [-uyum] özellikli olmaları olduğundan da 7. *Bölüm*'de bahsedildi.

Sonuç olarak ST ve SÇ ad yancümlerinin, ilk bakışta aynı tipolojik özelliklere sahip gibi görünseler de, öbek yapı ve sözdizimsel davranışları bakımından oldukça farklı özelliklere sahip olduğu dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aissen, J. (1974). Verb raising. *Linguistic Inquiry* 5: 325-366.
- Arslan-Kechriotis, Z. C. 2009. Referentiality in Turkish: NP/DP. S. Ay ve diğ. (haz.). *Essays on Turkish Linguistics: Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics*, 6-8 Ağustos 2008. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 83-92.
- Asarina, A. & Hartman, J. (2010). Genitive Subject Licensing in Uyghur Subordinate Clauses, 15 p. In Proceedings of WAFL VII . MITWPL, 29-31 Ekim 2010 Massachusetts Institute of Technology.
- Aydın, Ö. (2009). Agreement with partitive quantifiers in Turkish, (Yay.) Ay, S, ve diğ. *Essays on Turkish Linguistics: Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics*, 6-8 Ağustos, 2008. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 93-102.
- Aygen, G. (2002). Finiteness, case and clausal architecture. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harvard University, Cambridge-Massachusetts.
- Aygen, G. (2003). Agreement as mood: Nominative case and syntactic dependency of subordinate clauses in Turkic languages. Paper read at the *Lisbon Workshop on Agreement*.
- Aygen, G. (2007). "Syntax and Semantics of Genitive Subject-Case in Turkic". *California Linguistic Notes* 32: 1-39.
- Baker, M., 1986. Syntactic Affixation and English Gerunds: Proceedings of the West Coast Conference on Formal Linguistics, Volume 4, Stanford University, Stanford California.
- Baker, M. C. (2003). *Lexical Categories: Verbs, Nouns and Adjectives*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Baker, M. C. (2011). Degrees of nominalization: Clause-like constituents in Sakha. *Lingua* 121 (7). 1164-1193.
- Bayram, B. (2008). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmış Doktora Tezi, İzmir.

- Borsley, R.D., J. Kornfilt. (2000). Mixed extended projections. Borsley, R.D. (Ed.), *The Nature and Function of Syntactic Categories*'de. Academic Press, New York / San Diego, 101–131.
- Chomsky, N. (1986). *Barriers*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Chomsky, N. (2000). Minimalist inquiries: the framework. In: Martin, R., Michaels, D., Uriagereka, J. (Eds.), *Step by Step*. MIT Press, Cambridge, MA, 89 - 155.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by phase. In: Kenstowicz, M. (Ed.), *Ken Hale: A Life in Language*. MIT Press, Cambridge, MA, pp. 1-52.
- Chomsky, N. (2005). *On Phases*. Ms.: MIT.
- Chomsky, N. (2006). *Approaching UG from below*. Ms.: MIT.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and functional heads: A cross-linguistics perspective*. New York: Oxford University Press.
- Clark, L. (1998). Chuvash. *The Turkic Languages*. Lars Johanson, Eva Agnes Csato (edt.). London: Routledge, 434-453
- Cristofaro, S. (2003). *Subordination*. Oxford University Press, Oxford.
- Croft, W. (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations*. University of Chicago Press, Chicago.
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar*. Oxford University Press, Oxford.
- Yılmaz, E. & Aslan Demir, S. (2017). Sözlüksel Kelime Yapımı. Hülya Pilancı (Ed.), *Türkçe Biçim Bilgisi* içinde (s. 125). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne.
- Erguvanlı Taylan, E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar*. University of California Press.
- Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi Grameri*. TDK: Ankara.

George, L. and J. Kornfilt. (1981). Finiteness and boundedness in Turkish. In F. Heny (Ed.), *Binding and Filtering* (pp.104-127). London: Croom Helm; Cambridge, Mass: MIT.

Göksel, A. ve C. Kerslake (2005). *Turkish. A Comprehensive Grammar*. London and Newyork: Routledge.

Göksel, A. ve C. Kerslake (2011). *Turkish: An Essential Grammar*. USA, Canada: Routledge.

Göksu, D. (2017). Typology of Nominalizations Formed with {-DIK}, {-mA}, {(y)Iş} and {-Im}. *Turkish 18th ICTL*’de sunulan bildiri, Cukurova Üniversitesi-Türkiye, 24-26 Şubat 2017.

Grimshaw, J. (1991). *Extended Projections*. Ms. Brandeis University, Waltham, MA.

Grohmann, K. (2003). *Prolific Domains: On the Anti-Locality of Movement Dependencies*. John Benjamins, Amsterdam.

Güzel, S. (2012). *İlpek Mikulayi’nin “Tıvatı Kun” Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

Harada, S. I. (1971). Ga-no conversion and ideolectal variations in Japanese. *Gengo Kenkyu* 60, 25-38.

Irina Nikolaeva, ed. 2007. Finiteness. Theoretical and empirical foundations. (Oxford Linguistics). Oxford: Oxford University Press.

İnce, A. (2008). On Default Agreement in Turkish. *Proceedings of Workshop on Altaic Formal Linguistics 4*’te Basılmış Bildiri, MITWPIL.

Kennely, S. (1986). Turkish Gerunds: 3. Türk Dilbilimi Konferansı’nda (13-15 Ağustos 1986, Tilburg Üniversitesi, Tilburg) okunan bildiri: (basım) 1987, *Studies on modern Turkish*, Proceedings of the third conference on Turkish linguistics, August 13-15 1986, (eds) H.E.Boeschoten ve L.Th. Verhoeven, Tilburg University Press, 136-148.

Kennely, S. 1990, Theta Government in Turkish, basılmamış yazılar.

- Kennely, S. (1992). Turkish Subordination: [-Tense, -CP, +Case]: 6. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı (12-14 Ağustos 1992, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir)'nda sunulmuş bildiri: (basım) 1996, *Modern Studies in Turkish Linguistics*, (ed) A. Konrot, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 55-75.
- Kıran, A. (2013). *Alıştırma ve Örneklerle Başlangıç Seviyesinde Çuvaşça Grameri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Koç, M. (1999). Ana Cümle Yüklemleri "Sanmak" Fiili Birleşik Cümleler. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 8 (1999): 177-187.
- Koptjevskaja-Tamm, M. (1993). *Nominalizations*. Routledge, London
- Kornfilt, J. (1977). A note on subject raising in Turkish. *Linguistic Inquiry* 8:73.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London and New York: Routledge.
- Kornfilt, J. (2001a). Functional projections and their subjects in Turkish clauses. In Erguvanlı-Taylan, ed., 183-212.
- Kornfilt, J. (2001b). On the syntax and morphology of clausal complements and adjuncts in the Turkic languages. In *Aspects of typology and universals*, W. Bisang, ed., Berlin: Akademie Verlag, pp. 63-82.
- Kornfilt, J. (2006). Agreement: The (unique and local) syntactic and morphological licenser of the subject Case. In Costa, J. & Silva, M.C.F. (eds.) *Studies on Agreement*. Amsterdam–Philadelphia. 141-171.
- Kornfilt, J. (2007). Verbal and nominalized finite clauses in Turkish. *Finiteness: Theoretical and empirical foundations*, ed. Irina Nikolaeva, 305-332. Oxford: Oxford University Press
- Kornfilt, J. (2008). Locality, agreement and subject case in Turkish and beyond. Handout, talk at Frankfurt University, 5/2/08.
- Kornfilt, J. (2009). Subject-Agreement correlations and their syntactic effects in some Turkic relative clauses. *Turkic Languages* Vol. 13. 70-96.

- Kornfilt, J. ve J. Whitman. (2011). Afterword: Nominalizations in linguistic theory. *Lingua* 121 (7). 1297-1313.
- Kunduracı, A. (2015). Türkçede Aitlik Ulamı ve Biçimsel İfadesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2015/1: 43-62.
- Kural, M. (1993). V(-to-I)-to-C in Turkish. *UCLA Occasional Papers in Linguistics* 'te (edt. F. Beghelli and M. Kural); 11. Sayı / *Recent Papers in Syntax, Semantics, and Computational Linguistics*, 17-54.
- Luutonen, J. (2011). *Chuvash Syntactic Nominalizers "On *-ki and its Counterparts in Ural- Altaic Languages"*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Malchukov, A. (2004). *Nominalization / Verbalization: Constraining a Typology of Transcategorical Operations*. LINCOM Europa, Munich.
- Miyagawa, S. (2011). Genitive subjects in Altaic and specification of phase. *Lingua* 121 (7). 1265-1282.
- Nikolaeva, I. (2007). Introduction. In: Nikolaeva, Irina (ed.) *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford - New York. 1-19.
- Ótrott-Kovács, E. (2015). *The syntax of non-finite clauses in Kazakh* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). University of Szeged, Szeged.
- Özgen, M., Ö. Aydın. (2016). What Type of Defective Feature Do Exceptionally Case-Marked Clauses of Turkish Bear?. *Open Journal of Modern Linguistics* 6, 302-316.
- Özsoy, A. S. (2001). On 'small' clauses, other 'bare' verbal complements and feature checking in Turkish. In: E. E. Taylan (Ed.), *The Verb in Turkish*. Amsterdam: John Benjamins. 213-237.
- Özsoy, S., A. Balcı vd. (2012). *Genel Dilbilim I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sebzecioğlu, T. (2004). *Türkiye Türkçesinde Eylemsilerle Kurulan Tümcelerin Yapısı*. Mersin Üniversitesi. Yüksek lisans tezi.

- Şahan, F. (2002). *Nominal Clauses in Kazan Tatar*. University of Wisconsin-Madison Basılmamış Doktora Tezi, Wisconsin.
- Tekin, T. , M. Ölmez. (2003). *Türk Dilleri*. Ankara: Yıldız.
- Tulum, M. (1978). *Ma'ârif-nâme - Metin ve Ki'li Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. İstanbul.
- Ulutaş, S. (2009). Feature inheritance and subject case in Turkish. In S. Ay, Ö. Aydın, İ. Ergenç, S. Gökmen, S. İşsever & D. Peçenek (Eds.), *Essays on Turkish linguistics proceedings of the fourteenth international conference on Turkish linguistics*, August 6-8, 2008 (141-150). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Uluyüz, B. O. (2017). Çuvaşça Yantümcelerinin İçerisinde Yerleştirilmesi. *The Journal of Social Sciences* (12): 497-505.
- Uzun, N. E. (2000). *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi Ve Türkçe*. Multilingual, İstanbul.
- Uzun, N. E., 2004. *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları: Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi:39, Pandora Kitabevi, Genişletilmiş 2. Baskı (1. Baskı: Ankara 1988), İstanbul, 216s.
- Yener, M. L. (2010). *Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri (Suvar Gazetesinden Hareketle)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yılmaz, E. (2002). *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji-Bir Deneme*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Yılmaz, Metin. (2003). *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Çuvaş Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, E. (2006). *Narspi*. TDK: Ankara.
- Yılmaz, E. (2017). Interrogative in Chuvash. *Essays in the History of Languages and Linguistics. Dedicated to Marek Stachowski on the occasion of his 60th birthday* (Edt. M. Nemeth, B. Podolak, M. Urban.). Kraków. 921-933.

Zidani-Eroğlu, L. (1997). Exceptionally Case-Marked NPs as Matrix Objects. *Linguistic Inquiry*, 28, 219-230.